

Aušra Pažėraitė

TARPKULTŪRINIO UGDYMO LIETUVOS MOKYKLOSE LINK

ATVEJO STUDIJA

Vilnius, 2012

UDK.....

Recenzavo:

Doc. dr. Milda Ališauskienė, VDU

Doc. dr. Andrius Sprindžiūnas, MRU

Leidinyi parengtas vykdanč projektą „Mokytojų, moksleivių, tėvų ir NVO atstovų tarpkultūrinių gebėjimų plėtra“ (Nr. VP1-2.2-ŠMM-05-K-01-043) įgyvendinant Europos Socialinio fondo Lietuvoje daigiametės 2007-2013 metų Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonę VP1-2.2-ŠMM-05-K „Kalbų mokymo, verslumo ugdymo ir inovatyvių švietimo metodų kūrimas ir diegimas“. Projektą iš dalies finansuoja Europos Sąjunga. Projektą remia Lietuvos Respublika.

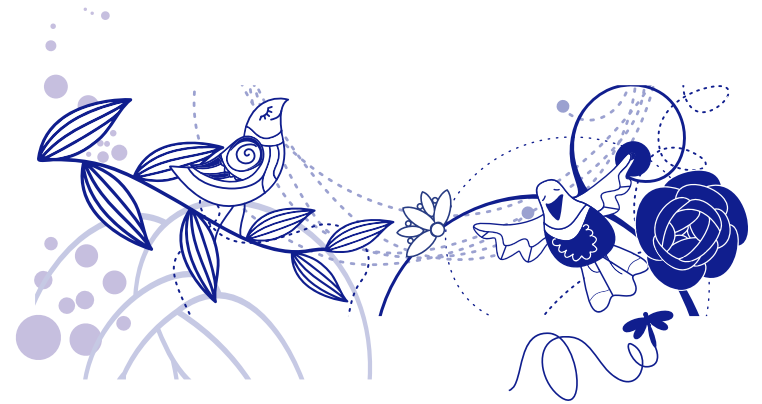
© Aušra Pažėraitė (2012)

© Tolerantiško jaunimo asociacija (2012)

ISBN kodas.....

Turinyi

Iivadas	5
I. Kultūros samprata tarpkultūriškumo ir daigiakultūriškumo perspektyvose	15
1. Tarpkultūrinio raštingumo būtinybės akivaizdoje	15
2. Keletas žodžių Lietuvos kultūrinės individualybės klausimu.....	23
3. Tarpkultūrinių kompetencijų pragmatikos klausimu	28
4. Daigiakultūriškumas ir tarpkultūriškumas	30
II. Projekto mokymų ir seminarų teorinės medžiagos analizė.....	47
1. Mokymų paskaitų analizė	47
2. Metodų aprašų kūrimo seminarų analizė.....	76
3. Mokytojų sukurtų metodų aprašų aptarimas	84
III. Pokalbiai su Projekto dalyviais	90
Mokykla A	92
Mokykla B.....	107
Mokykla C	123
Mokykla D.....	139
Mokykla E	156
Mokykla F	173
Mokykla G.....	190
Mokykla H	214
Mokykla I	229
Mokykla J.....	252
Mokykla K.....	269
Apibendrinančios išvados iš pokalbių su dalyviais	283
Išvados	296
Rekomendacijos.....	299
Literatūros sąrašas	300

Tolerantiško jaunimo asociacija (toliau TJA) su mokyklomis partnerėmis Lietuvoje 2011 metų pavasarį – 2012 metų pavasarį vykdė projekto „Mokytojų, moksleivių, tėvų ir NVO atstovų tarpkultūrinių gebėjimų plėtra“ rėmuose sukurtą Tarpkultūrinės kompetencijos ugdymo modelį¹. Šiame modelyje buvo keltas tikslas – „ugdyti mokytojų, moksleivių, tėvų, NVO atstovų tarpkultūrines kompetencijas, atnaujinant ugdymo turinį inovatyviais ugdymo metodais“². Tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo projekte dalyvavo 11 partnerių mokyklų iš skirtingų Lietuvos savivaldybių, o tikslinė grupė buvo – etikos, tikybos, lietuvių kalbos, užsienio kalbų, istorijos, geografijos, technologijų, dailės, matematikos dalykų mokytojai. Tikslinė grupė, kaip buvo paaiškinta projekte apmatelyje, pasirinkta tokia tam, kad apimtų kuo didesnę dalykų įvairovę, bei atsižvelgiant į derinimą su projekto partnerėmis mokyklomis pragmatiką. Skirtingi dalykai buvo pasirinkti dėl to, kad projekto sumanymas buvo tarpkultūrinis ugdymas kaip kasdienė integrali formalaus ugdymo dalis (skirtingai, nei kad dabar dažniausiai mokyklos Lietuvoje apsiriboja tolerancijos dienos šventimu, savaitės be patyčių renginiais bei šiaip retkarčiais vedamomis klasės valandėlėmis gana abstrakčiai suprastos tolerancijos tema). Kaip aiškėjo iš tyrimo, kai kuriose mokyklose dar vis galima pastebėti tokią redukciją.

Projekto vykdomoji dalis, kuri čia bus analizuojama (neįtraukiant mokymų programų ir metodinių priemonių rengimo etapo, apsiribojant jų produkto – mokymų ir seminarų medžiagos – analize), vyko trimis etapais:

- I. Neformalus mokymai mokytojams, tėvams ir NVO atstovams.
- II. Praktinių užsiėmimų seminaras mokytojams mokymo metodų aprašų rengimui.
- III. Formalus moksleivių ugdymas, naudojant inovatyvius mokymo metodus.

¹ Iš Projekto kursų apmatelyje *Mokyklų vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų, mokytojų, pagalbos mokiniui specialistų kvalifikacijos tobulinimo PROGRAMA* anotacinės dalies.

² *Ibid.*

Kaip nurodyta Modelyje, programa buvo „parengta numatant platų inovatyvių aktyviųjų mokymo metodų taikymą, siekiant skatinti dalyvių savarankišką mąstymą ir turimų kompetencijų refleksiją“³. Buvo vadovaujama „transformatyvaus mokymo(-si), reflektatyvaus mokymo(-si), patirtinio (angl. experiential) mokymo(-si) konceptualiomis nuostatomis bei Banett M. J. tarpkultūrinio jautrumo raidos modeliu“, užtikrinant, kad dalyviai galės įgyti / patobulinti tarpkultūrinės kompetencijas“.⁴ Čia vartojami terminai buvo apibrėžti aukščiau minėtame „Tarpkultūrinės kompetencijos modelyje“⁵:

Tarpkultūrinė kompetencija – tam tikrų komponentų rinkinys, kurį sudaro įvairios kilmės, įvairiai pasireiškiančios žinios, gebėjimai, savybės, nuostatos, veikiantys pažintinius ir elgsenos procesus tarpkultūriniame kontekste. Kaip kompetencijos elementai dažniausiai įvardinami: *žinios, įgūdžiai ir nuostatos* (Winterton, Delamare, Stringfellow, 2006).

Transformatyvus mokymas/is yra prasmės paieška. Žmonių įsitikinimai, pažiūros yra prasmės apraiškos, o prielaidos, kuriomis remdamiesi žmonės kuria asmenines nuostatas, yra prasmės perspektyva. Mokydamiesi, žmonės keičia (transformuoja) asmenines nuostatas ir sampratų diskursą bei mąstymo būdą. Mąstymo perspektyvos kaita emancipuoja (išlaisvina) asmens sprendimus, sąlygoja elgsenos bei socialinės kompetencijos (kaip neatsiejamos tarpkultūrinės kompetencijos dalies) kaitą ir padeda žmogui sąmoningai keisti nuomones, nuostatas, lūkesčius, vertybes, kurios neretai riboja asmens gyvenimą (Mezirow, 1991, 1997; Brookfield, 2000; Freire, 2000; iš Jokikokko, 2009).

Reflektyvus mokymas/is – ugdymo procesas, pasižymintis kontempliacija, reflektyvių įgūdžių mokymusi ir eksperimentavimu praktikoje (gyvenimiškoje realybėje), kurio metu žmonės plėtoja savo žinias, supratimą, gebėjimus, vertybes, požiūrius ir patirtį (Bubnys, 2008).

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Parengė Aistė Bartkevičienė (Mykolo Romerio universiteto lektorė, Kauno technologijos universiteto doktorantė), o konsultavo Rita Augutienė (Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro projektų vadovė), viena iš bendraautorių metodinės medžiagos, parengtos Mykolo Romerio universitete, valstybės tarnautojams ir darbuotojams, dirbantiems valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose Jančaitytė, R., Valavičienė, N., Augutienė, R., Prakapas, R. (2009). *Metodinė medžiaga. Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas bei įvairovės valdymo gebėjimų stiprinimas*. Vilnius, remiantis projektu „Supratimo link“, vykdytu įgyvendinant Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai Lietuvoje 2007 metais.

Patirtinis (angl. experiential) mokymas/is – tai saviugda, kuri prasideda atsiradus neatitikimams tarp turimos ir naujos žmogaus patirties, kuri charakterizuojama kaita, skirtingomis perspektyvomis, bei stipriai yra veikiamas išorinių veiksnių (Teresevičienė ir kt., 2006).

Aktualumas buvo grindžiamas tuo, kad, remiantis „esamais tyrimais“⁶, šiuolaikinių Lietuvos mokyklų ugdymo procese ir turinyje trūksta tarpkultūrinių kompetencijų lavinimo, pagarbos įvairovei principų skatinimo ir struktūrinės įtraukties. Tyrėjai akcentuoja, kad mokyklose trūksta sisteminių ir nuoseklių žinių socialinės kultūrinės įvairovės ir pagarbos žmogaus teisėms klausimais bei inovatyvių metodų darbui su jaunuimu. Tarpkultūrinių kompetencijų mokymai reikalingi, nes mokydamiesi žmonės keičia savo nuostatas, vertybes, sampratas, kurios svarbios kalbant apie stereotipus, išankstines nuostatas, etnocentrizmą, rasizmą, ksenofobiją, antisemitizmą, diskriminaciją ir kitus tarpkultūrinės prigimties socialinius reiškinius. Perspektyvos kaita išlaisvina asmenį, nes padeda besimokančiajam keisti nuostatas, vertybes, sampratas, nuomones, skatina poreikį remtis demokratiškumo, lygybės, tolerancijos, liberalumo principais.⁷

Remiantis šiomis prielaidomis buvo suformuluoti tokie Projekto programos mokymo tikslai ir uždaviniai:

Programos tikslas:

Padėti mokytojams plėtoti bendrakultūrinę kompetenciją šiais aspektais: saugoti ir plėtoti daugialypę, tautinių mažumų patirtimi praturtintą Lietuvos kultūrą; gerbti ugdytinių socialinį, kultūrinį, kalbinį ir etninį tapatumą; plėtoti tarpkultūrines kompetencijas.

Programos uždaviniai:

1. *Mokymo dalyviai pagilins žinias apie kultūros sampratų įvairovę, Lietuvoje gyvenančių etninių grupių kultūrų bruožus;*
2. *mokymo dalyviai plėtos įgūdžius ir įgis žinių apie tarpkultūrinį bendravimą, pozityvius ir neigiamus reiškinius ir veiksnius, turinčius įtakos tarpkultūriniams reiškiniams;*

⁶ Iš atliktų tyrimų vardijami tokie: Tamošiūnas, T. *Multikultūriškumas*. Prieiga per: <http://skf.osf.lt/old/FK-BL-05.htm> [Šio tyrimo vykdytojos peržiūrėta 2012 05 11], Kasatkina, N., Leončikas T. (2003) *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas; Eremitė, R., Reingardė, J., Vasiliauskaitė, N. (2010) *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*. Vilnius, Kaunas: Tolerantiško jaunimo asociacija, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. ISBN 978-609-95133-1-7.

⁷ Iš Projekto kursų aprašo *Mokyklų vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų, mokytojų, pagalbos mokiniui specialistų kvalifikacijos tobulinimo PROGRAMA* anotacinės dalies.

3. *mokymo dalyviai plėtos gebėjimą konstruktyviai bendrauti su skirtingų kultūrų atstovais.*

Kitų mokslų atstovams, pavyzdžiui, humanitarams, kai kurie iš aukščiau pateiktų apibrėžimų gali kelti eilę klausimų, ir, reikia manyti, edukologai galėtų nesunkiai į juos atsakyti, ypač tie, kurie yra nurodyti kaip galintys pasirašyti po pateiktomis formuluo-tėmis. Žinoma, dar kitiems kritikams gali kilti klausimas, kodėl humanitarinių mokslų atstovai imasi vertinti edukologinį projektą. Į šį klausimą galima būtų atsakyti taip, kad, nors šis Projektas susijęs su ugdymu, bet šiuo konkrečiu atveju kalbama apie ne abstraktų ugdymą, bet tarpkultūrinių kompetencijų ugdymą, kuris negali apsieiti be humanitarinių disciplinų išmanymo – istorijos, etikos, filosofijos, religijotyros, religijų istorijos ir bendrai kultūrologijos. Tokiu būdu šis Projektas, būdamas tarpdisciplininiu (įtraukus į jį kaip dalyvius gana įvairių dalykų mokytojus bei užsibrėžus tikslu gerokai praplėsti kultūros sampratą), suteikia galimybę jį analizuoti ir vertinti tiek socialinių, tiek ir humanitarinių mokslų atstovams. Kita vertus, kaip šios studijos autorė turiu ir daugiametę edukologinę universitetinę patirtį. Ir todėl leisiu sau iškelti tokius klausimus ir išankstines pastabas, kurios skirtos analizei, siekiant suprasti šio Projekto autorių ir vykdytojų turėtą viziją.

Pirmiausia dėmesį patraukia Projekto rengėjų anotacijoje nusakyta edukologinė vizija: „mokydamiesi žmonės keičia savo nuostatas, vertybes, sampratas“, „žmonių įsitikini-mai, pažinimas yra prasmės apraiška, o prielaidos, kuriomis remdamiesi žmonės kuria asmenines nuostatas, yra prasmės perspektyva. Mokydamiesi žmonės keičia (trans-formuoja) asmenines nuostatas ir sampratų diskursą bei mąstymo būdą. Mąstymo perspektyvos kaita emancipuoja (išlaisvina) asmens sprendimus, sąlygoja elgsenos bei socialinės kompetencijos (kaip neatsiejamas tarpkultūrinės kompetencijos dalies) kaitą ir padeda žmogui sąmoningai keisti nuomones, nuostatas, lūkesčius, vertybes, kurios neretai riboja asmens gyvenimą“.

Šitaip nusakyta edukologinė prieiga apibrėžtina kaip optimistiškai švietėjiška, objektyvuojanti edukacinį subjektą kaip a priori nelaisvą, nors ir turintį valią keisti savo nuostatas (kas, savo ruožtu, turėtų rodyti, kad orientuojamasi į jau gana sąmonin-gą, neišsikibusį į savo nuostatas žmogų, kurio „išlaisvinimu“ gal tada ir nebėra pras-mės rūpintis?); neatsižvelgiant simbolinės vertybių, stereotipų reikšmės žmogaus pasaulio ir savęs įprasminimui bei to fakto, kad mokymas(is), ap(si)švietimas, su-sipažinimas su kitokiais požiūriais praktiškai ne visada keičia vertybines nuostatas, ypač, jei jos paremtos tam tikrais įsitikinimais, pvz., religiniais, ideologiniais, loka-linės bendruomenės kolektyvinio spaudimo (represyvumo) ar atmetimo grėsmės

nuojauta, ir daugeliu kitų žmogiškų faktorių, analizuotų, pavyzdžiui, simbolinio inte-rakcionizmo (pvz., Herbert Blumer), kultūrinės antropologijos (pvz., Clifford Geertz) autorių darbuose. Pats susipažinimas kaip toks nėra neutralus pažintinis veiksmas, gaunant informaciją, kuri, esą turėtų savaime nuteikti pažįstantįjį pozityviai pažįs-tamojo atžvilgiu ar permąstyti, iš naujo įvertinti savo paties ar pačios vertybines nuostatas. Priešingai, ne taip jau reta, kad gaunama informacija, jei nesiderina su ankstesniais įsitikinimais ir nuostatomis, būna pakoreguojama, perinterpretuojama taip, kad ne jas paneigtų, bet patvirtintų, arba būna koku nors pretekstu atmeta-mos. Taip pat ne taip jau reta, kad ir pažinimo šaltiniuose randama informacija yra pateikiama per tam tikrą autorių prizmę, kuri gali ne tiek paneigti, kiek sustiprinti stereotipus ir negatyvias nuostatas. Arba, pateikta be atitinkamo kryptingo paaiški-nimo, gali būti lengvai interpretuojama priešingai, nei buvo tikėtasi tų, kas sudari-nėjo tą informacijos šaltinį. Kaip pavyzdį galima paimti istorijos vadovėlį penktoms klasėms, kuriame pateiktas toks tekstas:

SS (esesininkų) daliniai sunaikino daugumą Lietuvoje gyvenančių žydų. Iš Vilniaus geto grupelės kasdien buvo išvežamos Panerių kryptimi, į mirtį. Žmonės priešinosi, sten-gėsi išlikti. Tuo rūpinosi įkurta pasipriešinimo organizacija. Dažnų naktį jos padedami tai vieni, tai kiti pasiekė laisvę. Nors už žydų slėpimą grėsė mirtis, Lietuvoje atsirado narsuolių, kurie savo namuose priglaudė iš getų pabėgusius žydų vaikus ar net dideles suaugusiųjų grupes.

Tačiau ir nacistams atsirado pagalbininkų lietuvių. Vieni žydams keršijo už talkininka-vimą sovietams tremiant artimuosius, kiti norėjo svetimo gero, dar kiti – paprasčiausi nusikaltėliai. Buvo ir prievarta atvartų (p.141).

Nors iš pirmo žvilgsnio galima būtų kalbėti apie teksto autoriaus geranoriškumą, įvardinant kaip faktą, kad Lietuvoje vyko Holokaustas, kuriame dalyvavo ir lietuviai, ir kad buvo ir narsuolių, nepabijojusių slėpti žydus, tačiau pora sakinių, parašytų, matyt, nelabai atsargiai, „išduoda“ autoriaus gal ir neįsisąmonintą lietuviškąjį etno-centrizmą (teiginys „Lietuvoje gyvenančių žydų“ suponuoja išankstinę nuostatą, kad žydai iš principo Lietuvoje yra prašalčiai, svetimi, tiesiog čia apsistoję pagyventi, o nėra bendrapiliečiai, nėra integrali taip vadinamos politinės lietuvių tautos dalis) bei įsišaknijusį stereotipą, kad lietuviai žydus žudė, esą dėl pastarųjų „talkininkavimo sovietams“ (nepasivarginant patyrinėti Holokausto ir 1940–41 metų sovietizacijos tyrinėjimų, kurie šiuos stereotipus argumentuotai paneigia, atskleidžiant gerokai su-dėtingesnę situaciją, kurioje gana didelį vaidmenį trėmimuose vaidino ir lietuviai, o tremiami buvo ir žydai).

Kito pavyzdžio analizę galima rasti Rasos Erentaitės, Jolantos Reingardės ir Nidos Vasiliauskaitės atliktame tyrime *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose* (2010, p.72–79), įvertinant Leonardos Jekentaitės ir Reginos Sabaliauskaitės parengtą etikos vadovėlį *Žmogus tarp žmonių* (2003). Analizėje pastebėta, kad, nepaisant to, jog autorės dėjo visas pastangas vengti etno- ir eurocentrizmo („pasitelkdamos daugybę labai skirtingoms kultūrinėms, intelektualinėms, religinėms, etninėms tradicijoms priklausančių šaltinių: islamiškąjį arabų folklorą, kinų mitus, indų „Pančatantrą“, Talmudo „Hagadą“, Konfucijaus aforizmus, antikos ir šiuolaikinių filosofų tekstus, rašytojų, politikų, aktorių, psichoanalitikų ir psichologų (S. Freudo, E. Frommo, C.G. Jungo) teiginius, mistiką C. Castaneda, indėnų išminčius, lietuvių patarles, A. Maceiną, Vydūną, A. Šliogerį, Joną Paulių II, parapsichologų siūlymus medituoti, I. Kanto imperatyvus, J. Marcinkevičiaus poeziją ir t.t.“), tačiau pagrindinė šio vadovėlio „žinia“, kaip aiškėja iš analizės – ne daugiakultūrinis raštingumas, padedant mokiniams matyti kultūrinius, vertybinius skirtumus, skirtingas etikos sistemas, ugdytis kritinį, argumentuotą santykį su vertybėmis, bet diegimas pagarbos autoritetui, papročiams ir jų nustatytoms normoms, sudarant iliuziją, kad visi pasitelkti autoriai ir „išminties lobynai“ teigia tą patį, tik kiek skirtingais žodžiais. Lyg sąmoningai slepiant nuo mokinių egzistuojančias skirtingas etikos sistemas, skirtingas vertybes ir vertybines orientacijas (matyt, baiminantis, kad mokiniai dar nepakankamai subrendę laisvei ir kritiškam mąstymui). Kaip teigia tyrinėtojos:

Vadovėlyje gausu loginių prieštaravimų, intencijų ir faktinio turinio neatitikimų. Multikultūriškumas čia faktiškai virsta savo karikatūra – „multikultūriniu etnocentrizmu“, kuris paprasčiausiai paviršutiniškai suplaka ir per siauro vietinio tradicionalizmo prizmę perleidžia labai skirtingus šaltinius kaip kažką iš principo homogenišką, o deklaratyvias kultūrinio atvirumo ir tolerancijos nuostatas mechaniškai sujungia su anaipol jomis nepagrįstu turiniu. Užuoat lavinus kritinį mąstymą, atvirkščiai, taip skatinamas kognityvinis paprastumas, polinkis į stereotipus, nepagrįstus apibendrinimus, naivias schemas, aklas pasikliovimas „liaudies išmintimi“, Katalikų Bažnyčia ir „tradiciniais autoritetais“ (p.79)

Pastarasis tyrimas atkreipė dėmesį į mokymo programų, vadovėlių ir mokymo procesų Lietuvos mokyklose trūkumus, taip pat į mokytojų ir mokinių egzistuojančias kultūrines ir vertybines nuostatas, turimas kultūrines kompetencijas, t. y. tą simbolinį kapitalą, kuris, galima prileisti, turėjo kažkuriuo mastu egzistuoti ir mokyklose, kurios buvo įtrauktos į šį tyrimą.

Tyrimo metu aiškėjo, kad šiame Projekte akcentuoti buvo ne konkretūs kultūriniai turiniai, bet būtent nuostatos, kurias galima būtų įvardinti represinėmis, nors šis

žodis Projekto aprašuose ir apibrėžimuose nebuvo vartotas. Tačiau šis žodis leistų tokį aukščiau pateikto apibrėžimo per-interpretaciją. Jeigu kalba eitų apie techninį, gamtamokslinį lavinimą, kur dėsnių, techninių įgūdžių įsisavinimas tikrai gali išlaisvinti žmogaus sprendimus, galimybes, minėtas apibrėžimas būtų labiau suprantamas. Tačiau, kaip minėta, sąmoningas nuomonių ir vertybių keitimas ne toks jau paprastas dalykas. (Kita vertus, ar pedagogo misija yra socialinė inžinerija? Kas jam suteikė įgaliojimus kaitalioji ugdytinių nuostatas ir vertybes? Ar jo uždavinys yra „teisingos ideologijos skiepijimas“ ar tiesiog pragmatiškas paruošimas kuo sėkmingesniai savarankiškam gyvenimui šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje, atsižvelgiant į įvairias globalias tendencijas?)

Galima būtų performuluoti tą apibrėžimą, kaip minėta, įvedant represyvumo sąvoką, ta prasme, kad kai kurios nuostatos ir vertybės yra represyvos (tiek kai kurių žmonių grupių, tiek ir paties individo savęs atžvilgiu), t. y. kupinos negatyvių, dažniausiai grįstų tendencingai pateikta informacija ir gandais, asociacijų ir tokiu būdu gimdančių ir stiprinančių įvairias baimes, nepasitikėjimą, marginalizavimą (neretai vedantį prie patyčių ir smurto praktikų), o tokiu būdu ir didesnį susipriešinimą visuomenėje, kai kurių piliečių grupių privilegijavimą kitų sąskaita, demokratijos principus („visi skirtingi, visi lygūs“) supainiojus su totalitarizmo principais. Kaip represyvos sąmonės reikšimosi viešojo erdvėje pavyzdžius galima nurodyti dažną žiniasklaidoje kuriamą naujųjų religinių judėjimų kaip sektų įvaizdį, su jomis siejant visa, kas tik toje visuomenėje laikoma negatyvaus, prasilenkiančio su normomis, „normalumu“, priimtinumu. Tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas tokiu atveju, naudodamasis transformatyvaus ir refleksyvaus, eksperimentiško ugdymo metodais, turėtų siekti paskatinti individus, įtrauktus ar įsitraukusius į šitokio ugdymo procesą, permąstyti galbūt turėtus tokius represyviuosius įsitikinimus, nuostatas, ir skatinti ryžtis juos keisti, kas galbūt padėtų kurti visuomenę, kurioje individai galėtų kurti įvairias savo tapatybes, prisilaikyti turimų tapatybių be baimių ir nuogaštavimų, ir turėtų galimybę išlaisvinti savo individualius pasirinkimus, bei įgalintų kitus juos taip pat turėti, o ne represuoti.

Egzaminavimas turimo kultūrinių žinių turinio taip pat negalėjo būti šios studijos tikslas dėl pagarbos savanoriškai projekte dalyvavusiems mokytojams. Tuo labiau, kad pirmaeilis Projekto uždavinys buvo padėti dalyviams įsisavinti, jeigu taip galima būtų išsireikšti, „tarpkultūrinių kompetencijų“ raštingumo abėcėlę, t. y. pagrindinius principus ir gramatiką, pasiūlyti „raktus“, kurie įgalintų dalyvius toliau atrakinti įvairių kultūrų duris, kurios iki tol buvo užrakintos, nes, tiesą sakant, jokia kultūra giliau nėra pažįstama per porą seminarų ar paskaitų. Tokiu būdu, tiriant šio Projekto atvejį, visa,

ką galima buvo padaryti – tik pabandyti apčiuopti, kokius „raktus“, kokius principus Projekto dalyviai įsisavino, galbūt ir pasiėmė kaip pravarčius būsimai pedagoginei, visuomeninei praktikai. Tai buvo galima padaryti ne taikant kokį nors kiekybinį tyrimą, bet aiškinantis netiesioginiu būdu, pasinaudojant pokalbių su projekte dalyvavusių mokytojų, tėvų, NVO ir mokinių atstovais priemone, naudojant interaktyvų, dialoginį metodą. Tam tikslui buvo būtina padaryti ir seminarų medžiagos analizę. Nors šios medžiagos skaidrės negali pateikti viso ir išsamaus vaizdo, tačiau leidžia apčiuopti pagrindines gaires, plėtotas sampratas ir nuostatas bei konkrečius uždavinius, keltus mokytojams.

Šioje vietoje dar reiktų įterpti pastabą, kad nors Projektas įtraukė ne tik mokytojus, bet ir tėvų, NVO atstovus ir mokinius, tačiau tik mokytojai dalyvavo visose Projekto veiklose. Tėvų ir NVO atstovai, kadangi neturėjo praktinių užduočių, dalyvavo tik viename iš seminarų, teoriniame, ir toliau iš jų nebuvo reikalaujama tų įgytų teorinių žinių pritaikyti, nebent tiek, kiek jiems patiems tai atrodė naudinga. Todėl pokalbiuose kai kurie iš jų dalyvavo bendrai su mokytojais, su kai kuriais buvo kalbėta atskirai, keliant tikslą pasižiūrėti, kaip šis ugdymo Projektas galėjo atrodyti ne mokytojams, bet artimai su ta konkrečia mokykla, jos bendruomene, mokiniams susiję asmenys. Mokiniai dalyvavo kaip antrinė Projekto tikslinė grupė, su kuria faktiškai dirbo tik pasiruošę mokytojai, galėję praktikoje pritaikyti įgytas kompetencijas ir inovatyvius metodus. Todėl pokalbiuose su jais buvo bandoma tiesiog išsiaiškinti, kiek mokytojai taikė tuos metodus, lietė tarpkultūrines temas ir kaip jį jie tai vertina.

Interaktyviai komunikuojant su projekto tikslinių grupių dalyviais ir tokiu būdu kaupiant empirinę medžiagą, buvo galima, atliekant kodavimų procedūras⁸, konstruoti teoriją, kuri turėjo padėti paaiškinti šio konkretaus projekto įgyvendinimo sėkmes ir nesėkmes, jų prielaidas ir priežastis, užfiksuoti visa tai, kas pasiteisino, ir suformuluoti rekomendacijas platesniam taikymui metodinėse priemonėse. Šis metodas vadinamas *grindžiamosios teorijos* (*grounded theory*) metodu, kurio autoriais yra pripažinti Barney'us G. Glaseris ir Anselmas L. Straussas⁹. Šio atvejo analizei būtent šis metodas buvo parankiausias dėl to, kad buvo tiriamas ne susigulėjęs socialinis ar kultūrinis reiškiny, bet dinaminiai pokyčiai atrinktų socialinės interakcijos dalyvių simbolinio

⁸ „Analitinė procedūra, kurios metu duomenys yra sutraukiami <fractured>, konceptualizuojami ir integruojami į teoriją“ (Strauss, Anselm L.; Corbin, Juliet M.. (1998) *Basics of Qualitative Research : Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Sage Publications, Inc., p. 3.

⁹ Žr. Barney G. Glaser, Anselm L. Strauss (1967). *The discovery of Grounded Theory. Strategies for qualitative research*. Aldine Transaction: New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.). Renewed 1995. Reprinted 2006.

pasaulio horizonto (pasinaudojant P. Bergerio ir T. Luckmanno terminija) plotmėje, o grindžiamoji teorija, kaip dažnai teigiama (nors ne visi jos tyrinėtojai su tuo sutinka), išaugo iš simbolinio interakcionizmo teorijų kaip paranki priemonė konstruoti teoriją, remiantis empiriniais duomenimis ir juos apdorojant, tyrinėtojai įėjus į aktyvią interakciją su tais, kurie yra tiriamųjų reiškinų nešėjai.

Tam tikslui buvo suformuluoti keletas klausimų kaip pagalbinės gairės pokalbiams. Klausimai buvo labai bendri, paliekant galimybę juos performuluoti, modifikuoti, tikslinti ar praleisti, priklausomai nuo dialogo vyksmo. Pokalbių analizė bus kokybinė, pateikiant komentarus, lyginant teiginių, panaudotų išsireiškimų, kritinių pastabų analizę, lyginant juos su seminarų metu gautais mokymais, kuriuos galima buvo išsiaiškinti iš turimų seminarų priemonių.

Visa tai aptarus, galima formaliai suformuluoti šios studijos tikslus ir uždavinius bei struktūrą.

Tikslas: ištirti TJA su mokyklomis partnerėmis Lietuvoje 2011 metų rudenį – 2012 metų pavasarį vykdytą mokytojų, moksleivių, tėvų ir NVO atstovų tarpkultūrinių gebėjimų ugdymo projektą, siekiant nustatyti jo sėkmes ir nesėkmes.

Uždaviniai:

- Ištirti teorinį projekto pagrindą, t. y. „tarpkultūriškumo“ sampratą, kuria buvo remiamasi šiame Projekte.
- Išanalizuoti seminarų mokytojams, tėvams ir NVO atstovams medžiagą, siekiant išsiaiškinti, kokius konkrečiai mokymus, sampratas, medžiagą šie Projekto dalyviai galėjo įsisavinti, dalyvaudami tobulinimosi seminaruose.
- Išanalizuoti surinktą empirinę medžiagą pokalbių su savanoriais Projekto dalyvių atstovais.
- Pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Studiją sudaro tokios dalys:

Įvadas.

I dalis, skirta teorinei tarpkultūriškumo sampratų aptarčiai, kurioje buvo analizuojamo Projekto lydinčios gairės, siekiant jas išsamiau išsiaiškinti platesniame tarpkultūriškumo ir daugiakultūriškumo sampratų šiuolaikiniuose humanitariniuose ir socialiniuose diskursuose ir praktikoje, kontekste. Šioje dalyje jau bus pradėta formuluoti teorija, kuri palengva ėmė aiškėti, analizuojant surinktus empirinius

duomenis grindžiamosios teorijos metodu, atsižvelgiant taip pat ir į seminarų medžiagos analizę.

II dalis skirta seminarų medžiagos analizei, kuri, kaip jau buvo rašyta aukščiau, būtina tam, kad būtų galima geriau suprasti Projekto dalyvių įgytas ir įsisavintas kompetencijas, kas, galiausiai, ir įgalino I dalyje formuluotą teorinę tarpkultūriškumo viziją, kokia ji galėtų būti taikoma Lietuvoje platesniame edukaciniame procese.

III dalis skirta pokalbių su projekto dalyviais pristatymui su komentarais, kritinėmis pastabomis ir apibendrinimais.

Išvados ir rekomendacijos.

Studijos struktūra sudaryta ne ta pačia tvarka, kaip buvo faktiškai vykdoma šio Projekto analizė, nes, kaip jau buvo aukščiau minėta, ji buvo vykdoma, pasitelkus *grindžiamosios teorijos* metodą, kurio išeities taškas – empiriniai duomenys, suformulavus preliminarines teorines gaires bendrai orientacijai. Iš šių teorinių gairių pagrindu buvo imtas aukščiau minėtas Projekto „Modelis“ bei Rasos Erentaitės, Jolantos Reingardės ir Nidos Vasiliauskaitės atliktas tyrimas *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose* (2010). Šie pokalbiai man leido kritiškai prieiti prie seminarų medžiagos, kurią turėjo įsisavinti Projekto dalyviai mokytojai, tėvai ir NVO atstovai, analizuoti susijusius autorius, lyginti įvairias nuomones ir palengva formuluoti teoriją, kuri išryškėjo kaip pagrindas, kuriuo remiantis šis Projektas buvo vykdytas.

Šiame publikuojamame leidinyje nei konkrečios mokyklos, dalyvavusios Projekte, nei ypač dalyvių asmenybės nebus atskleistos. Pokalbiuose ir interviu iš kiekvienos mokyklos dalyvavo nuo 3 iki 7 mokytojų, tėvų ir NVO atstovų, bei nuo 3 iki 7 mokinių atstovų, kurie buvo pačių mokytojų sukviesti.

Išvados bus formuluojamos, atsižvelgiant į paties Projekto keltus tikslus ir uždavinius mokytojų ugdymo ir mokinių mokymų programai, t. y., siekiant atsakyti į klausimą, ar buvo įvykdyti kelti uždaviniai:

- Ar mokymų dalyviai pagilino žinias apie kultūros sampratą įvairovę, Lietuvoje gyvenančių etninių grupių kultūros bruožus;
- Ar mokymų dalyviai plėtojo įgūdžius ir įgijo žinių apie tarpkultūrinį bendravimą, pozityvius ir negatyvius reiškinius ir veiksnius, turinčius įtakos tarpkultūriniam reiškiniams;
- Ar mokymų dalyviai plėtojo gebėjimą konstruktyviai bendrauti su skirtingų kultūrų atstovais.

I. Kultūros samprata tarpkultūriškumo ir daugiakultūriškumo perspektyvose

1. Tarpkultūrinio raštingumo būtinybės akivaizdoje

Daugiakultūriškumas, tarpkultūriškumas, tolerancija, žmogaus teisės: nors šie terminai Lietuvoje, 2004 metų gegužės 1 d. įstojusioje į Europos Sąjungą, gana dažnai viešojoje ir privačioje erdvėje štai jau keletas metų cirkuliuoja kaip keiksmažodžiai, tose pačiose erdvėse galima pastebėti ir kitus vykstančius procesus. Įvairių visuomeninių nevyriausybinių organizacijų pastangas keisti Lietuvoje plika akimi lengvai pastebimas negatyvius nuostatas daugelio sociokultūrinių reiškinių atžvilgiu. Didžiausia problema, su kuria susiduriama, matyt, būtų plačiai pasklidęs ir giliai įsišaknijęs priešinimasis pačiai pastangai suprasti šias vertybes. O ką tada ir besakyti apie gilesnį šių vertybių įsisavinimą. Galima, aišku, būtų bandyti spekuliuoti, kodėl tas priešinimasis dar vis toks stiprus, ar tai kaip nors susiję su patirto totalitarinio režimo sąlygomis susiformavusių kultūrinių nuostatų paveldu, kurio giluminiai, neapčiuopiami sandai (vertybinės nuostatos, santykis su įvairove, su politine valdžia, su idėjomis) dar vis nepaleidžia, ir, susidūrus akis į akį su kitokiomis kultūromis, tebėra taip vadinamo „kultūrinio šoko“ (sukrėtimo) stadijoje, kaip jis puikiai apibūdintas Editos Karaliūtės straipsnyje *Tarpkultūrinio bendravimo / bendradarbiavimo aktualumas ir raiška*¹⁰, kai suvoki, kad tas pasaulis, kuriame atsidūrei, žaidžia pagal visai kitas taisykles, nei tau

¹⁰ Edita Karaliūtė. *Tarpkultūrinio bendravimo / bendradarbiavimo aktualumas ir raiška* // http://www.kvalifikacija.lt/index.php?view=article&catid=42%3Astraipsniai&id=128%3ATarpkultūrinis-bendravimas&option=com_content&Itemid=66 (paskutinį kartą tikrinta 2012 m. rugpjūčio 24 d.)

įprastos, ir kažką reikia daryti. Be abejo, yra galimybė užsiblokuoti, įsikibti į savąsias taisykles ir reikalauti, kad visi jas suprastų ir taikytųsi prie tavęs, kas, kaip dažniausiai paaiškėja, ne taip efektyvu ir ne visus piliečius įtikina, nes tokia pozicija yra analogiška beraščio pozicijai didmiestyje, nemokant perskaityti nei gatvių pavadinimų, nei parduotuvių iškabų. Kažkaip, vargais negalais, orientuotis, žinoma, įmanoma – bet dažniausiai arba su kitų, raštingų, pagalba, arba tik labai ribotoje erdvėje, kur viskas pažįstama. Bet tokia situacija ne ką geresnė už aklo žmogaus situaciją. Šiuo atveju tai savanoriškas užsidarymas aklame kiaute, skandinaviame „barbarybėje“ ir „tamsume“. Tarpkultūrinė kompetencija yra raštingumas, kuris šiandieniniame pasaulyje yra neišvengiamas ir būtinas, kad žmogus neklaidžiotų pasaulio, kuris dabar tampa „didmiesčiu“, gatvėmis, nesigaudydamas, nei kur eina, nei kur reiktų sukti ar į kokią transporto priemonę sėstis, norint nukakti į reikiamą vietą. Raštingumas, padedantis skaityti šiandieninio pasaulio žemėlapij ir jame rasti kelią.

Be abejo, nuogaštavimai, kurie nuolat sklindo liaudyje ir valdžios institucijose kaip gašdinantys gandai, esą šios vertybės sunaikins lietuvišką tautinę tapatybę, valstybingumą, demoralizuos jaunimą, kaltinimai, dažnai metami nevyriausybinėms organizacijoms (kaip ir institucijoms, vykdančioms lygių galimybių principo įtvirtinimo Lietuvoje priežiūrą) dėl neva totalitarinio primetimo lietuvių tautai svetimų vertybių ir principų, galėtų būti suprantami, aiškinantis šiuos nuogaštavimus istorine patirtimi, kuria labai dažnai manipuliuojama, diegiant ir palaikant aukos ir skriaudžiamos mažumos, kuriai vis kas nors diktuoja sąlygas, tapatybę kaip bazinę lietuvišką tapatybę, sindromą. Net paviršutiniškai pavarčius daugelį publikacijų žiniasklaidoje, galima pastebėti tą retoriką, lyg lietuviai tebebūtų „mažuma“, kuri save suvokia kaip nuolat diskriminuojamą kokios nors – gana dažnai sunkiai apibrėžiamos – daugumos. Bet, kaip jau buvo pastebėta aukščiau, tai labiau panašu į savijautą beraščio, atsidūrusio šiuolaikiniame didmiestyje. Tik šiuo atveju beraščio, galinčio, bet nenorinčio apsišviesti. Ir šiuo atveju ta „dauguma“ dažnai lokalizuojama Briuselyje (nors, tiesą sakant, dėl tų klausimų, kurie kelia daugiausia erzelio, Briuselis dažniausiai niekuo dėtas, kaip ir pati Europos Sąjunga, painiojant ją su Europos Taryba, įsikūrusia Strasbūre, kurios nare Lietuva tapo dar 1993 metais, ir įeina į tą Tarybą paprasčiausiai kaip Europos valstybė, pasukusi demokratijos keliu), o visi, kurie siekia šių vertybių realizavimo, matomi per užsilikusią sovietmečio politrukų ir komjaunuolių, vykdyusių „Maskvos direktyvas“, vaizdinių prizmę. Tai taip pat atskleidžia bent jau dalies mūsų šalies piliečių kultūrinį pagrindą, kurį, matyt, vienintelį pažįsta ir jo vienintelio įsikibę laikosi, bijant jį paleisti, kad tik neišslystų žemė iš po kojų. Tas pagrindas lengvai atpažįstamas, net jei jis ir bando-

mas pridengti kitais žodžiais, pavyzdžiui, tautine tapatybe ar pilietiškumu, atsisakant reflektuoti ir atpažinti artimesnes jo šaknis, t. y. simbolinį horizontą, susiformavusį totalitarinio režimo sąlygomis.

Šie nuogaštavimai, kaip ir gana neaiškus pačios lietuviškos tapatybės klausimas, neturėtų būti išbraukiami iš tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo dienotvarkės. Dėl tos pačios priežasties, dėl ko ir vykdomi panašūs projektai įvairiose Europos valstybėse, siekiant realizuoti viziją, kuria remiamasi, kuriant taikią Europą kaip daugiakultūrinę, o ne imperinę kokios nors vienos nacijos dominuojamą politinę erdvę. Toks siekis iškilo po ypač sunkių istorinių pamokų, kurių paskutinės buvo II pasaulinis karas, kolonijų išsivadavimas iš kolonijinio jungo, kuriuo buvo daugelį pasaulio šalių pajungusios visa eilė Europos valstybių, ir, galiausiai, sovietinis režimas ir išsivadavimas iš jo visos eilės centrinės ir Rytų Europos valstybių. Europos Taryba ir paraleliai Europos Sąjunga buvo kuriamos pirmiausia taikai ir gerovei užtikrinti. Tam, kad Europa būtų konstruojama kaip daugiakultūrinė, o ne unifikuota, homogeniška, globalizuota, nutrynus visus skirtumus, erdvė, reikia, kad jos konstravime dalyvautų įvairios kultūros kaip savarankiškai individai lygiomis teisėmis. Kaip formuluoja studijų rinkinio *An Identity for Europe*¹¹ redaktorė Riva Kastoryano (CNRS Tyrimų vadovė) knygos pratarinėje:

Nuo pat pradžių, suvienyta Europa de facto yra daugiakultūrė dėl koegzistavimo ir reprezentacijos joje jos kalbinės ir kultūrinės įvairovės, dėl daugelio kultūrų – tiek nacionalinių (Europos Sąjungos valstybių narių ir „kitų“), tiek ir regioninių – ir jos institucinės įvairovės, kylančios iš nacionalinių tradicijų skirtumų. Europos politinis projektas negali neatsižvelgti į šią įvairovę kaip į politinius žyminis. Tačiau Europos daugiakultūriškumas taip pat buvo formuotas ir viršnacionalinių institucijų, kurios turėjo suteikti kultūrinei, nacionalinei ir kalbinei įvairovei teisinį statusą.

Šios viršnacionalinės institucijos kaip universalizmo principas, leidžiantis nutarimus ir „direktyvas“, į kurias turėtų atsižvelgti valstybės narės, nepaisant partikuliarinių skirtumų, skirtingų teisinių tradicijų, skirtingų istorijų, skirtingų vertybinių nuostatų ir kultūrų, egzistuoja kaip paradoksas ir sunkiai išsprendžiamas prieštaravimas, kuris persikelia ir į atskiras valstybes, kuriose imamas nelengvo uždavinio spręsti vidines problemas, siekiant įgyvendinti daugiakultūriškumo modelį, arba, dar daugiau, siekti tarpkultūrinio polilogo. Be abejo, reikalauti, kad kiekviena nacionaliniu, ideologiškai vienos dominuojančios kalbinės bendrijos pagrindu susiformavusi valstybė atsisakytų

¹¹ *An Identity for Europe. The Relevance of Multiculturalism in EU Construction*. Edited by Riva Kastoryano. Palgrave Macmillan, 2009, p. ix.

hegemoninio tos kalbos statuso ir pripažintų kaip lygiavertę ir kokią kitą kalbą, kuria kalba kuri nors dalis tos valstybės gyventojų, šiuo metu lyg ir nelabai realu (net jei kai kuriose valstybėse tai ir yra realizuota), ypač kalbant apie tas kultūrinės bendrijas, kurių tapatybės daugiausia grįstos kalba, ir kurios istoriškai yra patyrę diskriminaciją, persekiojimus ir kitas priemones, siekiant šią kalbą sunaikinti. Panašiai sunku ir daugumos gyventojų prisilaikoma religijai užleisti savo hegemoninę poziciją ir pripažinti kaip lygiavertę kitas religijas (ar net tos pačios religijos kitas denominacijas) ir ypač, kai ta religija taip pat patyrė daug represijų ir imperinių priespaudų laikotarpiu buvo viena iš pagrindinių disidentinių, rezistencinių judėjimų bazių. Feministinio judėjimo pradžioje lygiai taip vyrų populiacijai buvo iššūkis atsisakyti savo hegemoninio statuso politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, taip pat ir šeimos erdvėje. Tačiau ledai daugelyje Europos ir europinės šaknis turinčiose valstybėse, kaip ir kai kuriose kitose modernėjančiose pasaulio valstybėse, buvo anksčiau ar vėliau pralaužti. Ir Lietuva šioje vietoje nebuvo iš paskutiniųjų – joje moterys išsikovojo balsavimo teisę neilgai trukus nuo valstybingumo atkūrimo, 1922 metais (gerokai aplenkusi net Prancūziją (1944) ir Šveicariją (1971)). Hegemonines pozicijas sunku užleisti ir visai eilei kitų dominuojančių, daugumos puoselėjamų institucijų, tokių kaip, pavyzdžiui, heteronormatyvinė šeimos struktūra, kuri šiandien Lietuvoje yra bene didžiausias ir akivaizdžiausias „suklupimo akmuo“, kalbant apie daugiakultūriškumą ar tarpkultūrinių kompetencijų ugdymą. Kad ir kaip būtų paradoksalu, turint omenyje, kad priešprieša daugiakultūriškumui, arba **heterogeniškumui**, t. y. skirtingų (hetero) kultūrų taikiam sambūviui yra **homogeniškumas**, arba vienovė, kurios paprastai siekia hegemoninę poziciją užimančios kultūriniai dariniai ar institucijos.¹² Lygiai taip pat paradoksali ir minėti nuostatimai Lietuvoje dėl daugiakultūriškumo „grėsmės“ Lietuvai, kurioje, esą, dėl to gali susiniveliuoti tautiniai skirtumai ar išnykti kalba... Kaip minėta įvade, tokios baimės kyla dėl elementaraus demokratijos principo, kaip jis šiandien aiškintinas („visi skirtingi, visi lygūs“), supainiojimo su totalitarizmo principu („jokių skirtumų“), vieno pakeitimo kitu, ir gąsdinant save ir kitus juo kaip dar viena „komunizmo šmėkla“. Lyg *kitokio* buvimas šalia, to *kitokio* atpažinimas kaip *kitokio*, *kito*, su kuriuo nekovoama, nesivaržoma, kurio nesiekama represuoti, tik pripažinti teisę egzistuoti, kažkokiu būdu ką nors automatiškai paverstų tuo *kitu*. Lyg būtų iškilęs mirtinas fantastiniuose vaidybinuose ir animaciniuose filmuose toks populiarus asmenybės vagystės pavojus

¹² Totalitarinės visuomenės, kuriose buvo siekiama suniveliuoti visas gyventojų grupių ir individų skirtumus, asimiliacija, siekiant totalaus homogeniškumo, buvo (bent jau simboliškai), kaip kažkada, dar Atgimimo pradžioje, teko girdėti per vieną rusų kalba transliuojamo BBC laisvės radijo laidą „homoseksualios“.

(ne tik paso duomenų, bet ir visos asmenybės „substancijos“, sąmonės perkėlimas į kitą kūną). O tokios baimės viešojoje (ir privačioje) erdvėje gana dažnai sutinkamos, reiškiant pasipiktinimą dėl neva „homoseksualizmo propagandos“, kuri, atseit, gali kėsintis į „mūsų vaikus“, bijant, matyt, kad šie, pamatę simpatišką, patrauklų gėjų ar lesbietę, gal ir transeksualą ar transvestitą, staiga netaptų vienu ar viena iš jų. Arba taip pat baimės, kad vaikas, sužinojęs, kad gali pasirinkti **sau** patinkantį, **sau** artimą, tuos ar kitus jo charakterio bruožus atitinkantį apsirengimo stilių, staiga taps **kažkuo kitu**. Nei mergaitės, vilkinčios kelnės, netapo berniukais, nei berniukai, atitinkamai, netaptų mergaitėmis. Nebent tikima, kad kelnės ar suknelės turi kažkokių maginių galių, kaip kad buvo tikima senovės šumerų pasaulyje. Tokios baimės, kad drabužis gali kažką paversti kitu, būdingos tik maginei sąmonei, daiktams priskiriančiai maginių savybių. O kadangi šios baimės, kurios remiasi panašiais tikėjimais, neturi jokio realaus pagrindo po kojomis, jie priskirtini prietarų kategorijai. Panašios baimės gana dažnos ir įvairiose religinėse bendruomenėse, kur pozityvus susipažinimas su kitokia religija, realiai gali paskatinti ją pasirinkti. Bet tai įmanoma tokiu atveju, jei tikėjimas nėra tvirtas. Bet totalitarinė draudimo susipažinti, pažinti kitokybę strategija vargu ar yra tinkamiausia išeitis informaciniame amžiuje. Kitas dalykas, kai kurios išvardintos temos, nors jos šiame Projekte ir nebuvo specialiai aptarinėjamos, nebent diskusijose su dalyviais, kurie ir įvardijo šias įvairias baimes ir argumentus, Lietuvoje iki šiol dar uždengtos devyniais šydais kaip siaubą kelianti tabu paslaptis. Ir visai galima suprasti tuos mokytojus ir platesnės visuomenės narius, dar menančius totalitarinę sistemą, kurioje šie tabu atrodė ypač grėsmingi, nes grėė jei ne įkalnimu, tai kažkokia mistine sunkiai įsivaizduojama *Kitokybės* patirtimi, kuriems iki šiol šios temos pernelyg mistinės, o žmonės, užsiimančios *kitokiomis* praktikomis, beveik pasakų būtybėmis, kurios gyvena tankiose giriose ir tyko vargšų pavienių praeivių. Baisiausia, kad gali pasirodyti, kad jos gyvena visai šalia, apsimetę „normaliais“ žmonėmis, visai kaip seriale „Grimas“¹³. Panašios mistinės, siaubą keliančios baimės, gaubiamos šurpą keliančių niekam nežinomų paslapčių, buvo siejamos sovietmečiu ir su žydais, kurie egzistavo lyg kažkokios paralelinės visatos būtybės, ir kurių vardo geriau buvo neminėti, kad neprisiskauktum nežinia kokios grėsmės. Galbūt tai buvo susiję su Holokausto siaubu, negalėjusiu nepalikti žymių kažkokioje atminties dalyje, kokioje nors „kolektyvinėje sąmoneje“, kad ir kaip šie terminai mistiškai skambėtų. Visiems, kas mena

¹³ „Grimm“, policinis fantastinis televizinis serialas, debiutavęs JAV per NBC 2011 10 28 (antrasis sezonas debiutavo 2012 08 13). Prodiuseriai – David Greenwalt, Jim Kouf, Sean Hayes ir Todd Milliner. Stato Universal Media Studios ir Hazy Mills Productions.

sovietinę baimės persmelktą atmosferą, kuri ypač gerai jaučiama buvo tų, kas patys konkrečiai gyveno nuolatinėje susidorojimo rizikoje dėl režimo netoleruojamų įsitikinimų ir praktikų, šie siaubo pasakas primenantys vaizdiniai neturėtų būti svetimi. Tačiau kad ir kokie jie atrodytų fantastiniai, dažnai jie tebėra gyvi ir gerai pastebimi Lietuvoje įvairiuose visuomenės lygmenyse – nuo privačių iki politinių, kai bet koks, kad ir šalutinis, prisilietimas prie kurios nors iš tų tabu temų, sukelia neįtikėtina neadekvačią reakciją, šias temas paverčiant sakraliniu, visą simbolinį gyvenimą įprasminantį kosmosą struktūruojančiu paprastam mirtingajam mirties grėsme grasančiu neliečiamu tabu. Reakcija, labai artima religijotyros teoretikų klasikų Rudolfo Otto ir Mircea Eliade's nusakytai susidūrimo su *Šventybe*, *Sacrum*, kuris reiškiasi ir kaip siaubą kelianti grėsmė, ir kaip žavintis patrauklumas, gaubiamas tabu, išskiriančių jį iš pasaulietiško, iš chaoso, kuriame nėra skirtumų. Žavintis patrauklumas (Otto žodyne *fascinans*) šiuo atveju sietinas su baimėmis, kad asmeniui, nepasiruošusiam susitikti su tomis „mitinėmis būtybėmis“, gresia tai, kad jis bus jų pakerėtas, sužavėtas, *patrauktas*, ir taps „būtybe“, viena iš jų... Taip, lyg šios temos ir žmonės, su jomis susiję, būtų ne žmonės, o antžmogiškos būtybės. Panašiai kaip viduramžių, o neretai ir Naujųjų amžių pradžioje Europoje, kada žydai buvo tai vienuose, tai kituose miestuose suvaromi gyventi į getus¹⁴, arba, kaip Lietuvoje, gyveno šalia kitų visuomenės narių lyg atskirame pasaulyje, skirtingame nuo valstiečių (kaip, beje, ir aristokratija), buvo laikomi kitos „padermės būtybėmis“, ne žmonėmis¹⁵. Ir būtent todėl, kad, atliekant šį tyrimą, buvo susidurta dažniausiai su anomis, visiškai niekuo nepagrįstomis fantastinėmis, vos ne religinėmis baimėmis tiek iš visos eilės dalyvių, tiek ir iš visuo-

¹⁴ Pavyzdžiui, Venecijoje 1516 metais. Šekspyro dramoje „Venecijos pirklys“ galima išvystyti tokios segregacinės praktikos pasekmes, kai tragiškam dramos herojui žydui Shylock'ui tenka klausyti: „Argi žydas neturi akių? Ar žydas neturi rankų, organų, dydžio, pojūčių, jausmų, aistrų? Ar jis valgo ne tą patį maistą? Ar sužeidžiamas ne tais pačiais ginklais, pažeidžiamas ne tų pačių ligų, pagyja ne nuo tų pačių priemonių, kaista ir šąla ne tą pačią žiemą ir vasarą kaip krikščionis? Jei mus įpjaukite, argi mes nekraujuosime? jei kutensite, argi mes nesijuoksime? Jeigu nuodysite, argi mes nemirsime? Ir jei jūs mums darote pikta, argi mes nekeršysime? Jei mes esame tokie patys visame kitame, mes būsimė panašūs į jus ir tu. Jei žydas padaro ką pikta krikščioniui, kas yra jo pažeminimas? Kerštas. Jei krikščionis daro pikta žydui, kokia jo kančia turėtų būt pagal krikščionio pavyzdį?“ (III aktas, I scena).

¹⁵ Remiantis Virginijaus Savukyno daryta lietuvių tautosakos ir etnografinės medžiagos analize, kuri leido atskleisti tradicinę lietuvių valstiečio pasaulėžiūrą, kurioje akivaizdus priešpastatymas „žmonių“ (suaugusių valstiečių) „ne-žmonėms“ (vaikams, mergaitėms, kunigams, bajorams, žydams ir pan.), tik, jei krikštyti „ne-žmonės“ (išskyrus vaikus ir mergaites) šiame pasaulėvaizdyje buvo lyg ir kažkas aukščiau nei žmonės „nekrikštai“, pirmiausia žydai, buvo kažkas iš mitinių, laukinių būtybių viešpatijos (žr. Savukynas, Virginijus. „Žydo įvaizdis tradicinėje lietuvių kultūroje: atvirkštinio atspindžio konstrukcija“ // *Artium Unio Journal*, Nr. 4, 1999).

menės, nesusipažinusios su šiuo Projektu, taip pat kai kurių politikų, jau pagarsėjusių „šioje srityje“, VISKĄ suredukavusių į šį vieną vienintelį jiems baimes keliantį klausimą, ir taip nebemačiusių to, kas iš tiesų buvo vykdoma ir kodėl teko čia įterpti šias pastabas.

Kartais pasitelkiamos ir kitos strategijos, priskirtinos informacinio karo priemonėms, kai sąmoningai ar nesąmoningai skleidžiama dezinformacija, juodinimas, ar tiesiog kai kurių dalykų nutylėjimas ir klaidinantis interpretavimas. Tačiau melas, net jei kartais ir būna efektyvus (kartais netgi labai, ypač jei eina koja kojon su kitokios informacijos paskleidimo trikdymais), taip pat nėra išeitis, nes kas norės, tas šiandien reikalingą informaciją, daugiau ar mažiau paieškos, susiras. Geriausia išeitis šiandien, kol dar neišsipildė apokaliptinės fantastų fantazijos apie naujuosius tamsiuosius amžius su totalia visų žmonijos gyvenimo sričių – nuo minčių iki gyvenimo ilgio – kontrole, yra tarpkultūrinis išprusimas, kuris neatsiejamas nuo savos tapatybės ar tapatybių pluošto reflektavimo ir aktyvaus kūrimo proceso. Būti kataliku šiandien, pavyzdžiui, sekuliariame pasaulyje, dažniausiai jau nebepakanka tik formalaus priklausymo per kūdikystėje gautą krikštą ar apsilankymą bažnyčioje per kieno nors tuoktuves, krikštynas ar laidotuves. Nes tokių yra ne tiek jau mažai ir tarp kitoms krikščioniškoms denominacijoms save priskiriančių, ar net kitas religijas pasirinkusių asmenų. Ši tapatybė turėtų įtraukti ir aktyvų gilinimąsi į Katalikų Bažnyčios mokymą, tradicijas, Švento Rašto studijas ir praktikas, kūrybingai formuojančias tą tapatybę (šalia, tarkim, bibliotekininko (-ės), mokytojo (-s), profesorės (-iaus), kaimiečio (-ės), moters, vyro, vaiko, jaunuolio (-ės), pensininko, gėjaus ar lesbietės, motinos ar tėvo ir visos aibės kitokių sociokultūrinių tapatybių). Tas pats galioja ir kalbant apie bet kokią kitokią tapatybę – budistinę, lietuvišką, pagonišką, lietuviškai lenkišką ar lietuviškai žydišką (litvakišką), paprasčiausiai reflektuojant, kuo ši mano tapatybė skiriasi nuo kitokios tapatybės? Juk, kaip dar XX a. pradžioje lingvistiniame Ferdinando de Saussuro revoliuciniame posūkyje, sukėlusiam revoliucines bangas humanitariniuose moksluose, buvo konstatuota, reiškinio reikšmė atsiranda iš skirtumo, yra gimdoma skirtumo, *différence*. O galbūt paaiškės, kad skirtumai visai ne ten, kur prieš tai jie buvo matomi? Ir kad panašumai gal gerokai didesni, nei buvo manoma? Ir galbūt vienintelė destruktija, kurią sukels toks susipažinimas, bus tik prietarų ir stereotipų destruktija, išvalanti kelią kultūrinių individualybių atpažinimui, savęs pačių visapusiškesniam ir atnaujinam pažinimui ir kūrimui. Kaip sakiau, skirtumai gimdo reikšmes, tuomet identifikuoti kiti skirtumai gimdo ir kitas, naujas tapatybės reikšmes. Priešingu atveju, aukščiau minėtas nuogaštavimas gali kilti nebent totalitarinėje sąmonėje, kuriai iš

principo negali egzistuoti nieko skirtingo, kito ar kitokio, bent jau toje pačioje erdvėje, kuri čia gali būti suprantama ir kaip socialinė, kultūrinė, ar politinė erdvė, kurioje sau yra užsitikrinta hegemoninė pozicija.

Šie prieštaravimai ir problemos, nepaisant daugelio asmenų, dalyvavusių Projekte, geranoriškumo ir įdėtų pastangų, išryškėjo, atliekant šį tyrimą. Tai jokių būdu nereikia, kad pats Projektas kaip toks nepavyko. Šie rezultatai tik rodo, kad šios baimės yra tikrai dar būdingos platesnei visuomenei, ir kad galimi realūs pokyčiai didžia dalimi priklauso nuo pačių žmonių valios. Kita vertus, kaip bus matyti, Projekto dalyviams buvo suteikti tam tikri „raktai“, kad galėtų, jei norėtų, kylančius klausimus išspręsti. Viena iš žmogaus teisių – gauti kokybišką išsilavinimą ir mokykla, ypač vidurinė mokykla, turėtų būti vieta, kur jauni žmonės paruošiami suaugusiųjų gyvenimui pasaulyje, kuriame susidurs su daugybe iššūkių ir problemų. Nemokyti jų šiuolaikinio pasaulio realijų, tarpkultūrinio raštingumo yra net ne tik žmogaus teisių pažeidimas, bet ir tiesiog už tai atsakingųjų neatsakingumas. Pritariant filosofui Gintautui Mažeikiui¹⁶, galima būtų pasakyti, kad migracijos, kuri ne tik kad nemažėja, bet ir sparčiai didėja, mastai leidžia teigti, kad švietimo politika, kurios buvo laikomasi iki šiol, kurioje dominuoja nacionalistinis patriotizmas, siauras etnocentrizmas ir įvairios fobijos, patyrė fiasko. Šiandien kiti diskursai, kitos nuostatos, kitos vertybinės orientacijos, kiti pasirinkimai tampa reikšmingesni:

„Daugeliu atvejų migracijos reiškinys rodo, kad ideologiniai diskursai taip pat ir tradicija, kurie steigia, įgalioja ir apklausia subjektus yra pakankamai laisvi ir legitimuoja atvirumą, judėjimą. T. y. nežiūrint visų pokalbių apie patriotizmą, kalbos ir žemės šventumą, apie pareigą tėvynei asmenys pasirenka kitas šalis, kitas galimybes. Tai rodo, kad lietuvių mitai, legendos, švietimo sistema, kultūros institucijos, piliečių santalkos, religinės bendruomenės nėra pakankamai įtakingos, veiklios, patrauklios, jos nevirto stipriais ir natūraliais traukos centrais, dėl ko asmenys būtų pasilikę. Išvažiavus ir patyrus kitokių ideologijų interpeliacijų asmenys vien jau dėl savo persikėlimo įgyja šokių tokių transgresijos patirtį: gebėjimą keisti savo tapatybę ir išvengti represyvaus įtikinėjimo bei noro paklusti.“

Darant išvadą iš šio svarstymo, galima teigti, kad visuomenėje, siekiančioje įveikti totalitarinių ir autoritarinių režimų paliktus ir vis dar gajus įpročius hegemonizuoti ir

¹⁶ Mažeikis: migracija – pilietiško, demokratijos ir kultūrinės įvairovės raidos šansas, 2008 11 11 // http://www.alfa.lt/straipsnis/10235961/Mazeikis..migracija..pilietiskumo..demokratijos.ir.kultu-rines.ivairoves.raidos.sansas=2008-11-11_12-18/#ixzz24TAaoH1A (paskutinį kartą žiūrėtas 2012 m. rugpjūčio mėn. 24 d.)

homogenizuoti kultūrą ar atskirus jos aspektus, bei atsižvelgiant į globalinius ir Europoje vykstančius procesus, į žmogaus teisę gauti kokybišką ir reikalingą išsilavinimą, tarpkultūrinis raštingumas yra būtinybė.

2. Keletas žodžių Lietuvos kultūrinės individualybės klausimu

Sugrįžtant prie Lietuvoje istoriškai besiformavusios kultūros, jos ypatingų istorinių peripetijų, patirčių – tiek kaip žemių, plytėjusių Romos imperijos pakraščiuose, kultūrų, kuriose liejosi ir lydėsi įvairių genčių, mokslininkų, atsižvelgus į kalbines ypatybes, priskirtų prie baltiškų, papročiai, pasaulėjautos, religinės apeigos, vertybinės nuostatos, kurios turtino kitoms kalbinėms grupėms priskirtas kultūras ir kurios pačios turtėjo jų paveldais; tiek ir klestėjusios daugiakultūrinės valstybės, kurioje, skirtingai nuo visos eilės imperijų, buvo gerbiamos ir teritorinės vietinės kultūros, ir integruojamos kitos, mobilios, kurios keliems šimtmečiams tapo neatskiriama Lietuvos kultūrine savastimi, – galėsime matyti, kad daugiakultūriškumas istoriškai nėra svetimas ir nėra kokia nors išskirtinė naujausių laikų realija. Lietuvos kultūros istorijai tai buvo reikšmingi periodai. Nors ne mažiau reikšmingi ir tragiški dviejų pastarųjų šimtmečių istorijos puslapiai, ir pirmiausia kalbiniu pagrindu susiformavusios moderniosios lietuviškos tapatybės aspektas, gana dažnai vertęs pamiršti daugiakultūrinę praeitį, išbraukiant turtingą paveldą iš savo lietuviškos savasties sąmonės. O juk kultūra galėtų būti suvoktina ne vien kaip materialinė ir nematerialinė aktuali raiška (apie tai bus žemiau), bet ir visa tai, kas yra atmintyje – individualioje, nešančioje paveldo atmintį, ir kolektyvinėje. O atmintis yra dinaminė sąmonės talpykla, kurią galima nuolat pildyti naujais atradimais, sužinotais iš įvairių šaltinių, galbūt kažkur buvusių prarastų, galbūt nežinotų, ir kartu peržiūrint tą paveldą refleksija, mąstymu. Tai kažkas panašaus į komentarų komentarą, nuolat papildantį, per-prasminantį, naujai įprasminantį kažkada kažkieno turėtas patirtis ir žodžius, paveikslus, muziką ir papročius. Juk gyva kultūra niekad nėra kažkas antlaikiško, sustingusio kaip muziejinė brangenybė ar archeologinė iškasena.

Vartojant sąvokas „individas“ ir „savastis“, paranku būtų pasitelkti filosofo Arūno Sverdiolo šių sąvokų (kaip ir sąvokos tipas) aptarimą etidue *Kultūros individualumas, tipiškas ir savastis erdvėlaikio plotmėje*¹⁷ (tačiau pats svarstymas, remiantis šiomis sąvokomis, bus apie kiek kitus dalykus):

¹⁷ Sverdiolas, Arūnas. Kultūros individualumas, tipiškas ir savastis erdvėlaikio plotmėje // *Apie pamėklinę būtį*. Baltos lankos, 2006, p. 13–29.

Individas pirmiausia reiškia individuum, „nedalybę“. Tai ne kas kita, kaip graikų atomon vertinys. Kalbant apie kokį nors buvinį (anaiptol ne tikrai apie protingą ir ne tikrai apie gyvą buvinį) kaip individą, turima omenyje, kad jo negalima suskaidyti į dalis. (...) Šiandien individas – ne savaiminė, o veikiau respektuotina buvinio vienybė.

Be to, individas yra paskiras, savistovus buvinys, ir atskiras, – jis kuo nors skiriasi nuo bet kurio kito. (...) Atomų graikiška prasme nėra, tikrovė dali be galo, tad kiekvienoje dalelėje slypi begalybė. Individui išsamiai aprašyti reikėtų begalinio apibrėžimo ir begalinio proto.

Taikant šią dvilybę – antikinę ir modernią kartu – individo sąvoką mums rūpimiems dalykams iškart pasakytina, kad kultūros dariniai ir pačios kultūros yra individai.¹⁸

Kultūros darinys kaip individas, kaip „respektuotina buvinio vienybė“ galėtų būti pirmiausiai bandoma matyti ir interpretuoti apibrėžtame erdvėlaikyje kaip sudaranti tam tikrą vienovę. Be abejo, kaip ir fizikinis atomas, kuris, pasirodo, visgi dalosi iki begalybės, o dalelių junginiai formuoja dar kitus darinius, išskirtas konkrečiai tas, o ne kitas kultūrinių darinių segmentas kaip sudarantis vienovę, yra nemaža dalimi arbitralus, priklausantis nuo išankstinių prielaidų. Konkrečiai kalbant apie Lietuvą, jeigu priimame, kad Lietuvos istorija siekia gerokai ankstesnius laikus nei XIX amžiaus modernios lietuvių tautos savimonės formavimasis (didžia dalimi kalbiniu pagrindu), tada turėtume priimti dėmesin visus minėtus ankstesnius laikotarpius, kuriuose daugiau ar mažiau homogeniška lietuvių ir žemaičių kalbinė visuma koegzistavo su kitakalbėmis bendrijomis tiek politiškai menkai struktūruotose iki-valstybinėse geografinėse erdvėse, tiek ir vienoje politiškai sukonstruotoje daugiakultūroje aplinkoje, formavusioje savas kultūrinės, socialinės ir politinės tradicijas, tiek ir uždaroje, imperinėse erdvėse, siekusiose homogenizuoti visas inkorporuotas tradicijas pagal bendrą modelį. Ir tai, kas buvo atkurta ar naujai sukurta, pasitelkus naujai suvoktą tapatybę, toli gražu neturėtų panaikinti, lengva ranka nubraukti anos daugiakultūros istorijos, kuri kažkada buvo savastimi. Kaip ir žmogiškojo individo istorija neprasideda tada, kada jis po patirtų sunkių gyvenimo momentų suvokė save kitaip nei anksčiau, gal atsiribojo nuo ankstesnių tikėjimų, įtikėjo kažkuo nauju, ar viskuo nusivylė, paliko vieną šeimą, sukūrė kitą. Visa tai, ką jis patyrė, ką suvokė ir kas liko nesuvokta, sudaro būtent šio individo individualumą, nepakartojamumą, unikalumą. Istorija yra tai, kas individualizuoja.

¹⁸ *Ibid.*, p. 14–15.

Dabar galima aptarti ir savasties sąvoką:

Bendriausiai kalbant, savastis yra tai, kas kam nors sava, neatsiejama nuo savęs, būdinga tikrai sau. Storiausias prasmų klotas čia siejasi su nuosavybe. Vis dėlto Lietuvių kalbos žodynas duoda subtilų pavyzdį ir iš kitos, ko gero, mums daug įdomesnės antropologinės srities: „Vyras su žmona ne giminystė, ale savastis“. Taigi šeimos santykių plotmėje nusakomas toks dviejų asmenų (žmogiškųjų individų) artumas, kuris virsta abipusiu priklausymu, neprievartiniu nusavinimu – tapimu vienas kito dalimi, švelniu paties individualumo (in-dividiškumo, nedalumo) paneigimu, pora. Šis savastinis artumas priešinamas daugeliu atžvilgiu labai panašiam, labai sunkiai nuo jo atskiriamam, o vis dėlto, kaip rodo tarpasmeninių santykių patirtį fiksuojantis žodyno pateikiamas pavyzdys, kitokiam gimininiam, giminiskam artumui. Manau, nors ir negaliu dabar plačiau argumentuoti, kad pastarasis, gimininis, artumas būtų panašesnis į tam pačiam tipui priklausančių buvinių bendrybę. Skirtumas nuo tipo tas, kad giminės atveju bendrumo pagrindas genetinis.¹⁹

Kultūros savastis tokiu būdu galėtų būti suvokiama kaip individualios istorijos tėkmėje tam tikroje apibrėžtoje (nors ir kintančioje) erdvėje įvairių istorinių aplinkybių, susietų kultūrinių individų bendros patiriamos istorijos ar jos segmento, bendrą patirtį. Ir tas bendras istorijos segmentas toje pačioje politinėje erdvėje, tas suvestas į vieną bendrumą kultūras padarė viena kitai savas, savastingas kaip bendrą paveldą. Pavyzdys galėtų būti Lietuvos savastimi tapę dar nuo LDK laikų šioje erdvėje įsišaknijusi žydų bendruomenė, kuri pati save vadina litvakais (jidiš kalba – lietuviais). Toks artumas, kad ir ne giminystės pagrindu, kaip ir su lenkais, baltarusiais, karaimais, totoriais, rusais, egzistavo. Ir egzistavo bendrų istorinių patirčių pagrindu, net jei tarpusavio santykiai gal ne visada buvo taikūs ir geranoriški. Bet tai yra ta savastis ir individualumas, kurie šiandien, Lietuvai esant naujai konstruojamoje daugiakultūroje politinėje Europos Sąjungos erdvėje, yra reikšmingi.

Kita vertus, aukščiau minėti nuogaštavimai dėl tapatybės praradimo daugiakultūroje politinėje erdvėje turėtų pasirodyti kaip nesusipratimas, nes būtent sąmoningai dedamos pastangos kurti Europos Sąjungą kaip daugiakultūrę sąjungą, užtikrinant visų šioje politinėje erdvėje esančių kultūrinių individų (tiek istoriškai susiformavusių nacionalinių, tiek ir teritorinių mažumų jose, kaip ir mobilių mažumų) savastį, turėtų būti suprantamos kaip pastangos, kviečiančios Lietuvą lygiateisiais pagrindais įsitraukti į šios erdvės ir bendrabūvio konstravimą, tiek išsaugant ir puoselėjant savo kalbą

¹⁹ *Ibid.*, p. 16–17.

ir kultūrą, tiek ir prisidedant prie to, kad ir kitos kultūros galėtų gyvuoti ir klestėti. Tai kvietimas nebelaikyti savęs nepilnateise „mažuma“ totalitarinėje sistemoje, kuriai kažkas kažką diktuoja, bet atsakingais pilnateisiais savo valstybės „šeimininkais“, piliečiais, kuriančiais joje erdvę, kurioje būtų įmanoma vargais negalais išgyventi ne tik imigrantams, bet ir čia seniai jau savastimi tapusioms kultūrinėms individualybėms, kad ir kokia kalba kas kalbėtų, kokią religiją praktikuotų, kokio socialinio statuso, amžiaus, lyties ar orientacijos bebūtų.

Ir, matyt, nereikėtų manyti, kad kažkur kitur Europoje jau rasti visi atsakymai, kaip kurti tą daugiakultūrinę erdvę ar kad visose Vakarų Europos valstybėse pasiektas idealas, ir kad Briuselis turi kokį nors aiškų planą, kaip priversti visas Sąjungos nares valstybes įgyvendinti tą užsibrėžtą idealą. Galbūt ypatinga, išskirtinė istorinė patirtis, kelis dešimtmečius gyvenus uždaroje erdvėje, kurioje pilietiškumas, demokratija, visuomeniškas aktyvumas tebuvo apsimetimas, atsiradus realioms galimybėms tikrovėje realizuoti demokratiją ir pilietiškumą, ir kaišioja pagalius į ratus? Ir vėl gana tiksliai situaciją yra nusakęs Arūnas Sverdiolas:

Atrodė, kad kiekvienas, kuris viešai pasisako neva svarbiais visuomenei klausimais, tuo pačiu kolaboruoja su tikrove, tą tikrovę įteisindamas, melagingai patvirtindamas, kad tai tikrai tikrovė. Būtent melagingai patvirtindamas, kad tai tikrai tikrovė. Būtent melagingai patvirtindamas ir šitaip nusižemindamas, prarasdamas savigarbą, tikėjimo iš tikrųjų niekas nelaukė ir nereikalavo. Kadangi taip buvo galima pagalvoti apie kiekvieną, susidarė didžiulis cinizmo ir nihilizmo potencialas, kuris veikė ir tebeveikia mąstyseną. Šiandien viso viešojo gyvenimo ir viešojo diskurso netikrumo pojūtis neabejotinai yra susilpnėjęs, tačiau nėra paprasta nusakyti, kas gi jį pakeitė – tik jau ne jų tikrumo ir reikšmingumo jausmas. Kai šiandien viešai argumentuojama, jog nacių bendrininkus reikia teisti tam, kad būtų pagerintas Lietuvos įvaizdis pasaulyje, suprantai: užuominų kalba ir intymus savitarpio supratimas susimirksint dėl kitiems, svetimiems naivoliams skirta blefo išliko gyvas ir klesti. Tai, kad nėra vienas iš tų bendrininkų taip ir nebuvo nuteistas, taip pat yra kuo puikiausiai suprantama teisėsaugos institucijų užuomina saviškių bendrijai.²⁰

Visa tai YRA kultūrinės situacijos Lietuvoje ypatybės, į kurias reikia atsižvelgti vykdant bet kokį tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo projektą, nes žodis ugdymas, skirtingai nuo žodžio švietimas, suponuoja tai, kad šio proceso dalyvis „objektas“ turi tapti jo

²⁰ Sverdiolas, Arūnas. Korys, migla ir rėtis. Dabartinės lietuvių kultūros erdvėlaikio ypatybės // *Apie pamėklinę būtį*. Baltos lankos, 2006, p. 92.

„subjektu“, augančiu „iš savo paties šaknų“, t. y., atsirėmęs į savo paties patirtį ir istoriją. Šiuo atveju nepakanka vien švietėjiškai pasakyti, kad dabar mes sieksime tų ar kitų vertybių, kurios dabar taip reikšmingos Europoje ar tiesiog dabartiniame pasaulyje. Galbūt atsargumas ir nepasitikėjimas yra vienas iš šiai kultūrai būdingų bruožų? Šią pastabą rašau, atsižvelgdama į analizuojamą projektą ir analogiško projekto „Supratimo link“, vykdyto paties Tolerantiško Jaunimo asociacijos (bet tada su partneriu Mykolo Romerio universitetu) 2009 metais, ir skirto tarpkultūrinių kompetencijų ugdymui valstybės tarnautojų ir darbuotojų, dirbančių valstybės ir savivaldybės įstaigose, rezultatus. Kaip šio projekto rezultatas buvo paruošta metodinė priemonė „Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas bei įvairovės valdymo gebėjimų stiprinimas“, parengta Ramintos Jančaitytės, Natalijos Valavičienės, Ritos Augutienės ir dr. Romo Prakapo²¹. Rita Augutienė (Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro projektų vadovė) buvo ir analizuojamo Projekto modelio parengimo konsultantė. Šios metodinės priemonės siūloma kultūros samprata šalia kitų bus paliesta žemiau šiame skyriuje. Čia, užbėgant į priekį, pakaks tik pasakyti, kad toje priemonėje, remiantis socialiniuose moksluose formuluotomis kultūros sampratomis, bet koks rinkinys savybių, tarp jų ir savybių, ir vertybių rinkinio, kurios kritinių kultūros teoretikų ir žmogaus teisių gynėjų kritikuojamos kaip keistinos, įveiktinos, yra konstatuojamos kaip kultūrinės ypatybės, kurias reikia turėti omenyje visiems suinteresuotiems turėti kokių nors reikalų (dažniausiai verslo) su tų kultūrų atstovais. Tokiu atveju, be abejo, susiduriama su gana aiškiu prieštaravimu, vykdant tarpkultūrinių kompetencijų ugdymą, kaip tokio ugdymo rezultatai numačius nuostatų ir vertybių keitimą(si), ar kritikuojant esamas vertybines nuostatas, kuriomis grindžiama netolerancija, ir kurių pažeidimas suvokiamas kaip kultūrinių tabu laužymas, kėsinimasis į kultūrinę ir dorovinę savastį. Atliekant pokalbį su mokytojais, mokiniais, NVO atstovais ir tėvų / mamų atstovais analizę išaiškėjo šitas prieštaravimas kaip vienas ryškesnių. Tokiu atveju išeitis būtų ne siekti keisti nuostatas ir vertybes, kaip jau ir buvo minėta įvade, bet paprasčiausiai padėti orientuotis įvairiose kultūrose, kad, susidūrus su kitokios kultūros, kitokių vertybių ir vertybinių orientacijų asmenimis, kiltų kuo mažiau nesusipratimų, kuo mažiau tarpusavio užgauliojimų ar neatsargaus naudojimo jų akivaizdoje ženklų, gestų, kurie gali būti neadekvačiai suprasti. Bet tam taip pat neišvengiamai reikalingas savo pačių nuostatų ir vertybių pažinimas ir supratimas.

²¹ Raminta Jančaitytė, Natalija Valavičienė, Rita Augutienė, dr. Romas Prakapas. *Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas bei įvairovės valdymo gebėjimų stiprinimas* (Metodinė medžiaga valstybės tarnautojams ir darbuotojams, dirbantiems valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose) 2009, Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija ir Mykolo Romerio universitetas.

Tuo labiau, kad, kaip buvo sakyta aukščiau, daugiakultūriškumas (kaip ir tarpkultūriškumas) reikalauja reflektivaus santykio ir gilesnio savo pačių kultūros pažinimo, „savo partijos dainavimo“ savo balsu daugiabalsiame chore. Ir gal, geriau ir giliau pažinus nuosavą kultūrinį paveldą, kuris buvo plėtojamas ne tik kaimo sodybose ir ne tik anonimiškos liaudies, bet ir miestuose, ir žmonių, palikusių savo vardus ir intelektualinę ar kitokią kūrybą, kad ir ne vien lietuvių kalba, atsiskleistų, kad mūsų kultūrai artimos ir kitos vertybės? Ir kad visa tai yra, nors daugelio ir pamiršta, mūsų kultūrinės savasties dalis.

3. Tarpkultūrinių kompetencijų pragmatikos klausimu

Šiandien, 2012 metais, Europa dar tebeieško savo tapatybės apibrėžčių, ir šis klausimas dar tebėra atviras – kaip integruoti į bendrą politinę ir kultūrinę erdvę skirtingas kultūrines individualybes, kiekvieną su sava istorine patirtimi, buvusiais kariniais konfliktais, tarpusavyje padarytomis skriaudomis ir nesusipratimais, skirtingomis vertybinėmis nuostatomis, jau nekalbant apie kalbų įvairovę. Gausiuose projektuose, vykdomuose tiek verslo įmonėse, tiek ir švietimo įstaigose, valstybinėse ir privačiose institucijose, ieškoma taikaus ir geranoriško sugyvenimo modelių, remiantis pagrindiniu principu „visi skirtingi, visi lygūs“. Galima pastebėti, kad gana dažnai šie modeliai remiasi liberalistiniu pragmatizmu, kurio pagrindinė nuostata yra įsisaugojimas, kad, bent jau verslo įmonėms labiau apsimoka viduje kurti tolerancijos, nediskriminacinę, nesmurtinę, švarią nuo patyčių atmosferą, nes, priešingu atveju, kaštai, kaip buvo paskaičiuota, atlikus tyrimus įvairiose pasaulio šalyse, patiriami tikrai dideli ir nenaudingi jokiai įmonei, jau nekalbant apie atsiduriančius engimo, keliančio stresą, padėtyje²². Buvo nustatytas ryšys tarp darbovietėje patiriamo streso, kurio viena iš reikšmingesnių priežasčių patiriamas psichologinis smurtas, engimas ir sveikatos sutrikimų bei gerovės pablogėjimo, kurie dažnai per nerimą, susierzinimą, pyktį, agresyvumą daro įtaką ne tik socialiniams santykiams darbe, bet ir gali trikdyti žmogaus vidinę pusiausvyrą. Skiriamos trumpalaikės elgesio, bandant susidoroti su stresu, strategijos (migdomieji, rūkymas, apetito praradimas, išgėrinėjimas), ir ilgalaikės viso to pasekmės ne tik psichinei ir fizinei sveikatai, bet ir šeimai, artimiausiai aplinkai, galiausiai ir darbdaviui, tiek dėl darbingumo sutrikimų, tiek ir dėl mažėjančio lojalumo,

²² Žr. *Guidance on work-related stress "Spice of life — or kiss of death"*. Employment and Social Affairs, Health and Safety at Work, European Commission, 1999; Helge Hoel, Kate Sparks & Cary L. Cooper, *The cost of Violence/stress at work and the benefits of a Violence/Stress-free working environment*. Report Commissioned by the International Labour Organization (ILO), Geneva, p. 9.

darbinės motyvacijos, siekio atsiriboti, susvetimėjimo, organizacijoje ima strigti sklandus darbas, nepasinaudojama visu galimu asmenų kūrybiniu potencialu, atsidavimu darbui, susiduriama su personalo kaita, nedarbingumu, papildomomis sveikatos sąnaudomis, laiko sąnaudomis, galiausiai, finansiniais nuostoliais²³.

Augantis stresas darbe dažnai siejamas su tuo faktu, kad ekonomika tampa vis globalesnė, stiprėja ekonominis varžymasis dėl rinkos ir išlikimo²⁴. Tačiau tarpasmeninių, socialinių santykių srities stresorius šiandien galima sieti ir su tuo, kad į darbo rinką įsilieja vis įvairesnių asmenų grupių (moterų, kitų odos spalvų, tautybių, religijų, plečiant darbo pasiūlą ir vyresnio amžiaus asmenims dėl visuomenės senėjimo, asmenims, turintiems įvairias negalias, sveikatos sutrikimus) bei vis labiau į viešumą kylančių skirtingos nuo daugumos seksualinės orientacijos asmenų egzistavimo faktoriai. Šie faktoriai dažnai tiesiogiai susiję su atsirandančiu ar išryškėjančiu prastu organizacijos mikroklimatu, psichologiškai nepriimtina darbo atmosfera, žmonių ir procesų valdymo ir sprendimų priėmimo politika ir teisingumo stoka vykdam pagrindinius organizacinius įsipareigojimus darbuotojų, klientų ir kitų subjektų atžvilgiu ir kt.²⁵ Dar XXI a. pradžios tyrimai Europoje, JAV ir Australijoje parodė, kad didžiausia problema daugeliui darbuotojų yra emocinis ir psichologinis smurtas, vadinamas mobingu, *bullying* (priekabiavimu)²⁶. Tai intrigų, psichologinio spaudimo konfliktų prisodrinta darbo atmosfera, vadinama engimu. Išaiškėję tokie engimo faktai blogina ir pačios įmonės, įstaigos patrauklumą, ir gali atstumti gerus specialistus, partnerius, klientus.

Deimantės Buivytės teigimu: „Engimo veiksmai gali būti nukreipti prieš kolegą, pavaldinį ar vadovą (...) Engimas darbe – tai sąmoningas ir tikslingas procesas, į kurį dažnai įtraukiami ir kiti organizacijos nariai. Šiuo procesu yra siekiama sukompromituoti „nepageidaujama“ asmenį, neleisti jam kilti karjeros laiptais, užimti aukštesnes pareigas, geru darbu pelnytą pagarbą organizacijoje ar net išstumti jį iš darbo. Dažnai tokie asmenys darbe yra garsiai apšaukiami, jiems grasinama darbo netekimu ir atlygiu, jie patiria apkalbas, šmeižtą ir išjuokimą, taip pat jiems keliama reikalavimai, viršijantys

²³ Helge Hoel, Kate Sparks & Cary L. Cooper. *The cost of Violence/stress at work and the benefits of a Violence/Stress-free working environment*. Report Commissioned by the International Labour Organization (ILO), Geneva, p. 9–10.

²⁴ *How to tackle Psychosocial Issues and reduce work-related stress*. European Agency for Safety and Health at Work: Systems and Programmes. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002, p. 5.

²⁵ Buivytė, Deimantė. Psichologinė įtampa lemia neefektyvią veiklą // „Verslo žinių“ priedas *Verslo konsultacijos ir mokymai*, 2006 m. sausis.

²⁶ Helge Hoel, Kate Sparks & Cary L. Cooper. *The cost of Violence/stress at work...*, p. 6.

kompetenciją, jų darbas yra nuolatos kritikuojamas ir pan. Kitaip tariant, tokiais veiksmais yra siekiama apriboti: engiamų asmenų vykdomą veiklą, bendravimą ir minčių bei idėjų raišką, socialinių kontaktų tarp organizacijos narių palaikymą, be to siekiama sumenkinti jų reputaciją, galų gale paveikti sveikatą.²⁷

Analogiškai, kalbant apie bendrą šalies patrauklumą (ir ne tik investicijoms, bet ir kultūriniu prasme), ir ne tik imigrantams, bet ir patiems Lietuvos piliečiams, apie mokyklų tapimą visapusiškos asmenybių sklaidos ir visokeriopo jų kūrybinio bei intelektualinio potencialo ats(is)kleidimo, ugdymo ir išlaisvinimo erdvėmis, verta atsigręžti ir rimtai pasižiūrėti į tas vertybes, kurias įsisavinti ir realizuoti bando ne viena Europos valstybė, ieškodama geriausių būdų, bandant tiek intelektualų, tiek ir socialinių darbuotojų, visuomenininkų ratuose diskutuoti apie šias problemas, šias vertybes, Europos civilizacijos peripetijas ir ateities vizijas, naująsias utopijas, kurios išjudintų iš sąstingio ir suteiktų naują perspektyvą.

4. Daugiakultūriškumas ir tarpkultūriškumas

Daugiakultūriškumo (multicultural) ir tarpkultūriškumo (intercultural) terminai, nors ir labai panašūs, bet praktiškai tarp jų yra daromas skirtumas.

Žodis „daugiakultūriškumas“, kaip ir „pliuralizmas“ neimplikuoja pastangų suprasti, priimti, turėti kokių nors santykių su kitomis kultūromis, kitų kultūrų atstovais, gyvenančiais kaimynystėje. Panašiai kaip gana dažnai (bent jau pagal egzistuojantį stereotipą ar mitą, kuris neatitinka istorinės tiesos) aiškinama, kad iki karo lietuviai ir žydai gyveno vieni kitų kaimynystėje kaip atskiros, uždaros imperijos, nieko vieni apie kitų kultūrą nežinodami ir nesidomėdami. Nesidomėjimas kaimynais gal greičiau yra šių dienų didmiesčių miegamųjų rajonų daugiabučių gyventojų bruožas. Tačiau taip galima įsivaizduoti tokią visuomenę, kur kiekviena kultūrinė-socialinė grupė egzistuoja pati sau, ir „verda savo sultyse“, nieko neišmanydama apie šalia egzistuojančią kitą, pasitenkindama nebent gandai ir jų formuojamais vaizdiniais, vadinamais stereotipais ir prietarais. Šiandien, bent jau Lietuvoje, geriausias tokio nematymo (ir nenoro matyti) pavyzdys – LGBT bendruomenė, kurią iš principo galima būtų priskirti prie subkultūrų, jeigu subkultūrą apibrėšime, pasitelkę subkultūrų tyrinėtojos Egidijos Ramanauskaitės pateiktą subkultūrinių bendrijų apibrėžimą: „Subkultūrinėmis bendrijomis laikomos kultūrinės grupės, egzistuojančios didesnės kultūros viduje, jas

²⁷ Buivyte, Deimantė. „Psichologinė įtampa lemia neefektyvią veiklą“// „Verslo žinių“ priedas *Verslo konsultacijos ir mokymai*, 2006 m. sausis.

gali vienyti laisvalaikio kultūriniai pomėgiai, pasaulėžiūros, tikėjimai, profesija, amžius, lytis, etniškumas ir daugelis kitų faktorių. Jos gali skirtis organizacijos lygmeniu, siekti labiau visuomeninių arba kultūrinių tikslų.“²⁸ Nors šis apibrėžimas neleidžia nustatyti aiškesnių ribų tarp „didesnės kultūros“ ir „jos viduje esančių kitų kultūrų“ (nelabai suprantama, kokių būdu tai gali egzistuoti, kaip ir analogiškai, jeigu būtų pasakyta, kad ta ar ana kalba egzistuoja kitos, didesnės, kalbos viduje, ar kokia nors religija kitos religijos viduje). Nepaisant šio neaiškumo, naudinga šiame apibrėžime nuoroda, kad subkultūrine bendrija laikoma kultūrinė grupė, kurią gali jungti gana įvairūs faktoriai. Jeigu nelabai apibrėžtą ir labai reliatyvų terminą „didesnė kultūra“ pakeisime „istoriškai nusistovėjusia hegemonine kultūra“, apibrėžimas taps kiek aiškesnis. Ir toks apibrėžimas atskleis tą įtampą, kuri dažnai egzistuoja tarp hegemoninės (arba mainstreaminės) kultūros ir įvairių subkultūrų, kurios vienu ar kitu aspektu, ar visu pluoštu aspektų skiriasi nuo jos, ar gana akivaizdžiai kerta su ja. Kai kuriais atvejais galima kalbėti ne apie subkultūrines grupes, o išstisus judėjimus, siekiančius kokių nors hegemoninės kultūros aspektų transformacijos, ar bent santykio su kai kuriais reiškiniais, kai kuriomis gyvensenomis, pasaulėžiūromis, tikėjimais, pokyčio. Kaip pavyzdys galėtų būti feministiniai judėjimai, kurių siejami tikslai kito, atsižvelgiant į laikotarpį, pasiekimus, visuomenę ir į pačių feministų pasaulėžiūrą, religiją, ir kitus faktorius (katalikės feministės, pavyzdžiui, gerokai skiriasi nuo feministų pagonių, ateisčių, judėjų ar protestančių), nes skirtingose visuomenėse su skirtingomis dominuojančiomis religinėmis kultūromis problemos, su kuriomis susiduria moterys, tai, kaip yra plėtojamas patriarchalinis ar androcentrinis diskursas, šiek tiek skiriasi, kaip ir šių kultūrų pagrindu formuojamos transformacijos galimybių gairės.

Subkultūrų tyrinėjimų teorines prielaidas galima rasti jau XIX a. pradžios etnografiniuose aprašymuose ir antropologiniuose tyrimuose įvairių gyventojų sluoksnių ir grupių augančiuose modernėjančiuose didmiesčiuose, pavyzdžiui, Londone²⁹, Amerikos susvetimėjusiuose megapoliuose, „kur individai gali atrasti jų poreikius atitinkančias bendrijas, tarp kurių – jaunimo grupės, nutolusios nuo toje visuomenėje priimtų

²⁸ Ramanauskaitė, Egidija. *Subkultūra. Fenomenas ir modernumas. XX a. pabaigos Lietuvos subkultūrinių bendrijų tyrinėjimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004, p. 10.

²⁹ Pvz., „H. Mayhew'o etnografiniuose Londono žemųjų visuomenės sluoksnių jaunimo grupių aprašymuose. Aprašoma įvairių gatvės prekiautojų elgsena, išvaizda, slengas, papročiai („London Labour and the London Poor“, 1861), tyrinėjamos Londono nusikaltėlių gaujos („London's Underworld: Being Selections from 'Those, that Will not Work', 1966“) (Ramanauskaitė E. *Subkultūra*, 2004, p. 12).

elgesio normų“³⁰. Ir galiausiai, išsiplėtojusios subkultūrų studijos apima vis daugiau ir įvairesnių visuomenėse egzistuojančių formalių ir neformalių jų narių grupių, segmentų, sluoksnių, kuriuos sieja gana skirtingi žymenys, tarp jų ir skirtinga lytis, ir, atitinkamai, įvairios kultūros, kurios formuojasi, kai atsiranda tam tikro pobūdžio vizijos, kaip tokia lytinė tapatybė galėtų reikštis (pavyzdžiui, *fyfos*, *gezai*, *olialia pupytės*, *barakudos*), ar skirtinga lytinė orientacija.³¹

„Tyrimojo darbuose, kaip teigia Ramanauskaitė (2004:13), analizuojama subkultūros kilmė, socialiniai ir psichologiniai šio fenomeno formavimosi faktoriai, rezistencinės nuotaikos, išreiškiamos stiliumi, meno kūryba ir simbolizmas.“ Ir, be abejo, subkultūros, kaip kultūriniai dariniai, egzistuojantys komplikuotuose santykiuose su mainstreamine (arba hegemonine, normatyvine) kultūra, gali būti ir kontrakultūrinės, turint omenyje sąmoningą priešpriešą su kai kuriais dominuojančios kultūros aspektais ar prieš visą pluoštą tokių aspektų, kaip, pavyzdžiui, pokario, 7-o dešimtmečio ir vėlesnių dešimtmečių įvairios jaunimo kontrakultūros, tokios kaip *hipiai*, modai (stileivos), skinhedai, motorolerių mėgėjai (ang. mods, skinheads, scooter boys)³².

Tačiau nepaisant to, kad visą modernių visuomenių kultūrinį tinklą galima būtų aiškinti kaip subkultūrų mozaiką, kur kurios nors vienos homogeniškos, didžiąjai daugumai visuomenės narių būtų būdinga kaip normatyvinė, kultūros dominavimas būtų akivaizdus faktas, subkultūrų tyrinėtojai šiandien linkę apsiriboti tomis grupėmis, kurių nariai daugiau ar mažiau sąmoningai priskiria save tai grupei (formaliai ar neformaliai, organizuoti, ar išsėdusiai kaip judėjimas ar sąjūdis), o ne tuos sluoksnius, kurie save priskiria įsivaizduojamai tuo ar kitu aspektu, kuris šiuo atveju sureikšminamas kaip kartinis tapatybė, homogeniškai daugumai, pvz., lietuviams apskritai, „tradicinio“ seksualumo, „vyrams“ apskritai, „moterims“ apskritai, nematant ryškesnių skirtumų tarp jų. Ir vietoj šio termino, vartojamas terminas daugiakultūriškumas, kuris, beje, yra gerokai platesnis, nes įtraukia ir tas kultūras, kurios yra naujai įneštos naujųjų tos visuomenės narių – įvairių rūšių migrantų ir pabėgėlių (taip pat ir laikinai gyvenančių užsieniečių), kurių integracijos į tą visuomenę problemoms skiriama bene daugiausia

³⁰ *Ibid.*, p. 12, šiuo atveju Ramanauskaitė nurodo R. E. Parką (1925), kuris, anot jos, „antropologiniu požiūriu nagrinėjo didelių Amerikos miestų bendruomenes, lygindamas jas su uždromis kaimo bendruomenėmis“.

³¹ Plg. *ibid.*, p. 12–13. Ramanauskaitė nurodo, kad gatvės gaujas tyrinėjo „W. Whyte“ as knygoje „Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum“ (Whyte, 1969); J. Weeks pateikia duomenis, jog Paryžiaus kriminologas F. Carlier 1860-aisiais atliko pirmuosius kiekybinius seksualinių mažumų tyrimėjimus (Weeks, 1997)“ (3-ia išnaša 13 p.).

³² Plg., *ibid.*, p. 13.

dėmesio, kaip vykdomos valstybinės ir/ar visuomeninės daugiakultūriškumo ar tarpkultūriškumo programos ir projektai.

Galima dar kartą priminti ir tai, kad daugiakultūriškumo (multiculturalizm) terminas dažniau naudojamas JAV, kur jau keletas dešimtmečių aktyviai diskutuojama daugiakultūriškumo tema, gausiai vykdomi įvairiausi multikultūrinio švietimo projektai ir programos. Taip pat ir Didžiojoje Britanijoje. Dalis tų projektų skirta skirtingos kilmės mokiniams ir studentams (kur jos vadinamos „etnine“ kilmė, tą terminą vartojant šiek tik kita prasme, nei Rytų Europoje, tame tarpe ir Lietuvoje, t. y. „etninė grupė“ reiškia tiesiog „kitokią“ kilmę ir, atitinkamai kultūrą ir/ar religiją, nei didžioji dauguma visuomenės, pvz., lietuviai, estai, lenkai gali būti įvardijami kaip priklausantys Rytų Europos etninei grupei, italai iš Sicilijos – siciliečių etniei grupei, ir pan.), kad galėtų sėkmingai įsitraukti į platesnę visuomenę, neverčiant jų prarasti savo kitokio, kitos kilmės kultūrinio tapatumo. Ir tą lietuviai, kurių išėivijos gretos sparčiai gausėja, turėtų suprasti kaip didžiai pozityvų dalyką, leidžiantį kurti diasporas ir išlaikyti savo lietuviškumą, kaip jį įsivaizduoja ir supranta. Tokia edukacinė strategija vadinama įtraukiančia (inclusive), kaip lakoniškai ją nusako Rogeras Slee, serijos „Studies in inclusive education“ („Įtrauktino ugdymo tyrimai“) redaktorius Alexo Moore knygos Teaching multicultural student. Culturism and anti-culturism in school classrooms pratarmėje³³:

Tikslas yra aiškus – apibrėžti, palaikyti ir plėsti požiūrį į mokymą, kuris iš tikrųjų būtų įtraukiantis. Šiame kontekste, kaip ir daugelyje kitų, įtraukiantis ugdymas susijęs su pedagogine praktika, programomis ir mokyklų organizacija, kuri įteisina vaikų, kurių pagrindinė kalba yra ne anglų, kultūrą ir kalbą. Ir aš skubu pridėti, kokio pobūdžio anglų kalbos perteikimas tai yra. Aš paliksiu Johnui, Carrie, Jasonui, Stevenui, Lynettei ir jų mokytojai pasakyti jums, kieno anglų kalba tai yra. Lygiai taip pat svarbu yra tų teorijos, pedagogikos ir mokymo programų formos – „humanistinio Viktorijos laikų misionieriaus“, – kurios klasėse tebevizituoja kultūrizmo nuodėmės prieš vaikus. Pasta-roji priežastis leidžia išsaugoti mūsų kultūrinius sąmojus apie mus, kad mes neturime palikti inkluzyvinėje mokykloje praverių, užpakalinių durų“ eksliuzyvinėms vizitacijoms.

Kultūrizmas – tai diskriminacija, marginalizacija, persekiojimas, patyčios ir įvairi kitokia žeminanti veikla ar jos nebuvimas kultūros pagrindu. Nekreipimas dėmesio į vaikus

³³ Alex Moore. Teaching multicultural student. Culturism and anti-culturism in school classrooms. Studies in inclusive education. Falmer Press is an imprint of the Taylor & Francis Group: London & New York, 2003. First published in 1999, p. xi.

iš skirtingų kultūrų, kalbančių skirtingomis kalbomis, todėl tradicinės normatyvinės ugdymo įstaigose privileijuojant kažkurią kultūrinę grupę, nes jai gerokai lengviau ir paprasčiau būna įsisavinti programos medžiagą, o tada ir pasiekti geresnių mokymosi rezultatų, eiti studijuoti į geresnes aukštesnio ir aukščiausio lygio mokslo institucijas, o tada užsitikrinti ir geresnes darbo vietas su geresniais atlyginimais. Šitokio pobūdžio diskriminacija mokyklose nesuteikia bet kurios kultūros, kalbos ar dialekto mokiniams lygių medžiagos įsisavinimo galimybių, kas būna vėlesnės didesnės socialinės atskirties priežastimi, nes taip trukdoma atsiskleisti visam vaiko intelektualiniam potencialui. Tokiu būdu skirtinga kultūra ir kalba tampa skirtingos socialinės padėties ir statuso pagrindu. Lietuvoje atliekami tyrimai, analizuojantys šias sąsajas, jų priežastis ir pasekmes, iš kurių galima nurodyti Natalijos Kasatkinos ir Tado Leončiko studiją³⁴. Tadas Leončikas savo disertacijoje tyrė, kaip etninių mažumų ir mišrios šeimos parenka savo vaikams mokyklą. Padariusį pūvius pagal tų šeimų demografines charakteristikas buvo nustatyta, kad nors etninės mažumos Lietuvoje pakankamai gerai kultūriškai asimiliuotos, visgi diskriminacija yra aptinkama, ir ji pasireiškia per didesnę socialinę atskirtį, kuri geriausiai matoma per tai, kad šių mažumų atstovai rečiau įstoja į universitetus, atitinkamai rečiau dirba vadinamuosius „baltųjų apykaklių“ darbus, dažniau dirba darbus su minimaliausiu atlyginimu, dažniau tampa bedarbiais ir kt. Kaip matome, menkai integruota švietimo sistema, kurioje netinkamai sutvarkytas tarpkultūrinis ugdymas, turint omenyje šį kartą švietimą nepriklausančių meistrų kalbinei kultūrai mokinių, net jei šių kultūrų atstovai džiaugiasi ir didžiuojasi galimybe turėti savas vidurines mokyklas. Projekto tyrimas parodė, kad šis klausimas yra labai jautri ir skausminga vieta, kur socialinė gerovė aukojama nacionaliniams jausmams realizuoti iš vienos pusės, ir lietuviškoje valstybinėje švietimo sistemoje egzistuojantį kultūrizmą, t. y. neužtikrinimą įvairių kultūrų ir kalbų mokiniams gauti kokybišką švietimą, atsižvelgiant į mokinių kultūrinius ir kalbinius ypatumus. Tai yra, kad švietimas būtų orientuotas ne į autoritarišką vienos homogeniškos normatyvinės kultūros diegimą iš viršaus, bet būtų nukreiptas visų pirma į ugdomojo kaip asmenybės galimybes, kultūrinius ypatumus, pritaikant mokymo procesą jo galimybėmis kuo pilniau atskleisti ir kuo visapusiškiau paruošti jį integracijai platesnėje visuomenėje kaip visateisį narį, galintį, o ne tik turintį teisę, pasinaudoti visomis šioje visuomenėje teikiamomis galimybėmis, ir taip kuo visapusiškiau prisidedantį prie šios visuomenės bendrojo gėrio. Tai, kad etninių mažumų atstovai Lietuvoje nesijaučia lygiaverčiai piliečiai, taip pat netiesiogiai atsiskleidė šiame tyrime. Ir tai dar vienas argumentas,

³⁴ Natalija Kasatkina, Tadas Leončikas. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*.

kodėl toks modelis, gal ir tinkantis tokiam daugiakultūrės visuomenės modeliui, kur kiekviena kultūra egzistuoja kaip valstybė valstybėje ar kaip atskiras viduramžinis luomas, kiekvienas su savo vidiniais įstatymais ir potvarkiais, tradicijomis, visa pilnai integruota švietimo sistema (arba tik pirminiu ar jokio švietimo, jei toks luomas orientuojasi ar yra pasmerktas išnaudojamųjų juodadarbių statusui), ir gal ir godotinas, ir saugotinas tų, kam socialinė gerovė, galimybė lygiavertiškai dalyvauti visuomenės reikaluose, o ne jaustis amžina neturinčia balso mažuma, kampininke svetimuose namuose, mažiau svarbi, nei tautinės tapatybės išsaugojimas, yra koreguotinas. Tuo labiau, kad Lietuvoje turime mokyklų, kuriose vykdoma integruota ugdymo sistema, kur vaikai, turintys specialiųjų poreikių, mokosi kartu su kitais, kiekvienam pritaikant specialų ugdymą, priklausomai nuo sutrikimo pobūdžio. Kaip vienas sėkmingesnių tokio integruoto ugdymo mokyklų galima nurodyti Vilniaus katalikišką „Versmės“ mokyklą, įsteigtą dar 1993 metais³⁵. Nors reikia pasakyti, kad integruoto ugdymo idėja Lietuvoje suprantama dvejopai: a) kaip vaikų, turinčių ypatingų poreikių, integravimas į bendrojo ugdymo mokyklas, ir b) kaip mokymo turinio integravimas, kad mokiniai gautų kuo homogeniškesnį pasaulio vaizdą, kad būtų geriau integruotos realaus pasaulio realijos, dorinis ar pilietinis ugdymas į bendrojo ugdymo turinį, kartais pritaikant ir ugdymo orientavimosi į individualias mokinių savybes ir gebėjimus, kad galima būtų juos kuo geriau atskleisti³⁶. Pastaruoju atveju, kuris Lietuvos mokslineje edukologijos mintyje yra dominuojantis, nors toks ugdymas be abejo turi gerokai daugiau privalumų, nei tradicinis gana autoritariškas, bet skirtas daugiau ar mažiau homogeniškai, ypatingų poreikių neturinčių mokinių bendruomenei. Tačiau be abejo gali būti praplėstas ir jų atžvilgiu. Kitas žingsnis būtų tik praplėsti „specialių poreikių“

³⁵ Žr. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-10-29-jurga-ziugzdiene-vilniaus-versme-sekmingas-integruoto-ugdymo-modelis/4213> (paskutinį kartą tikrinta 2012 m. rugpjūčio 17 d.). Apie problemas, su kuriomis buvo susidurta plėtojant tokio ugdymo programas XX a. paskutinį dešimtmetį–XXI a. pradžioje, galima rasti ataskaitoje Švietimo ir mokslo ministerijai *Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos*, 2003, parengtoje specialų tyrimą atlikę Albinas Bagdonas (grupės vadovas), Audronė Brazauskaitė, Violeta Gevorgianienė, Sigita Girdzijauskienė, Jolita Kašalynienė (ataskaita pasiekama www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/SPVIP_ataskaita.doc). Paskutinį kartą tikrinta 2012 m. rugpjūčio 17 d.).

³⁶ Žr. Vilkienė, Aldona. Integruotas ugdymas: disciplinų ugdymas nūdienos kontekste // *Pedagogika : mokslo darbai*. [T.] 80 (2005), p. 159–163; Valatkienė, Stasė. Visuminio ugdymo problema naujosios pedagogikos teorijoje ir praktikoje // *Acta Paedagogica Vilnensia*, 15 (2005), p. 112–119; Petrikienė, Zina Stanislava. *Ugdymo turinio pradinės klasės integravimo išgalės*. Daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2004. Kai kurios mokyklos tokiomis naujomis edukologinėmis idėjomis jau grindžia ir savo mokyklų bendrąjį ugdymą, pvz. Panevėžio „Nevėžio“ pagrindinė mokykla (http://www.nevezio.panevezys.lm.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=33) (paskutinį kartą tikrinta 2012 m. rugpjūčio 17 d.).

sąvoką, įtraukiant skirtingų iš kultūrų ir kalbų ateinančius mokinius, arba atsižvelgiant į tokius, kai jų yra.

Tai, kad Lietuvoje vis aštresnės problemos mokyklose, kylančios būtent dėl „kultūrizmo“, t. y. įvairių diskriminacinių praktikų, kurių viena iš skaudžiausių išraiškų yra plačiai paplitęs smurto ir patyčių užkratas mokinių tarpe³⁷, su kuriuo kol kas kovojama kaip su vėjo malūnais, vykdam kartą per metus agitacines ir mažai ką realiai keičiančias (jei iš vis keičiančias) vienos savaitės „Savaitė be patyčių“ akcijas, per kurias dažniausiai tik postringaujama apie toleranciją šalia esančiam ir žmogiškumą. Tokios akcijos duoda naudos tiek pat kiek ir pūvančio lavono kvėpinimas dezodorantu. Ši problema taip pat paaiškėjo, atliekant šį tyrimą, vienos mokyklos mokiniams paaiškinus, kad jų mokykloje yra aiški vidinė pačių mokinių tarpe vykdoma socialinė segregacija, priklausomai nuo ekonominės gerovės, ir kad „savačių be patyčių“ akcijos tik dar labiau blogina situaciją, nes atsiranda priešgyniavimas prieš pernelyg įkyriai brukamas idėjas. Ir iš tiesų, kol nebus imta vykdyti dar radikalesnė edukologinė programa – integruotas ugdymas, kuriame būtų naikinamas kultūrizmas, arba, jei taip aiškiau, visos galimos atskirties ir diskriminacijos priežastys. Tokios segregacijos dėl socialinių skirtumų, tiesiogiai gal ir negalėtume laikyti kultūrine, jei ne tai, kad socialiniai skirtumai kaip tokie sudaro sąlygas kitokiai kultūrai plėtotis. Kaip aukščiau jau buvo minėta, kalbant apie subkultūrų tyrinėjimų užuomazgas XIX a., atkreipiant dėmesį į socialinių atskirties sluoksnių kultūras, galima būtų pratęsti, kad XX a. paskutinių dešimtmečių tyrinėtojai, jau specialiai suformavę subkultūras kaip atskirą mokslo discipliną, XX a. antroje pusėje susiformavusias subkultūras siejo pirmiausia su protesto kultūra. Kaip rašo Egidija Ramanauskaitė:

A. K. Cohenas (1955), H. S. Beckeris (1973) pažymi, jog subkultūra formuojasi bendraujant grupei žmonių, reaguojančių į kilusias problemas. Pavyzdžiui, H. S. Beckeris tyrinėja džiaz muzikantų grupę kaip išskirtinį gyvenimo kelią. Žmonės, įtraukti į originalią veiklą, turi galimybę bendrauti vienas su kitu, bendrųjų kultūrinės nuostatos išryškina jų ir kitų visuomenės narių skirtingumą, kuris akivaizdus simboline išraiška. Esminė problema – pasirinkimas tarp autentiškumo ir prisitaikymo.

D. Hebdige'as „Subculture: The Meaning of Style“ (1979) subkultūrą supranta kaip poreikio neigti ir priešintis išraišką. Subkultūros stilius simbolizuoja jaunimo maištą prieš visuomenėje vyraujančius stereotipus. P. Cohenas (1972) pokario Anglijos jauni-

³⁷ Žr., pavyzdžiui, Vernickaitė, Aurelija. Turtinė nelygybė labiausiai slegia vaikus// *Veidas*, 2006 06 01, p. 36-40.

mo subkultūrų – modų (stileivų), skinhedų, motorolerių mėgėjų (ang. mods, skinheads, scooter boys) – kilmės priežastis sieja su amžiumi bei klasių konfliktu. J. Clarke'as (1989) taip pat pažymi, jog jaunimas, burdamasis į subkultūras, siekia išspręsti savo klasės problemas, kurias išreiškia pasirinkdamas vienokį ar kitokį stilių. (p.13)

2010 metais išleistoje knygoje *Multicultural education: from theory to practice* (Daugiakultūrinis ugdymas: nuo teorijos prie praktikos), kuri yra kaip daugiakultūrinio ugdymo vadovėlis, skirtas kultūrinę įvairovę studijuojantiems studentams, kuriems reikalingas specialus sertifikatas, kurio reikalaujama iš visų mokytojų Kalifornijoje (JAV, California), jos autorius Chinaka Samuel DomNwachukwu pristato antropologinę žmogaus kaip kultūrinės būtybės teoriją, ragindamas būsimuosius pedagogus pirmiausia ištirti save pačius, savo pačių kultūrinį pagrindą, kad geriau suvoktų, kas gi yra kultūra ir kaip per tai galima giliau ir geriau įsisąmoninti kultūrinę paties žmogaus kaip žmogaus prigimtį, ir neišvengiamą, ypač šiais globalizacijos, technologinių komunikacijos galimybių, dėl kurių visas pasaulis tampa *globaliu kaimu*³⁸, visuomenės daugiakultūriškumą, kuriame kasdien susiduriame ne tik (ir ne tiek) su skirtingų etninių ar religinių grupių žmonėmis, bet ir tiesiog skirtingų pasaulėžiūrų, skirtingų sluoksnių ir politinių pažiūrų asmenimis. Savo vadovėlyje autorius pristato įvairių prietarų ir jais paremtų praktikų, tokių kaip rasizmas, istoriją, daugiakalbystės ir dvikalbystės teises ir galimybes, religijos teises ir laisves bei moterų teises³⁹.

Kita vertus, kiekvienas mokiny ar studentas yra socialinė būtybė, kaip teigia autorius, ateinanti iš kokios nors šeimos, kurios apibrėžimas nuo XIX a. drastiškai pasikeitė, ir šiandien daugybė mokinių gyvena pačiose įvairiausiose įmanomose šeimos konfigūracijose (su tuo ar kitu tėviu, imote, įbroliais ar įseserėmis, su močiute ar seneliu, su vyresne pussesere ar pusbroliu, su vienu tėvu ar viena mama, ar su dviem tėčiais ir su dviem mamom, iš kultūrinių, religinių, etninių požiūriu mišrių šeimų ir kt.) „Šitas pokytis socialiniame modelyje, kaip rašo autorius, leido atsirasti daugybei argumentų tiek iš konservatyvaus, tiek ir iš liberalaus frontų. Pirmasis kviečia sugrįžti prie pirminio šeimos apibrėžimo, o antrasis siekia visiško socialinių normų ir ekspektacijų per-

³⁸ Posakis priskirtinas Marshalui McLuhanui, kuris šį posakį pavartojo, kalbėdamas apie naujausias visuomenės informavimo priemones, kurios visą pasaulį dabar jau daro *globaliu kaimu*. Šį pasakymą perėmė ir pritaikė kiti kitų tarpkultūrinių (šiuo atveju tai vadinama tarpkultūrinėmis) kompetencijų ugdymo vadovėlio autoriai Myron W. Lustig ir Jolene Koester (*Intercultural competence. Interpersonal communication across cultures*. Pearson Education: Boston, 2006, 2010 m. (Sixth edition), p. 6.

³⁹ DomNwachukwu, Chinaka Samuel. *Multicultural education: from theory to practice*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2010, p. iv.

žiūrėjimo, jas praplečiant taip, kad taptų labiau inkliuzyvinės šių naujų šeimos formų ir išraiškų atžvilgiu. Liberali prieiga pakvietė perstruktūruoti ugdymo programas taip, kad užtikrintų sąžiningą reprezentaciją įvairovės, kuri apibrėžia mūsų dvidešimt pirmąjį amžių⁴⁰. Pedagogui (-ei) šiame kontekste labai svarbu atsakyti pačiam (-iai) sau, ką vienas ar kitas požiūris reiškia jo ar jos pedagoginei praktikai: tiek jo (-s) požiūriui į tokioje šeimoje augantį vaiką, tiek tai, kokią žinią jo (-s) elgesys su tuo vaiku paskleis kitiems klasės vaikams, ir tai, kaip tas ar kitas požiūris gali atsilipti vaiko psichinei ir fizinei gerovei bei jo santykiams su tais žmonėmis, kurie yra reali, faktinė jo šeima. Ar jo (-s) požiūris ir jo skatinami veiksmai, žodžiai, santykiai su tuo vaiku bus kitų vaikų suprasti kaip žalia šviesa patyčioms ir smurtui, vaiko konfliktams su šeima, ar, priešingai, bus suvokta kaip faktinė ir kultūriškai teisėta realybė, dėl kurios pats vaikas niekuo dėtas. T. y., pedagogas (-ė) turėtų sau užduoti klausimą, ar klasė yra ta vieta, kurioje turi būti priimama ar atmetama ta ar kita šeimos struktūra?⁴¹ Šis klausimas turėtų būti patikslintas kitu klausimu: „ar kiekvienas vaikas, nepriklausomai nuo šeimos struktūros, turi teisę būti klasėje ir būti gerai mokomas?“⁴². Šis klausimas, matyt, būtų kertinis. Kaip argumentas už tai, kad mokykla privalo būti vieta, kurioje visa sistema būtų grįsta savaime suprantamu daugiakultūriškumu, kuris vienintelis gali užtikrinti kiekvieno vaiko teises į mokslą ir kokybišką mokymą, nepriklausomai nuo jo kultūrinio pagrindo, nes, galima visiškai sutikti su vadovėlio autoriumi, gauti neigiamą atsakymą į minėtą klausimą būtų pernelyg keista (nebent savižudiškoje visuomenėje ar atskiruose jos sluoksniuose (subkultūrose, analogiškose lietuviškoms anoniminių komentatorių), neturinčiose imuniteto nuo fašistinių, rasistinių ar kitokių segregacinių ir neapykantą atskiroms žmonių grupėms skleidžiančių pasaulėžiūrų). Tokiu būdu, tikintis, kad labiausiai tikėtinas kiekvieno atsakymas į iškeltą klausimą bus teigiamas, ir jeigu priimsime pirmiausia į mokinį ar studentą orientuotą ugdymo modelį, kitas klausimas bus: „kaip į mokinį orientuota klasė suteikia kiekvienam vaikui saugią ir sveiką mokymosi atmosferą, laisvą nuo skirtingų socialinių požiūrių, kurie daro įtaką platesnei šeimos struktūros sampratai?“⁴³ Tai turėtų būti mokyklos siekiamybė užtikrinti, kad kiekvienas joje besimokantis vaikas jaustųsi saugus, kad jo mokymosi pastangų netrikdytų nereikalingi „triukšmai“ – paniekia, segregacija, patyčios, galimas fizinis smurtas. Turint omenyje dar ir tai, kad jis dėl savo kilmės ir aplinkybių, kuriose

⁴⁰ *Ibid.*, p. 4.

⁴¹ *Ibid.*, p. 4.

⁴² *Ibid.*, p. 5.

⁴³ *Ibid.*, p. 5.

gyvena, šeimos struktūros, visiškai niekuo dėtas. Ir daugelis pedagogų, tarp jų ir Lietuvoje, kasdien susiduria su šia neišvengiama problema (nebent dirba specializuotose mokyklose, skirtose rinktinių socialinių sluoksnių atžaloms, bet tiems sluoksniams šeimų įvairovė ir patyčių problema taip pat nėra svetima, gal net ir aktualesnė, nes patyčios, kaip galima matyti ir aukščiau minėtame Vernickaitės Aurelijos straipsnyje ir iš įvairių stebėjimų, dažniau ateina iš labiau socialiai privilegijuotų mažiau privilegijuotųjų atžvilgiu⁴⁴). Ir mokyns ar mokinė, kuri (-s) nesijaučia visiškai priimta (-s), koks (-ia) yra (tiek dėl šeimos, kurioje gyvena, tiek ir dėl savo paties (-ios) asmeninių savybių, seksualinės orientacijos, religijos, kalbos ar kultūrinių pasirinkimų), patiriantis atskirtį, sunkiau dorojasi su mokymosi uždaviniais. Ir šiuo atveju labai reikšmingas ir kitas klausimas, kurį kelia DomNwachukwu: kokios bendruomenės ir individo santykio sampratos turėtų (galėtų) prisilaikyti pedagogas? Ar individas turi būti palenkiamas bendruomenės interesams, ar bendruomenės egzistuoja tam, kad individai, įtraukti į tą ar kitą bendruomenę, turėtų geriausias sąlygas atsiskleisti, išpuoselėti savo sugebėjimus? Pastaruoju atveju laimi ir pati bendruomenė. Pats autorius kalba apie mažumų bendruomenes ir jų teises, teigdamas, kad „bendruomenės turi būti įgalintos išplėtoti tai, kas yra geriausia tiems, kas ją sudaro, nepažeidžiant mažumų teisių. Ar yra būdas, kuriuo būtų apgintos tiek daugumos, tiek ir mažumos teisės?“⁴⁵ Tai aktualūs klausimai ne tik JAV, ne tik kitoms Europos valstybėms, bet ir Lietuvai.

Kita vertus, šeima, kurioje augama, betarpiškai susijusi ir su kultūros pagrindu, kultūriniais įgūdžiais, kurie kiekvieno žmogaus įsisavinami anksčiausiai. Ir visi šie įgūdžiai, žinios, praktikos apima ne tik kalbą ar kalbas, jei šeima mišri, bet ir daugelį dalykų, kurie šiandien socialiniuose moksluose ir gausybėje daugiakultūrinių ir tarpkultūrinių kompetencijų ugdymų ir kitokiose programose vaizduojamos taip vadinamu „Kultūros ledkalniu“. Lietuviškai viena ankstyviausių ledkalnio interpretacijų pasirodė 2004 metais Europos Tarybos ir Europos Komisijos Partnerystės

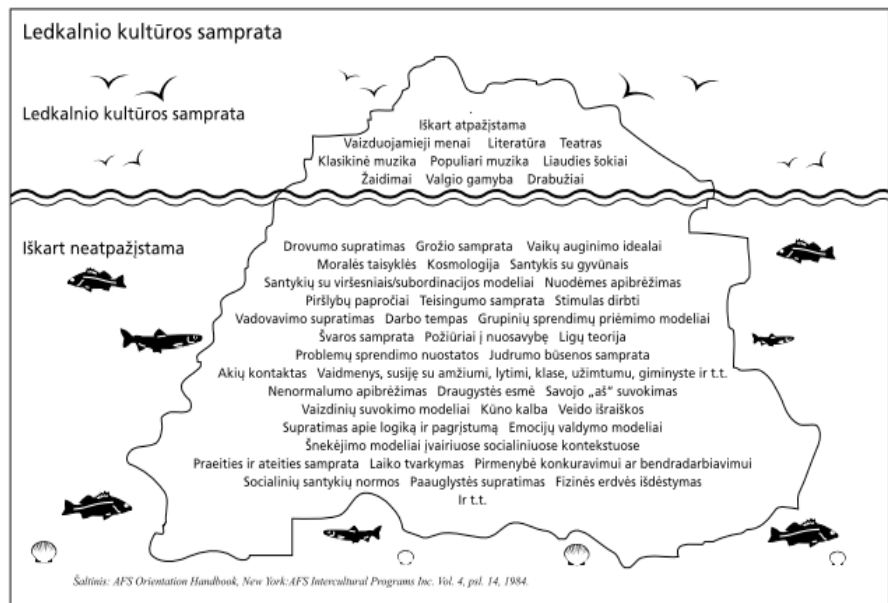
Programai sutikus, finansavus Jaunimo tarptautinio bendradarbiavimo agentūrai, administruojančiai ES programą „Jaunimas“ Lietuvoje, 2000 metais išleistą mokymosi vadovėlį „T-Kit on Intercultural Learning“, lengvai prieinamą internete⁴⁶. Šiame vadovėlyje *Kultūros Ledkalnis* (vertėjų kažkodėl pavadintas *Ledkalnio kultūra*), paimtas iš AFS Orientation Handbook, New York: AFS Intercultural Programs Inc. Vol. 4, psl.

⁴⁴ Jau vien ką reiškia lūzerių, nevykėlių terminas kaip vienas dažnesnių patyčiose?

⁴⁵ *Ibid.*, p. 5.

⁴⁶ http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/publications/T-kits/4/Tkit_4_EN

14, 1984. AFS – *American Field Service*, yra nevyriausybinių, savanoriška, ne pelno siekianti tarptautinė organizacija, „suteikianti tarpkultūrinio mokymosi galimybes, kad padėtų žmonėms plėtoti savo žinias, įgūdžius ir supratimą, reikalingą tam, kad būtų sukurtas teisingesnis ir taikesnis pasaulis“⁴⁷. Jų internetiniame tinklapyje galia gauti priėjimą prie įvairių tarpkultūrinio ugdymo priemonių, tarp kurių ir aukščiau nurodyto *Kultūros Ledkalnio* schemas⁴⁸.

Šią schemą pasiūlė 1976 metais antropologas Edwardas T. Hallas knygoje *Beyond Culture*. Ši ir kitos jo knygos, ypač *The Silent language* (1959) ir *The Hidden Dimension* (1969) buvo tie veikalai, kurie daugiausia prisidėjo prie šiandien įvairiose šalyse vykdomų tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo programų. Jos padėjo pagrindus šiandien gerai žinomai tyrinėjimų ir praktikoje plačiai taikomai *tarpkultūrinės komunikacijos* disciplinai. Knygoje *The Silent language* („Nebyli kalba“) antropologas pateikia kultūros kaip neapsiribojančios vien kalba, kultūriniais artefaktais, individualių ir kolektyvinių

kūrėjų kūrybos rezultatais, religija, mitais, ir kt. gana lengvai apčiuopiamais ir matomais dalykais, sampratą. Kultūra, pagal jo pateiktą sampratą, yra komunikacijos forma, ir didžiausia savo dalimi – neverbalinės komunikacijos forma⁴⁹. Kiekviena kultūra, kaip jis teigia, išauga iš biologinių šaknų, ir apima dešimt bazinių veiklų, kurios ir sukuria tai, kas vadintina kultūra⁵⁰. Didžioji dauguma aspektų, kaip kultūra veikia per įvairias individo elgesio aspektų kombinacijas, kurios veikia kaip kokios nors perteikiamos kitiems žinios signalai, lieka pačių individų nereflektuojami, taikomi nesąmoningai, nors visi šie signalai, jų sistemos yra, be abejo, išmokti. Tarpkultūrinės komunikacijos sutrikimai, nesupratimai, nesąmoningai užgaulūs elementai dažniausiai kyla iš skirtingų signalų reikšmių skirtingose kultūrinėse sistemose. Jei, pavyzdžiui, vienoje kultūroje atsisėsti kur nors viešai, kad ir šiek tiek atstu nuo kitų, ir nutaisyti liūdną veidą, yra signalas, reiškiantis prašymą priėti ir paklausti, kas atsitiko, ir palaikyti, kitoje kultūroje tai gali reikšti visiškai priešingą dalyką – prašymą nelįsti su jokiais klausimais ir paguodomis. Ir galima lengvai įsivaizduoti situaciją, kai vienos kultūros nešėjas atsiduria toje kitoje, ir, vienu atveju, dar daugiau liūdi, nesulaukęs trokštamo dėmesio, o kitu – labai susierzina, kodėl nepalieka ramybės. Šioje knygoje Hallas analizuoja, kaip žmogus patiria dalykus trim skirtingais lygmenimis, kuriuos jis įvardina *formaliu*, *neformaliu* ir *techniniu*, kaip vaikų ugdymui pritaikomi šie trys lygmenys, „kaip jis kaito tris skirtingas suvokimo, arba sąmoningumo, rūšis ir sulieja kiekvieną patyrimą su trimis skirtingais emociniais obertonais.“⁵¹ Taip pat ir komunikacijos aspektus, „būdas, kaip žmogus skaito to, ką kitas žmogus daro, reikšmes“, ⁵² bei laiką ir erdvę kaip pranešimo sistemas. Visas kiekvieno žmogaus gyvenimas yra kultūros valdomas, net jei kasdienybėje, erdvėje, kurioje nesusiduriama su skirtingomis sistemomis, veiksmai ir ženklai atrodo visiškai akivaizdūs ir lyg įgimti. Tačiau tarpkultūrinės kompetencijos gali padėti net ir asmeniui, nesiruošiančiam nei gyventi kitoje šalyje, nei savo šalyje gyventi heterogeniškesnėje aplinkoje, geriau pažinti savo paties ar pačios tą nebyliąją kultūrą, o tokiu būdu geriau pažinti save, galbūt atrandant, kad tai, kas buvo laikoma prigimtiniiais, vos ne visiems gyvūnams būdingais dalykais, buvo išmokti ir sąlyginiai dalykai, sąlyginės, ne absoliučiai visiems turinčios galioti normatyvinės (normalumo ribas nubrėžiančios) savybės. Kaip pasakė Edwardas T. Hallas, „Vienas iš efektyviausių

⁴⁹ Hall, Edward T. *The silent language*. Doubleday & Company, New York, 1959, p. 51.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 51.

⁵¹ *Ibid.*, p. 51.

⁵² *Ibid.*, p. 51.

būdų sužinoti apie save, yra žiūrėti rimtai į kitų kultūras. Tai priverčia jus atkreipti dėmesį į gyvenimo detales, kurios skiria juos nuo jūsų⁵³.

Hallas išskyrė dešimt žmogiškos veiklos rūšių, kurias jis pavadino *Pirminės žinios sistemomis* (PŽS, angl. Primary Message Systems (PMS)). Penkios pirmosios įtraukia ir kalbą, o likusios penkios yra neverbalinės komunikacijos proceso formos: interakcija, sąsaja, išlikimas, biseksualumas (šiuo atveju eina kalba ne apie seksualinę orientaciją, o apie tai, kad skirtingose kultūrose skirtingos ypatybės siejamos su vyrais ir moterimis, ir, atitinkamai, galima matyti skirtingas normatyvinių, kultūriškai sankcionuotų „vyriškų“ ir „moteriškų“ savybių sistemas), teritoriškumas, laikiškumas, mokymasis, žaidimas, gynyba, eksploatacija (medžiagų naudojimas)⁵⁴.

Pagal Hallo teoriją, kiekvienoje iš veiklos rūšių veikiama trimis aukščiau minėtais pobūdžiais – formaliu, neformaliu ir techniniu. Formalumas pasireiškia nuorodomis ir pasiekimais mokymo, perteikimo procese, kai besimokantysis bando, daro klaidas, taisosi ir yra taisomas. Neformalus mokymasis vyksta per pasirinktą pavyzdį, kuris imituojamas, ir mokymasis vyksta dažnai nesąmoningai, nenutuokiant apie mokymosi procesą, apie egzistuojančias taisykles, kurių prisilaiko, ir pan. O techniškas aspektas pasireiškia dažniausiai, kai žinojimas aiškia forma perteikiamas iš mokytojo mokiniui. Yra visuomenių, kuriose dominuoja kuris nors iš šių trijų perdavimo būdų. Formalusis perdavimas ir, atitinkamai, elgesys sietinas su visuomenėmis, kuriose stiprus tradicionalizmas, kuris taip pat Hallo siejamas ir su stipriais prisirišimais prie įsisavintų formų, kurių pažeidimai, peržengimai gali sukelti stiprias emocijas. Neformalus elgesys visuomenėje pasireiškia neįsisąmonintais, automatiškai vieni iš kitų perimtais elgesio modeliais, ir, nors formalumų paisoma mažiau, bet kažkokių taisyklių prisilaikoma, tik jos buvo perimtos implicitiškai, kaip bendra modelio visuma. Techniškas būdas yra visiškai sąmoningas mokymasis, ir sietinas su moksliska prieiga, išsiaiškinus, išanalizavus viską techniškai, kaip, kas ir kodėl. Šie trys pobūdžiai taip pat sietini su skirtingai priimamais pokyčiais, adaptacijos prie naujų sąlygų ir aplinkybių galimybėmis, skirtingu lankstumu ir panašiai. Didesnis lankstumas dažniausiai geriau užtikrina išlikimą, nei sustabarėjimas. Aišku, kad formalizuotos struktūros sunkiau pasiduoda pokyčiams ir mažiau lanksčios nei neformalios ar techniškosios. Tačiau negalima sakyti, kad kurioje nors visuomenėje, kultūroje egzistuoja tik vienas kuris nors iš trijų pobūdžių. Kalbama tik apie tai, kad gali dominuoti vienas kuris iš trijų. Ir kiekvienoje kultūroje

⁵³ *Ibid.*, p. 54.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 61–62.

galima matyti rinkinį formalių elgesio modelių kaip branduolio, apaugusio didesniu ar mažesniu sluoksniu neformalių adaptacijų bei sutvirtinančių techninių struktūrų. Ir visi trys būdai dažnai yra tarpusavyje neatsiejamai susiję ir vienas kitą papildantys ir, jei procesas neužstringa, kasdienės adaptacijos prie besikeičiančių aplinkybių gali vesti ir prie formalių pokyčių, ir prie techninių patobulinimų. Galiausiai, pateikta schema turėtų padėti matyti, kaip bet kurioje kultūroje sąveikauja visiems 10 PŽS priskirtinų kultūros sandų ir trijų minėtų modų elementai⁵⁵:

	Technika	Neformalus	Formalus	
Interakcija	Kalba	Gestai	intonacijos	
Eksplotacija	Technologijos	resursų naudojimas	komforto sampratos	
Gynyba	religiniai ritualai, karinės struktūros, sveikatos apsaugos praktikos	individualus santykis su antgamte, sveikata, priešais, ir kt.	tikėjimo sistemos (antgamtė, sveikata ir kt.)	Išraiška
Žaidimas	žaidimai	žaidimo būdai	humoro ir kt. sampratos	
Mokymas (-is)	edukacinė sistema	neformalus mokymasis (stebint pavyzdžius),	„ugdymas“ (vaikų)	
Laikiškumas	kalendorius, laiko matai	ciklai	Sekos	Orientacija
Erdviškumas	sienos (visokių rūšių)	individualios erdvės reikalavimai	erdvinės sąsajos	
Biseksualumas	drabužiai ir vyrų bei moterų elgesys	(biologinė) lytis	vyrų ir moterų vietos	Branduolys
Išlikimas	užsiėmimai ir profesijos	išlaikymas	ekonominės struktūros (darbas)	
Sąsajos	valdžios struktūros	kastos	klasinės struktūros	

Hallo pateiktoje scheme, kuri čia perkelta į lentelę kurioje (skirtingai nuo schemas, kurioje aiškiai matyti centras ir ašys, kas leidžia matyti cirkuliarinį visos sistemos pobūdį) galima matyti jau iš dalies užčiuoptą, nors dar eksplisitiškai neišskleistą trimatę kultūros sistemą, susidedančią iš akivaizdžiausių išorinių elementų ir struktūrų, kurias, pagal Hallą, matyt, galima būtų priskirti „technikiniam“ lygmeniui, kur randami kalba, technologijos, religiniai ritualai, karinės struktūros, sveikatos apsaugos praktikos, žaidimai, edukacinė sistema, kalendorius, matai, ribos, drabužiai ir vyrų bei

⁵⁵ Lentelė pagal schemą, pateiktą *ibid.*, p. 117.

moterų elgesys, užsiėmimai ir profesijos bei valdžios struktūros. Antrame, kuris čia įvardintas „neformaliu“, dažniausiai menkai suvokiamame ir reflektuojamame, būtų, atitinkamai, gestai, resursų naudojimas, individualus santykis su antgamte, sveikatos apsauga, priešais, ir kt., žaidimo pobūdis, neformalus mokymasis (stebint pavyzdžius), ciklai, individualios erdvės reikalavimai, (biologinė) lytis, išlaikymas, kastos. Trečiajame lygmenyje, kurį Hallas įvardina formaliuoju, randame intonacijas, komforto sampratas, tikėjimo sistemas (antgamtė, sveikata ir kt.), humoro ir kt. sampratas, sekas, erdvinis ryšius, vyrų ir moterų vietas, ekonomines struktūras (darbas) ir klasines struktūras.

Jau šioje knygoje antropologas įveda monochronizmo terminą, aiškindamas visą laiko sampratą kompleksiskumą. Kultūrą kaip komunikacijos sistemą Hallas prilygina kalbai, kurioje galima išskirti tris lygmenis: paviršutinis lygmuo – forma (set), t. y. tai, kas, kalbant apčiuopiama pirmiausia (žodžiai), gilesnis – skirtys (isolates), t. y. tai, kas sudaro formas (žodžio atveju – garsai), ir modeliai, tai yra tai, koku būdu formos yra sudėtos į sekas ar kitokius rinkinius, kad suteiktų joms reikšmę (žodžių atveju – morfologija, sintaksė). Kiekvieną atskirą PŽS galima tirti pagal šiuos tris parametrus. Knygoje *The silent language* Hallas daugiausia dėmesio skiria laikiškumo ir erdviškumo elementams. Laikiškumo kultūrinėse sampratoose formalumo (tradicinis laiko skirstymas), neformalumo (ne „astronominiai“, individualūs laiko, laiko trukmių supratimai, pajutimai) ir techniško (galimi skirtingi laiko matų, segmentų dariniai, pvz., skirtingi metų, mėnesių, savaitių ilgai) lygmenyse kiekviename atskirai galima rasti visus tris parametrus: formą, skirtis ir modelius. Būtent neformalaus laiko suvokimo lygmenyje Hallas įvardija monochronizmą kaip vieną iš skirčių šalia trijų kitų: skuba (urgency), veikla ir įvairovė. Skuba yra susijusi su įspūdžiu, ar laikas bėga greitai, ar lėtai. Ir nors atrodytų, kad kai kurie iš tų įspūdžių priklauso ne nuo kultūros, o nuo žmogiškos prigimties, pavyzdžiui, kai vaikelis sunkiai serga ir laukiama gydytojo, laikas, atrodo, be galo ištįsta, ar, tarkim, spaudžia fiziologiniai „gamtiniai reikalai“. Tačiau tai, kultūros skiriasi, priklausomai nuo to, kaip su šiomis ir kitomis skubomis „tvarkomasi“, ir kokie dalykai išskiriami kaip ypatingos skubos ir svarbos, o kokie ne... Kalbėdamas apie fiziologines skubas Hallas pateikia skirtingų tualetų kultūrų pavyzdžius, teigdamas, kad Amerikoje ši skuba kaip niekur kitur pasaulyje yra bandoma neigti, tualetų tinklas, palyginti retas, ir architektai imasi visų išmonių, kaip gudriau tuos skubos kambarius paslėpti. Apie kitus tris elementus pateiksiu nedidelę ištrauką, kad būtų galima susidaryti geresnį vaizdą:

Monochronizmas reiškia darymą vieno dalyko vienu metu. Amerikietiška kultūra yra charakteringai monochroniška. Kaip amerikiečius mus trikdo atvykti į užjūrio biurą su paskyrimu tik tam, kad atrastum, kad ir kiti dalykai reikalauja dėmesio iš žmogaus, su kuriuo turime susitikti. Mūsų idealas yra sutelkti dėmesį pirmiausia į vieną dalyką, ir tada tik pereiti prie kažko kito.

Šiaurės europiečiai ir tie iš mūsų, kurie turi kažką bendro su šia kultūra, daro skirtumą tarp to, ar asmuo yra užsiėmęs, Faktiškai mes darome skirtumą tarp bet ko „veikimo“ ir „miegojimo“ fazių. Todėl aš nurodau tam išskirti, naudojant lotynišką šaknį, kaip agerinę skiriamąją (nuo agere, veikti). Tiesiog sėdėjimas, bandant pagauti savęs prasmę, nelaikomas užsiėmimu kuo nors. Iš čia ir tokios pastabos, kaip „Tu neatrodoi kažką darantis, todėl pamaniau, kad galiu sustoti ir pakalbėti su tavimi kurį laiką“. Išimtis, be abejo, yra malda, kuri turi specialias ir lengvai atpažįstamas pozas, siejamas su ja.

(...) Įvairovė leidžia mums daryti skirtį tarp intervalų, tokių kaip trumpai trunkančių ir ilgai trunkančių, arba trumpalaikių ir ilgalaikių. Įvairovė yra faktorius nuobodulyje, kai nuobodulio laipsnis priklauso nuo to, kaip greitai slenka laikas.

Mes stebime įvairovę užsiėmimų, karjerų ir hobijų. Mūsų vieši „reikalavimai“ materialinių objektų, maisto, drabužių, ir t. t. įvairovės. (...)

Neformaliame laiko lygmenyje skirtumas yra tarp tapatumo ir įvairovės. Su įvairove laikas bėga greičiau. Žmonės, kurie yra įkalinti toli nuo šviesos, kur jie negali pasakyti, ar diena, ar ne, atrodo, lyg praktiškai prarastų bet kokią laiko tėkmės jausmą. Jie tampa dezorientuoti ir, jei ilgai juos taip laikytum, jie galėtų ir „išeiti iš proto“.

Kaip ir aktyvumo atveju, įvairovę mes siejame su išoriniais įvykiais. Branda ir senėjimas – tiesiogėjimas senyn – pas mus nėra laikoma įvairumu, nebent pas ką nors kita (...). Tačiau Pueblo iš New Mexico senėjimas yra kažkas, ką reikia patirti. Jis reiškia augantį statusą bendruomenėje ir didesnę dalį, priimant sprendimus. Įvairumas šiuo požiūriu yra natūrali gyvenimo dalis, ir būdingas savęs aspektas, suteikiantis visiškai skirtingą nuo mūsų požiūrį į gyvenimą (...).

Apibendrinant, reikia dar pridėti, kad forma, pagal Hallą, yra dviejų, trijų ar daugiau komponentų rinkinys, kurie apčiuopiami kaip skirtingi nuo kitų tos pačios rūšies elementų (pvz., minutės, sekundės, valandos). Jų gali būti daugybė, ir jų reikšmė priklauso

so nuo formaliai priimtų taisyklių. Formos būna formalios, neformalios ir techninės. Formalios yra tos, kurios, kaip minėta aukščiau, yra įsisavinamos kaip formalios ir savaime suprantamos, „natūralios“, kaip, pavyzdžiui, kalbos žodžiai, mėnesiai, šeima, vyriausybė, pastatai. Tai tie kultūros elementai, kurie lengvai apčiuopiami bet kuriose kultūros studijose. Kaip šios formos, kurių nemaža dalis kaip elementų gali būti aptinkami skirtingose kultūrose, yra sudėliojamos (pagal kokius modelius), ir kaip su jais tvarkomasi, jau priklauso nuo kultūrinių skirtumų, nes modeliai yra tam tikras rinkinys taisyklių, kurių pagalba formos yra sutvarkomos, ir jie formas padaro reikšmingas ir prasmingas tam tikrai grupei, kuri yra kažkoku būdu įsisavinusi tas taisykles (tiek formalias, tiek neformalias bei techniškas). Ir bet kokia patirtis, net ir, atrodo, tokių „natūralių“, „prigimtinių“ kaip laikas, lyties charakteristikos, erdvės suvokimas, visada yra įtarpinami taip aiškinamos kultūros, valdomos tų taisyklių sistemų, taip, kad kultūrą iš esmės galima suvokti, kaip jau minėta, ne kaip pavienių kūrėjų ar kolektyvinių ansamblių kūrybos produktus, bet kaip žmonių komunikacijos, interakcijos sistemas, apimančias visus minėtus parametrus.

II. Projekto mokymų ir seminarų teorinės medžiagos analizė

1. Mokymų paskaitų analizė

Informacijoje, pateiktoje mokyklų, įtrauktų į projektą, mokytojams, tėvams ir NVO atstovams buvo išsiuntinėta informacija apie Projekto tikslus ir uždavinius, ir pristatyta pirmųjų mokymų kurso programos „Tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas“ (pagal Ugdymo plėtotės centro akredituotą institucinio lygio (18 akad. val. trukmės)) temos:

1. Kultūros sampratų įvairovė;
2. Lietuvoje gyvenančių etninių grupių kultūrų bruožai;
3. Tarpkultūrinis bendravimas;
4. Su tarpkultūriškumu susiję pozityvūs ir negatyvūs reiškiniai.

Mokymosi siekiniai:

1. žinios apie kultūros sampratą, etninių grupių, gyvenančių Lietuvoje kultūrų charakteristikas;
2. asmeniniai sąveikos įgūdžiai;
3. gebėjimas bendrauti skirtingais lygiais su įvairių kultūrų atstovais, tarp jų ir su nepažįstamų kultūrų atstovais;
4. asmeninis augimas, besiformuojantis susidūrus su kultūrine įvairove;
5. asmeninio kultūrinio identiteto praplėtimas ir sustiprinimas;
6. gebėjimas analizuoti ir vertinti aktualius tarpkultūrinius reiškinius.

Programa parengta numatant inovatyvių aktyviųjų mokymo metodų taikymą, siekiant skatinti dalyvių savarankišką mąstymą ir turimų kompetencijų refleksiją. Įgyvendinant mokymų programą, bus vadovaujamasi transformatyvaus mokymo (-si), reflektatyvaus mokymo (-si), patirtinio (angl. experiential) mokymo (-si) konceptualiomis nuostatomis bei tarpkultūrinio jautrumo raidos modeliu.

Realiai vykusias paskaitas pirmajame seminare galima suskirstyti į keturis pogrupius:

- I. Kultūros sampratos, prieigos lygmenys
- II. Šiuolaikinės kultūrinės politikos kryptys
- III. Multikultūriškumo ir tarpkultūriškumo nuostatos ir stereotipai, tarpkultūrinė komunikacija, diskriminacija
- IV. Etniškumo samprata ir Lietuvos etninės grupės.

I. Kultūros sampratos, prieigos lygmenys

Šiose paskaitose buvo pateiktas toks kultūros apibrėžimas:

„Kultūra – vertybės ir elgesio sistemos, kurių laikosi žmonių grupės, siekiamos įprasminti pasaulį“. Apibrėžimas lakoniškas, akcentuojantis ne komunikaciją, o pasaulio prasmingumą. Be abejo, prasmingumas taip pat yra kultūrai reikšmingas sandas, nors galima būtų diskutuoti, ar jis išsemia visa tai, kas galėtų būti priskirtina kultūrai, jei jai priskiriame ir įvairias elgsenas, kurių tikslas – ne pasauliui suteikti prasmę, bet perduoti žinią, komunikuoti. Net jei kiekviena komunikacija turėtų būti prasminga, kitaip ji nėra komunikacija. Šioje vietoje norėčiau tik kiek pakoreguoti – vertėtų kalbėti ne tiek apie pasaulio apskritai įprasminimą, kas atrodo kaip filosofinis imperatyvas, bet žmogaus gyvenamo pasaulio, kuriuo jis dalinasi su kitais žmonėmis. Tada galima kalbėti ir apie egzistuojančias skirtingas vertybių ir elgesio sistemas, kurios egzistuoja kaip kalba, dažniausiai nebyli kalba, kuria vyksta didesnių ar mažesnių žmonių grupių bendrabūvis. Tarpkultūrinė kompetencija tokiu atveju galėtų būti suprantama kaip gebėjimas atpažinti kitokias sistemas (kaip kad atpažįstamos kitokios kalbos), ir, pagal galimybes, išmokyti kad ir elementariausių tarpusavio komunikacinių įgūdžių.

Buvo pateikti tokie kultūros analizės pjūviai:

- Kultūros sluoksniai: matomi ir ne
- Kultūrinės įvairovės veiksniai (struktūrinis lygmuo)
- Tapatybė / identitetas (individo lygmuo)

- Tarpasmeniniai santykiai (kasdienės interakcijos su skirtingų kultūrinių patirčių žmonėmis, interesų derinimas)
- Kultūrinės politikos (politinės valdžios pasirinkta ir vykdomosios valdžios bei kt. institucijų, pvz., švietimo įstaigų, įgyvendinama kultūriškumo politika)

Kaip galima lengvai nuspėti, kultūros sluoksnių (matomų ir ne) aptarimui buvo pasitelktas tas pats klasikinis E. Hall'o *Kultūros ledkalnio* paveikslėlis.

Prieraše prie skaidrės kaip lektoriaus (-ės) pastaba sau, yra įrašas „*Tai, ką mes matome ir galime suvokti išoriškai. Kai stebime tas kultūras iš išorės. Tą paviršinę kultūrą pastebime iš reklamos, šalies įvaizdis iš paviršinės kultūros formuojamas, kuriamas komunikacijoje*“. Komunikacija čia galėtų būti suprantama ir plačiąja prasme, kaip ją aiškina antropologai, ir siaurąja prasme, kaip komunikacijos priemonės. Atsižvelgiant į tai, kad išorinis, matomas kultūros sluoksnis paaiškinamas per reklamą, kaip ji kuria įvaizdžius, galima būtų spėti, kad lektorių(-ė) turi omenyje visgi komunikacijos priemonės, o ne komunikaciją plačiąja prasme. Tai, žinoma, tik vienas iš pavyzdžių, kuriuo šis kultūros akivaizdžių ir giluminių sandų aiškinimas negali apsiriboti, nes visiems akivaizdu, kad tai, kas regima, apčiuopiama kaip kultūra, yra ne vien reklamos kuriama. Pati reklama daugeliu atveju priklauso nuo kultūros plačiąja prasme, kurioje ji kuriama ir kam taikoma, ir tam, kad būtų komunikacija, turi, kad ir nesąmoningai, atsižvelgti ir į visas neregimas, neišsakytas, gilumines kultūros sistemas. Šiuo požiūriu reklama yra ir tai, kas kuria įvaizdį, pasitelkdama įvairius ženklus, gestus, vertybines ir kitokias nuostatas, kas randama toje kultūroje, kurioje yra kuriama, arba į kurią siekia kreiptis su savo žinia, ir kartu yra naujas kultūros reiškinys, kuris gali tiek naujai perkurti, perinterpretuoti egzistuojančias nuostatas, ardant įsisenėjusius stereotipus, bet gali ir pasinaudoti stereotipais, juos dar labiau įtvirtindama žmonių sąmonėje, kaip, pavyzdžiui, reklamos, kuriose apnuogintas moters kūnas glaustosi prie automobilio, taip lyg tvirtinant ir nuolat palaikant mašinos kaip falo simbolio vaizdinį, o moters kūną – kaip teturintį erotinę funkciją; virtuvės reikmenys, skalbimo milteliai reklamuojami su moterimi kaip pagrindine jų vartotoja, taip lyg iš naujo užtvirtinant stereotipinį moters kaip namų šeimininkės socialinį vaidmenį, kuriai paliktas tik tas vienintelis pasirinkimas – tarp tų ir kitų miltelių, ar tarp tų ar anų padažų...

Kaip kultūrinės įvairovės veiksnių pavyzdžiai nurodomi etninė kilmė, socialinis lyties vaidmuo, socialinė padėtis, amžius ir seksualinė orientacija. O prierašas (atmintinė sau) patikslina: „*Tai – struktūriniai veiksniai; t. t. kultūrinės grupės gimsta į t. t. aplinką (jos nepasirenkame laisva valia, kurioje kultūroje, kultūrinėje grupėje gimti...)*“. Šios nuorodos, kaip ir pateiktas grafikas turėtų reikšti, kad kultūrinė įvairovė egzistuoja

kiekvienoje sudėtingesnėje visuomenėje, net jei tą visuomenę tesudarytų vienos kilmės, vienos socialinės padėties, vienos kalbos asmenys, o tebutų skirtingo amžiaus vyrai ir moterys. Pagal antropologinius duomenis iš įvairių kultūrų, nuo gyvenančių labiausiai pirmykštėmis sąlygomis, iki industrinių ir post-industrinių, jau vien žiūrint į socialinius vaidmenis (*gender*), kokie yra konstruojami, atsižvelgiant į skirtingas biologines lytis (vienur dvi, kitur ir daugiau), kaip, priklausomai nuo požiūrio į juos, konstruojamos gyvenamosios ir viešosios erdvės, laikas, socialinės normos, vienos – vienam *gender*, kitos – kiti, taip pat ir skirtingi vaidmenys, kuriuos turi „vaidinti“ skirtingo amžiaus visuomenės nariai, galima teigti, kad bet kokie žmonių bendruomenei yra būdinga kultūrinė įvairovė, arba, norint pasakyti tiksliau, sociokultūrinė įvairovė. Šios skirtingos kultūros, net ir egzistuojančios bendroje erdvėje ir kalbančios viena kalba, kaip jau buvo rašyta aukščiau, egzistuoja kaip subkultūros, kuriose galima aptikti vidiųjų nerašytų žaidimo taisyklių, dažnai nelabai suprantamų kitos subkultūros atstovui, savų kalbinių niuansų, savą žargoną, savus nutylėjimus, vertybines hierarchijas, erdvės ir laiko sistemas, ir kt... Vargu, ar kas galėtų rimtai suabejoti ir tuo, kad turtingųjų sluoksnis kiekvienoje visuomenėje turi kitokią kultūrą nei neturtingesni sluoksniai, ar šie nuo žemiau skurdo ribos ar iš elgetavimo gyvenančių kultūros, net jeigu dažnai galima išgirsti atsainų paniekinantį pastarųjų nurašymą į kultūros užribius. Tokia paniekinanti nuostata tėra tik hegemoninės kultūros sampratos reliktas, kultūra laikant tik tam tikrą kultūros segmentą, prie kurios prieigą turi tik tam tikra grupė žmonių, save laikančių privilegijuotais. Tačiau tokia samprata neatitinka antropologinės sampratos, kultūra laikančios visas esamas žmonių komunikacines raiškas, tiek privilegijuotas, tiek ir užguitas, marginalizuotas, deviantines, kontrakultūrinės ir kitas.

Individualiame lygmenyje, kaip parodoma I paskaitos 5-je skaidrėje, individuali tapatybė (kuri yra kiekvieno individo įgyjamos kultūros kaip komunikacijos taisyklių rinkinio pagrindas, net jei su ta kultūra nebūna sąmoningai identifikuojamasi) formuojasi per socializaciją šeimoje, mokykloje, darbe, laisvalaikio aplinkoje, per žiniasklaidos įtakas ir kita. Socializacija šiuo atveju nebūtinai turi reikšti mechaniską individo kaip objekto suformavimą, nes kiekvienu atveju reikšminga interakcija, t. y. paties individo įsitraukimas, santykis, dalyvavimo laipsniai ir kritinės nuostatos, individualios preferencijos ir orientacijos.

Toliau yra teigiama, kad individo santykis su kultūra priklauso nuo įgyvendinamos politikos. Čia, be abejo, galima būtų įrašyti jungtuką „ir“ – „ir nuo įgyvendinamos politikos“, nes, kaip ką tik buvo paminėta, individas nėra tik kitų apdorojamas pasyvus objektas, bet ir subjektas, aktyviai dalyvaujantis šiame procese. Lygiai kaip ir kalbos neįmanoma

išmukti pasyviai, bet tik per aktyvų dalyvavimą kalbėjimo, komunikacijos procese. Tačiau aišku, kad lektoriaus(ės) tikslas buvo paaiškinti, kad, priklausomai nuo valstybėje ar įmonėje, įstaigoje, bendruomenėje, kurioje yra atsідūręs individas, politikos preferencijų, jam tenka turėti reikalų arba su tarpkultūrinėmis nuostatomis, palengvinančiomis atvirumą ir laisvą komunikaciją tarp skirtingų kultūrų individų, visiems mokantis suprasti vieniems kitus, arba daugiakultūrinėmis, kurios, kad ir sudaro sąlygas kiekvienam individui tarpti ir skleisti jam priimtinoje kultūrinėje aplinkoje, ir taip lyg ir sudaryti galimybes savo tapatybei įtvirtinti, tačiau, kita vertus, tokia politika nepasiteisina tokiais atvejais, kai atsiranda daug „valstybių valstybėje“, dėl ko viešpatauja nesusikalbėjimas kai kurių grupių, turinčių daugiau galios svertų, savęs privilegijavimas kitų grupių atžvilgiu (kaip dauguma postmodernių filosofų pastebi, dažniausiai privilegijuota grupė, sluoksniu tampa baltaodis vidutinio amžiaus viduriniojo sluoksnio vyras), primetant savas hegemonines vertybes ir nuostatas kaip siektiną idealą visoms kitoms visuomenės grupėms. Kaip pavyko išsiaiškinti, atliekant šį tyrimą, šis klausimas daliai mokytojų, net ir mokytojoms iš tarpkultūrinės politikos prisilaikančių mokyklų, pasirodė labai sunkus ir skausmingas, nes privilegija, kaip pasirodė, šiuo atveju buvo suprantama ne bendros galimybės visuomenėje, ne lygios socialinės galimybės, bet galėjimas „virti savose sultyse“, tarpstant savoje kalbinėje aplinkoje. Tokiu atveju galima būtų tik paklausti, kada kitos kalbos mokėjimas šalia savosios ką nors „nutautino“. O jei grovė kokią nors tapatybę, tai – gal ta tapatybė buvo ne tokia jau ir tvirta, nes statyta ne ant tų pamatų? Ant smėlio, tarkim, pasinaudojus evangeline metafora.

Betarpiskai susijusi su daugiakultūriškumo modelio politikos, kurios tendencija yra siekti ne tarpkultūrinio raštingumo ir lygiaverčio tarpusavio bendravimo, bet kultūrinės getoizacijos, ar rezervatų kūrimo politikos, kur, žiūrint į šių dienų realijas Lietuvoje, dalis lietuvių, save vadinančių tautininkais ar patriotais, linkę kurti rezervatą net lietuviams Lietuvoje. Panašią nuostatą galima būtų išvelgti ir vienos ar kitos taip vadinamos „etninės mažumos“ atstovų pasisakymuose. Dalis net ir projekte dalyvavusių mokytojų, tėvų ir moksleivių buvo linkę pritarti nuomonei dėl rezervatų ir homoseksualiems asmenims, nes tik taip gali juos toleruoti, t. y. kol „neišeina į viešumą“... Tokiu atveju vadovaujamosi privilegijų, o ne lygių galimybių logika. Privilegijų logika būdinga feodalinei santvarkai, kur, kaip jau buvo kalbėta aukščiau, žmonės buvo skirstomi į atskirus luomus pagal tam tikrus selektyvius požymius, ir kai kuriems luomams ar grupėms būdavo užtikrinamos tam tikros privilegijos. Tiesa, privilegijos nebūtinai turėjo tokią pačią prasmę, kaip šiandien, nes, pvz., specialios privilegijos žydų bendruomenei reiškė tik tai, kad žydų bendruomenei suteikiama teisė gyventi

autonomiškai besitvarkančiose bendruomenėse, neprimetant joms taisyklių, įstatymų, kurių turi prisilaikyti krikščionys, bei tai, kad jie apskritai gali krikščioniškoje visuomenėje egzistuoti kaip tokie. Šiandien kasdien prasme privilegija yra teisės ir galimybės, kurias turi kai kas, ko neturi kiti. Jei eina kalba apie vienos politinės erdvės subjektus, tai kurios nors vienos piliečių grupės privilegijavimas kitų grupių atžvilgiu kuria klasinę, kastinę ar kitokio pobūdžio susiskaldžiusią visuomenę, kurioje kalbėti apie demokratiją ŠIANDIEN, vis labiau įsisažmoninant ir priimant kaip normą žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių idealą, jau darosi keblu.

Betarpaiškai susijęs ir gana dažnas nuolatinis palydovas daugiakultūrinės visuomenės, sudarytos iš daugiau ar mažiau į vidinį homogeniškumą pretenduojančių kultūrinių grupių (kad ir kaip tokios pretenzijos būtų iliuzinės), turinčių polinkį ar priverstos gyventi rezervato ar geto sąlygomis, yra stereotipų klausimas. Aišku, kaip pastebima ir paskaitos apmąstyme (7 skaidrė), stereotipai iki tam tikro laipsnio palengvina orientavimąsi pasaulyje ir kultūrose, panašiai kaip ir spalvos, kurias dažnai žmogus suvokia labai supaprastintai, nepaisydamas gausybės atspalvių, kuriuos pastebi dailininkas. O ir kalbėti, nurodant visus atspalvio niuansus, būtų gerokai sunkiau, nei tiesiog įvardinti spalvą apibendrintai, pavyzdžiui, žalia. Tuo labiau, kad ir kalbos ne visada turi pavadinimus didelei gamai atspalvių. Tik dažai dailininkams yra pavadinami įmantriais pavadinimais, kurie nurodo subtiliausių niuansų skirtumus. Bet kultūrinė kompetencija jau reikalauja suprasti, kad net jei mes skirtumo ir nematome, tai dar nereiškia, kad jų nėra, ir kad ne kiekviena žalia yra vienodai žalia, ir kad kiekvienas individas, kad ir iš kokios kultūros bebūtų, kad ir kokia kalba kalbėtų ar ženklais komunikotų, pirmiausia turėtų būti regimas kaip toks, ir vertinami konkretūs ir įrodyti poelgiai, o ne sprendžiama pagal gandus ir nuogirdas ar pagal savo įsivaizdavimą, kaip tokios ar kitokios kultūros, lyties, lytinės orientacijos, amžiaus žmogus turėtų elgtis ar atrodyti. Tam, be abejo, reikalinga saviugda ir geranoriškumas.

Vienas iš labiausiai daugeliui apklaustų mokytojų ir tėvų bei NVO atstovų įstrigusių momentų per mokymus atlikta užduotis iš pateiktų nuotraukų nusakyti, koks čia žmogus. Ir visi kaip vienas tvirtino, kad šioje vietoje dauguma „susimovė“. Buvo galima praktiškai patikrinti save, kaip veikia stereotipinės išankstinės nuostatos ir kiek jos būna toli nuo tiesos.

Taip pat betarpaiškai su šia tema susijusi ir tema, kuri buvo analizuota – kaip žiniasklaidos priemonės formuoja tokius stereotipus. Aiškinimasis, kaip veikia žiniasklaida, kaip kuriami reportažai, straipsniai, turėtų būti viena iš sričių, kurias būtina liesti jau mokyklose, su mokiniais analizuojant įvairias retorikas, kad imtų formuotis kritinis

santykis su gaunama informacija, o ne viskas susiurbiamas, dedant mažiausiai intelekto pastangų. O paauglystės amžius yra kaip tik tas amžius, kada to poreikio nereikia varžyti, tik padėti išsiskleisti įgūdžiams, kurie ir padėtų gyventi visuomenėje, kurioje neįmanoma gyventi viskuo be išlygų tikint ir pasitikint bet kokia pasiekiančia informacija. Dažnai tai pernelyg pavojinga pačiomis įvairiausiomis prasmėmis. Ir tapimas suaugusiu galėtų turėti ir šią prasmę – imti galvoti savo galva, pasveriant ir patikrinant kiekvieną informaciją. Nes dabar jau tenka atsakyti žmogui pačiam už save ir kitus ar kitas.

Paskaitose buvo pateikti ksenofobijos, rasizmo, etnocentrizmo ir neonacizmo apibrėžimai, kuriuos bendram vaizdui verta pateikti ir čia:

Ksenofobija – tai užsieniečio šalinimasis, baimė (Gr. (xenos) – „užsienietis“, „nepažįstamasis“, (phobos) – baimė. Plačiausia prasme terminas ksenofobija yra vartojamas siekiant apibūdinti baimę ar akivaizdų nepasitenkinimą užsieniečiais, nepažįstamaisiais ar asmenimis, besiskiriančiais nuo didesnės visuomenės dalies.

Žodis fobija yra suprantamas kaip smarkus nerimas, kuris yra nukreiptas į tam tikrą objektą, egzistuojantį realioje aplinkoje, asmens vaizduotėje ar asmens pasąmonėje.

Etnocentrizmas – [etno...+ lot. centrum — centras], kurios nors etninės grupės siekimas išimtinės pagarbos, išskirtinumo; viena fanatizmo, rasizmo, nacionalizmo priešasčių.

(Tarptautinių žodžių žodynas, © Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985)

Rasizmas yra įsitikinimų sistema ar doktrina, kuri teigia, kad įgimti biologiniai skirtumai tarp žmonių rasių lemia kultūrinius ar individulius pasiekimus, iš ko seka išvada, kad viena rasė yra aukštesnė kitos rasės atžvilgiu ir kad aukštesnioji rasė turi teisę valdyti žemesniąją.

Neonacizmas – judėjimas, siekiantis atgaivinti nacionalsocializmo ideologiją ar kai kuriuos jos aspektus, pavyzdžiui, rasinį ar etninį nacionalizmą.

Neonaciai dažnai naudoja indoeuropietiškus simbolius, kurie buvo naudojami nacistinėje Vokietijoje, tokius kaip svastika, Juodoji saulė, sig runos.

Galima būtų tik praplėsti, kad ksenofobija (ir įvairios jos atmainos, susijusios su kitokios kultūros atstovais, pvz., homofobija, dažniausiai tarp krikščionių eskaluota ir kartais tebeskaluojama judeofobija, islamofobija, mizoginija) kaip ir stereotipai, yra

dažnas bruožas, lydinis geto sąlygomis egzistuojančių (ypač savanoriškai save uždarančių į kultūrinį rezervatą) kultūrų atstovų santykį su kitomis kultūromis. Tai gali liesti ir bet kokią kultūrą, kuri užima privilegijuotą vietą ir turi dominuojantį santykį kitų kultūrų atžvilgiu, jei ji yra pakankamai „etnocentriška“, vietoj „etno“ įrašius bet ką...

Tiesą sakant, nors pats terminas „etnosas“ šiame projekte vartojamas tomis prasmėmis, kaip šiandien jau gana įprasta Lietuvoje tiek akademiniame, tiek ir liaudiškame diskurse, aš pati bevelyčiau šio termino vartojimą kiek įmanoma siaurinti, nes jis ima reikšti bet kokią žmonių grupę – tiek įvairias mažumas (kalbines, religines, kilmės ša- lies, genties), tiek ir tautas, ką vadinčiau, pasiremiant Benedikto Andersono lakiau apibū- brėžimu, įsivaizduota žmonių bendruomene, kurią sieja įsivaizduoto bendrumo ryšiai, ir kuri šio įsivaizduoto bendrumo pagrindu kūrė nacionalinę valstybę, kurią laiko savo vienintele valstybe ir istoriniais namais visame pasaulyje pasklidusiems šios bendruo- menės atstovams, kurie kitose šalyse sudaro etnines mažumas. Daug kur, kur Sovietų Sąjungoje diegta etniškumo kaip tautiškumo sinonimo samprata nebuvo plačiau ži- noma, terminas etnosas buvo XX a. 7–8 dešimtmečiais (panašiai kaip ir Sovietų Są- jungoje) imtas plačiai vartoti, nurodant įvairios kilmės kultūrinės mažumas. Be abejo, bandant atsakyti nacionalistinių ideologijų, vertėtų į įsivaizduojamą bendruomenę įtraukti daugiau kultūrinių grupių, kurios jau keletą šimtmečių yra integrali Lietuvos kultūrinės geografijos dalis, ir paprasčiausiai įsisąmoninti, kad visa tai ir yra Lietuvos liaudis, tauta, kuri ir turi suverenitetą pagal konstituciją, nebedarant priešpriešos tarp etninės ir pilietinės tautos. Tai viena ir ta pati tauta. Tautos suverenumas reiškia tik tai, kad visa tauta, o ne kokie nors atskiri, privilegijuoti jos sluoksniai, kaip kad buvo feodaliniais laikais, kokie nors bajorai, didikai, paskui – tik vyrai, baltieji ar panašiai, turi teisę dalyvauti pilietiniame gyvenime kaip politiniai subjektai. Integruotos į vieną Lietuvos tautą įvairios kultūros atvertų rezervatų sienas ir leistų ne tik oficialų ma- žumų statusą turinčių bendrijų, bet ir pačių save etniniais lietuviais laikančių piliečių įsisąmoninimą situacijos, kad nėra Lietuvoje jokios kitos svetimos daugumos, kuri kurtų gyvenimą šioje valstybėje, kur juos engtų ar varytų į emigraciją. Gal tai padėtų atsikratyti aukos sindromo ir priešų ieškojimo. Bet ši mano pastaba skirta platesnėms diskusijoms, nekvestionuojant šio termino vartojimo šiame projekte kaip plačiai įsi- tvirtinusio įvairiuose diskursuose, ir tam tikra prasme, kol nėra sukurta alternatyvų, dar vis parankaus.

Pirmosios paskaitos gale (14,15 ir 16 skaidrės) trumpai pristatyta, kuo skiriasi dau- giakultūrinė ir tarpkultūrinė kultūros politikos, galiausiai iškėlus klausimą, o kam rei- kalingas tarpkultūrinis ugdymas?

DAUGIAKULTŪRĖ visuomenė (multikultūralizmas): skirtingos kultūros, tautinės, etni- nės, religinės grupės gyvena toje pačioje teritorijoje, BET nebūtinai viena su kita bendrauja. Tai visuomenė, kurioje į skirtumus dažniausiai žiūrima negatyviai. Ma- žumos gali būti pasyviai toleruojamos, bet nepriimamos ir nevertinamos. Net tais atvejais, kai yra sukurtas teisinis pagrindas užkirsti kelią diskriminacijai, įstatymai gali būti taikomi ne visiems.

TARPKULTŪRINĖ visuomenė. Skirtingos kultūros, tautinės grupės ir pan. gyvena kartu t. t. teritorijoje, palaiko atvirus tarpusavio santykius, pripažįsta vieni kitus, vieni kitų vertybes ir gyvenimo būdą. Šiuo atveju kalbame apie aktyvios tolerancijos pro- cesą ir aktyvų santykių, kuriuose kiekvienas yra svarbus, palaikymą. Tai santykiai, kur nėra pranašesnių ir žemesnių, geresnių ar blogesnių žmonių.

Taip trumpai sutraukta į apibrėžimus tai, kas buvo plačiai išskleista šios studijos įvade ir pirmojoje dalyje. Ir galima dar pridėti argumentą, kuris buvo paskaitų skaidrių pa- rašėse ir kuris priskirtinas etninių mažumų tyrinėtojiui daktarui Tadiui Leončikui (nors tai nėra tiksli citata iš jo tyrinėjimų), kad „Multikultūralizmo problema ta, kad ideali- zuojant bet kokias mažumų tapatybes ir jas reprezentuojančias grupes, ignoruojama, jog atskiri individai ne visuomet nori likti savo grupėse ir nebūtinai siekia išlaikyti vieną ir tą patį identitetą laikui bėgant. Multikultūralizmui būdingas visuomenės kaip įvairiaspalvės mozaikos vaizdavimas iš tiesų pateikia statišką vaizdą – tokia teorinė žiūra individus tarsi uždaro atskiruose mozaikos gabalėliuose, kiekvienas individas pagal kilmę priskiriamas savo etniniam „rūtų darželiui“. Individo žingsniai už savo simbolinio etninio kiemo ribų pagal tokį požiūrį atrodo įtartini – nes galbūt kažkas priverstinai primeta asimiliaciją.

Paskaitos pabaigoje buvo, kaip jau aukščiau sakiau, iškeltas klausimas „Kodėl tarpkul- tūrinis ugdymas?“. Atsakymas trumpai suformuluotas toks:

„Kultūrų ugdymo poreikis švietimo sistemoje visame pasaulyje yra atsiradęs iš vi- suomenės grupių emancipacinių judėjimų: prieš rasizmą, ksenofobiją, lyčių nelygybę ir pan. Šie judėjimai buvo visiškai priešingi kultūrinio imperializmo siekiams ir kėlė sau didesnius uždavinius, nei „taikiai sugyventi tarp kultūrų“ ar „pripažinti teisę vieni kitiems rengti tautinių šokių vakarus“. Tai buvo kova prieš nelygybę – rasinę, etninę, lyčių, ekonominę, klasinę, išsilavinimo prieinamumo ir kt.“

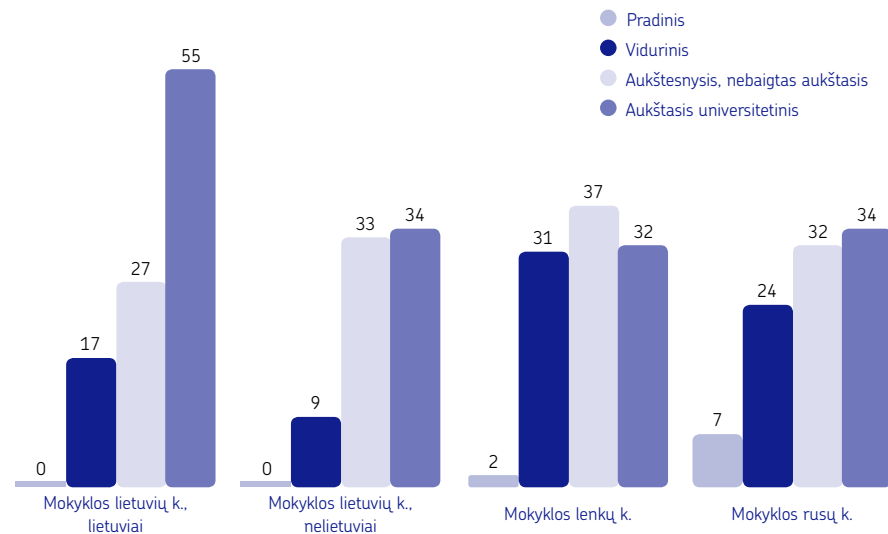
Panašus tikslas, t. y. kova su socialine nelygybe, buvo dar kartą pakartotas ir II paskaitos pradžioje:

„... tęsiant pirmosios paskaitos baigiamąjį mintį – tarpkultūrinis ugdymas, tarpkultūrinės tapatybės formavimas yra skirtas kovai su socialine nelygybe, tai yra aiškiai apibrėžtas socialinis tikslas. Tarpkultūriškumas, tarpkultūrinės nuostatos nėra tik neutrali kategorija.“

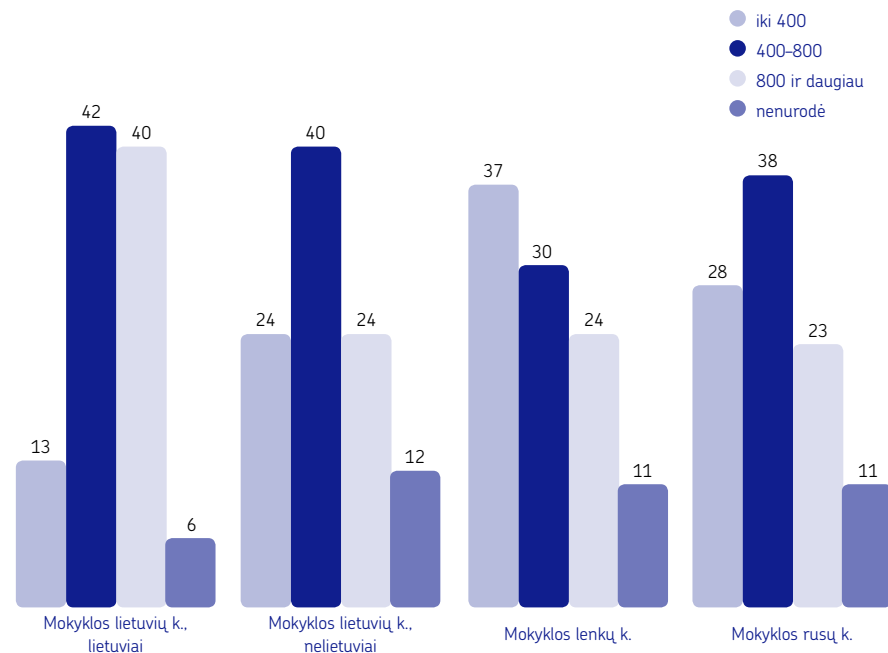
Buvo aiškinamasi, kad tarpkultūrinės kompetencijos ugdymas svarbus ne tik dėl socialinės nelygybės, bet ir dėl visos eilės priežasčių, kurios buvo vardijamos šios studijos Pirmojoje dalyje, tarp kurių galima paminėti ir didesnę verslo sėkmę globalizacijos sąlygomis, kai daugybė įmonių kuria savo filialus pačiose įvairiausiose šalyse su skirtingomis kultūromis, ir vadybininkams, darbuotojams, kurie susiduria su skirtingomis kultūromis, yra būtina tarpkultūrinė kompetencija, kad išvengtų gausių nesusipratimų, galinčių kilti ir kylančių dėl skirtingų kultūrų. Šių kompetencijų įgijimas yra būtinas ir įvairių profesijų asmenims, kurie kasdienėje ar ne visai kasdienėje darbo aplinkoje susiduria, ar dirba su skirtingų kultūrų atstovais. Paprasčiausiai, kad geriau atliktų savo profesines pareigas. Nemažai, pavyzdžiui, tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo vadovų yra skirta gydytojams ir psichologams. Taip pat ir mokytojams bei dėstytojams, kurie tam, kad kuo geriau atliktų savo kaip mokytojo pareigą paruošti mokinius savarankiškam gyvenimui šiuolaikiniame pasaulyje, turi patys turėti tokių kompetencijų ir jas suteikti mokiniams, kurių daugumai teks gyventi ne rezervate, ne geto sąlygomis. Ir tarpkultūrinės kompetencijos nebūtinai išspręš socialinės nelygybės problemas (gali atsitikti ir priešingai), bet visuomenė, kurioje susiklosto tarpusavio pagarbos ir solidarumo, empatijos kitų problemoms nuostatos, padarys šią visuomenę gerokai patrauklesnę visiems, taip pat ir tiems, kurie čia save mato kaip šeiminkus. Visa tai gali padėti įveikti ir socialinės atskirties problemas, bent jau tendencijas, kurios buvo nustatytos, kad kai kurios etninės mažumos Lietuvoje, besidžiaugdamos sąlyginai nemažomis galimybėmis puoselėti savo tautinę kultūrą palaikant atskiras tautinių mažumų mokyklas nukentčia socialinės lygybės ir socialinių lygių galimybių srityje.

Šitos tendencijos šioje paskaitoje buvo pristatytos, pateikus ir iškalbingus grafikus iš jau minėto dr. Tado Leončiko disertacijos *Asimiliacinės nuostatos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus parinkimas* (Etninių tyrimų centras, 2006):

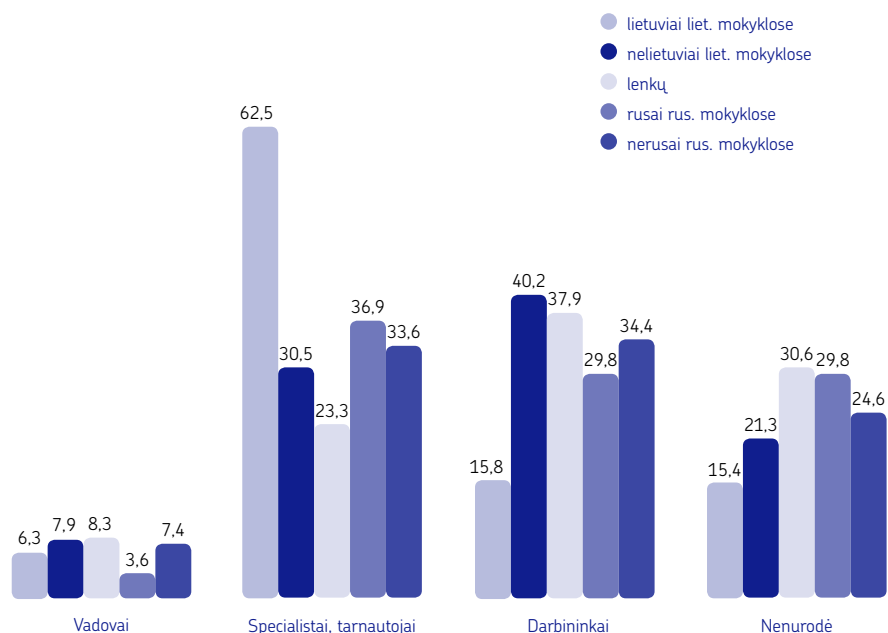
Pirmųjų tėvų išsilavinimas (6 skaidrė)

Vidutinės pajamos vienam šeimos nariui (7 skaidrė)

Pagal socialinę padėtį (dirbamus darbus) (8 skaidrė)

Šios skaidrės, kaip matome, parodo aiškias sąsajas tarp pirmųjų tėvų socialiai prastesnės padėties visuomenėje ir mokyklos savo vaikams parinkimo. Remiantis dr. T. Leončiko tyrimais buvo konstatuota, kad, nors tautinės mažumos Lietuvoje pakankamai gerai kultūriškai asimiliuotos, ryškiausi socialiniai skirtumai pasirodo materialinėje plotmėje, t. y. šių mažumų atžalos rečiau į universitetą, rečiau dirba „baltųjų apykaklių“ darbus, dažniau uždirba minimumą, tampa bedarbiais, ir pan.

Kaip man asmeniškai paaiškino šią paskaitą skaičiusi lektorė, šioje vietoje iškėlus diskusinį klausimą, ar diskriminacija kartais neprasideda švietimo sistemoje, kilo gana skausminga reakcija ir ne tik iš lietuviškų mokyklų mokytojų, bet dar didesnė – iš tautinių mažumų mokyklos mokytojų pusės.

Šioje paskaitoje buvo keliami klausimai „Ar mokykla turi spręsti kultūrinį, ekonominį ir socialinį susiskaldymą? Kodėl?“ Žinoma, tai klausimai, kurie reikalauja iš mokytojų politinio raštingumo ir atvirumo egzistuojantiems visuomenėje sopuliams ir problemoms, kurių aukomis (ne tik materialinio skurdo) labai dažnai tampa mokyklose be-

simokantys vaikai dėl to, kad šiek tiek kitokie (kitokios kultūros), dažniausiai patiriantys smurtą ir patyčias. Nes problema – visuomenėje egzistuojantis kultūrinis neraštingumas. Ir šiuo atveju galbūt daliai mokytojų visuomenė dar vis atrodo homogeniška, ir, regis, pakanka tik pasakyti vaikams „gyvenkime draugiškai“, ir viskas išsispręs. Vis dėlto niekas taip neišsisprendžia.

Per paskaitas buvo siūlomi tokie atsakymai į iškeltus klausimus:

- 1) Pilietiškumo, solidarumo išraiška. Mokytojai bent iš dalies gali prisidėti užkertant kelią, pvz., dėl vaikų skurdo augimo net mažytėmis asmeninėmis iniciatyvomis, nes išsimokslinimas ir pajamos yra susiję dalykai; išsilavinę žmonės turi daugiau galimybių išvengti skurdo ir pilnavertiškai dalyvauti politiniame ir ekonominiame gyvenime.
- 2) Mokytojai turi patenkinti įvairių kultūrų ugdymo reikmes – t. y., skaitytis su realia situacija.

Kaip reali situacija buvo pateikti tokie faktai:

- Lietuvoje esama imigrantų – iš ES šalių, iš trečiųjų šalių, taip pat grįžtančių po dešimties ar daugiau metų į Lietuvą lietuvių. Bendrauti tenka su imigrantų bei emigrantų vaikais, turinčiais skirtingų kultūrinių patirčių, taip pat – jų tėvais / globėjais.
- Atsivėrus sienoms, Lietuvoje daugėja mišrių šeimų, vaikų iš mišrių partnerysčių – jie jau arba lanko arba netrukus pradės lankyti mokyklas.
- Patys mokiniai ateityje greičiausiai intensyviai migruos, todėl tarpkultūrinės nuostatos, perimtos iš mokytojų, jiems pravers.

Tariamai pagal etnines ribas susiskaldžiusi Lietuvos švietimo sistema (palikimas nuo tarpukario), ima atspindėti socialinę hierarchiją ir atskirtį. Nedominuojančios (nelietuvių) kultūros žmonės atsidūrę žemesnėje socialinėje padėtyje.

Visa ši reali situacija visiškai suprantama ir daugelis klausimų šioje studijoje buvo vienaip ar kitaip paliesta.

Toliau paskaitoje buvo pristatyta asimiliacijos perspektyva, kuri, žinoma, daliai žmonių gali būti visiškai nepriimtina, nes asocijuojasi su savo tapatybės praradimu, net jei per paskaitą ir nuskambėjo teiginys (9 skaidrė):

„Žmonės siekia asimiliuotis, pritapti, tačiau pačių noro nepakanka. Jei priimančioji, dominuojančioji visuomenė nenori priimti, asimiliuoti į save naujos kultūros, skatinamas jos separatizmas (tai matome, pvz., pastaruoju metu kilusių įtampų su lenkais, atveju). Esminis – dominuojančios visuomenės vaidmuo.“

Tai tikrai diskusinis klausimas, nebent asimiliaciją aiškintumėmės ne kaip vienos kultūros / tapatybės ištirpimą kitoje kultūroje / tapatybėje, bet kaip akulturaciją, „pritaipimą“, kaip čia buvo pasakyta, integraciją, neprarandant savos tapatybės, kaip kad įvairių subkultūrų atstovai gali tuo pat metu turėti keletą tapatybių. Tam vėl reikalingos tiesiog tarpkultūrinės kompetencijos: gerai įsisavinti kultūros, kurioje norima gerai įsikurti, pagrindus. Šioje vietoje galima būtų kiek suabejoti pateiktu pavyzdžiu dėl įtampų su lenkais, nes įtampos kyla ne dėl lenkų noro asimiliuotis, bet, priešingai, nenoro, siekiant išlaikyti ir savo gatvių pavadinimus, ir raidę w pavardėse. Nepriimama yra prievartinė asimiliacija, kuri vertinama kaip kėsinimasis į tautinę tapatybę, į jų kultūrą. Ir tokia politika tikrai yra imperialistinė, paveldėta, matyt, iš istorinė atminties, kai XIX a. Carinė Rusija vykdė rusifikacijos politiką. Šiuo atveju tikriausiai reiktų kalbėti ne apie bendrai žmonių norą asimiliuotis, bet apie sudarytiną galimybę bet kuriam piliečiui pasiimti tą kultūrą, kuri jam ar jai būtų patrauklesnė, kartu gaunant pakankamą kultūrinę kompetenciją lygiavertiškai dalyvauti visuomeniniame ir politiniame valstybės gyvenime, jaučiantis piliečiu, o ne amžinu svečiu ar kampinginku, gyvenant segregacijos sąlygomis. Segregacijos klausimas taip pat buvo aptartas paskaitoje, primenant rasinės segregacijos ir kovos prieš rasinę diskriminaciją istoriją JAV, kaip sunkiai buvo pasiekti pirmieji laimėjimai – bendros „baltųjų“ ir „spalvotųjų“ klasės... Kokie buvo argumentai prieš, pavyzdžiui:

- *JAV konstitucija nereikalauja, kad baltieji ir Afrikos Amerikiečiai lankytų tas pačias mokyklas.*
- *Segregacija nėra žeidžianti juodaodžius, tai sena tradicija. Jie kalba skirtingomis kalbomis, turi savo kultūras ir skirtingus interesus, todėl jiems geriau kartu.*
- *Baltieji tikrai labai stengiasi suvienodinti sąlygas juodaodžiams ir baltiesiems, tačiau reikia pripažinti, kad juodaodžiai tebėra vergiško mentaliteto, todėl ji reikėtų keisti atskirai, pamažu, dirbant su jais atskirai, kad paskui jiems būtų lengviau pritapti.*

Analizuojant šiuos argumentus, lengva pastebėti, kad jie nėra tokie jau svetimi bent daliai tų, kurie save priskiria kitokiai kultūrai, nei daugumos Lietuvos piliečių, ir galimybė turėti savas mokyklas yra laikoma privilegija, teise, o ne diskriminacija ar segregacija. Juk įvairios religinės bendruomenės taip pat linkusios turėti savas mokyklas, pvz., yra katalikų vidurinės mokyklos, gimnazijos, Vilniaus Šolom Aleichemo vidurinė žydų mokykla ir šių mokyklų absolventai puikiai integruojasi visuomenėje, studijuoja tiek Lietuvos, tiek užsienio aukštosiose mokyklose. Tokios mokyklos (ne tik Lietuvoje) dažnai būna patrauklios ne tik tų religijų išpažinėjams ar praktikuotojams, bet ir kitiems, pvz., Didžiojoje Britanijoje būna, kad musulmonai savo vaikus siunčia į katalikiškas privačias mokyklas, nes ten jie gauna geresnį išsilavinimą. Todėl vienareikšmiškai lyginti rasinės segregacijos situaciją su situacija Lietuvoje gal šiek tiek per drąsu. Lietuvoje jeigu ir atsiranda problemų, tai tik tada, kai kuri nors kultūrinė grupė demonstratyviai save priešpastato kitoms kultūroms, o ne tada, kai noriai siekia integracijos. Problema, kurią, matyt, reiktų spręsti – ne kultūrinių mažumų mokyklos kaip tokios, kuriose gal nebent kai kuriose galima būtų patobulinti mokyklinės programas, kad būtų geriau įsisavinti būtini pagrindai, kad absolventai galėtų lygiavertiškai stoti į Lietuvos aukštąsias mokyklas, ir / ar dirbti darbus, kuriuose būtinas geras lietuvių kalbos mokėjimas, o taip pat ir pakoreguoti bendrąsias Lietuvos vidurinio išsilavinimo programas, kad jos pakankamai integruotų įvairias Lietuvos kultūras ir įvairių kultūrų atstovus.

Galiausiai paskaitoje pateiktas lietuviškas segregacijos pavyzdys – 3., „č“ klasė Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinėje mokykloje, kur skirtingo amžiaus romų vaikai sukelti į vieną klasę, su mintim, kad po skirtingas klases bus išskirstyti tik penktoje klasėje, argumentuojant, kad su jais reikia daugiau dirbti, nei su kitais vaikais, ir tai tik laikina priemonė, kol jie pasistūmės ir ims rodyti geresnius rezultatus.

Šio atvejo klausimas buvo iškeltas diskusijai, kad dalyviai galėtų reflektuoti savo pažiūras. Tuo labiau šis pavyzdys buvo tinkamai parinktas, kadangi patys vaikai ir / ar jų tėvai tai vertina kaip segregaciją, diskriminaciją ar kokį nors kitokį žeminantį elgesį. Ir šiuo atveju, be abejo, klausimas yra ir dėl kitokių „segregacinių“ praktikų, kai, pavyzdžiui, atskiriami gabesni mokiniai ir jie mokomi pagal jiems pritaikytą sudėtingesnę programą, o kiti – pagal įprastą, arba, priešingai, atskiriami šiek tiek sunkiau įsisavinantys, kad nestabdytų visos klasės, kai tenka tokiems skirti žymiai daugiau dėmesio, nei kitiems mokiniams, ir pastarieji nukenčia. Tai sudėtingi skirtingų mokinių (skirtingų kultūrų, skirtingų sugebėjimų, intelektualinių pajėgumų ir ypatybių) integravimo, suderinimo klausimai, kurie turėtų būti sprendžiami kad ir dabar, atskirose mokyklose imant taikyti integruoto ugdymo programas, kaip kad buvo minėtas pavyzdys – Vil-

niaus katalikiška „Versmės“ mokykla. Čia vaikams, kuriems reikia daugiau dėmesio ir pastangų, padeda socialiniai darbuotojai, kurie, pavyzdžiui, jei vaikas sunkiai valdo rankas, padeda rašyti, lydi iš vienos klasės į kitą, į valgyklą, ir t. t.. Žinoma, tokioms integracijoms reikia lėšų, ir tikrai ne kiekviena mokykla gali sau leisti tokią prabangą kaip po socialinį (-ę) darbuotoją kiekvienam vaikui, kuris sunkiau adaptuojasi. Bet, kalbant apie skirtingų kultūrų vaikus, tokių socialinių darbuotojų greičiausiai ir nereiktų. Pakaktų pakoreguoti mokymo programas taip, kad niekas nesijaustų verčiamas būti kažkuo kitu, nei yra, ar turėtų galimybę turėti keletą tapatybių, pavyzdžiui, ruso ir lietuvio, gėjaus, vyro, goto, ir pan... Paprasčiausiai, kad už tokias tapatybes nebūtų baudžiamas patyčiomis ir smurtu.

Vėliau iš tikrųjų Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba tyrė šios romų klasės klausimą, kur paaiškėjo, kad romų bendruomenėje tai laikoma diskriminacija: „Romų visuomenės centro direktorė Svetlana Novopolskaja (...) neslėpė, kad čigonų vaikai mokykloje išskiriami iš kitų. Či klasė mums visada atrodė nenormalus, segregacija kvepiantis dalykas. Mokykla savo sprendimą motyvuoja tuo, kad romukams ugdyti taiko integruotą programą. Tačiau mes žinome, kad ji niekada neduodavo patenkinamų rezultatų. Vaikams neužtenka skaityti ir rašyti, jiems reikia integruotis į visuomenę. Dabar jie nustumiami į šoną, – kalbėjo S. Novopolskaja“. Ir ši problema netrukus buvo išspręsta teigiamai, t. y. po poros mėnesių, t. y. 2011 metų gegužės mėnesio pradžioje buvo nuspręsta šią klasę panaikinti.

Svetlanos Novopolskajos pastaboje lengvai galime matyti pirmajame šios studijos skyriuje nurodytą dveją Lietuvioje edukologijoje vartojamas „integruotos programos“ (ar integruoto ugdymo) reikšmę. Ta klasė buvo sukurta, kad ir su geriausiais ketinimais, segregaciją laikant privilegija pagal Lietuvoje dar vis dažnai sutinkamą nuostatą, kad tik gryna homogeniška terpė gali būti ideali savisklaidai ir savai tapatybei įtvirtinti ir užtikrinti. Pamirštant, kad bet koks homogeniškumas tėra iliuzija, nes nėra homogeniškai identišku žmonių. Homogeniškumas visada yra įsivaizduojamas, selektyviai pasirenkant vieną ar kitą aspektą. Ir kuo aspektų mažiau, tuo labiau tokia, siaurai suprasta tapatybė, ima varžyti individą. Šios asmenybės tapatybės susiaurinimo problemos ypač akivaizdžios, kai atkreipiame dėmesį, kad viešojoje erdvėje, žiniasklaidoje, reklamose ir įvairiose kitose erdvėse didžiosios dalies žmonių tapatybė susiaurinama iki biologinės lyties, pvz., moteriškos, ir šiai tapatybei priskiriama labai siaura savybių gama. Panašiai būna ir kalbant apie seksualinę orientaciją. Tokioje situacijoje visiškai ignoruojama tai, kad moterys ar žmonės, turintys kitokią seksualinę orientaciją, gali turėti pačių įvairiausių polinkių, pažiūrų, sugebėjimų, kurie jiems

yra gerokai reikšmingesni už biologinę lytį ar seksualinę orientaciją, ar politinius bei religinius įsitikinimus.

Svetlana Novopolskaja nurodė, kad, kai kalbama apie romų integraciją, turima omenyje ne siaurai suprastą rezervatinį išsilavinimą, išmokstant skaityti ir rašyti, bet plačiai suprastą integraciją į visuomenę. Juk iš tikrųjų, tam, kad įgytum tarpkultūrinį raštingumą, reikia išmokyti ne tik kalbą, bet ir bendravimo su kitos kultūros atstovais įgūdžių. Reikalinga paprasčiausia socializacija.

III paskaita buvo skirta politiniam daugiakultūriškumo, jo istorijos aptarimui, pradedant nuo to, kad šiandien daugiakultūriškumas ir globalizacija yra persipynę, ir tai neaplenkia ir Lietuvos. Istoriskai Europoje (žinoma ne tik joje, bet ir visose egzistavusiose imperijose) daugiakultūriškumas buvo neišvengiamas faktas, nes imperijos būdavo kuriamos užkariaujant ar kitokiais būdais prijungiant teritorijas su ten esančiomis skirtingomis kultūromis. Kai kurios imperijos siekdavo didesnio vientisumo (homogeniškumo) koku nors pagrindu, pavyzdžiui, primetant bendrą religiją (pavyzdžiui, karaliaus Ašokos imperija III a. pr. m. e., kurioje buvo įvestas Budizmas), tremiant vienų kraštų gyventojus į kitus kraštus, į jų vietą atkeliant kitus, taip siekiant užkirsti kelią galimam separatizmui (Babilonijos, Asirijos imperijos), kitos homogeniškumu nesirūpindavo, paliekant plačios autonomijos galimybes (Partų imperija, iš dalies Aleksandro Makedoniečio), ir tokiu atveju arba homogenizacija vykdavo paviršiniame kultūros lygmenyje savaime, kai viena kuri nors kultūra pasirodydavo patrauklesnė, ir galimybės su ja susipažinti, ją įsisavinti, pasidaro žymiai lengvesnės, ką matome helenizmo laikotarpiu. Rusijos imperijoje, ypač XIX a. antroje pusėje matom prievartinės homogenizacijos pastangas, vykdančios rusifikacijos ir kitų religijų bei krikščioniškų konfesijų diskriminaciją, taip skatinant tapti stačiatikiais. Įvairiose kitose imperijose, Europoje egzistavusiose, „politinis vientisumas (...) buvo suprantamas per politinę galią, politinius saitus (pvz., vasaliniai santykiai arba kariniai sąjungininkai), nes etniniai skirtumai Europoje nebuvo aptariami, jiems nebuvo suteikiama jokia politinė reikšmė. Nacionalinis ar etninis pliuralizmas buvo taisyklė, o ne išimtis.“ (III paskaita, 2 skaidrė). LDK, kaip ir Partų imperijoje, sunku pastebėti kokią nors ryškesnę homogenizacijos pastangą koku nors pagrindu. Tik tiek, kad kanceliarine kalba dėl patogumo buvo pasirinkta kanceliarinė slavų kalba (dėl kurios ryšių su šiuolaikine gudų, senąja slavų kalba tebėra diskutuojama). O po Liublino Unijos, dėl tampa aristokratijos kultūrinių ryšių su Lenkijos aristokratija, buvo imta savanoriškai įsisavinti pastarųjų kultūra, kartu su kalba (šalia lotynų). Tai vyko kaip akulturacijos procesai, nors ir nepraradus

savo tapatybės, kaip rodo LDK aristokratijos pilietinės sąmonės tyrinėjimai, kuriuos galėtų papildyti ir LDK žydų istorijos duomenys, kad LDK žydų kultūra susiformavo su aiškia lietuviška savimone kaip litvakai, t. y. lietuviai, net jei ir nekalbėjo lietuviškai. XVIII ir XIX a., besiformuojant naujoms tapatybėms, kurios buvo įvardintos tautinėmis (nacionalinėmis), t. y., anot Benedikto Andersono, įsivaizduotos bendruomenės, kurias sieja jau nebe viena religija ar Bažnyčia, bet kiti dalykai, tokie kaip kalba, bendra istorija, teritorija, kraujas, kaip teigiama paskaitoje, „18 ir 19 a. sena nacionalinio vientisumo prielaida buvo sustiprinta naujais demokratiniiais įsipareigojimais, kurie vėliau buvo perkelti į praktinius atsiskyrimo ir nepriklausomybės reikalavimus“ (2 skaidrė). Posakis „Sena nacionalinio vientisumo prielaida“ reikalauja paaiškinimo ir, matyt, atsižvelgiant į tai, kas čia pat buvo toje paskaitoje sakoma, esą ankstesnių imperijų laikotarpiais „etniniai skirtumai Europoje nebuvo aptariami, jiems nebuvo suteikiama jokia politinė reikšmė“, reiktų manyti, kad čia turima omenyje tai, kad tose imperijose egzistavo kaip mozaikos dalys gana homogeniškos etnine prasme teritorijos, kas ir buvo prielaida kurtis nacionalinėms valstybėms. Kaip jau buvo pastebėta aukščiau, terminas „etninis“ gana problemiškas, ir, nors ir yra plačiai vartojamas kaip tautybės sinonimas, bet ateičiai siūlytina jį gerokai persvarstyti. Tuo labiau, kad, net jei šis terminas vartojamas, turint omenyje tai, kad skirtumas tarp etnos ir tautos yra tik sąmonėje, t. y., vienu atveju stinga „susivokimo“ ar „tautinio susipratimo“, tai tik patvirtina, kad tautinė bendruomenė yra įsivaizduota, priėmus tam tikrą selektyvų rinkinį aspektų, pagal kuriuos individai imami tam tikru momentu identifikuoti kaip tos, o ne kitos tapatybės nešėjai. Tuo nenorima pasakyti, kad tokia tapatybė yra bevertė (kai kam tai religijos pakaitalas, ant kurios dievo altorių buvo nužudyta milijonai žmonių), tik tai, kad kiekis aspektų, arba kriterijų pagal kuriuos individai priskiriami ar save priskiria tai, o ne kitai „tautai“, gali būti skirtingas – gali būti labai išplėstas, ir gali būti labai susiaurintas iki vieno kokio nors kriterijaus, pvz., kalbos ar religijos.

Ta pati šio termino vartojimo problema ir išskiriant dvi XIX a. išryškėjusias ryškiausias nuostatas, kalbant apie tai, kas buvo siūloma pasirinkti kaip tas vienijantis, solidariaujuojantis, aspektas, kuris leistų tą, o ne kitą visuomenės segmentą laikyti homogenišku, buvo: liberalų bei konservatorių – „politinis suverenumas pagal nacionalines arba etnines bendruomenes“, ir marksistų – „savųjų samprata yra grįsta priklausomybe klasei, o ne etninei grupei“. Aišku, čia galima būtų išskirti ir kitokias pozicijas, kuriose buvo bandoma derinti abu aspektus, pvz., XIX a. susikūręs Visuotinis Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų judėjimas BUNDAS, ėmęs dėmesį nacionalinį aspektą kaip reikalaujantį dėmesio ir neatmestą, ką galima sieti su istorine žydų patirtimi,

dažniausiai gyvenant segregacinėmis ir diskriminacinėmis sąlygomis dėl savo religijos, kuri tapo jų tautinės tapatybės pagrindu, net ir sekuliarizavusis, ar priėmus kokią kitą religiją.

Toliau paskaitoje buvo pereita prie XX a. antrosios pusės, kada ir kilo multikultūriškumo judėjimai. (Faktiškai tada ir buvo pradėta plačiai diegti etnos sąvoka, kuri turėjo, bent jau ne Sovietų Sąjungoje ir jos įtakos zonos valstybėse, reikšti kultūrinę mažumą, kurios kuriuo nors ar visa eile aspektų skiriasi nuo daugumos gyventojų kultūros.)

Paskaitoje, kaip galima suprasti, buvo akcentuojamas ekonominės formacijos pokytis „išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse“, t. y. „perėjimas nuo industrinės prie postindustrinės visuomenės“ (3 skaidrė), „1968 m. gegužės mėn. Paryžiaus studentų revoliucija“, „individualistinis išsivadavimas nuo tradicinės visuomenės“. Ir šio laikotarpio multikultūralizmas buvo paaiškintas kaip „individualistinio liberalizmo konceptas“. Šioje vietoje galima prisiminti ir kolonijinio išsivadavimo judėjimus, pavergtoms ir išnaudotoms šalims kuriant savas valstybes, tuo pačiu ir Europos valstybėms kolonistams priverstoms priimti ir tų išnaudotų kraštų piliečius kaip savus; palengva įsisaugmoninant padarytas skriaudas; taip pat Europos Tarybos kūrimąsi, su pirmaisiais bandymais kurti teisinį mechanizmą Žmogaus teisėms užtikrinti – veiksnius, kurie buvo labai reikšmingi, imant įsisaugmoninti, kad visuomenės, kad ir kaip to būna siekiama, nėra ir nebūna visiškai homogeniškos, palengva plečiant ir kultūros sampratą.

Paskaitoje diskusijai buvo pasiūlytas klausimas (4 skaidrė) „**Valstybinis vientisumas: nacionalinė valstybė versus socialinės klasės**“. Galima kelti, be abejo, ir kitokius klausimus, tarkim, „Kokiu pagrindu kurti piliečių solidarumą?“, arba „Valstybinis vientisumas: nacionalinė valstybė versus tarpkultūriškumas?“ **Bet tai jau kiekvieno (-s) lektoriaus (-ės) pasirinkimas.**

Toliau istoriškai, be abejo, seka taip vadinamas „etnokultūrinio smurto proveržis po Šaltojo karo pabaigos“, kai „etnokultūriniai konfliktai tapo dažniausiu politinio smurto šaltiniu visame pasaulyje ir nėra jokių ženklų, kad jie rimtų.“ (5 skaidrė). Šie proveržiai vienaip ar kitaip susiję tiek su išsivadavimo siekiais, tiek su tapatybių konfliktais, tiek ir su išsivadavimo per separatizmą keliu kaip vieninteliu keliu gyventi taikoje ir plėtoti nuosavą kultūrą, kad ir kokiu pagrindu ji būtų kuriama, rodo tai, kad kai kas šiose šalyse buvo ilgą laiką daroma ne taip, kad šalia viena kitos egzistavusios kultūros taip susipriešino. Kodėl kilo kurios nors grupės taip vadinamas „etnocentrizmas“, kurio pagrindu ji siekia sau užsitikrinti privilegijuotą padėtį, kitas kultūrinės grupės laikant antrarūšėmis? Ir šis klausimas siejasi tiesiogiai su politine santvarka, kurią valstybės piliečiai siekia kurti, kurios pagrindu siekia tvarkytis. Šiandien demokratija nebeatsie-

jama nuo visų piliečių, lygiateisiškumo įtvirtinimo, kas, kaip jau buvo minėta aukščiau, įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kur suverenitetą turi visa Tauta, o ne atskiri jos segmentai, privilegijuota klasė, oligarchinė grupė, ar koks nors vienas asmuo, tarkim, monarchas. Problemos ir konfliktai kyla tautos sąvoką susiaurinus iki vienos kurios nors piliečių grupės. Panašūs klausimai, kaip savaime plaukiantys iš temos, buvo, kaip matyti, keliama ir analizuojamoje paskaitoje, kur randame formuluotes (6 skaidrė):

KUR TURĖTŲ BŪTI NUBRĖŽTOS KONKREČIOS BENDRUOMENĖS RIBOS

KAIP POLITINĖS GALIOS TURĖTŲ BŪTI PASKIRSTYTOS TARP SKIRTINGŲ VALDŽIOS LYGIŲ

Ir buvo pateikti du modeliai, kuriais aktualiai būna vadovaujamasi, sprendžiant kultūrinės įvairovės tarpusavio santykių problemą (7 skaidrė):

1. modelis: *remiasi „nediskriminacijos principu“*. Viešoji politika kultūrinių identitetų negali nei remti, nei bausti. Kultūrinių identitetų vystymasis turi būti paliktas privačiai sferai... „Nediskriminacinis“ modelis veda į visišką integraciją.

2. modelis: „*korporatyvistinis*“, įtraukia viešąsias priemones etnokultūrinių identitetų apsaugai ir skatinimui... „Korporatyvistinis“ modelis palieka galimybę „aukščiau etniškumo esančiai valdžiai“ nustatyti, kas bus politinio gyvenimo dalyviai, o kas bus nustumti.

Tai gerai lakoniškai apibendrinta tai, kas buvo šioje studijoje aiškinamasi kaip skirtingos strategijos, kurias galima taip pat įvardinti „tarpkultūriškumo“ ir „daugiakultūriškumo“ strategijas, kaip šių terminų vartojimas skiriamas Europos Sąjungoje (JAV šio skirtumo paprastai nedarant). Daugiakultūrinis modelis, kiek jis yra korporatyvistinis, kad ir turi kai kurioms grupėms labai pageidautinų privalumų, palieka atviras duris vieno privilegijavimui kitų segregacijos sąskaita. Ir tokiu atveju istorija rodo, kad išvengti konfliktų ir įtampų labai sunku. O prievartinis „nutautinimas“, vertimas asimiliuotis, turint omenyje praradimą savo kultūrinių ypatumų, viena vertus, reikalauja smurtinių veiksmų, kas gali tik sustiprinti tą represuojamą tapatybę ir sukelti jos troškimą kurti nuosavą valstybingumą (arba prisijungti prie kaimynų), taip vietoj bendrapiliečių gaunant tiksinčią pilietinio karo bombą, antra, tai akivaizdžiai prieštarauja demokratijos principams.

Taip pat buvo primintas ir skirtumas „*tarp multikultūralizmo susikūrusio savanoriškos individų ar šeimų migracijos bei tarp nesavanoriško multikultūralizmo, inkorporuojančio ištisas etnines kultūras prieš jų valią*“ (8 skaidrė), tokiu būdu iškeliant ir kitą problemą, kuri ypač reikšminga šiandien, globalėjančiame pasaulyje, kuriame vyksta naujas taip vadinamas „tautų kraustymasis“, ko neišvengia ir Lietuva, tapusi viena daugiausiai (procentiškai) emigrantų išsiunčianti šalis, o neilgai trukus, teks susidurti su gerokai išaugusia imigrantų bendruomene, kurios integravimas bus gyvybiškai svarbus Lietuvos išlikimui, saugumui ir klestėjimui. Vargu ar kas iš senbuvių Lietuvoje labai pageidauja, kad čia atsirastų daug skirtingų uždaru kultūrinių getų, kurių gyventojai, nepriimti, atstumiami, išnaudojami, engiami anksčiau ar vėliau kels įtampas ir maištus, ar kur egzistuos vidiniai gentiniai papročiai, leidžiantys veiksmus, draudžiamus pagal Lietuvos įstatymus.

Bet gali būti keliamas ir kitas klausimas, kuris buvo šioje paskaitoje keliamas diskusijai: „*Integruoti ar asimiliuoti? (Salotos ar Košė?)*“ Pasirinkta metafora labai taikli ir nurodo tai, kas paprastai suprantama, kai vartojamos sąvokos integracija ir asimiliacija, ir kodėl asimiliacija, suvokiant ją kaip savo kultūrinės tapatybės praradimą, „išstipstant“ kitoje, ar kokiame nors kultūriniame katilė, kai kam gali atrodyti nelabai pageidautina perspektyva. Kita vertus, kaip jau buvo rašyta įvade, Europos Sąjungoje bendra politinė nuostata tikrai yra ne asimiliacija, visus homogenizuojant, bet įvairovės išsaugojimas, išlaikymas, panaikinus tarp skirtingų kultūrų tik siekį vienoms kitas „praryti“, paneigti, marginalizuoti.

Tai buvo puikiai suformuluota baigiamojoje šios paskaitos dalyje, pasitelkus I. M. Yung teoriją (10 skaidrė):

Reliacinė (santykių) teorija ligšiolinės multi-etninės diskusijos patenka į vieną iš dviejų ekstremalių kategorijų: asimiliacijos (kurią ji asocijuoja su liberaliu individualizmu) ir separatizmo (asocijuojamu su ksenofobiniu nacionalizmu). Pirmoji neigia kultūrinių skirtumų realybę, antroji kultūrų skirtumus išimtinai apibrėžia per sąvoką „Kiti“. Separatistai ne tik save apibrėžia kaip skirtingus nuo kažko, bet ir kaip priešpriešą, kaip aukštesnius už kitas kultūras.

Reikia sukurti „heterogeninę visuomenę“ – tokią, kuri suveda skirtingas grupes ir kuri skatina išreikšti grupių skirtumus, tačiau su bendromis institucijomis ir bendru įsipaigojimu aukštesnei politinei tvarkai.

IV paskaitoje, pavadintoje „Pozityvūs ir negatyvūs reiškiniai ir veiksniai, turintys įtakos tarpkultūriniais reiškiniais“ buvo išsamiau analizuojamos tokios temos:

Socialiniai stereotipai

- Kitoks nereiškia blogas
- Kas yra stereotipai?
- Kodėl turime stereotipus?
- Kaip stereotipai daro įtaką mūsų mąstymui ir jausmams?
- Stereotipai verčia mus teisti kitus, ir, deja, dažniausiai klaidingai.
- Stereotipai pateikia iškraipytą vaizdą: netikslus sociokultūrinio gamtovaizdžio žemėlapius.

Diskriminacijos poveikis asmeniui, bendruomenei, visuomenei, valstybei

- *Ar jaustumės geriau, jei būtumėm visi vienodi?*
- *Kaip kultūriniai skirtumai veikia visuomenę? Individas?*
- *Valstybinės ir religinės šventės multikultūriškumo aspektu*
- *Vienas iš požymių į kultūrinius skirtumus – praplėstas sveikas ir pozityvus požiūris į žmonių asmeninius skirtumus.*
- *Kur mes brėžiame ribą tarp kultūrinių skirtumų (į kuriuos yra ne mūsų reikalas kištis) ir mūsų žmoniškumo ir atjautos žmonėms, kurie yra žeminami?*
- *Geriausias priešinodis stereotipams yra tiesa. Ne etnocentriškas, bet atviras priėjimas prie „kito“, noras pažinti kitas kultūras, praplečia mūsų socialinį, kultūrinį ir psichologinį supratimą ir netgi savęs pačių pažinimą. Negi yra įdomiau gyventi savo pačių uždaramame kultūriniame burbule?*

Per šią paskaitą buvo pateikta užduotis su nuotraukomis, jau minėta aukščiau, kuri daugeliui mokytojų akivaizdžiai atskleidė, kaip niekas nėra apsaugotas nuo stereotipizavimo ir kaip pavojinga pernelyg pasikliauti savo išankstinėmis nuomonėmis ir vaizdiniais. Taip pat buvo pateikta ir individuali istorija vieno žmogaus (konkrečiai – profesoriaus Rolando Perezio nužudymo istorija), kurią Projekto dalyviai analizavo užsiėmimo metu. Tai bene vienintelė vieta paskaitose, kur tiesiogiai prisiliečiama prie homofobijos problemos, kuri, kaip paaiškėjo atliekant šį tyrimą, buvo bene pats didžiausias iššūkis daugumai dalyvių, su kuriuo, tiesą sakant, ne visi susidorojo, o kai kas visą šį Projektą geidė atmesti ir paneigti vien dėl šios problemos galimo iškėlimo.

Akivaizdu, jog, kad ir kaip plačiai kultūra šiose paskaitose buvo aiškinama, žmogaus seksualinė orientacija bent daliai mokytojų atrodė su kultūra neturinti nieko bendra, arba, jei ir turinti, tai tik su kultūra, kuri turėtų egzistuoti rezervato sąlygomis, su aklinai uždarytomis durimis ir spygliuotomis vielomis. Ir, kaip paaiškėjo iš pokalbių su mokytojais, tėvų ir NVO atstovais, aptarinėjant šį klausimą buvo didžiulis erzelis, karštos diskusijos, pasipiktinimai, ir tiesiog „aistros virte virė“, kaip ir diskutuojant tautinį klausimą.

Pokalbis ir diskusijos apie stereotipus ir diskriminaciją sava eiga leido lektorei pereiti prie akivaizdžios išvados, kad (6 skaidrė): „*Kaskart juokaudami apie kokį nors asmenį net ir artimųjų rate, turėtumėm susimąstyti, kad visi stereotipai, kuriuos mes į save sugeriamo, gali pasireikšti pasyvia ir net aktyvia agresija „kitokių“ nei mūsų grupės žmonių atžvilgiu*“, keliant empatiją turintį paskatinti klausimą „*ar negatyvios stereotipų eksploatavimo pasekmės nėra disproporciškai didesnės už sukeltą juoką?*“

Galiausiai paskaita baigėsi debatu apie diskriminacijos poveikį valstybei, kuriame, kaip galima manyti, buvo analizuojamas klausimas, ar tikrai valstybei naudinga (visomis prasmėmis) diskriminacija, pažeidžiant žmogaus teises, ir šiuo konkrečiu atveju – teisę turėti savo kultūrinę tapatybę, kurios sudedamąja dalimi gali būti ir seksualinė orientacija, ir *gender* tapatybė, ir religiniai įsitikinimai, ir gentinis bendrumas, ir kalba, ir amžiaus grupė, socialinė padėtis, ekonominė situacija, šeimyninė padėtis ir šeimyninių santykių pobūdis, ir daugelis kitų dalykų, kurie nurodo daugybę realiai egzistuojančių skirtumų visuomenėje, kuri tokiu būdu, pasirodo, yra daugelio kultūrinių mažumų visuma.

V paskaita buvo skirta Lietuvos etninių bendrijų aptarimui, ir šioje paskaitoje vartotam terminui „etninis“ ypač skirtos anksčiau pateiktos pastabos. Žinoma, lektorė ar lektorius savo naudojamai etniškumo sampratai rėmėsi, kaip galima spręsti, norvegų antropologo Thomas'o Hylland'o Eriksen'o 2007 metais išleistu darbu (9 skaidrė). Tais metais jis publikavo dvi knygas: *Globalization: The Key Concepts* (2007) ir *Flag, Nation and Identity in Europe and America* (2007, ed. w/Richard Jenkins).

Savo daugelyje veikalų jis plačiai ir išsamiai aptarinėja įvairius klausimus, susijusius su etniškumu, nacionalizmu ir įvairiais su jais susijusiais klausimais šiandieniniame pasaulyje, kuriame jį kaip antropologą domina po 1980-ųjų metų visame pasaulyje pakilusi nacionalizmo ir etninių konfliktų banga. Jis atkreipia dėmesį, kad terminas „etninės grupės“, kad ir palyginti naujas, tačiau labai komplikotas ir sunkiai apibrėžiamas, ir juo būna nurodomi įvairiausio pobūdžio žmonių grupės. Savo 1995 metais

leistoje (2001 metais perleistoje) knygoje *Small Places, Large Issues* jis išskiria, nepaisant viso kompleksiskumo, dvi pagrindines vartojimo reikšmes:

„Etniškumo fenomenas, kitais žodžiais tariant, yra kompleksiškas. Kasdienėje kalboje sąvoka „etninė grupė“ normaliai yra vartojamas apibrėžti mažumą, kuri skiriasi nuo daugumos, ir kaip toks šis terminas apima gausybę grupių, esančių labai skirtingose situacijose – nuo New Yorko žydų iki Yanomamö Brazilijoje. Antropologijoje gi išsireikškimas „etninė grupė“ gali taip pat būti vartojamas ir aprašant daugumos grupes, ir etniškumas liečia santykius tarp grupių, kurios nariai laiko kiekvieną kitą kultūriškai skirtinga.“

Šioje knygoje jis taip pat nubrėžia reikšmingas gaires etniškumo kaip savimonės, o ne objektyvių skirtumų faktiškumo „apčiuopimui“, sakydamas, kad, tyrinėjant antropologiškai įvairias žmonių grupes, turinčias tai, ką galima būtų pavadinti etniškumo savimone (nors, tiesą sakant, kaip, pavyzdžiui, kokia nors Afrikos ar Azijos, ar dar kokio nors nuo Europos gerokai kultūriškai nutolusio krašto žmonių grupė imti identifikuoti save graikišku terminu, lieka mįslė, paaiškinama nebent tuo, kad tuo terminu jų bendrumo ir egzistuojančios tapatybės jausmą tuo terminu įvardijo patys antropologai, taip sukurdami tuos etnosus), paaiškėjo, kad:

Etniškumas atsiranda, kada kultūriniai skirtumai pasirodo relevantiški per interakciją. Jis tokiu būdu turi reikalo su tuo, kas yra socialiai relevantiška, o ne tuo, kurie kultūriniai skirtumai „aktualiai yra čia“. Viename straipsnyje apie etninius skirtumus Tailande Michael'as Moerman'as (1965) parodė, kad daugelis iš jo informantų nurodo kultūrinės ypatybės, kurias jie laiko būdingomis sau, bet kurios, faktiškai, yra bendros su kaimynais. Iš tiesų, visa eilė kriterijų gali būti naudojami kaip kultūrinių skirtumų tarp-etninėse situacijose, žymenys – fenotipas (išvaizda, arba „rasė“), kalba, religija, ar net drabužiai. Jei nors vienas iš šių žymenų yra socialiai pripažįstami kaip etninio kontrasto indikatorius, tada nelabai ką reiškia, jei „objektyvūs kultūriniai skirtumai“ yra nereikšmingi.“

Tai reiškia, kad etniškumas kaip sąvoka, taikoma ne remiantis kokiais nors egzistuojančiais „objektyviais“ skirtumais tarp žmonių grupių, bet, kai atsiranda koks nors vienas skirtumas, kuris socialiai sureikšminamas, nepaisant daugelio panašumų ir atsiranda susiskirstymas „mes“ ir „jie“. Ir kaip pastebi autorius, remdamasis Bateson'u (1979), absurdiška kalbėti apie izoliuotą etnosą, kaip ir absurdiška kalbėti apie plojimo garsą, „plojant“ viena ranka. Jis atsiranda tik esant interakcijai tarp žmonių grupių,

kurios, tam, kad suvoktų esančios skirtingos, turi turėti kažką bendro. Ir, paradoksaliai, pasirodo, kad kuo grupės labiau panašios, tuo didesnė įtampa, siekiant išlaikyti tą menką skirtumą. Šia prasme, globalizacijos ir modernizacijos procesai, kaip procesai, trinantys ribas tarp daugelio kultūrų, vykstant reikšmingam supanašėjimui, gali būti laikomi pagrindine tokio spartaus pastarųjų dešimtmečių etnizavimosi priežastimi. Pats Thomas Hylland Eriksenas įvardija naujadaru – globalizacija, t. y. globalios lokalizacijos procesu. Turima omenyje tai, kad globalizacijos padarinys – vis didėjanti lokalių kultūrų aktualizavimasis, imant pabrėžti skirtumus, kurie anksčiau gal ir nebuvo labai aktualūs. Tokiu būdu tarpkultūrinio raštingumo aktualumas darosi dar labiau akivaizdus ir būtinas, siekiant užkirsti kelią bet kokiam galimam konfliktui, kurio pagrindas būtų vienas ar kitas apčiuoptas skirtumas tarp žmonių.

Analizuojamoje paskaitoje apie etniškumą, kurioje, kaip galima spėti, buvo naudojama liaudyje Lietuvoje vartojama etniškumo samprata (kur nėra skiriami liaudiškas ir antropologinis lygmenys, ir kur etniškumas suprantamas ne tiek kaip interakcijos keliu atsiradusios tarpusavio identifikacijos, sureikšminus tą ar kitą skirtumą, rezultatas, bet kaip savaime egzistuojantis objektyvus kultūrinis darinys, t. t. vienetas, kuris toks būtų net ir be jokios interakcijos) po įvadinio vaidmenų žaidimo „Aš noriu“ buvo su Projekto dalyviais aiškinamasi, kas yra etniškumas. Buvo iškeltas klausimas „*Kaip atpažinti etninę tapatybę?*“, kuris suponuoja, kad tapatybė yra atpažįstama lyg koks išorinis bruožas, o ne turima individualiai ar kolektyviai. Lektorė ar lektorius kartu su mokytojais pradžioje išskyrė tai, ką mokiniai, mokytojų manymu, laiko reikšmingais skiriamaisiais „etniškumo dėmenimis“, ir tada paskaitoje šie dėmenys paeiliui buvo aptariami, artėjant prie išvados, kad etniškumas greičiau apibrėžtinamas per kultūriškai ar socialiai sureikšminamus skirtumus, nepaisant visų panašumų, net didesnių, nei skirtumų, o ne kokius nors „objektyvius“ kriterijus. Štai tie dėmenys (2 skaidrė):

- Kalba
- Religija
- Kilmė (kraujo ryšys)
- Kilmė (teritorija)
- Tradicijos
- Istorija
- Savimonė

Iš tiesų, bandant aptarti šiuos „liaudyje egzistuojančius“ etniškumo dėmenis, kalbant, pavyzdžiui, apie istoriją ir savimone, abu yra ne kaip nors objektyviai apčiuopiami skirtumai, bet sąmonėje esantys dalykai, ką ta ar kita žmonių grupė suvokia apie save kaip skirtingą nuo kitų ir kokią savo grupės istoriją pasakoja. Yra didelis skirtumas tarp to, kas iš tiesų buvo, ir to, ką žmonės pasakoja kaip istoriją, kuria grindžia šios grupės bendrumą ir tapatumą kaip kultūrinio individo tapatybės pagrindą. Tai gali būti ir mitai, ir istorikų rekonstruojamų istorinių faktų pagrindu kuriama istorija, kaip aktualius naudojant tam tikrą selektyvų rinkinį faktų, ignoruojant kaip nereikšmingus kitus arba kaip reikšmingus vienu, o ne kitu aspektu, kuris laikomas nepageidaujamu, nepatogiu, kaip, pvz., kai kam lietuvių dalyvavimas Holokauste, sovietinio režimo dešimtmečiais įsisavinti, išsiugdyti kultūriniai bruožai. Panašiai kaip ir individo atveju, ne visa individuali, asmeninė istorija pačiam žmogui yra priimtina, ypač trauminės patirtys, „tamšiosios pusės“ patirtys, ir pasakojamos istorijos apie save gali reikšmingai skirtis tiek nuo realiai vykusios istorijos, tiek ir nuo konteksto, kuriame pasakojama, koks savęs įvaizdis yra kuriamas kitų akyse.

Paskaitoje, kaip minėta, buvo aptariami konkretūs anksčiau išvardinti „etniškumo dėmenys“ (kalba, religija, kilmė (teritorija), kilmė (kraujo ryšys) ir istorija), kaip jie aptinkami Lietuvoje, atskleidžiant, kokie tie žymenys (čia – dėmenys), atidžiau pasižiūrėjus, diskutuoti, nes, pavyzdžiui, kalbant apie Lietuvos totorius (3 skaidrė), matom, kad savo kalbos neišsaugojo, bet turi skirtingą religiją ir liturgijoje naudoja arabišką raštą, nors rašoma kuria nors vietinių kalbų. Aptariant religijos žymenį (4 skaidrė), buvo keliamas klausimas, *kuri religija labiau lietuviška?* – ar krepšinis, ar katalikybė, ar pagonybė? Šis klausimas taip pat suardo šį dėmenį kaip absoliutų. Save skirtingais etnosais laikantys žmonės gali išpažinti tą pačią religiją, laikyti tą pačių religinių papročių, kaip ir priešingai, tai pačiai etninei grupei save priskiriantys gali prisilaikyti skirtingų religinių įsitikinimų, ir, atitinkamai, laikytis skirtingų tradicijų, švęsti skirtingas šventes, kaip kad ir yra modernioje Lietuvoje. Gal tada lietuviai nėra joks etnosas? Kalbant apie kraujo ryšiu pagrįstą kilmę (5 skaidrė), ji paneigiama, apeliuojant į tai, kad „šiandien rasiškas mąstymas yra suprantamas kaip moksliai klaidingas“, kas, be abejo, visiškai tiesa, tik Lietuvoje liaudyje kraujo ryšio kilmė, kalbant apie etniškumą, nebebūtinai siejama su rase, dažnai darant skirtumą tarp rasės ir tautos / etnoso reiškinio, rases suvokiant kaip žmonių rūšis, kurios skiriasi pirmiausia odos spalva, o tautas, susiformavusias iš atskirų etninių individualybių, kaip individus kurioje nors rasėje. Lektorė ar lektorius čia rėmėsi, akivaizdu, ne lietuviška šio žodžio samprata. Ir jau minėtas Thomas Hylland Erik-

senas pirmojoje savo knygoje *Ethnicity and Nationalism* (1993) nurodo, kad, kai terminas etnosas buvo imtas vartoti, jis kaip ir terminas „rasė“ turėjo nurodyti žmonių grupių santykius. Jis šį terminą rašo kabutėse dėl to, kad, pirma, biologiškai tyrinėdami žmonių grupių sąsajas, nustatė, kad žmonija genetiškai gerokai sudėtingesnė ir įvairovė didesnė nei keturios rasės ir kad tūkstantmečiais vykę maišymaisi, migracijos, ir kiti faktoriai lėmė tai, kad vienos taip vadinamos „rasės“ viduje gali būti didesni genetiniai skirtumai nei tarp skirtingų „rasių“. Tačiau antropologams šis terminas visgi reikšmingas faktorius kaip socialinis konstruktas, kiek jis yra reikšmingas daliai žmonių, pabrėžiančių šį skirtumą tarp žmonių. Tačiau šiandien genetika gana dažnai pasitelkiama, siekiant nubrėžti skirtumus tarp skirtingų žmonių grupių, net ir turint omenyje tai, kad genų rinkinyje gali būti elementų bendrų su kitomis grupėmis, bet svarbiausia – kuo šis rinkinys skiriasi nuo kitų. Lietuvoje jau yra sukurtas ir dokumentinis filmas *Lietuvio genas*, kuriame naujausi genetikos mokslo pasiekimai pasitelkiami, konstruojant lietuvišką tapatybę kilmės pagrindu, net jeigu ir pripažįstama, kad formavosi ne iš vieno protėvio ir vienos pramotės, bet iš keleto. Kai kur kuriasi naujas nacionalizmo aspektas – bandant pabrėžti, kad tas, o ne kitas genas yra europietiškas (konkrečiau, pavyzdžiui, Y chromosomos haplogrupė R1b, laikoma Vakarų Europos indoeuropietiška), ir kad tie, pas ką jo didžiausias procentas, ir yra tikrieji europiečiai, o kiti – mišrūnai... Todėl šiandien kalbų apie bendrą kilmę ir genetinį paveldą gal ir nereiktų labai nuvertinti, kai turimas ištisas mokslas, kuris pasitelkiamas vietoj diskredituotų XIX a. rasinių teorijų. Kalbant apie šiuos duomenis Lietuvoje, pasirodė tik, kad, nepaisant kultūriškai įsitvirtinusio įsitikinimo, kad lietuviai ir latviai kaip baltai, neturi nieko bendra su estais kaip fino-ugrais, pasirodė, kad genetiškai skirtumas ne toks jau ir didelis, nes turime panašų procentą Y chromosomos haplogrupės N, kurios ypač didelį procentą turi samiai, nencai, jakutai, eskimai ir kt. Kad ir bandoma išskirti šio N smulkesnius pogrupius, kurie lietuvių N skirtų nuo kitų N...

Kad ir kaip ten būtų, tačiau vis viena matyti, kad net ir „moksliai pagrįstas“ skirtumas rodo ir tai, kad šis pagrindas negali būti priimtas kaip absoliutus, nes genetinis artumas, kad ir sąlyginis, turėtų į etninę ar tautinę tapatybę įtraukti ir tas grupes, kurios kultūriškai, kartais net ir rasiškai, laikomos skirtingomis – tiek dėl skirtingos kalbos, visiškai skirtingos materialiosios kultūros, istorijos, teritorijos ir kitų parametru, kad ir kaip būtų bandoma įteigti, kad tas pats genetinis žymiklis vis viena yra kitoks (kaip kad bandoma teigti nurodant tyrime apie lietuvių genetinius kodus), kas mokslinį tyrimą paverčia ideologiniu.

Teritorinė kilmė (6 skaidrė) taip pat parodyta kaip negalinti būti absoliučiu etniškumo parametru, nes ne taip jau reta, Lietuvoje taip pat, kad vienoje ir toje pačioje apibrėžtoje teritorijoje gali susiformuoti keletas skirtingų kultūrinių grupių, pvz., Lietuvos karaimų (čia vėl galėčiau priminti ir Lietuvos žydus, litvakus ir Lietuvos totorius, Lietuvos sentikius ir kt.)

Kalbant apie tradicijas (7 skaidrė), atkreiptas dėmesys, kad:

„Ilgą laiką toje pačioje visuomenėje gyvenančių etninių grupių tradicijos įgyja bendrą bruožą. Pavyzdžiui, lietuvių, Lietuvos lenkų ir Lietuvos baltarusių vestuvės dabar. Nepaisant to, išlieka savų tradicijų samprata.“

Šiuo atveju vėl galima prisiminti, kad tradicijos būna panašios ir dėl tos pačios religijos, kurią išpažįsta, praktikuoja skirtingomis save pagal kitus parametrus laikančios grupės.

Panašiai ir kalbant apie istoriją (8 skaidrė), jeigu turima omenyje bendra tam tikro apibrėžto krašto politinė istorija, kur visi to krašto gyventojai patyrė tuos pačius istorinius procesus ir įvykius, arba, priešingai, tai pačiai grupei save priskiriantys patyrė skirtingas istorijas kituose kraštuose.

Ir, galiausiai, kaip išvada iš padarytos analizės nurodoma (9 skaidrė) šiek tiek kitokia nei „liaudiška“ modernios etninės tapatybės samprata, kaip teigiama, kurią remiantis kažkuria iš 2007 metais pasirodžiusių knygų, kaip teigiama, nurodė Thomas Hylland'as Eriksen'as:

„Šiuolaikinę etninę tapatybę sudaro svarbiausi elementai:

- **vaizduotė** (gebėjimas suvokti savo ryšį su žmonėmis, su kuriais nebūtinai sieja tiesioginiai ryšiai);
- **ryšiai** (savęs priskyrimas grupei ir kitų priskyrimas grupei);
- **atmintis** (bendri simboliai: teritorija, materialiniai simboliai, folkloras (pvz., dainos, papuošalai, šiemis daiktams teikiama atminties reikšmė, jie siejami su pvz., Aukso amžiaus, tautos ištakų mitais), bendros kilmės, Aukso amžiaus, svarbių, virsminių įvykių atmintis).“

Po šio teorinio aptarimo buvo pristatytas „svarbaus įvykio metodas“, kuris turėtų įgalinti asmenį savo patirtyje surasti kažką, kas akivaizdžiai kertasi su egzistuojančiais įsitikinimais, nuostatomis.

O tada jau sekė konkretesnis pristatymas (11–15 skaidrės) dabartinėje Lietuvos teritorijoje gyvenančių etninių grupių:

a) *autochtoninės bendruomenės – dabartinės Lietuvos teritorijoje susiformavusios etninės grupės (lietuviai, rusėnai, lenkai, etnokonfesinės bendruomenės: unitai, kai kurie protestantai, dar atskirai buvo išskirta:*

- *Judaizmas*
- *Karaizmas*
- *Krikščionybė*
- *Romos katalikai*
- *Stačiatikiai*
- *Sentikiai*
- *Graikų apeigų katalikai*
- *Protestantai*
- *Liuteronai*
- *Evangelikai reformatai*
- *Islamas*

Su jomis buvo siejama *istorinio paveldo dalybų problema*. Bet šiandien Lietuvoje turime ne tik šias prie tradicinių oficialiai priskirtas religines bendruomenes, bet ir vis gausėjančius Naujuosius religinius judėjimus, kurie labai ryškiai keičia religinį Lietuvos kraštovaizdį, ardydami senąsias „etnines“ ar „etnokonfesines“ ribas.

b) *istorinės migrantų bendruomenės – iki 1990 metų Lietuvoje įsikūrusios migrantų bendruomenės, turinčios ilgą gyvenimo Lietuvos visuomenėje patirtį (turinčios tęstinumą: karaimai, totoriai, žydai, romai, armėnai, vokiečiai, rusai), neturinčios tęstinumo: škotai, švedai, vengrai; sovietmečio migrantai: gruzinai, tadžikai, moldavai ir kt.), su kuriomis siejamos problemos – Etninės tapatybės išlaikymo, istorinio paveldo, įvaizdžio problemos*

c) *šiuolaikinės migrantų bendruomenės – po 1990 metų Lietuvoje įsikūrusios migrantų bendruomenės, turinčios trumpą gyvenimo Lietuvos visuomenėje patirtį (darbo migrantai: posovietinės erdvės šalių piliečiai; šeimos susijungimo migrantai, verslo migrantai: tolimųjų rytų šalių, Turkijos piliečiai, pabėgėliai, prieglobsčio prašytojai), su kuriomis siejamos integracijos, diskriminacijos problemos.*

Galiausiai, paskaitos pabaigoje pereita prie praktinių užduočių apie etninių grupių įvaizdžius, kurie vėl buvo susieti su stereotipų klausimu (17 skaidrė), keliant klausimą *Ar stereotipuose apie juos yra krislas tiesos?* Ir į klausimą bandant atsakyti šį kartą

remiantis socialine istorija, socializacijos mechanizmų samprata ir komunikacijos aparatu. Visa tai, kaip galima manyti, turėjo padėti suprasti Lietuvoje egzistuojančių tarp-etninių stereotipų ištakas ir tai, kiek jie pagrįsti, o kiek – paprasčiausi prietariai.

2. Metodų aprašų kūrimo seminarų analizė

Kitas projekto etapas buvo seminarai, skirti „paruošti kiekvienam į projektą įtrauktam dėstomajam dalykui mokymo metodų aprašus, įtraukiant tarpkultūrinių kompetencijų ugdymui tinkamus inovatyvius metodus“. Ši veikla vyko 2011 09–2011 10 imtinai. Kaip buvo paaiškinta informacijoje, seminarai buvo organizuojami pagal projekte numatytus dėstomuosius dalykus – vienas seminaras skirtas vienam dalykui. Seminarams talkino projekte įdarbinti mokytojai dalykininkai, Vilniaus universiteto Edukologijos katedros docentės ir tarpkultūrinių kompetencijų ekspertai.

Teorinėje seminaro dalyje buvo pateikiama kompetentinga edukologinė informacija apie inovatyvius metodus ir jų svarbą sėkmingam ugdymui. Vėliau aptartos seminaro užduotys mokytojams, susietos su tarpkultūrinių kompetencijų ugdymu, t. y., ką mokytojai gali nuveikti ir ko siekti, ketindami įsitraukti į tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo plėtotę projekto metu. Kadangi informacija apie inovatyvius metodus yra daugiau techninė, jos atskirai aptarti ir analizuoti nėra reikalo. Plačiau vertėtų sustoti prie uždavinių mokytojams aiškinimo(si), nes nuo to didžia dalimi ir priklausė, kaip mokytojai suprato savo vaidmenį šiame projekte, ir kaip tai pritaikė, praktiškai kurdami metodus ir juos taikydami savo profesinėje veikloje.

Atsiremiant į I paskaitos metu pateiktą Kultūros įvairovės grafiką (4 skaidrė), kuriame kaip struktūrinių veiksmų pavyzdžiai išskirti: etninė kilmė, socialinė padėtis, seksualinė orientacija, amžius ir socialinis lyties vaidmuo, lektorė ar lektorius pateikė (3 skaidrė) *Tarpkultūrinio ugdymo tikslą* (medžiaga pateikta remiantis leidiniu „Visi skirtingi – visi lygūs. Metodinis rinkinys“):

Pagrindinis tarpkultūrinio ugdymo tikslas – palankiai žiūrėti į skirtingas kultūras ir skirtingas daugumos ar mažumos kultūrinės grupės ir skatinti jų tarpusavio santykius, t. y.:

- suprasti, kad įvairovė yra įsisknijusi lygybės santykiuose ir ja negalima pateisinti marginalizacijos;
- pasistengti atpažinti kitokią kultūrinę tapatybę ir skatinti pagarbą mažumoms;
- taikiai išspręsti konfliktus.

Nurodytas tikslas gana neutralus ir neinformatyvus, gal net kažkiek ir prieštaringas, nes, bandant patikslinti, ką reiškia „palankiai žiūrėti“ ir „skatinti tarpusavio santykius“, paaiškinama, kad „įvairovė yra įsisknijusi lygybės santykiuose“ ir „ja negalima pateisinti marginalizacijos“. Problema ta, kad kai teigiama, kad kažkas yra kažkur įsisknijęs, iš principo tai negalėtų būti priešingame dalyke. Jeigu jau įvairovė yra lygybėje, tai koku būdu kažkas galėtų būti marginalizuojamas? Ir dar kaip tikslas nurodoma tai, kad tai reikia suprasti. Tačiau tai suprasti gana keblu dėl šių prieštaravimų, ir dėl to, kad įvairovė joku būdu nėra įsisknijusi lygybėje. Priešingai, dažniausiai įvairovę lydi visokio pobūdžio nelygybė, marginalizacija, hegemoninis dominavimas ir kiti panašūs reiškiniai. Ir, kas dar daugiau, kita kultūra, į kurią skatinama žiūrėti palankiai, gali skatinti hegemonizmą, marginalizaciją, nes tokios jos vertybinės nuostatos. Kur tada tą palankumą dėti? Neutralumo idealo siekiantis palankumas, kai, pavyzdžiui, dėl šeimos garbės kaimynų tėvas muša ir žudo savo dukrą, kad nepakluso jo šeimos kultūriniams reikalavimams, šioje vietoje gali patirti didžiulį „sąžinės priekaištą“. Kaip suderinti žmogaus teisių idealą su kai kuriomis kultūrinėmis įvairovėmis, kurios tą idealą trypia? Kaip palankiai žiūrėti į varginantį ir ramybės neduodantį kokios nors religijos misionierių? Šie ir panašūs klausimai nuolat kyla, ir kilo mokytojams, pokalbių su jais metu, kas leidžia teigti, kad prie to nuolat reikia grįžti, nes lengvų atsakymų nėra. Remiantis asmeniniu lektorių patikinimu, jie buvo svarstomi per kiekvieną paskaitą ir diskusiją. Ir rekomenduoti ką nors šioje vietoje kaip paruoštą atsakymą į visus klausimus, viską išsprendžiančią formulę, panacėją, būtų keblu. Gal nebent pasiūlyti, kad vietoj tokio neutralaus „palankumo“, kurio vargiai gali reikalauti iš žmogaus, kurio vertybiniai įsitikinimai visiškai kertasi su tomis ar kitomis kitų vertybinėmis nuostatomis, ir papročiai gal atrodo atgrasūs ir joku būdu nepriimtini (pvz., kanibalizmas, moterų apipjaustymas, moterų žudymas dėl šeimos garbės, raganių ir raganų gaudymas ir užmušinėjimas akmenimis, gal ir kūdikių berniukų apipjaustymas, gyvulių skerdimas religiniais tikslais ir pan., kaip kitiems homoseksualūs lytiniai santykiai, dar kitiems ar kitoms – tradiciniais vadinami „lyčių“ vaidmenys), vertėtų labiau kalbėti apie pastangas suprasti ir gerbti kitų pasirinkimus, jei tai iš tiesų yra laisvi pasirinkimai, o ne priverstinis gyvenimo būdas, neturint iš ko rinktis. Bet kuriuo atveju, siekti bent įgyvendinti pragmatinį principą, atkartojant filosofo Richardo Rorty tezė, kad kuo daugiau žmonių gyventų kuo komfortabiliau, galėtų ir turėtų iš ko rinktis savo individualioms kultūrinėms tapatybėms kurti, savo kultūrinei individualybei ir savasčiai formuoti. Yra daugybė dalykų, žmonėms keliančių savaimę suprantamą pasibaisėjimą ir šleikštulį, ir todėl reikalauti iš žmogaus imti palankiai į tai žiūrėti būtų ne tik pernelyg

žiauru, bet ir psichologiškai neįmanoma. Todėl gal šis žodis čia pavartotas labai apibendrintai, kaip tiesiog nurodantis „geranorišką“ požiūrį, vengiant stereotipų, siekiant pažinti ir suprasti, nerūšiuojant ir nediskriminuojant žmonių, kurie priskirtini ar patys save priskiria kuriai nors ne daugumos kultūrinei grupei, vien tuo pagrindu, kad yra kitokios kultūros atstovai. Kalbant apie tarpkultūrines kompetencijas svarbiausia yra įsisavinti ne tiek kultūrų, kiek žmonių lygiateisiškumą, lygias galimybes, **nepaisant** jų kultūrinių skirtumų. Tokiu būdu kiekviena moteris, pagal lygių galimybių ir žmogaus teisių principą, turi teisę į kokybišką švietimą, saviraišką, apsisprendimą religiniuose ir asmeniniuose pasirinkimuose.

Kiti du dalykai, kurie buvo pridėti kaip tikslo paaiškinimas, t. y. *pasistengti atpažinti kitokią kultūrinę tapatybę ir skatinti pagarbą mažumoms* ir *taikiai išspręsti konfliktus* iš dalies teisingi, tik su tokiu patikslinimu, kad ne visada aktualu yra atpažinti kitokią kultūrinę tapatybę, ypač jei dėl kokių nors selektyvių skirtumų pernelyg didelio su-reikšminimo ir kyla visokios įtampos ir etniniai, tarpreliginiai, mažumų diskriminacijos, o kartais ir represinės priemonės. Kartais skirtumus labiau verta ignoruoti, atrandant siejančius bendrumus, ir suvokiant, kad ne taip jau žmonės ir skiriasi vieni nuo kitų, nei kad mėgina įtikinti tie, kurie pernelyg pabrėžia kokius nors skirtumus. Pavyzdžiui, koks tikslas kolegų kolektyve, kai juos jungia profesiniai interesai, pabrėžti kieno nors kitokią lytinę orientaciją, ar tai, kad anas yra žydas ar žydė, ar kad moteris, ar vyras? Koks skirtumas, koks to žmogaus kultūrinis skirtumas, kai kalba eina apie kompetenciją? Kaip pavyzdys galėtų būti žiniasklaidos straipsnių antraštės po Rūtos Meilutytės olimpinės pergalės, kaip taisyklė akcentuojant dalykus, kurie neturi nieko bendra su jos kaip sportininkės sugebėjimais ir savybėmis, pvz., „mūsų šviesiaplaukė“ ir pan., dizaineriams pasiūvus ją stilingai aprengti, ko niekada neteko niekam matyti vyrų sportininkų atžvilgiu, kaip galima matyti iš vienos kitos kritinės publikacijos, reaguojant į tokį skirtumo pabrėžimą visai ne vietoj ir ne tame kontekste.

Tačiau yra ir atvejų, kada skirtumus pastebėti pageidautina ar net būtina. Pavyzdžiui, ugdymo procese, mokykloje, kurioje mokosi įvairių socialinių sluoksnių, skirtingose šeimose, dvikalbėse aplinkose gyvenantys, galbūt ir skirtingą seksualinę orientaciją turintys mokiniai, siekiant kiek įmanoma labiau padėti jiems tiek įsisavinti programą, tiek ir sudarant mokykloje psichologiškai ir fiziškai saugią atmosferą, kad joje kiekvienas mokinytis galėtų įgyti maksimumą žinių ir įgūdžių, reikalingų gyvenime. Į skirtumus būtina atsižvelgti įvairiose situacijose, kur kitiems dėl įvairių aplinkybių atsiranda daugiau kliūčių. Pavyzdžiui, sutrikusių judėjimo galimybių žmonėms, kuriems turėtų būti kuriama visa infrastruktūra, kad galėtų laisvai judėti miesto gatvėmis, transporto

priemonėmis, eiti į parduotuves ir įvairias įstaigas be kitų pagalbos; moterims, dėl nėštumo, gimdymo, žindymo laikotarpio susidarius didesnėms kliūtims visą savo laiką skirti profesinei veiklai, turėtų būti sudarytos galimybės dėl to nenukentėti nei materialiai, nei karjeros srityje. Atitinkamai įvairiose situacijose taip pat turėtų būti paisoma skirtingų amžiaus grupių asmenims būdingų sunkumų ir problemų.

Potemėje (4 skaidrė) *Daugumos ir mažumų grupių tarpkultūrinio ugdymo tikslai* matome išskirtus tokius punktus:

Daugumos:

- atsisakyti negatyvių išankstinių nuostatų ir stereotipų;
- pozityviai vertinti skirtumus ir įvairovę;
- ieškoti panašumų ir juos išryškinti;
- skatinti pozityvų požiūrį ir įpročius bendraujant su žmonėmis iš kitos visuomenės ir kultūros;
- solidarumo principus ir pilietinę drąsą paversti veiksmais.

Mažumų grupių tarpkultūrinio ugdymo tikslai apima visa tai, kas išvardyta anksčiau, pridėdant mokymąsi gyventi dominuojančioje kultūroje neprarandant savo pačių kultūrinės tapatybės.

Apskritai toks mechaniškas skirstymas į „daugumą“ ir „mažumą“ kiek įtartinas, turint omenyje viską, apie ką jau nemažai šioje studijoje buvo kalbama – kad „dauguma“ yra santykinis dydis, ir dauguma visada yra dauguma tik vienu ar kitu aspektu, pvz., heteroseksualumo, kalbos, religijos, bet kuriuo nors kitu aspektu tas žmogus, kuris save gali laikyti dauguma, pvz., lietuviu, kitu aspektu gali pasirodyti mažumos atstovas, pvz., turi judėjimo ar intelekto sutrikimų, o gal homoseksualus, budistas, fizikas, humanitaras ir pan. T. y. bet kuris žmogus tuo pačiu metu, pagal skirtingus aspektus, gali būti tiek daugumos, tiek ir mažumos atstovas. Būtent tą ir reikėtų įsisąmoninti tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo metu. Niekas neapsaugotas nuo atsidūrimo tarp kokios nors mažumos ir dėl to visi turėtų būti suinteresuoti, kad bendrabūvio normos, taisyklės, principai būtų tokie, kad kiekvienas visuomenės narys, valstybės pilietis turėtų lygias galimybes naudotis visomis bendrapilietinėmis, Konstitucijos ir Žmogaus teisių chartijų užtikrintomis teisėmis į visavertį, žmogaus orumą atitinkantį gyvenimą. Su tolesniu teiginiu: *atsisakyti negatyvių išankstinių nuostatų ir stereotipų* visiškai galima sutikti, apie tai jau ne kartą buvo rašyta aukščiau.

„Pozityviai vertinti skirtumus ir įvairovę; ieškoti panašumų ir juos išryškinti; skatinti pozityvų požiūrį ir įpročius bendraujant su žmonėmis iš kitos visuomenės ir kultūros; solidarumo principus ir pilietinę drąsą paversti veiksmais“. Su tuo taip pat daugiau ar mažiau jau galima sutikti. Teiginys „Mažumų grupių tarpkultūrinio ugdymo tikslai apima visa tai, kas išvardyta anksčiau, pridėdant mokymąsi gyventi dominuojančioje kultūroje neprarandant savo pačių kultūrinės tapatybės“ kritikuotinas tokiu pat pagrindu, kaip ir teiginiai apie „daugumą“, dar kartą pakartojant, kad tai santykinės sąvokos, ir kad tas pats individas skirtingais aspektais gali priklausyti tiek daugumai, tiek mažumai, o ar išsaugoti savo kultūrinę tapatybę, jei ji kažkurio aspektu skiriasi nuo dominuojančios tuo konkrečiu aspektu, tai jau kiekvieno individualus reikalas. Gal žmogus nori visiškai asimiliuotis ir turėti kitą kultūrinę tapatybę? Pavyzdžiui, gal žmogus nori priimti judaizmą ir tapti žydu ar nebenori būti laikoma (-s) lietuve (-iu), katalike (-u)? Kas jam gali tai uždrausti? Arba, priešingai, nori būti laikoma (-s) lietuviu (-iu) ir noriai mokosi lietuvių kalbos ir visiškai asimiliuojasi? Kodėl negalėtų to padaryti? Todėl tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo tikslus galima būtų pakoreguoti taip, kad žmogus įsisaugotų, kad žmogus gali turėti keletą skirtingų tapatybių, priklausomai nuo akcentuojamo aspekto, ir kad kai kurie aspektai žmogaus valios pastangomis gali ir keistis, ir, jeigu žmogus nori, jas keisti, jam turi būti garantuota tokia teisė. Jeigu žmogus nori išlaikyti kurią nors savo tapatybę, kad jis turėtų teisę ir galimybes tai daryti, pasvėręs, kiek tai jam ar jai reikalinga, prasminga ir ar nenukentės dėl to kiti jam (jai) ar jo (-s) artimiesiems reikšmingi poreikiai.

Potemėje *Jaunimo ir vaikų tarpkultūrinio ugdymo kryptys* (5 skaidrė) numatomi tokie dalykai:

- padėti jiems įgyti gebėjimų atpažinti nelygybę, neteisingumą, rasizmą, stereotipus ir išankstines nuostatas;
- suteikti jiems žinių ir gebėjimų, kurie padėtų pasipriešinti ir pabandyti pakeisti tuos mechanizmus, su kuriais jie susidurs visuomenėje.

Tikslai kilnūs ir visiškai atitinka tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo tikslus ir šį kartą jau suponuoja kritišką santykį su reiškiniais, su kuriais susiduriama, kas neišvengiamai įtraukia ir kritišką vertinimą įvairių nuostatų, kad ir grįstų „kultūrinėmis tradicijomis“, bet įtvirtinančiomis diskriminaciją ir įvairias žeminančias praktikas. Socialinio jautrumo ir empatijos ugdymas gal tik ir galėtų būti vienas iš kelių, įveikiant ir papli-

tusio fizinio ir psichologinio smurto reiškinius Lietuvos mokyklose, o tada ir platesnėje visuomenėje.

Kaip *Tarpkultūrinio ugdymo kompetencijos* buvo nurodyta (6 skaidrė):

- Platesnės bei gilesnės žinios apie savo kultūrą, savo kultūros matymas platesniu pasauliniu aspektu;
- Supratimas apie tai, kad kultūros tarpusavyje yra susijusios;
- Pagarba skirtumams, kurie kyla dėl skirtingos kultūros, religijos, etninės kilmės, seksualinės orientacijos, tautybės, socialinės padėties, gebėjimų ar neigalumo;
- Gebėjimai suprasti, įsijausti į kitą ir vertinti kitokius žmones, dirbti su jais kartu siekiant sukurti geresnį pasaulį.

Šioje skaidrėje pakomentuoti galima tai, kad, nesant teorinio pagrindimo, koku būdu išvardinti skirtumai siejasi su tarpkultūriškumu, su kultūromis, tuo labiau, kad kultūros vardinamos šalia religijos, etninės kilmės, seksualinės orientacijos, tautybės, socialinės padėties ir neigalumo?

Kaip tarpkultūrinio ugdymo etapai (7 skaidrė) nurodyti:

- 1) pažvelgti į save iš šalies;
- 2) suprasti pasaulį, kuriame gyvename;
- 3) susipažinti su kitomis realijomis;
- 4) pozityviai žvelgti į skirtumus;
- 5) pritarti pozityvioms nuostatoms, vertybėms ir elgesiui.

Galiausiai kaip verdiktas pateiktas (8 skaidrė) *Lietuvos respublikos Lygių galimybių įstatyme* (2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1826) suformuluotas diskriminacijos apibrėžimas ir draudimas:

Diskriminacija – tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas, nurodymas diskriminuoti lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu.

***Nauja įstatymo redakcija:** Nr. X-1602, 2008-06-17, Žin., 2008, Nr. 76-2998 (2008-07-05) http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324132

Perėjus prie konkretesnių užduočių mokytojams buvo pasakyta (9 skaidrė), kad yra išskirta, remiantis įstatymu, 13 diskriminavimo pagrindų, kurie patogumo dėlei buvo sutraukti iki 9, kurie ir buvo pateikti mokytojams kaip 9 diskriminavimo / tolerancijos pagrindai:

- Lytis
- Rasė
- Tautybė, etninė priklausomybė, kalba
- Kilmė, socialinė padėtis
- Tikėjimas, religija
- Įsitikinimai ir pažiūros
- Amžius
- Lytinė orientacija
- Negalia

Turint omenyje tai, kas šioje studijoje prieš tai buvo analizuota, kalbant apie etniškumo ir rasės klausimą, matyti, kad šitoks sujungimas tautybės, etninės priklausomybės ir kalbos į bendrą kategoriją remiasi liaudiška šių dalykų kaip vos ne tapačių ir savaimė suprantamai susietų, samprata, kas, atidžiau ir kritiškiau pasižiūrėjus, visgi nėra visai taip. Kilmė ir socialinė padėtis taip pat nėra visiškai tos pačios kategorijos dalykai, nes kilmė gali būti – kitas kraštas, kita valstybė, o ne socialinė situacija.

Konkrečiai šie dalykai buvo duoti mokytojams, kad į juos orientuodamiesi galėtų sukurti metodus kiekviena (-s) pagal savo dalyką (10–11 skaidrės):

Mokymuose dalyvauja V–XII klasių mokytojai. Toms klasėms rengiami multikultūriškumo kompetencijų ugdymo metodų pavyzdžiai.

Metodų įvairovei užtikrinti mokytojams pasiūlomi ant lapelių surašyti įvairūs metodai, kuriuos jie pasirenka.

Mokytojai pasirenka užduotis taip, kad kiekvienam pagrindui ir kiekvienai klasei tektų mažiausiai po du įvairių metodų panaudojimo pavyzdžius.

Pastaba: Nerekomenduojame pasirinkti kurti metodų pavyzdžius multikultūriškumo kompetencijoms ugdyti įsitikinimų ir pažiūrų pagrindui V–VIII klasėms ir lytinės orientacijos pagrindui V–X klasėms.

Šioje vietoje verta atkreipti dėmesį į pastabą, kad nerekomenduojama kalbėti apie įsitikinimus ir pažiūras V–VIII klasėms, o apie lytines orientacijas – V–X klasėms. Keisčiausia tai, kad iš pokalbių buvo neaišku, ar mokytojai šios pastabos nežinojo, kad teisinosi, jog daugeliu atveju vengė su jaunesnių klasių mokiniais šia tema kalbėtis. Toks teisinimasis kėlė įtarimą, kad buvo supratę kalbėjimą ta tema kaip imperatyvą, nepriklausomai nuo mokinių amžiaus. Tačiau, kaip matyti ir iš metodinių priemonių, kuriuos sukūrė patys mokytojai, ir iš pokalbių, mokytojai buvo visiškai laisvi rinktis ir temas, ir metodus.

Apibendrinant galima būtų sakyti, kad per šias paskaitas mokytojams buvo pateikti pagrindiniai tarpkultūrinės kompetencijos principai, gairės, kuriomis mokytojai galėtų remtis savo praktinėje veikloje. Nors kartais formuluotės, bent jau pateiktose paskaitų skaidrėse gana aptakios („palankiai vertinti“, „palankiai žiūrėti“), kai kuriais atvejais net ir prieštaringos („įvairovė išsakinijusi lygybėje“), bet galima manyti (remiantis asmeniniais pokalbiais su dalyviais), kad šios formuluotės buvo perimtos iš kitose šalyse sėkmingai vykdomų tarpkultūrinės kompetencijos ugdymo projektų ir kad visgi buvo siekiama aiškinti įvairius niuansus ir aspektus, susijusius su problemineis reiškiniais, tokiais kaip, pavyzdžiui, tai, kad įvairovę dažnai lydi visokio pobūdžio nelygybė, marginalizacija, hegemoninis dominavimas; kad kai kuriais atvejais „palankaus kultūrų vertinimo“ imperatyvas gali kirstis su žmogaus teisių užtikrinimo imperatyvu, ar asmeninėmis vertybinėmis nuostatomis ir įsitikinimais. Panacėjos ar vienos formulės, kaip šiuos vienas kitą kartais paneigiančius imperatyvus sutaikyti, nėra. Nebent kaip vieną iš galimybių galima būtų pasiūlyti pragmatinio principo siekti, kad kuo daugiau žmonių gyventų kuo komfortabiliu, kad kiekvienas ir kiekviena galėtų ir turėtų iš ko rinktis savo individualioms kultūrinėms tapatybėms kurti, savo kultūrinei individualybei ir savasčiai formuoti. Kalbant apie tarpkultūrines kompetencijas, svarbiausia, galbūt, būtų įsisavint ne tiek kultūrų, kiek žmonių lygiateisiškumą, siekti užtikrinti lygias **galimybes, nepaisant** kultūrinių skirtumų.

3. Mokytojų sukurtų metodų aprašų aptarimas

Mokytojai kūrė savo metodus, kad galėtų juos pritaikyti formalaus ugdymo pamokose, nekeičiant paties turinio, bet jį papildant kokiais nors elementais, kokio nors požūrio kampo pakeitimu, arba atkreipiant daugiau dėmesio į ką nors, kas buvo programoje, bet nebuvo akcentuojama. Kitais atvejais, plačiau paanalizuojant kokius nors probleminius aspektus, kaip, pavyzdžiui, galima buvo suprasti iš pokalbių su mokytojais, kurie per geografijos pamokas plačiau analizavo imigracijos reiškinius, per matematiką – matematinius principus, kurie randami įvairių pasaulio religijų sakralinėje architektūroje. Čia pateiksiu trumpą apžvalgą istorijos, technologijų, užsienio kalbų bei lietuvių kalbos mokytojų kurtų metodų aprašų, kurie dar buvo mokytojų tobulinami individualiai po seminaro, jau ruošiantis juos konkrečiai taikyti savo pamokose.

Istorijos mokytojai sukūrė 10 metodų. Buvo pasirinkti tikslai / temos: negalia; įvairūs skirtumai (dėl seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, etninės priklausomybės); politinės pažiūros ir įsitikinimai; tautinės ir religinės mažumos; rasinės problemos; rasių, kultūrų santykiai ir tolerancijos ribos; skirtingų visuomenės sluoksnių padėtis XIX a.; vaikų teisės XVIII a.; skirtingos etninės kilmės, kultūros; neįgalūs (kaip kitokie).

Formuluoti tikslai:

1. Palankiai žiūrėti į žmonių negalią
2. Suprasti ir atskleisti nacių priemonės naudojamas politiniam tikslui atskleisti
3. Skirti diktatūrų ir demokratijos požymius, įsitikinimus ir pažiūras tarpukario Europoje
4. Atskleisti tautinės, religinės mažumos padėtį imperijoje XIX a.
5. Padėti įgyti gebėjimų atpažinti nelygybę, rasizmą, neteisingumą, stereotipus ir išankstines nuostatas
6. Supažindinti su didžiųjų geografinių atradimų padariniais religijoms, rasėms
7. Gebės suprasti ir suvokti pilietinių teisių svarbą istorijos raidoje
8. Suprasti vaikų teisių svarbą istorijos raidoje
9. Palankiai žiūrėti į skirtingas kultūras ar kultūrines grupes
10. Ugdyti supratimą ir pagarbą neįgaliesiems

Galima pastebėti, kad istorijos mokytojams aktualios temos: negalia, rasė, tautybė, etninė priklausomybė / kilmė, religija, politinės pažiūros, seksualinė orientacija (tarp

kitų nacių represuotų), visuomenės sluoksniai XIX a. ir vaikų teisės XVIII a. Moterų padėtis, išsivadavimo judėjimas, skirtingos amžiaus grupės (ne tik vaikai) iš dėmesio lauko iškrito.

Tikslai buvo formuluojami, atsižvelgus į paskaitoje pateiktas formuluotes: „Palankiai žiūrėti į žmonių negalią“, „palankiai žiūrėti į skirtingas kultūras ar kultūrines grupes“, „ugdyti pagarbą neįgaliesiems“. Šiek tiek kūrybingesni ir artimesni istoriniam, kritiniam mąstymui buvo: „Skirti diktatūrų ir demokratijos požymius, įsitikinimus ir pažiūras tarpukario Europoje“; „Padėti įgyti gebėjimų atpažinti nelygybę, rasizmą, neteisingumą, stereotipus ir išankstines nuostatas“, „Suprasti ir suvokti pilietinių teisių svarbą istorijos raidoje“; „Suprasti vaikų teisių svarbą istorijos raidoje“, „Didžiųjų geografinių atradimų padariniai religijoms, rasėms“.

Uždaviniai:

Uždaviniai/outcomes/rezultatai		Kompetencija
1.	Žaisdami žaidimą bandys suvokti, kaip jaučiasi žmonės su negalia Gerbs žmones su negalia, ugdysis pakantumą	Gerbia žmones su negalia
2.	Skaitant pasakojimą, ištrauką atpažinti neteisingumą, amoralias nuostatas, naudotas nacių. Ugdytis pagarbą skirtumams, kurie kyla dėl skirtingos seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, etninės priklausomybės.	Pagarba skirtumams, kurie kyla dėl skirtingos seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, etninės priklausomybės.
3.	Lyginant politinių ideologijų panašumus ir skirtumus išsiaiškinti įsitikinimus ir pažiūras, dariusias įtaką istoriniams įvykiams Gebėti atskirti diktatūrų ir demokratijos požymius	Gebės rasti skirtumus ir panašumus politinių pažiūrų ir įsitikinimų
4.	Redaguojant laikraščio medžiagą atskleisti ir išsiaiškinti XIX a. Lietuvos tautinės, etninės, religinės, kalbinės problemas Ugdyti tolerantišką požiūrį į kitos tautybės, religijos, kalbos ar etninės priklausomybės asmenį	Igis platesnių bei gilesnių žinių apie kultūras.
5.	Debato „Pilietinis karas JAV“ pagalba atskleisti visuomenės rasines problemas XIX amžiaus viduryje Ugdyti tolerantišką požiūrį į kitą rasę	Gebės atskleisti visuomenės rasines problemas.
6.	Mokytis įvertinti ir aptarti skirtingų rasių, kultūrų santykius Žaidžiant vaidmenų žaidimą atskleisti kolonizatorių įtaką svetimoms kultūroms	Gebės įvertinti skirtingų rasių, kultūrų santykius, tolerancijos ribas.

Uždaviniai/outcomes/rezultatai		Kompetencija
7.	Išsiaiškinti skirtingų visuomenės sluoksnių padėtį XIX a. Remiantis vadovėlio medžiaga ir istorijos šaltiniais parengti petiją apie skirtingų visuomenės sluoksnių padėtį XIX a.	Gebės suprasti skirtingų visuomenės sluoksnių padėtį XIX a.
8.	Apibūdinti vaikų gyvenimo sąlygas XVIII a. Naudojantis iliustracija parašyti 5 – 8 sakinių rašinėlį apie vaikų gyvenimo sąlygas XVIII a.	Gebės apibūdinti vaikų gyvenimo sąlygas XVIII a.
9.	Žaidžiant didaktinį žaidimą pateikti kultūrinių grupių problemų sprendimo būdų. Ugdyti tolerantišką požiūrį į skirtingas etnines kilmės, kultūras	Gerbs skirtingas etnines kilmės, kultūras.
10.	Diskutuojant apie spartiečių gyvenimą suvokti žmonių su negalia diskriminaciją. Mokyti vertinti kitokį žmogų, jį gerbti	Gebės suvokti, įsijausti į kito žmogaus padėtį ir vertinti kitokius žmones.

Kadangi per seminarą kaip uždaviniai mokytojams buvo nurodytos gana supaprastintos konkrečios problemos, į kurias reiktų atkreipti dėmesį, kuriant metodus, pirmiausia remiantis antidiskriminaciniu įstatymu, ir per paskaitą dėmesys buvo skiriamas pirmiausia „palankiai“ nuostatai skirtumams bei kultūroms ir bendrai šis Projektas siekė suteikti kompetenciją kaip įgalinimą savarankiškai prieiti prie kultūrų įvairovės problematikos, tai matome, kad mokytojai dėjo visas pastangas, kad į metodines priemones perkeltų pačias prieigas, kad ir kaip jos atrodo abstrakčios. Ir tai suprantama, jei dėstomo turinio, informacijos keisti neturi nei įgaliojimų, nei priemonių, ir tenka naudotis tomis pačiomis, ne visai mokslinėmis, o liaudiškomis reiškinių įvardinimo formulotėmis, pavyzdžiui, tokiais terminais kaip rasė, etninė kilmė. Ir be abejo, nuo mokytojo išsilavinimo ir kūrybingumo priklauso, ar jam pavyks į tą abstrakčią formą įpilti tinkamo turinio.

Technologijos

Pasirinktos temos: lytis; tautiniai skirtumai; įsitikinimai.

Formuluoti tikslai:

1. Aptardami asmeninę, šeimos patirtį, gebės paaiškinti buitės darbų pasiskirstymo ypatumus šeimoje;
2. Analizuodami informacijos šaltinius, aptardami asmeninę patirtį, gebės pagaminti ir pristatyti pasirinktos tautos patiekalą, tautinį kostiumą, aptars nacionalinį charakterį, išreiškdami toleranciją kitai tautai, jos papročiams;

3. Analizuodami informacijos šaltinius, gebės išskirti mitybos teorijų privalumus ir trūkumus.

Uždaviniai/outcomes/rezultatai		Kokią kompetenciją įgis
1.	1. Išvardina visus jiems žinomus buitės darbus. 2. Dirbdami porose, suskirsto darbus, kuriuos dažniausiai atlieka tėtis ir mama. 3. Diskusijos metus išsiaiškinama, kaip reiktų tolygiai buitės darbus paskirstyti visiems šeimos nariams.	Mokės paaiškinti, kad buitės darbai turėtų būti skirstomi šeimoje ne pagal lytį, o pagal sugebėjimus ir susitarimą. (Gyvenimo įgūdžių).
2.	1. Pagaminti tradicinį pasirinktos tautos patiekalą ir jį pristatyti. 2. Pristatyti tautinį kostiumą (nuotraukas, piešinį, aprengtą lėlę ar klasės mokinį ir t. t.). 3. Pasidalinti asmenine patirtimi, aptariant tos šalies žmonių charakterio ypatumus. 4. Paruošti patalpą pristatymui (žurnalistų grupelė)	Išmoks pagaminti pasirinktos tautos tradicinį patiekalą, pademonstruos tautinį kostiumą, išreikš tolerantišką požiūrį tautybei. (Kultūrinio sąmoningumo, komunikavimo).
3.	1. Įdėmiai perskaityti pateiktą teorinę medžiagą 2. Suformuluoti mitybos teorijoms „už“ ir „prieš“ argumentus, juos surašyti į Venn diagramas (du susiliejęs skrituliai). 3. Pristatyti darbą, atskleisti savo požiūrį 4. Suvokti, kad žmonių įsitikinimai gali lemti mitybos pasirinkimą ir tai reikia gerbti.	Mokės apibūdinti įvairias mitybos teorijas, gebės išskirti mitybos teorijų privalumus ir trūkumus. Nusimanys apie įvairius požiūrius ir juos gerbs. (Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių bei komunikavimo).

Technologijų mokytojų metodinės priemonės šiek tiek konkretesnės, skatinančios diskusijas, kritinį mąstymą, ypač dėl namų ruošos darbų ir mitybos skirtumų. Mokiniai skatinami argumentuoti kitokį pasirinkimą ir priimti kitokio pasirinkimo galimybę.

Užsienio kalba

Paliestos temos: kita kultūra, kalba; žmonės skirtingi; visi lygūs

Formuluoti tikslai:

1. Aktyvinti ir efektyvinti, didinti užsienio kalbos mokymosi patrauklumą.
2. Komunikuojant užsienio kalba, mokytis bendrauti, bendradarbiauti, užmegzti kontaktą.
3. Komunikuojant užsienio kalba išsiaiškinti, kad visi esame lygūs, nors pasaulis susideda iš skirtingų žmonių.

Uždaviniai/outcomes/rezultatai		Kokią kompetenciją įgis
1.	1. Mokyti komunikuoti užsienio kalba. 2. Įsisavinti, įtvirtinti, pakartoti leksiką (tinka visoms temoms). 3. Atskleisti užsienio kalbos mokėjimo svarbą.	Įgis komunikacinių lingvistinių gebėjimų, tobulins žodyną žaisdamas. Įsisiugdys pagarbą kitos kultūros žmonėms per pažinimą.
2.	1. Pakartoti ir mokyti daiktavardžius (šalių pavadinimai, tautybės), būdvardžius (kalba) ir pan. 2. Mokyti užmegzti kontaktą su kitos šalies atstovu, kalbant apie šalį, tautybę, kalbą, kilmę, amžių.	Gebės taisyklingai vartoti šalių, tautybių pavadinimus. Suvoks, jog pasaulis sudėtas iš skirtingų žmonių, todėl reikia būti tolerantiška, siekti pažinti.
3.	1. Mokyti sklandžiai reikšti mintis užsienio kalba. 2. Vertinti meno kūrinį, išsakyti pagrindinę nuomonę. 3. Ugdyti toleranciją kitokiam.	Gebės sklandžiai reikšti mintis raštu ir žodžiu užsienio kalba. Įsisiugdys pagarbą, toleranciją kitokiam žmogui.

Užsienio kalbų mokytojams pats dėstomas dalykas jau yra neatsiejama tarpkultūrinių kompetencijų dalis, todėl ypatingai daug pastangų gal ir nereikėjo. O ir sugalvoti ką nors skirtinga nuo formaliosios programos nebuvo taip labai būtina. Gal todėl šiuose keliuose pavyzdžiuose nesugalvota nieko įvairesnio ir konkretesnio, kaip tik ta pati abstrakti tolerancija.

Lietuvių kalba

Pasirinktos temos: kultūrinės įvairovės pripažinimas; tarpasmeniniai ir pilietiniai gebėjimai; kultūrinė patirtis.

Tikslai:

Plėtojant gebėjimą rašyti aiškia ir turtinga kalba, atskleisti skirtingą požiūrį į negalią, amžių, socialinę padėtį;

Analizuojant literatūros kūrinius, suvokti socialinius skirtumus, kurie daro įtaką kiekvienam žmogui ir visuomenei;

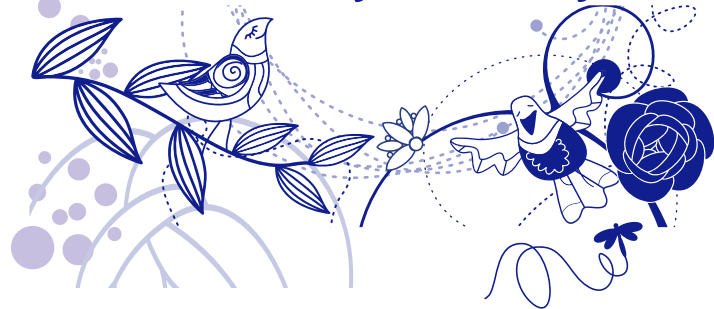
Mokantis perteikti sampratą žodžiu bei raštu, plėsti ir gilinti kultūrinę patirtį, mokyti tolerantiškai priimti kitokią nuomonę, kitokį žmogų;

Uždaviniai/outcomes/rezultatai		Kokią kompetenciją įgis
1.	1. Taikant mokytojo pasiūlytas strategijas ir remiantis kultūrine bei asmenine patirtimi, lavinti laiško rašymo gebėjimus 2. Formuoti vertybines nuostatas, ugdyti toleranciją kitokiam	Kultūrinės įvairovės pripažinimo; gebėjimo generuoti naujas idėjas
2.	1. Mokyti aptarti literatūros kūrinio elementus 2. Pateikiant argumentus, įvertinti socialines grupes 3. Mokyti paneigti stereotipus.	Tarpasmeninių ir pilietinių gebėjimų, tarpkultūrinę.
3.	1. Mokyti suvokti alegorinės apysakos principus ir mokyti ją analizuoti 2. Ugdyti samprotavimo bei kritinio mąstymo įgūdžius 3. Ugdyti tolerantiškumą kitokiam	Komunikavimo gimtąja kalba; mokymosi mokyti; kultūrinę; gebėjimo generuoti naujas idėjas; problemų sprendimo; daugiakultūriškumo pripažinimo.

Lietuvių kalbos mokytojų dėmesys daugiausia nukreiptas į temas, kurios tiesiogiai susijusios su literatūros kūriniais, kuriuose tikrai apstu kultūrinių skirtumų, socialinės problematikos, ir dėl to, kaip ir užsienio kalbų atveju, pats dalykas yra gana dėkingas, jei moki perskaityti kūrinius ir juos analizuoti. Todėl pastangos bent išmokyti kritiškai mąstyti, formuluojant argumentus, paneigiant stereotipus, jau yra vertingos. O visa kita galima tobulinti procese.

Apibendrinus galima pasakyti, kad mokytojai pagal išgales darė, ką galėjo, turint omenyje tai, kad tikslas buvo ne keisti formalaus ugdymo programą, o ją papildyti, akcentuoti kai kurias temas, išryškinti, skatinti kritinio argumentuoto mąstymo ugdymą, sugebėjimus matyti kultūrinius skirtumus, ten, kur juos galima matyti, bet ne dėl negatyvios diskriminacijos, o priešingai, mokantis taikiai sugyventi be tarpusavio žeminimo.

III. Pokalbiai su Projekto dalyviais

Pokalbiai su mokytoju, mokiniu, tėvu ir NVO atstovais, dalyvavusiais Projekte, buvo plėtojami, prisilaikant išankstinės nuostatos susilaikyti nuo vertinimų, kad pokalbių dalyviai nepatirtų spaudimo kalbėti, atsižvelgdami į pokalbį vedančio asmens įsitikinimus. Tokia strategija buvo pasirinkta dėl tos priežasties, kad projekto rezultatų tyrimas buvo atliekamas jam pasibaigus, ir neturint jokių duomenų apie išankstines projekto dalyvių nuostatas, žinias, įgūdžius tarpkultūrinių kompetencijų srityje. Visa, kas buvo turima, tai 2010 metais doc. dr. Jolantos Reingardės, doc. dr. Nidos Vasiliauskaitės ir dokt. Rasos Erentaitės *atliktas tyrimas Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*. Todėl užduodami klausimai buvo gana bendri, siekiant išsiaiškinti projekto dalyvių (mokytojų, tėvų / mamų ir NVO atstovų) santykių su šiuo projektu, seminarų metu įgytomis ir įsisavintomis kompetencijomis, kaip jis buvo mokytojų vykdomas mokyklose ir ką mokiniai iš šio projekto įsisavino. Bendros klausimų formuluotės turėjo suteikti dalyviams erdvės įvairiam supratimui, ir klausinėtojo galimybei klausimus konkretinti pagal situaciją.

- 1) Pokalbiai su dalyviais vyko dviem būdais: diskusija grupėje ir individualus pokalbis, susisiekus telefonu. Šie du būdai turėjo leisti palyginti atsakymus, gautus vienu ir kitu būdu turint omenyje tai, kad pirmu atveju, t. y. dalyviams kalbant vienoje erdvėje, matant vieniems (-oms) kitus (-as) ir pokalbių iniciatorių (-ę), girdint vieniems (-oms) kitų atsakymus, yra didelė tikimybė tarpusavio įtakų dėl vidinių grupės santykių tos mokyklos bendruomenės viduje. Tuo tarpu pokalbių telefonu metu pokalbio dalyvis (-ė) nemato nei klausinėtojo (-s), nei kitų mokyklos bendruomenės narių, iš kurių galėtų patirti kokį nors spaudimą.
- 2) Pokalbis-diskusija grupėje turėjo leisti apčiuopti tos mokyklos bendruomenėje dominuojančias nuostatas, hegemonines vertybių struktūras, ką sunkiau padaryti, kai pokalbis vyksta individualiai, dalyviams nematant vienas kito veidų.

Pokalbių su mokytojais, tėvais / mamomis ir NVO atstovais kokybinės analizės išvados bus pateiktos pagal pokalbyje keltų pagrindinių klausimų grupes:

- I. Seminarų aptarimas.
- II. Per pamokas taikyti metodai ir integruotos temos.
- III. Rezultatų refleksija (kaip interpretuojamos prieš tai buvusios ir dabar esančios tiek pačių pokalbio dalyvių, tiek ir mokinių vertybinės ir multikultūrinių kompetencijų nuostatos).
- IV. Kaip suprantamas multikultūrinių kompetencijų įgijimo aktualumas.

Pokalbių su mokiniais kokybinės analizės išvados bus pateiktos pagal šias pokalbyje keltų pagrindinių klausimų grupes:

- I. Per pamokas taikytos ir integruotos temos.
- II. Rezultatų refleksija (kaip interpretuojamos asmeninės vertybinės ir multikultūrinių kompetencijų nuostatos prieš tai buvusios ir dabar esančios).
- III. Kaip suprantamas multikultūrinių kompetencijų įgijimo aktualumas.

Kadangi pokalbių dalyviams buvo pažadėtas anonimiškumas, mokyklos ir dalyviai pateiktuose pokalbių išrašuose užkoduoti. Mokyklos pavadintos abėcėlės raidėmis, o dalyviai, priklausomai nuo kategorijos, priskirti 1 (mokytojų), 2 (mokinių) ir 3 (NVO ir tėvų) grupei, ir, atitinkamai, patiems pokalbių dalyviams (nors ir ne visiems, priklausomai nuo aplinkybių), priskirti skaičiai. Pokalbiai bus pateikti ne ištisi, nes kai kur (ypač kalbant su mokiniais) jis vyko ne visai sklandžiai, stringant, ieškant tikslesnių formuluočių, kartais tiesiog dalyviams kalbant visiems vienu metu, todėl kai kurias pokalbio vietas teks pristatyti, performuluojant pagrindinius teiginius, mintis, kurias buvo bandoma išsakyti, arba „išversti“ užuominas, kurios buvo daromos, kalbant nepilnais sakiniiais.

Pradžioje bus pateikta pokalbių medžiagos segmentai su komentarais (kuriuose šneka moji kalba pateikta netaisyta), o pabaigoje suformuluotos išvados pagal aukščiau pateiktas struktūruojančias gaires.

POKALBIAI SU MOKYTOJ AIS

Mokyklos A mokytojos 1-1 ir 1-2 pokalbio pradžioje apie seminarus išreiškė palankią nuomonę, kaip privalumą nurodydamos tai, kad viskas buvo gerai organizuota ir visos išlaidos buvo padengtos.

Turinio atžvilgiu buvo išsakytos nuomonės:

1-1 Daug dalykų buvo žinoma kaip istorijos mok., kartojosi (pvz., apie tautinius santykius Lietuvoje), bet buvo ir daug „naujovių, įdomių dalykų“ (kur buvo apie politiką). Pokalbio eigoje dar buvo tokių vertinimų: „...Vis tiek praplėtė.. Vis tiek kažkur kažką atrandi... Nežinau, aš tai patenkinta esu.“

1-2 Daug kas buvo žinoma (iš bendro išsilavinimo, ir daug kas nežinoma. Pokalbio eigoje dar buvo išsakyta: „Nieko, įdomu... Ir tos paskaitos, ir tie dėstytojai iš universiteto...“

Nuomonės gana rezervuotos, bet gana pozityvios ir palankios, įvertinant, kad buvo kažkas nauja. Bet neakcentuojant, ar buvo kažkas naudinga.

Kalbant apie iššūkį, buvo prisimintas ten rodytas filmas „Hate“⁵⁶, kuris labai suerzino.:

1-1 „Mane labai suerzino tas filmas, kur buvo rodomas. Ten prancūzų kažkokio tai režisieriaus, kaip supratau, ten rasiniai dalykai, socialinė atskirtis, viską... Aš, matyt, truputėlį iš kitos pusės visą tą vertinau, nes mane labai veikė neigiamai. Man jis per daug grubus, per daug vyriškas...“

„Ir jis man, pavyzdžiui, jokios pamokos nedavė. Manęs jis visai nepamokė, nes jis manęs nesujaudino kaip žmogaus, o atvirkščiai, aš nenorėjau jo matyti ir girdėti ir žiūrėti. Nes paskui mes po filmo, tai aš prisimenu, cha cha cha... ką ji ten pagalvojo, bet aš priešinausi labai tam filmui, sakiau, kad čia... na, nežinau...“

„Man viskas nepatiko. Man apskritai jis kaip filmas“

„Aš, pavyzdžiui, rodyčiau kitokį filmą... Nu kaip jisai baigėsi, tai man nesukėlė nu jokių, absoliučiai, emocijų. Aš daugiau linkusi į tokius filmus, kurie galų gale sukelia emociją tą tokią, kitokią kažkokią... Man, nežinau, tas vyrų grubumas, vyrai, vyrai, vyrai, vyrai... ojezus, negaliu pakęsti... to smurto. Gal aš čia pernelyg suasmeninu?“

⁵⁶ Prancūziška drama *La Haine*, kurio scenarijaus autorius ir statytojas buvo Mathieu Kassovitz. Tai filmas apie tris draugus, bandančius išgyventi Paryžiaus priemiesčiuose.

„Nors kartais apie karą... Žiūrint kaip pastatytas. Karo būna tema, bet būna meilė, ar kas, tie žmogiški santykiai, be karo... o čia visą laiką viskas grubu, grubu, grubu... baisu, man, tai nežinau... Tai va tas filmas mane labai atgrasė. Tai aš jo faktiškai galėjau nematyti. Arba kažką kitą pamatyti.“

„Nu tokia matosi labai režisieriaus grynai vyriška pozicija iš tikrųjų. Aš suprantu, kad vyrai galbūt ir yra tokie...“

„Bet vyriško smurto yra daugiau. Yra ir moteriško, bet yra vyriško, va, ir kur nepažiūrėsi, policija – smurtas, valdžia – smurtas, nu visur smurtas jau būtent eina iš tos daugiau jau vyriškos pusės. Ir jie, pavyzdžiui, kitą kartą net negalvoja, kad tai yra smurtas. „Tai yra jiems natūralu“, kaip sako Butyras“.

Šis filmo *Hate* vertinimas gana iškalbingas. Kaip iššūkis buvo suprasta ne tai, kas priverstų padaryti tai, ko manei negalinti (-s), kas pareikalavo kokių nors ypatingų pastangų įveikti kliūtį, išspręsti prieštaravimus, kilusius savyje, kas paskatintų refleksiją, bet tai, kas buvo nepriimtina (bet tas nepriimtumas buvo pateisinamas ir prie jo pasilikta). Problema ne pats nepriėmimas, bet tai, kad šis nepriimtumas, atmetimas buvo pateisinamas vyrų stereotipizavimu, nors filmo žinia turėjo būti socialinės atskirties ir neapykantos, vedančios prie žiaurumo, smurto ir akligatvio sąsajos. Šis vertinimas rodo šio tokį refleksijos stygių, galbūt stygių pastangos matyti neapykantos ir jos gimdomo smurto ir žiaurumo socialines priežastis, nueinant lengviausiu, „stereotipiniu“ keliu, viską suvedant į „vyriškumą“. Net jei ir suprantama, kad kalbama apie socialinę atskirtį ir rasinę neapykantą. Tai lyg rodytų, kad pradinis seminarų vertinimas, kuriuose „daug kas buvo žinoma kaip istorikai“, buvo kiek supaprastintas ir nuvertinantis, galbūt nesąmoningai ignoruojant tai, kas nebuvo žinoma, gal ir išklausius, bet neįsisavinus, neįsisąmoninus.

Kitai mokytojai šis filmas, nors ir nebuvo toks atgrasus ir nepriimtinas, bet prisipažino, kad antrą kartą nežiūrėtų. Tačiau dėl šiek tiek kitų priežasčių, tiesiog norėjosi kitokios pabaigos, kur gėris nugalėtų blogį, ir parodoma kokia nors išeitis:

„Nebuvo ant galo man lyg geresnio kažkokio tokio, norėjosi... Nu pereit iš blogio į gėrį kažkokį gal ten... gal.“

Šį troškimą galima suprasti ir jis visiškai aiškus ir pateisinamas. Ir negali dėl to žmogaus kritikuoti. Nors galima būtų tikėtis daugiau refleksijos, daugiau bandymo suprasti ir išsiaiškinti būtent tokio režisieriaus pateikimo nešamą žinią, kad ir tokią, kad patogios išeities, nepakeitus sistemos, gimdančios tokią situaciją, nėra. Išeities nėra, siekiant išlaikyti segregaciją, socialinę atskirtį ir neapykanta persunktus stereotipus.

Atsakant į klausimą, ką norėtusi tęsti, gal kokiomis nors temomis reikėtų daugiau kalbėti, išsivystė taip pat gana iškalbingas pokalbis, kurį verta pateikti:

„1-1 Aš tai žinot ką norėčiau? Pavyzdžiui man jau ta socialinė atskirtis – viskas aišku, ir tos diskriminacijos. Man, pavyzdžiui, labai įdomu, pavyzdžiui, apie šitas... kaip čia dabar pasakyt, lytines tas mažumas. Pavyzdžiui, kokia Europoje yr patirtis? Kaip jie priėjo prie tos tolerancijos, pavyzdžiui? Man labai įdomu, už tai, kad aš dabar, vat, irgi, žiūriu per televizorių, ir skaitau straipsnius, stengiuosi, bandau surasti savyje, nes labai sudėtinga yra.

1-2 Ir suvokti, ane, net norisi? Kas, kur? Tie, tie...

1-1 Kaip čia yra? Aš, pavyzdžiui, esu skaičiusi tokių rusų istoriko parašytą knygą, pavyzdžiui, apie tas visas senąsias civilizacijas, kad, praktiškai, tie dalykai buvo gana normalus reikalas. Ir kaip mes, vat, pavyzdžiui... Nu kaip mes tą turim daryt... Kaip tuos žmones turim priimti? Ir kaip tai padaryti, kad nebūtų skausmingai...?

1-2 ... Ar jie yra ligoniai, ar jie yra psichologiškai kažkaip...? (...) Ar čia yra mada, iš užsienio ateinanti? Anksčiau gal tiek ir nebuvo, gal gėdijosi pasirodyt? (...)

1-1 Bet aš galvoju, kad taip dabar taip viešai jie reiškiasi, jiems čia demonstracijų, ir visko, reikia, tiesiog jaunimas gal jis ir ne toks yra, ir gal net jiems įdomu, o gal jie... Aš galvoju, kad čia dar daugiau to jaunimo gali pritraukti, ir nežinau... Man tai kažkaip tai... (...) Nu, vat, pavyzdžiui, šitas reikalas man labai įdomus. Aš, pavyzdžiui, norėčiau žinoti kitų valstybių patirtį, vat, ką jie darė, kaip jie priaugo prie to, kaip jie, kad taip jie paprasčiau žiūri į viską, ar jie ten tolerantiškesni? Vat, kaip tai išsiugdyti? (...)

1-2 ... va, Gražulis, jis niekaip negali susitaikyt... Ir piktina. Va, kai kuriuos piktina... Man tai irgi labai sunku prisitaikyt, kad jie tokie. Nu taip, vat, ten eisenos, ir viską, juos puoselėja, ojezau... Aš tai irgi prieš, pavyzdžiui, širdy esu...

1-1 Aš tai sakyčiau taip, kad viskam turi būti ribos.

1-2 Kad jie nesiviešintų taip. Darykit, ką norit, eikit kažkur į savo klubus...

1-1 Tai jeigu jie viešinas, tai mes... kas tie mes? – hetero..ksua...lūs...? cha...ane? Tai ir mes tada viešinkimės, kad mes tokie esam? Nu va, sakau, man šitas dalykas labai įdomu. (...)

Šis trumpas pokalbis – neblogas „veidrodys“ platesnės situacijos Lietuvoje šiuo konkrečiu klausimu. Pirmiausia – nežinojimas, ką daryti su turėtais įsitikinimais, kurių negali paneigti vien imperatyvu „žiūrėti palankiai“ ar „gerbti“. Negali žmogus gerbti kažko, kam priešinasi visas iki tol turėtas ugdymas ir vertybinės nuostatos.

Empatijos neįmanoma sukelti žmonėms, kurių vieša „saviraiška“ tematoma ar tepastebima tik ta, kurią atseikėja žiniasklaidos priemonės, t. y. arba karnavalinius užsienyje vykstančius renginius su mažai varžoma seksualine raiška, arba kokias nors kitas „žinias“, perteiktas per pasidarygėjimo prizmę. Žinoma, galima prikišti, kad, norint pavyktų surasti ir kitokios informacijos. Ji nėra slapta. Yra juk publikacijų, straipsnių internete, kur atremiami tie priekaištai, aiškinami skirtumai tarp „paradų“ ir „eitynių“, [rašų ir straipsnių apie Lietuvoje įvykusias pirmąsias eitynes. Bet, kaip rodo šis pokalbis, reikalinga informacija žmonių, pavyzdžiui, gyvenančių ne didmiesčiuose, nepasiekia. Ir, kad ir kaip geranoriškai žmogus būtų nusiteikęs, neturi už ko užsikabinti, kad iš tikrųjų suprastų, kaip čia yra su skirtingomis seksualinėmis orientacijomis. Ir šio nežinojimo, nesigaudymo negalima suvesti į homofobiją. Reikia tiesiog daugiau švietimo ir atitinkamų specialių mokymų, skirtų mokytojams, kur jie galėtų išsiskutuoti, išsikalbėti, išsakyti visus argumentus ir išklausti kitokių argumentų, psichologų paaiškinimų, kad būtų pristatytos realios, žmogiškos problemos, su kuriomis susiduria šie žmonės – nuo sunkumų susidoroti su aplinkui tyrančia nepakantumo atmosfera, baime ir sau ir kitiems prisipažinti ir atsiskleisti, iki diskriminacijos patirčių, prarandant darbą, negalint pasilikti auginti vaikelio, kurį paliko miręs ar mirusi gyvenimo draugas ar draugė, prarastą bendrai užgyventą turtą dėl netikėtos partnerio (-ės) mirties, negalėjimą spręsti svarbiausio klausimo ligoninėje, sunkiai susirgus partneriui ar partneriai, nes klausama giminaičių, kurie gal buvo ir atsisakę ir pasmerkę.

Kitas dalykas, kuris darosi akivaizdus, nepaisant visų išryškėjusių baimių, – analizuotuose seminaruose, priešingai nei eskaluojamos baimės, šia tema arba faktiškai kalbėta nebuvo, arba paliesta tik probėgšmiai (kalbant apie žmogaus teisių dokumentus, ištakas, esmę, gal paliečiant ir konkrečias gyvenimo situacijas, ir bendresnę LGBT istoriją) ir mokytojų atmintyje neužsifiksavo. Kas, kaip jau buvo minėta, yra nepakankama bent jau kai kurių, ypač aštrių temų klausimu. Mokytojams juk ypač turėtų būti aktualu šias temas išsamiau paanalizuoti, kad, susidūrus su įvairiomis galimomis situacijomis, kad ir, pavyzdžiui, su mokiniiais, kurie pasirodytų besą kitos lytinės orientacijos, turėtų pakankamą kompetenciją tą faktą priimti, neskaudinant, nežeminant ir neprileidžiant galimo žeminimo ir smurto iš kitų mokinių tarpo.

Šiame pokalbyje galime pastebėti visas „klasikines“ klišes kitos lytinės orientacijos atžvilgiu (psichiniai ligoniai, tegul nesidemonstruoja ir pan.) tik su vienu skirtumu, kad šiuo atveju akivaizdi savirefleksija, kad šios klišės vadinamos kaip klausimas, o ne kaip kategoriškas teigimas.

Toliau pokalbyje išaiškėjo, kad šios mokyklos mokytojos mano, kad apie socialinės atskirties, neįgalumo, religijų, skirtingų odos spalvų problematiką daugiau ar mažiau žino, bet gerai būtų daugiau informacijos apie subkultūras:

„1-1 Subkultūros labai įdomu yra... Tie visokie pankai kur būna... Po to, uždaros dar tokios būna bendruomenės, kurios turi savo... Jo, įdomu labai subkultūros... Aš labai mažai žinau apie jas... Man tai būtų įdomu.“

Taip pat buvo pastebėta, kad apie rasizmą per paskaitas buvo kalbama kiek kitaip, negu buvo žinoma, ir tai buvo įdomu.

Pasiteiravus apie reflektyvius dienoraščius, atsakymai buvo labai vangūs, buvo bandoma pasakyti tik, kad buvo kažkas užsirašinėjama, bet galima spręsti, kad eina kalba apie užrašus per paskaitas, o ne apie reflektyvius dienoraščius. Panašu, kad nevedė jokių reflektyvių dienoraščių, nes arba nelabai supranta, ką turėjau galvoje, klausinėdama apie juos, arba bando išsisukti, kad kažką rašinėjo.

Paklausus apie naujas perspektyvas, pasikeitusias nuostatas, pašnekovės nelabai ką turėjo pasakyti, nors pripažįstamas, kad požiūris kai kuriais klausimais, tokiais, pavyzdžiui, kaip politika, prasiplėtė.

Kaip galima matyti iš tolesnio pokalbio, nuostatos iš esmės, nors mokytojos ir labai nuoširdžios ir geranoriškos, kai kuriais klausimais taip ir liko ne visai pakitusios. Ir tą taip pat galima sieti su tuo, kad nepakanka vien teoriškai žinoti, kad skirtumai nėra blogai, kad žmonės yra skirtingi. Tarpkultūrinei kompetencijai įgyti yra būtinas konkretumas, konkretus aiškinimasis, susipažinimas su tomis kultūromis (taip pat ir religinėmis, apimant ir Naujuosius religinius judėjimus, ir sekuliaras subkultūras, ir kultūrinių konstrukcijų mechanizmus, kurie formuoja daugelį stereotipų, iš kurių ryškiausi – „vyriškumo“ ir „moteriškumo“, taip pat ir lytinės orientacijos sampratų klišės).

Kalbant apie taikytus metodus, kuriuos mokytojai kūrė, ir liestas temas su pasirinktomis klasėmis, buvo parodyta, kad aptartos tokios problemos:

„1-1 Aš galiu pasakyti, kad septintai klasei sukūriau... Nu, reiškia, mes parengėm tuos metodus, ir aš pritaikiau septintai klasei apie spartiečius, dėl neįgalumo, kaip, reiškia, spartiečių bendruomenė gimdavo vaikas, jį apžiūrėdavo seniūnai, ir jeigu jisai būdavo neįgalus, jį numesdavo nuo uolos. Ta prasme, jie tokių neaugino. Nes jų tikslas buvo užauginti karingą tautą, kuri kariautų, būtų užsigrūdinę visi... Tai aš, va, su vaikais vedžiau tą. Ir ten, pagal tą mūsų aprašą, kuris buvo, su septintokais mes tą darėm. Pas-kui vedžiau su aštuntokais „geografiniai atradimai“. Vaikai vaidino, vieni buvo čiabuviai, kiti europiečiai, jų santykius atskleisti. Na, dešimtokai, kai rašė atsiskaitymą, kontrolinį,

buvau įdėjusi klausimus tokius, – mes truputėlį buvome palietę – toks šaltinis buvo vadovėlyje – kaip Hitleris, reiškia, vykdavo savo politiką, – irgi stengėsi visus kitus – ir kitos lytinės orientacijos, neįgaliuosius, kitų rasių žmones – sunaikinti... Išgryninti savo rasę. Tai va, buvau įtraukusi, „ar jūs pritariate tokiems dalykams ar ne“? Tai va čia buvo tik tokie, klausimo pobūdžio. Kaip vaikai supranta, kaip mes esam kalbėję, kaip jie tai vertina...“

Kaip matyti, šie metodai, kurių aprašai yra trumpai pristatyti ir šioje studijoje, buvo aktualiai pritaikyti per pamokas su skirtingomis klasėmis, prisilaikant rekomendacijų, gautų per seminarus. Temos buvo, palyginus, gana įvairios – neįgalumo problema, nacistinė politika lytinės orientacijos, neįgalumo, „rasės“ klausimais, kultūrų susidūrimas (europiečiai ir Amerikos čiabuviai), ką tikrai lengva integruoti į pamokas.

Paklausus, kas nepasiteisino, atsakymas buvo toks:

„1-1 Aš šeštokam irgi pagal tuos metodus daviau, ten, padaryti skaidres apie regioninius skirtumus Lietuvos, tai jie, vieni pabandė, bet ten, praktiškai, buvo <...> (pavartojo išsireiškimą, kurio neįmanoma iššifruoti), man nepatiko, kaip šeštokai jie ten yra visai kito lygio, ir... na, aš pagalvojau, kad jiems gal kažkodėl netinka šitas metodas. Aš negalėjau jiems jo taikyti, toliau vystyti, net pati nevysčiau, ir net nereikalavau, nes jie yra... ir neatsakingi... tokia klasė... truputėlį neatsakingi... Aš būčiau pati labai daug dirbus, o reikia čia kad vaikas pats dirbtų ir pats norėtų. Tai va tiek, tas skaidrių kūrimas šeštojo klasėje man nepasiteisino. Etnografiniai tie... kaip čia... rajonai tie Lietuvoje. Etnografiniai kraštai.“

Šioje vietoje lieka neaišku, ar nepasisekė dėl to, kad šie šeštokai dar nesugeba savarankiškai paruošti skaidrių, ar tiesiog tai, kad apie Lietuvos etnografinius regionus ne taip jau paprasta gauti lengvai prieinamos medžiagos, kuri tiktų skaidrėms. Lengvai prieinama, turima omenyje internetinė. Gali būti ir viena, ir kita. Kad ir kaip tai nebūtų keista, turint omenyje ypatingai stiprų ir visuotinį etniškumo puoselėjimo akcentavimą visomis priemonėmis. Nebent etnografiniai tyrinėjimai yra tik nedaugelio profesionalų reikalas, liaudžiai paliekant gana skystokas klišes apie tautiškumą, kišant surogatinius tautinius kostiumus, kaimo kapelų muziką.

Pokalbio metu taip pat buvo užtikrinta, kad toliau bus naudojamosi bent kai kuriais metodais, ir išreikštas pageidavimas turėti po ranka kokią nors parankinę metodų knygelę, priminus, kad vieną metodą jau anksčiau naudojo:

„1-1 Aha... Nors tą „Už ir prieš“ aš ir anksčiau darydavau. Bet šiaip, vat, pavyzdžiui, labai gerai. Tikrai. Sakykim, netgi turėti va tokią parankinę metodų knygelę tikrai labai gerai.

Nes, pavyzdžiui, vat, kitą kart, aš tokia esu, kad viskas man kyla ekspromtu. Aš galiu galvot, nesugalvot, nes klasėse vaikai labai skiriasi, vieniems tą gali taikyt, kitiems kitą... Tai va tokią parankinę metodų knygelę šalia savęs turėti, yra labai gerai. Labai geras dalykas.“

Aiškinantis, kaip mokiniai priėmė tai, kas buvo daroma šio projekto ribose, ar nebuvo kokių nors problemų, buvo atsakyta, kad mokiniai labai noriai dalyvavo, jokių prieššūkimų nerodė, patys labai mėgsta ant scenos lipti. Žinoma, mokinių norumas dar nereiškia, kad lengvai ir be didesnių problemų priėmė kokių nors kitokių požiūrių į reiškinius. Tai gali reikšti ir tai, kad nebuvo pristatyta jokio kitokio požiūrio, kuris kirstųsi su jau turimais, įsisavintais anksčiau. Iš pokalbio aiškėja, kad kai kuriais klausimais mokytojos pačios sau dar nėra radusios įtikinamų atsakymų ir nežino, kaip reikėtų tuos reiškinius interpretuoti. Ir kalbama ne vien apie kitas seksualines orientacijas, bet ir apie kitokias grupes, pvz., romus, Jehovos liudytojus, kurie beldžiasi į duris, net ir suvokiant, kad tokia reakcija, akis į akį susidūrus su jais, yra ne visai tokia, kam buvo iš anksto bandoma nusiteikti, įtikinti save „pozityvui“ ir „palankumui“, ir atvirai pripažįstama, kad nuostatos nepasikeitė:

1-1 Nea... Aš tiktais, ta prasme, kad jie labai klausydavosi, ką aš jiems pasakojau, arba savo patirtį kokią, ką girdėjau, ką mačiau. Tai, vat, jiems įdomu, ir jie viską priimdavo. Bet kad jie, ten, kažką prieštarautų, ar ten ginčytųsi... Nu, aišku, ten paklausia ko nors, ar jis pasako, ką matė, padiskutuoja ir viskas. Bet kažkokių prieššūkimų nebuvo. Tik, vat, kaip aš sakiau, kad va dėl to... mes, va, čia, turėjom dar su „Piliečio žadintuvu“ dar tokį projektą vykdėm, ir mum ten irgi užsiėmimai, ir ten irgi gerai labai parengta metodinė knyga, ir ten mes irgi ejom – „eurotraukinys“, kada, reiškia, vagone susirenka skirtingi žmonės, ta prasme, ten, kur dažniausiai, žmonės, turim stereotipų, ten – čigonas, pavyzdžiui, ten koks nors, ten, gėjus, ar ten, nu, sakysim, moteris su verkiančiu vaiku, ar kokie pensininkai, nuolat burbantys... Nu, vat, tokiais visokiais, ir požymiais asmeniniais, išskirtiniais. Tai, va, kai mes su vaikais kalbėjom, kad... Tai jie, vat, irgi, dėl ypatingai va to, va, reikalo, kur kalbėjom, vat... berniukai labai priešinosi, irgi, sako, iš p raidės... nu... labai reagavo... ir labai priėjom išvados, kad iš tikrųjų labai sudėtinga pasirinkti, su kuo tu, pavyzdžiui, norėtum kaimynystę gyventi... vat iš tu... Kaip man vakar buvo, vat, parduotuvė buvau... Priėjo prie manęs čigonė, ir sako: „sušelpkite besilaukiančią moterį“. Kaip jūs galvojat, ką aš dariau? Aš ją pamačiau, aš iš kart pagalvojau, kad ji manęs gali prašyti pinigų. Tai aš savo terbą ant šitos va pusės, ir nieko nesakiusi – pro duris. Nu aš negaliu. Nes ji apsirėdžiusi buvo puikiai, atrodė puikiai, suprantu... O ji pamatė, pasirinko mane kaip auką kokią, chachacha... nu... tai aš... aš nežinau, vat, labai sudėtinga... Ir, sakytum, gyventų čia kaimynystę čigonai... Nu tikrai... nori tikėk, nori ne... (...)

1-2 Kaip mane suerzina jehovistai... Kai eina po namus ir nešioja knygučes. Aš jau, žinokit, pradarau – jau šuo suloja, – pradarau balkoną pro kitą pusę – ir aš iš karto: ačiū, eikit lauk. Jie stovi. „Eikit lauk!“ Ir viskas, Uždarau balkoną, su jais nekalbu, ir nežinau, kodėl aš taip... Dar anksčiau tai šnekėdavau... Bet jie mane nervuoja, nes bruka ir bruka... vaježau... tai dabar viskas: „ačiū, eikit lauk“. Viskas... Dar neįėjo, jau jie kieme, bet aš paprašau, kad jie išeitų. (...)

1-1 Žinokit, aš irgi... Vieną kartą... čia visai neseniai buvo, ane? Neseniai buvo, prieš kokias dvi savaites. Tai aš pažiūrėjau pro akutę, žiūriu, jau su popierėliais, ir supratau.. Aš mačiau kaip, pro langąėjo dvi, ir taip ... jie visi vienodai eina, žinokit... eisena jų vienoda. Lėtai. Vyrų su kostiumais, ir su tais popierėliais. Ir aš vyrui liepiau, sakau – eik tu, sakau, nes aš dievažį pradėsiu koliotis, eik tu, nes tu vis vien kitoks esi... Jisai nuėjo, jam ten pasiūlė, gerai, ačiū, jisai sako, būtinai paskaitysim, ir jos nuėjo.“

Situacijos daug kam atpažįstamos ir suprantamos, kasdieniškos. Iš tiesų – ką daryti su „palankumu“, kai kažkas įkyriai veržiasi į namus su nepageidaujama propaganda? Situacija analogiška, kai po namus vaikšto prekybos agentai. Tiesa, dabar dažniau tai atliekama telefonu ir galima paprasčiausiai nesileisti į kalbas. Gal šiuo atveju vėl susiduriame su pagrindiniu trūkumu, kurį galima matyti vykusiuose mokymuose – neišryškinta tai, kad tarpkultūrinės kompetencijos tikslas nėra pamilti visas kultūras, nes tai neįmanoma dėl daugelio faktorių, kaip neįmanoma pamėgti visų valgių. Tikslas yra suprasti, kad kiekvienas žmogus turi teisę į lygias galimybes, kurias garantuoja žmogaus teisės, **nepaisant** įvairių dalykų, kurie gali kažkam būti nepriimtini, nemalonūs, atgrasūs, nesuprantami. Ir tuose jausmuose nėra nieko blogo. Bloga yra tai, kad kartais tie jausmai laikomi pakankamu pagrindu diskriminacijai, segregacijai, represavimui, skatinimui smurto prieš žmones vien dėl jų priklausymo kuriai nors kultūrinei grupei, net jei tas konkretus žmogus nepadarė jokio nusikaltimo, kurį galima būtų patraukti baudžiamajai atsakomybei.

Būtų, žinoma, idealu, jei tarpkultūrinių kompetencijų ugdymą patys mokytojai, ugdytojai, susietų ir su saviugda, savo charakterio ugdymu, didesne savirefleksija, kaip kad matome šiame pokalbio epizode, kuris rodo tokias geranoriškas mokytojų pastangas pačioms sau išsiaiškinti šias problemas ir rasti atsakymus.

Ir, visiškai nuosekliai, mokytojos išreiškė pageidavimą ne tik geriau susipažinti su subkultūromis (kaip galima suprasti, tiek religinėmis, tiek ir sekuliariomis), bet ir konkretnesnio susipažinimo su pačiais žmonėmis iš skirtingų sluoksnių, skirtingų socialinių / kultūrinių grupių:

„1-1 Jo, laba apie tas skirtingas labai grupes visuomenėj, sakysim, va, tie... Žinai kai mes buvom seminare, buvo ten tų, kur... kur, ir čigonai, kaip mokosi, kiek, sako, problemų turi... Galbūt, net, žinot, kas, sakysim, labai įdomiai būtų, pavyzdžiui, tokiuose seminaruose konkrečiai, ten, pakviesti konkrečios kažkokios tautos ar socialinės grupės atstovus, su jais pabendrauti. Akis į akį. Labai būtų įdomu, pavyzdžiui, su kokiais turtoriais, arba su kokiais, nu, rusai – mes žinom, ten, nu, sakysim, ten, ar čigonų kokius atstovus... Nu aš nežinau, ar kokie narkomanai, kompaniją... ar, ten, nu nežinau... taip, va, kaip piliečio žadintuvas organizavo, tą vaikams gyvąją biblioteką, kai jie kalbėjo su tais autistais, galėjo kalbėt, buvusiais narkomaneis, su blondine, su vegetaru ... jėzau, kaip jiems patiko...“

Kaip matome, šis Projektas šioje mokykloje dubliavosi su kitu projektu, „Piliečio žadintuvas“, kuris pasiūlė tai, ko galbūt trūko šiame seminare – konkretaus tarpkultūrinio bendravimo, kurie gal galėtų padėti žmonėms kažkaip pasirušti tokiems netikėtumams, kaip netikėtas susidūrimas parduotuvėje, kada spontaniškai sukiyla visi turėti stereotipai ir baimės, nepaisant visų pozityvių įsikalbinėjimų ar kaltės jausmo, neįsileidus į namus visokių įkyriai besibeldžiančių misionierių, kad ir kokios religijos atstovai jie būtų.

Kalbant apie aktualumą, mokytojos supranta, kad projektas aktualus, ir tai supranta gana apokaliptiškai, kaip ateities viziją:

„1-1 Ir, sakyčiau, po kelerių metų dar bus aktualiau. Kaip vakar per televizorių pasakė, jau lietuvių nebeliks, kurie dirbs juodus darbus, tai faktiškai pas mus suvažiuos iš rytų visokie žmonės, ir mes tikrai susidursime... (...) Pamokykime mes juos ha ha ... istoriją Lietuvos ha ha ha... Nu o ką? Apie kinų civilizaciją... Puikiausiai, nu... (...)“

1-2 Kokią mums čia koloniją... kalbą pradėtume mokinti, nuo kalbos... ir taip toliau...

1-1 Nu... nuo kalbos... turėtumėm darbo, taip sakant... ir toliau gyvuotume... Nu tiek... Aš, va, taip manau... Kas man labai įdomu.“

Šiuo požiūriu, kalbant apie galimą imigrantų bangą, kolonijas, situacija priimama su humoru, kaip galimybė, gal nelabai ir įtikėtina, bet visai įmanoma, ir kad asmeninė situacija nuo to gal ir nenukentės, bet priešingai, bus galima ir toliau dirbti savo darbą. Žinoma, visas šitas juokavimas – prastėjančios demografinės situacijos provincijose, tuštėjančių ir beužsidarančių mokyklų kontekste. Be ypatingos baimės dėl „išmirštančios“ „etninės“ lietuvių tautos.

Galiausiai, dar pokalbyje buvo išsakytas pageidavimas, kad mokiniai turėtų daugiau gyvo kontakto su įvairių kultūrų atstovais. Tiesiog „tikro kontakto“.

POKALBIS SU DAR VIENA MOKYTOJA ATSKIRAI

Ši mokytoja apie seminarus tepasakė visiškai neutralią, nors ir pozityvią frazę: „Kažką daugiau ar mažiau naujo tuose seminaruose išgirsti, o paskui grįžti namo ir pritaikai.“ Kaip tikrai naudingus, nurodė tuos seminarus, kuriuose buvo sudarinėjami planai... Bet taip pat, kaip galima suprasti, ypač įstrigo seminarų metu įsisavinta žinia, kad kartais ir nieko blogo negalvojant, galima įžeisti kitą žmogų, neatsargiai pavartojant kad ir įprastą žodį:

„Kad mes kitąkart nepagalvojame – ir vaikai, ir suaugę – galime įžeisti žmogų mąstantį kitaip, ar tai kitos rasės, ar mažumų tautinių, ar kitų mažumų, tiesiog net to nenorėdami, nepagalvodami, ir kai vyko tie užsiėmimai, kada gvildenome tuos klausimus, tai paskui kažkaip į visa tai imi kaip ir atsargiau žiūrėti. Sakykim taip...“ Kiek toliau pokalbyje vėl apie tai užsiminė:

„Ir sakau, vat, vaikai, ypatingai kai tie tokie paprasti terminai, kaip jie net nesusimąsytami... Vat mes paskui ir diskutavom klasės valandėlių metu, kad ne juodaodis, o negras... nu vat tie tokie... net negalvodami jie anksčiau... kad gali įžeisti žmogų tuo, to žodžio kilmės nesuprasdami, nesigilindami... tai va tokių...“

Tai rodo, kad šiai mokytojai iš tiesų ši mintis buvo labai reikšminga ir svarbi. Per ją ji konstruoja savo naują požiūrį į įvairius reiškinius, stengiasi ir pati kontroliuoti savo žodžius, ir moko to vaikus. Tai jau nemažai...

Bendrai per seminarus, kaip toliau aiškino mokytoja, nieko lyg ir nepritrūko, bet, kaip ir aukščiau aptartos mokytojos, išreiškė nepasitenkinimą filmais, ypač tuo pačiu *Hate*, kurio atžvilgiu išsakė tokią nuomonę:

„Tas, kaip ten buvo tie paaugliai, kaip jie paskui agresyvūs pasidarė... Manyčiau, kad šia tema, bendrai paėmus, buvo galima rasti kitokių filmų.“

Paklausus apie iššūkį, skirtingai nuo anų mokytojų, labiau akcentavo homoseksualų temą, kuri, kaip matėme, analizuojant paskaitų medžiagą, nebuvo ypatingai akcentuojama:

„Nu filmai... Bet ir... pasiklausius, kad ir apie tuos homoseksualus, mes čiot neturėtume garbinti... Sakau – jie netrukdo, tegu jie gyvena, – čia mano nuomonė, – tegu jie gyvena savo gyvenimą, bet kažkaip man atrodo, kad jie kitąkart per daug – aišku, gal kiek tai ir spauda – bet jie reikalauja kaip ir per daug teisių... – ne teisių, ne, bet dėmesio... Šitaip sakyti... Teisės tai visų žmonių yra vienodos, bet kad jie reikalauja, vat tiesiog, dėmesio netgi daugiau.“

Iš to, kaip ši mokytoja formuluoja savo pasipiktinimą, matyti, kad, nors ir yra išlaikiusi savo akivaizdų nepakantumą ir tuos pačius banalius ir klišinius priekaištus, kuriais bandomas pateisinti šis nepakantumas („reikalauja per daug dėmesio“), matyti, kad buvo girdėti argumentai, kad reikalaujama teisių. Tik šioje vietoje susiduriama su prieštaravimu, suvokiant, kad teisės lyg visų žmonių vienodos, tada belieka reikalauti dėmesio. Vadinas, arba sąmoningai, arba ne, bet nematomas skirtumas tarp bendrai žmogaus teisių, į kurias, be abejo, kiekvienas žmogus „turi teisę“, ir konkrečios valstybės teisinės bazės, kur žmogaus teisės ne visiems gali būti užtikrintos arba bent jau ne visos.

Taip pat iš šios replikos matyti, kad yra pastanga reflektuoti, kad gal už daugelį neigatyvių įvaizdžių šiuo klausimu atsakinga žiniasklaida, bet iki galo išvados iš to nėra padaromos, priimant tas pačias klišes lyg savo pačios nuomonę. Nors pati mano, kad tapo šiek tiek liberalesnė: *„Sakykim taip – šiek tiek nuomonė pasikeitė, plačiau... nu kaip?... žiūrėjau gal daugiau tiesiog siauriau į visa tai, dabar – liberaliau, jeigu galima taip pasakyti.“*

Inovatyvių metodų netaikė, nes dirba socialine pedagoge, kas, iš tiesų, turėjo šiai mokytojai būti labai naudinga patirtis, galėjusi padėti geriau nei bet kam kitam suprasti šio Projekto tikslus ir uždavinius. Bet savo veikloje, kaip teigė, galėjo ir be tų metodų kažką pritaikyti. Kas visiškai įtikėtina, turint omenyje pokalbį su mokiniais, kurie pasirodė gana supratingi, nors tuo pačiu klausimu, kuris daugeliui kaip „suklupimo akmuo“, galima buvo pastebėti šokių tokių pasyvaus nepakantumo bruožų, net jei juos ir stengtasi pernelyg neryškinti.

Į klausimus apie ketinimus toliau tęsti šio Projekto įdirbį, jį pritaikyti ateičiai, mokytoja negalėjo atsakyti, nes dėl etatų mažinimo priversta palikti mokyklą, nors pokalbio pabaigoje lyg ir užtikrino, kad naudosis jais kitame darbe. Paprašius sukonkretinti, atsakė, vėl akcentuodama tą patį posakių apie kitus kontroliavimą:

„Hm... nu, sakyki, kad ir apie rases, kažkaip manau, kad mes, žmonės, gal daugiau negalvodami, bet galime įskaudinti kitą – ai, ten rusas, ai, ten toks, ai toksai... ir apie rases kalbant... sakykim, dėl tų mažumų – man ir anksčiau jie netrukdė, o jeigu teko su žmonėmis bendrauti, tai jie dažniausiai būna labai apsišvietę, ir išprusę, ir net malonu bendrauti, o ten jų asmeninės pakraipos ... man netrukdo. Man nei anksčiau... dabar gal netgi dar plačiau, laisviau į tai žiūriu, kažkaip nuomonė... kaip čia pasakyt, tapo liberalesnė netgi dar.“

Tai yra pokalbio pabaigoje pirma išsakytas šio toks nepakantumas virto teigiamų savybių vardinimu, jas prisiminus, ir dar kartą pabrėžus, kad tapo liberalesnė, kuo tikrai norisi tikėti.

Reflektyvaus dienoraščio nevedė. Ir į tai atsakė trumpučiu „Ne“.

Krašto tarpkultūrinė situacija, šios mokytojos manymu, yra tokia, kad tenka nemažai susidurti su įvairiomis kultūromis, taip pat ir socialinėmis problemomis vaikų gyvenamuose namuose:

„Na yra problemų, pas mus, va, šiaip, nes... kaip čia pasakyti (...) ir dėl to tikėjimo – vieni yra evangelikai, kiti katalikai, yra, sakykim, ta socialinė problema vaikų namuose... Tai susidūrėm...“

Paklausus, ką mano, ką galima būtų tobulinti vaikų ugdymo programose mokyklose, kalbant apie tarpkultūrinių kompetencijų ugdymą, mokytoja pastebėjo, kad būtų gerai, kad į literatūros programą būtų daugiau įtraukta apsakymų, kurie priverstų vaiką pagalvoti:

„Gal tiesiog, kad va jeigu būtų ar tai, ar, literatūra... kaip va ta lietuvių kalba ir literatūra... kad tie apsakymai tokie būtų įtraukti, kur susidurtų, kur vaikas gautų pagalvoti.“

O dėl tokio pobūdžio projektų aktualumo suabejojo, laikydama, kad *„aktualiau gal yra didesnės ir miesto mokykloms, nes mūsų, sakykim, kaimo mokykla maža, tarpusavio santykiai mokinių, sakyčiau, yra labai geri, palyginti. Ir mokytojų su mokiniais santykiai yra geri, ir tas kažkaip neišryškėja, taip ir socialinis sluoksnis, ir nėra tų tokių problemų. O miestuose, žinau, kur ir tie rusakalbiai, – iš karto problemų jiems atsiranda, ir dėl tų socialinių sluoksnių... Žinau, kad kitur būna, kad vaikai nenori net eiti to nemokamo maitinimo, nes jie jaučias, taip sakant, blogiau už tuos, kuriems nereikia maitintis nemokamai.“*

Paklausus, kokios galimybės jų miestelyje viešai pasirodyti kokiems nors mokiniams kaip kokių nors subkultūrų atstovams, taip pat jokių didesnių problemų, jos manymu, nebūtų:

„Nu žinokit, buvo pas mus viena mergaitė, kuri buvo pradėjusi rengtis kaip gotė, paskui išvažiavo į užsien... į miestą kažkokį, ir parvažiavo, bet aš negirdėjau, kad kas nors ką nors, kokių užgauliojimų. Ji tiesiog viena, čia nebuvo, kas ją palaikytų, draugų jina neturėjo, bet jau atkreipdavai dėmesį, kai ją pamatydavai, kad jina išskirtinė.“

Šios mokytojos pastabos rodo, kad tarpkultūrinių kompetencijų seminarų medžiagą tikrai suprato gana adekvačiai, ir reflektuoja savo betarpiškoje aplinkoje, kiek tai aktu, tik nepastabi, kad konkrečiai joje būtų kokios nors rimtesnės problemos, tarp jų ir socialinės atskirties (net jei ir buvo pokalbyje momentų, kurie rodytų, kad kai kurie klausimai asmeniškai dar nėra atsakyti). Kad bendruomenė įvairiais tais aspektais (net jei aukščiau ir minėjo, kad yra įvairių krikščionių bažnyčių atstovų, bet, akivaizdu,

šie skirtumai čia mažai kam svarbūs) gana homogeniška ir draugiška, ką kalbėjo savo ruožtu ir mokiniai.

POKALBIAI SU MOKINIAIS IR TĖVŲ / MAMŲ ATSTOVAIS

Bandant klausti apie Projektą, kuriame turėjo atėjusių į pokalbį moksleivių klasės, šie pradžioje paklausė apie kurį Projektą eina kalba, nes šioje mokykloje buvo vykdomi ir kiti projektai, kaip matėme pokalbyje su mokytojomis: „Piliečio žadintuvas“, ir dar „Savaitė be patyčių“ kaip ir visoje Lietuvoje, kurie tęsiasi, kaip moksleiviai teigė, kiekvienais metais. Ir per šiuos projektus buvo ir kažkokių specialių renginių, visiškai tinkančių ir šiam Projektui, pavyzdžiui, prieš rasinę diskriminaciją, kai buvo organizuojama speciali akcija. O per pamokas buvo liestos ir kitos temos, susijusios su šiuo Projektu: per lietuvių rašė rašinį (ar pora) apie diskriminaciją, per pilietiškumo pamoką, per etiką buvo šnekama apie patyčias. Buvo diskusijos per geografijos, istorijos pamokas. Taip pat buvo žiūrėta nemažai video.

Matyti, kad tolerancijos ugdymo klausimas šioje mokykloje nėra apleistas ir kad šis Projektas – ne vienintelis tolerancijai ugdyti. Mokiniai prisiminė ir tai, kad per Tolerancijos dieną darė akciją, pavadinimu „Laivas“, kur iš daugybės laivelio buvo padarytas didelis laivas, piešti skirtukai, kuriais buvo dalinamasi, tai interpretuojant kaip sugėbimų, draugystės parodymą.

Aišku, šios akcijos, kad ir labai gražios, ugdančios solidarumo, draugystės, dalinimosi nuostatų, nebūtinai susiję su skirtumų atpažinimu ir tarpkultūriniu bendravimu, siekiu suprasti kitokią kultūrą, įgyti tarpkultūrinio raštingumo. Tačiau išsiugdyti atvirumo ir noro suprasti kitokius, o ne išskirtinumo ir paniekos nuostatą – jau labai rimtas ir tvirtas žingsnis prie šios kompetencijos įgijimo.

Per geografijos, istorijos pamokas buvo kalbama apie religijas, pagrinde islamą, krikščionybę, budizmą, judaizmą; jų šventuosius raštus ir tiesas.

Taip pat per kažkurią pamoką (mokiniai nepasakė, kurią) buvo kalbama ir apie seksualines mažumas. Tačiau, kaip galima buvo suprasti, tai sietina su kitu projektu, kuriame mokykla dalyvauja, „Pozityvas“... Apie jį buvo paaiškinta taip:

„Yra tokie bendraamžių švietėjai, kurie veda tokius užsiėmimus po pamokų. Nu ir mes ten iš grupelės, iš kai kurių klasių į grupę įeinam ir aptarėm tai...“

Paklausus, kokia jų nuomonė apie tai, buvo atsakyta visiškai neutraliai: „Aš tai nieko... Nei už nei prieš... Kokie yra, tokie...“, „Visokių būna, visokių reikia...“, „Man tai tegu

žygiuoja... Man tai nieko blogo jie nedaro...“ Mokiniai patikino, kad neturi stereotipų. Gali būti, kad šis neutralumas, net jei vienas moksleivis ir bandė kažką mestelėti prieš „žygiavimą“, bet supranta, kad tai gali būti protestas, ir iš principo „jį netrukdo“. Be to ir patys savo aplinkoje pažįsta tokių žmonių, ir jų aplinkoje niekas į tai nekreipia ypatingo dėmesio. Pastarasis nesislapsto, kas tikrai rodo, kad visuomenė toje vietoje, kur stovi mokykla, gana tolerantiška, nesureikšminanti šio kultūrinio skirtumo. Tik, kaip būna įprasta tarp paauglių, vietinių merginų, kurios sau daugiau leidžia nei tradicinės moralės normos, atžvilgiu nebuvo vengta pašaipos, nors ir ne piktos.

Kitas dalykas, moksleiviai pageidavo daugiau gyvų kontaktų su kitų kultūrų atstovais, analogiškai populiariai praktikai, žinomai kaip „gyvoji biblioteka“...

Bendrai, kalbant apie tai, ką naujo sužinojo per šį projektą, atsakymai buvo prieštarin-gi: „*Visko daug sužinom*“, „*Pagrinde buvo viskas žinoma. Užtvirtino tas tokias žinias.*“

Bendrai galima pastebėti, kad šioje mokykloje lyčių stereotipai lyg ir nematoma kaip aktuali problema. Tokios temos nebuvo ir tarp vardijamų liestų temų nei tarp mokytojų, nei tarp mokinių. Nors susidarė įspūdis, kad šioje mokykloje mokiniai tikrai atviri, kaip ir mokytojos, su kuriomis buvo kalbėta, ir jiems tarpkultūrinis ugdymas nebuvo atgrasus, nesvarbu, ar jis buvo vykdomas šio Projekto ribose, ar to kito.

Taip pat mokiniai palankiai vertino kai kurių mokytojų bandymus taikyti inovatyvius metodus: „*Ir jeigu mokytojas moka sudominti, tai tada būna labai įdomu... paklausti, bendrauti su juo... Šiaip anksčiau būdavo tie projektai, kad paskaitydavo iš lapų mokytoja ką nors, ir viskas, daugiau tokio nieko nebūdavo, o dabar, pastaraisiais laikais – pernai, šiais metais, – tai užsiėmimai visokie, ir panašiai...*“

Paklausus, ar kas nors pasikeitė juose pačiuose, jų nuostatose, buvo prisipažinimų, kad kažkuriuo metu buvo įvykęs persilaužimas: „*Taip... Kai anksčiau būdavo tie renginiai, aš niekada negalvojau, kad mano nuomonė galėtų pasikeisti. Bet kai, vat, šiemet mes labai daug dirbom, su visais tais reikalais, tai jo, aš labai pasikeičiau. Aš visai kitaip dabar žiūriu į viską. Į tuos dalykus.*“

Kalbant su mokiniais galima buvo susidaryti įspūdį, kad šioje mokykloje visi čia vardinti projektai, mokytojų pastangos suprasti ir keisti savo nuostatas, net jei ne visada turi pakankamos informacijos, kokių pagrindų tai galėtų padaryti, rodo gana progresyvos bendruomenės įspūdį, kuri palengva keičiasi, ir keičiasi sąmoningai, suvokiant tai ir stengiantis reflektuoti. Nors kalbantis su tėvais, ne viskas buvo taip puiku. Viena iš mamų, pabandžius užmegzti pokalbį, paprasčiausiai rėžė:

„Nenorėjau sau gadintis nuotaikos, ir man visai neįdomu, čiau.“

Kita mama buvo palankiau nusiteikusi ir visai mielai bendravo, nors daugeliu atveju nelabai mokėjo suformuluoti, kas tuose seminaruose buvo naudinga, aktualu, reikalinga ar kaip nors kitaip pravertė, ar, priešingai, kėlė pasipiktinimą.

Bendrai galima tik pastebėti, kad kokios nors platesnės kultūros sampratos, refleksijos, net ir domėjimosi, ką būtų galima kalbėti su savo vaikais kultūros klausimais, ar savo pačios kultūrine tapatybe, nebuvo. Kaip nebuvo ir kokių nors kritinių pastabų ar pageidavimų, kad mokykloje ugdymo programose būtų dar kas nors įtraukta arba pakeista:

„Nu nežinau... Šiaip tai, manau, kad užtenka, ką jie ten gauna iš tos mokyklos, ką pasisemia... Neįsivaizduoju, nežinau, sakau, ir čia reikia su pedagogais tokius klausimus aptarinėti.“

MOKYKLA B

POKALBIS SU MOKYTOJOMIS

Šioje mokykloje (vienintelėje) teko susidurti su ypač negatyviai ir piktai nusiteikusių mokytojų kolektyvu. Nors, plėtojant pokalbį, galiausiai buvo prieita prie švelnesnių intonacijų ir netgi visiškai netikėtų rezultatų.

Galima buvo išskirti dvi mokytojas, kurios ypač aršiai kritikavo kai kuriuos dalykus Projekte, kai tuo metu pokalbyje dalyvavusi viena „bendruomenės atstovė“, kaip ji pasakė apie save, ir dar viena mokytoja, išreiškė nuosaikesnes ir kai kuriais atvejais visiškai pozityvias pozicijas. Pokalbis pasidėjo tokia lavina pasipiktinimo:

1-1 „Aš galėčiau pasakyti truputį savo nuomonės. Tame seminare, kur aš dalyvavau, tai galiu taip pasakyti, kad idėja pati, mintis gera, – kad reikia to tarpkultūrinio ugdymo, reikia supratimo mažumų, daugumų, ir tų religijų suvokimo, ir toleravimo kitų. BET. Man atrodo, – iš to seminaro, kur aš dalyvavau, – tai buvo prasilenkta su viena koncepcija: pilietiškumo koncepcija. Ten buvo mums – aš tą žodį panaudosiu – BRUKAMOS su mūsų ugdymo programos numatyta... e... pilietiškumo principais ... truputį kitokia mintis.

Tai jūs manot, kad prasilenkia?

1-1 STIPRIA! Stipriai pjaunasi. Ir dėl ko, manau, ir galėjo tapti mūsų konfliktų net, tokių, priežastimi tokia.

1-2 Ir dabar, va, – aš pertrauksiu kolegę, – aš prie jos lygiai taip pat prisijungiu, prie tos minties, ir antrą kartą į šitą vandenį nelįsčiau, ir pasakyčiau kitam, kad nelįstų.

Į, konkrečiai...?

1-2 Į va šito projekto, va taip suorganizuoto, kaip jis buvo, nes jis buvo lenkiamas visai kita linkme.

1-1 Mes pasibaisėjome.

1-2 Pati koncepcija gal ir graži, bet jinai buvo užlenkta visai į kitą pusę.

1-1 Taip, mes įtariame, kad norėta kažkaip tai pakreipti, vat, panašiai kaip buvo, ten, tie du herojai pagarsėję, Lietuvoje, princas ir princas. Mums pasirodė, kad čia kažkur lenkiama irgi visiškai nuo mūsų to, ką mes mokome bendrojo ugdymo mokyklose, ir vis tik pilietiškumas pas mus TURI IŠLIKTI TAS, KOKI MES JI PRIPAŽINTAME.

1-2 Tautiškumas.

1-1 Tautiškumas dar.

1-2 Jeigu per paskaitą išeina tokia kalba, kad Vytauto karūnavimo diena išvis – kam to-kia yra? Ir kam visa tai švenčiama – Joninės? Juk tai yra, vat, Darbo diena, tai čia tarp-tautinė, tai čia labai gera šventė, ar ne? O jau Mindaugo karūnavimo ar Joninės – tai yra TIKTAI LIETUVIŲ, tai kam ją išvis tokią švęst? Tokia buvo mintis, aš nemeluojau. Tai čia, žinokit, jau prasilenkia su visais... pilietiškumo, lietuviškumo, tautiškumo principais.

1-1 Kai lektorius užveža tau, kad aš turiu dar labai daug mokytis, kai jis prieš mane, na, nežinau, koki žodeliuką parinkti, – mano mokinukas galėtų būti, – suprantu, gal jis gali būti pažengęs toje srityje, ką jisai norėjo toleruoti, t.y. mums įteigti daugiau, BET, ten buvo kalba TA, kad vistiek Lietuvoje turėtų mūsų tautos didžioji dalis išlikti, o jis pasako, ką, jūs galvojate, kad jūsų kraujas geresnis, negu atvykusių iš kitur? Ne, aš negalvoju, bet šiaip ar taip, aš žinau, kad Lietuva man yra šventas dalykas. Nu gerai. Gal aš pasenusių pažįūrų, globalizmas dabar viską paima, bet nu ką padarysi? Bet kol kas tai mūsų koncepcija tokia yra. Ir jeigu Švietimo Ministerijos atstovai būtų pasiklausę tų seminarų, tai aš abejoju, ar jiems būtų neuždraudę.

1-2 Bet sakau, ten buvo tos paskaitos, ir tas pirmas tų užsiėmimų, ir tai ne mūsų vienoj grupėj... Tai buvo tiesiog į vienus vartus, kitos nuomonės neklausoma, jie labai priešišškai nusiteikę, įsiveisdavo, jei pasakydavo ką nors priešiško...

1-1 Valdė, valdė tą ...

1-2 Valdė taip, tokiu va, vos ne „Sėdėkit“... Tai palaukit, čia yra... aš suprantu... ir pas-kui gąsdina, kad jei jūs neateisit į seminarus, ar neatvažiuosit, – tai čia jūs pasirašėt sutartis... Bet palaukit. Buvo visai kita kalba, kas bus ten kalbama, o po to viskas buvo iš viso į kitą... pusę...”

Štai tokia arši buvo šio sunkaus pokalbio pradžia. Šios dvi mokytojos kalbėjo pakeltu ir labai kietu balsu, kad neliktų jokių abejonių dėl jų visiško pasipiktinimo. Pasipiktinimas, kaip matyti, buvo dėl dviejų dalykų: pirma, kad buvo užsiminta tai, kad įstatymais Lietuvoje draudžiama diskriminacija seksualinės orientacijos pagrindu, ir tai, kad, kalbant, matyt, apie etninius klausimus, buvo keliamas klausimas dėl kitų „etninių“ kultūrų egzistavimo Lietuvoje niuansų, kurie gal seminarų metu nebuvo pakankamai adekvačiai suvokti, kaip turėję vienintelį tikslą sukelti diskusiją ir paskatinti permąsty-mą dabar egzistuojančių bendrų nuostatų, kurios atrodo kaip savaime suprantamos. Šių mokytojų kietas ir aršus tonas, neprileidžiantis jokių kompromisų, jokių klausimų, labai gerai gali padėti įsivaizduoti situacijas, su kuriomis teko susidurti lektoriams,

kurie neoficialiai paklausti, kas ten iš tiesų vyko, dėl ko ten buvo kilę nesusipratimų, atsakė, kad iš tiesų dažnai atmosfera būdavo įkaitusi iki raudonumo, kai tekdavo atlaikyti kilusią klausimų ir prieštaravimų bangą, arba kai būdavo kaip nors taip pat be jokių kompromisų išsakomas nepritartimas mokytojoms, svaidančioms replikas „kam mums čia rodo tas beždžiones“ (kai buvo rodomos juodaodžių nuotraukos), ar pašomos svastikos. Pokalbis su šios mokyklos kolektyvu padėjo geriau susida-ryti vaizdą, ką lektoriams teko atlaikyti ir kokia iš tiesų sudėtinga situacija Lietuvos švietimo sistemoje, jeigu mokytojai, kurie turėtų būti pirmieji, mokantys augančius, bręstančius jaunos žmonės empatijos, supratimo yra tiek persmelkti neapykantos, kuri dangstoma skambiomis pilietiškumo ir tautiškumo sąvokomis. Šiame pokalbyje, kaip ir daugelyje kitų, kuriuose vienaip ar kitaip buvo kalbama apie seminarų metu kilusius erzėjimus ir metami kaltinimai kai kurių lektorių atžvilgiu dėl netolerancijos, taip pat gerai išryškėjo tai, kad net ir mokytojus, kurie turėtų būti kritiškai mąstantys, inteligentiški žmonės, labai stipriai veikia visuomenės informacijos kanalais įbruk-tos nuostatos ir suprimityvinta tolerancijos samprata, lyg tolerancija būtų absoliutinė nuostata, kurios apologetai privalo, kad būtų nuoseklūs, prisilaikyti absoliučiai, ir lygiai palankiai ir pagarbiai žiūrėti į akivaizdžiai kitus užgauliojančią, niekinančią nuostatą ir atvirą nacizmo propagavimą, ir, primetant tokią nuostatą „oponentui“, priekaištau-jama, kad anas yra netolerantiškas, nes nepitaria netolerantiškiems išpuoliams. Vis dėlto, matyt, tam, kad būtų ateityje kiek įmanoma labiau išvengta tokių nesusiprati-mų, reiktų metodinėse priemonėse kiek įmanoma padaryti aiškesnę skirtį tarp pagar-bos žmogui, kad ir koks jis būtų, ir kad ir kokių pažįūrų jis beprisilaikytų, ir pagarbos idėjoms, nuostatoms, kurios gal ne visos yra gerbtinos ir priimtinos, bet, jei įmanoma diskutuoti, svarstyti.

Šiame pokalbyje mokytojos ir toliau plėtojo savo požiūrį į seminarus:

„1-1 Su humanišku gal ir nesipjauna, bet su pilietiškumu tai stipriai. Na ir, tiesą sakant, nežinau, ar tiesą sužinojau, ar ne, bet kad vėliau jau, į kitų grupių veiklą, da-lyvavimo tą laiką, tai buvo jau lyg sušvelnėjus... atmosfera... ir lektoriai poziciją tą biski sušvelnino savo. Tai taip išgirdau, kad jie jau švelniau tą pradėjo.“

Sunku pasakyti, ar pačios mokytojos reflektuoja tai, ką pasakė, nes galima būtų pa-manyti, kad pilietiškumas, kurio jos moko vaikus, kažkaip prasilenkia su humanišku-mu. Kita vertus, paklausus lektorių, kurie vedė tuos pirmuosius seminarus apie tai, išgirdau atsakymą, kad iš tikrųjų, gal pačioje pradžioje, iš jaunatviško entuziazmo (čia jau mano interpretacija), ir, matyt, pakankamai neįvertinus to, kad žmonės gali ne-suprasti ir pernelyg skausmingai reaguoti į kai kuriuos klausimus, kurie turėjo tik pa-

provokuoti pedagoginiais sumetimais, tuos klausimus suprantant kaip tiesioginį grėsmingą kėsinimąsi į šiemis žmonėms šventus dalykus (nors tokių kėslų nebuvo), buvo gal kai kurie dalykai ir per aštriai suformuluoti, ir kad paskui buvo stengtasi atsižvelgti į kontekstą. Šią situaciją taip pat galima interpretuoti kaip tarpkultūrinį susidūrimą, konfliktą, nesusikalbėjimą, kuriame savo vaidmenį suvaidino ir stereotipai, ir išankstinės baimės, ir nesugebėjimas (abiejų pusių) perskaityti svetimos kultūros ženklų. Šiuo atveju tos svetimos kultūros buvo dalyvaujantys mokytojai su savo patirtimis, savo pedagoginio darbo stažais, skirtinga aplinka (provincijos miestelių ir miestų ar etninių mažumų), skirtinga retorika, kurią nuolat tenka mokyklose lavinti, ir didmiesčio, kitos kartos, kitokio išsilavinimo asmenų, teorinėje plotmėje puikių savo srities ekspertų, bet praktinėje plotmėje dar tebekaupiančių patirtį.

Tačiau, kad ir kaip bebūtų, šios mokyklos mokytojos vykdė įsipareigojimus ir tęsė projektą, nors ir, kaip viena jų pareiškė, „ne akiai“. Aklumo, be abejo, niekas nereikalavo. Priešingai, viso projekto tikslas – skatinti reflektuoti, mąstyti, atkreipti dėmesį.

Paprastus detalizuoti, koku būdu projektas buvo vykdomas, buvo gautas toks atsakymas:

„1-2 Pas mus, matot, tų tautinių mažumų nėra. Tai ta problema mūsų krašte, mūsų, va, mokykloje, nėra. Ji paprasčiausiai neaktuali. Ir vaikams visiškai... Žino, kad kitataučiai, viską, bet jiems, suprantat, to priešiško nėra, nes nėra kam priešintis. Jie taip gana normaliai žiūro į visa tai, nes, sakau, su tuo nesusiduria praktiškai.“

Aiškinimas labai iškalbingas. Be abejo, kultūrą suredukavus į siaurai suprastą tautiškumą, pašalinus socialinius, seksualinius, amžiaus skirtumus kaip neesminius pilietiniam ugdymui, problemų nebelieka. Gyventojai lieka homogeniški ir jiems galima skiepyti pilietinę vienybę prieš visokius kitokius, „pilietiško ir tautiško“, prieštaraujančių „humanizmui“, koncepcijos. Kita vertus, reikšminga ir ta pastaba, kad priešiško nėra, nes nėra kam tą priešišką rodyti, todėl gali mokiniai „normaliai“ žiūrėti „į visa tai“... Tačiau klausimas kyla, o jeigu susidurtų? Ir šios mokytojos bando užbėgti galimiems įtarimams už akių ir teigia:

„1-1 Aš tai galiu pasakyti, kad mūsų vaikai, ir kaip ir mes visi, pakankamai esame tolerantiški. Sveiko proto. Suprantam, kad reikia visus toleruoti, gerbti, pagal galimybes, bet KAI KURIOS VIETOS YRA jaunimui netoleruojamos dar, jiems, ko gero, vat, tos kitos orientacijos žmonių... nelabai gali įsivaizduoti šalia mūsų, jiems šituose kraštuose ko gero ir ta problema neegzistuojanti yra, tai ne Vilnius, kur yra, ten, eitynės, ir jie matė tuos pavyzdžius, bet jie šito dar nepriimtų, kiek supratau. Visiškai normaliai žiūri į kitų religijų

žmones, į jų ten tas tradicijas, papročius. Visiškai geranoriškai ir net labai labai gražiai pagelbėtų, jei tai būtų ekologiniai pabėgėliai, politiniai pabėgėliai, na, nieko prieš ir jeigu ekonominiai pabėgėliai. Rodžiau filmus apie pabėgėlių stovyklas, Angelinos Jolie apsilankymas vienoje didžiausių pasaulio pabėgėlių stovykloje, ten Somalio tos problemos. Gana jie taip supratingai žiūrėjo į šitas problemas, ir tikrai tolerancija yra didelė vaikų.“

Mokytoja, matom, bando užtikrinti ir tai, kad jos (matyt, mokytojų kolektyvas) ir jų vaikai „pakankamai tolerantiški“, „sveiko proto ribose“, žinoma, nes kai kurių asmenų šalia savęs nenorėtų matyti ir net įsivaizduoti. Klausimas tik, kodėl ta netolerancija perkeliama į jaunimą, kad „netoleruojamos dar“, „dar nepriimtų, kaip supratau“, ir apskritai įsivaizduojama, kad tai ne tų kraštų problema, o Vilniaus, kur „kažkokios eitynės“. Tai tolesnis bandymas ignoruoti galimų skirtumų, kitokybės egzistavimą šalia, ir tokiu būdu tikimasi problemos išvengus. Tai seminare aptartos pasyvios netolerancijos pavyzdys. Kitataučiams priešiško nėra, nes čia jų nėra, o kitos orientacijos žmonių nepriimtų, net jei ir būtų, bet greičiausiai irgi nėra. Tik va, klausimas, ar pats jaunimas nepriimtų, ar mokytojų pozicija neleidžia jiems pareikšti kitokios nuomonės? Kai tokia ryški mokytojų netolerancija, kyla klausimas, ar mokiniams tolerancija koku nors būdu perduodama.

Tolesnis pokalbis dar geriau atskleidė šioje mokykloje tvyrančią nepakantumo jokiai kitokybei, jokiai skirtybei nuostatą, net jei ir buvo bandoma įteigti, kad yra „pakankamai tolerantiški“, ir padėtų, pagelbėtų kokiame pabėgėliu:

„Tai, kaip suprantu, vienintelė vieta, kur stringa, tai lytinių orientacijų tema?“

1-1 Mažumų, kaip aš sakau.

1-2 ... kad kalbėjom, va, per etikos pamokas. Vaikai sako – kad jie tų problemų TAIP AKTYVIAI NEVIEŠINTŲ, gyventų taip, kaip...

1-1 Va taip... kaip visi...

1-2 Gyventų, kaip ir visi. O čia, sako, dabar, išviešinimas toks, kad jie, va, tuo savo išviešinimu, tuo savo akcentavimu, kad MES ... MES... MES..., jie, sako, nustumia taip, kad tiesiog, iškreip... nu, kaip, į neapykantą pereina.

1-1 Per daug dėmesio nori. (...)

1-1 ... kaip ir mes, pavyzdžiui, nenorime save per daug išsikelti, o jie, sako, per daug nori išsikelti.“

Būtent, svarbiausia, kad visi būtų „kaip visi“, nesiviešintų, nesidemonstruotų, neakcentuotų savęs su visa savo skirtyste. Bet ir vėl, bandoma suversti visa „kaltė“ vaikams:

„1-1 Mes suprantame, mes kalbame, ką vaikai galvoja. (...) Vaikų, vat, dar sąmonėj tas nedaugė... Juk nelabai seniai šitos problemos ir imtos spręst, tiesą sakant.“

Jei tai yra vaikų nuomonės, o ne savos priešiškos nuostatos, kurios pridengiamos „vaikų nuomone“, tai kyla klausimas, ką jos veikia kaip pedagogės? Ar jos vaikus moko, ar vaikai jas?

Tačiau toliau pokalbyje paaiškėjo, kad ne visas mokytojų ir tėvų bei NVO kolektyvas šioje mokykloje toks aršus skirtybių ir kitokybės atžvilgiu. Įsiterpę dar du asmenys pabandė įvesti lygsvarą:

„1-3 Per pamokas gal gerai tos tolerancijos valandėlės, pokalbiai tie, ir žaidimai dar, nuo mažų, jiems kažkur, vat, supranta žmogų su negalia, gal labiau pajaučia kažką tai, tą emociškai tokį, kito pajautimas, kad kitas, kitoks gal žmogus kažką tai turi, bėdą. Čia yra labai gerai. Labai gerai, kad e, šitas, eina, tolerancija, todėl, kad labai dar trūksta visuomenėj tos tolerancijos. Aš tai sveikinu šitą dalyką.“

3-1 Aš dar norėčiau palaikyti, jo, aš irgi sveikinu, nes man teko pasižiūrėti į savo dalyką būtent iš tos pusės. Niekada nebūčiau pasižiūrėjusi, jeigu ne šitas projektas.“

Tačiau šis bandymas paprieštarauti ir pasakyti, kad ne taip jau viskas puiku su tolerancija, ir kad šis Projektas tikrai buvo naudingas, reikalingas, leido į daugelį dalykų pasižiūrėti naujai, buvo bandomas užgožti anų dviejų mokytojų, kurios visomis išgalėmis bandė aiškinti, kad jų mokykloje su tolerancija viskas gerai, nes yra kasmet ir Tolerancijos diena paminima su visokiom akcijom:

„1-1 Bet juk tai ne pas mus nauja, čia ne naujas dalykas. Pas mus eina akcijos tolerancijos, kiek metų Tolerancijos diena yra! Pas mus tai kasmet!“

(3-1) Pas mus socialiniai mokslai, socialiniai mokslai, pas mus tai natūralu (...)

„Bendruomenės narei“ tenka rėkti iš toli, kad perrėktų 1-1-a, kuri aiškina apie tolerancijos rutiną, ir neįmanoma pagauti kai kurių žodžių... o dar prie to įsiterpia trečia, paskui dar kažkas, ir gaunasi triukšmas, kuriame pavyko išskirti keletą frazių, kurios rodo egzistuojant skirtingus požiūrius į šiuos klausimus, kur viena pozicija buvo, kad tolerancijos programa vykdoma jau ne vienerius metus, mokiniai yra pakankamai tolerantiški (ten, kur jie yra tolerantiški), kad pakankamai apie viską aiškinama per pamokas, pavyzdžiui, etikos ir geografijos, o kita pozicija – kad aiškinama nepakankamai, kad socialinėse disciplinose ir bendrai socialiniuose klausimuose šios temos labai aktualios. Tai rodo, kad, nepaisant kai kurių įsitikinimo, prisidengus gana siaurai, nacionalistiškai suprastu pilietiškumu ir etnocentriniu tautiškumu su visa tradicine homofobija, kita dalis dalyvių suprato, kad tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo prin-

cipas yra ne vien formalus žaidimas tolerancijos pademonstravimo žaidimų, ir ne visų suvienodinimas, aprenkus viena uniforma – tautiniu kostiumu, dainuojant vienodas dainas, ir niekam pernelyg neišsiskiriant iš kitų (kas vėl galėtų būti aiškinama ir netolima sovietine totalitarine patirtimi, ta sugerta, giliai įsisavinta kultūra, kurią kai kuriais retais atvejais gali būti sunku keisti, lyg kokią antrą prigimtį, bet įmanoma).

Viena iš mokytojų pasirodė ypač drąsi, nepasiduodanti kolektyvinam spaudimui, ir, akivaizdu, yra kiek kitaip mąstanti, atviresnė, ir išsakė labai vertingą pastabą šio Projekto atžvilgiu, skirtingai nuo ankstesnės kritikos, kuri prasilenkė su tikslu:

„1-3 Aš dar pasakysiu, kad galėjo, va, būti ne tik dalykų mokytojams, bet dar galėjo būti patrauktos ir klasės auklėtojai, į šitą veiklą, ir, va, galbūt kažkokį didesnį gal... Mes skyrėm kažkur 1-10 minučių kažkokiam, va metodui, o jeigu būtų įtraukta klasės auklėtojai, tai galbūt jie galėtų ir valandėlę visą skirti.“

Iš tiesų, parengti metodai buvo labai konkrečioms pamokoms ir kai kurių pritaikymas nereikalavo daug laiko. Ir tokie reti intarpai, lyg tarp kitko, šalia visos programos, kuri neturi nieko bendra su tarpkultūriniu ugdymu, gal netgi dažnai ir kertasi, vargu ar gali daug ką iš esmės keisti. Tam tikrai gal būtų buvę naudingiau įtraukti klasės auklėtojus ir auklėtojas, kurie galėtų per klasės valandėles daugiau ir tų žaidimų įvesti ir kitokius metodus taikyti gerokai plačiau ir kūrybingiau.

Po šių mokytojos žodžių vėl prasidėjo kalbėjimas choru, kur vėl vena pusė bandė aiškinti, kad viskas per tas klasės valandėles nuo seno taip ir daroma, o kita pusė su tuo nesutiko.

Iš šio mokytojų kolektyvo ginčo galima buvo suprasti, kad vėl 1-1 ir 1-2 mokytojos bandė aiškinti, kad nieko čia naujo su šiuo Projektu, kad visada ir tie metodai buvo taikomi, ir valandėlės vedamos, kai tuo tarpu kitos dvi tai ginčijo, teigdamos, kad tolerancijos ne per daugiausia ir kad nei tie metodai labai taikyti, nei kalbama pakankamai. Šioms dviem dalyvėms galiausiai pavyko aiškiau išsakyti ir savo požiūrį į seminarus, nors vienos iš jų kritika buvo dėl visai kitų dalykų, ne dėl kokio nors lietuviško tautiškumo paniekinimo, bet dėl, esą, nesugebėjimo „bendrauti su ne lietuviais“:

„3-1 Aš norėčiau pasakyti kaip kitos tautos atstovė... Tai man, pavyzdžiui, labai daug davė tas bendravimas, kur mokytoja paminėjo, nes mūsų grupė labai gera buvo ten susirinkus. Ten buvo lietuviai, žydai, aš, (...) ir buvo rusai. Tai mūsų grupė, vat, tarp mokytojų bendravimas buvo labai geras. Ir mes gavom daug žinių viens iš kito, daugiau. A vot su lektore, tai, ha ha ha, kuri ten buvo, ir kitom grupėm, tai iš tikrųjų pajautėm tokį pažeminimą, kaip ir sakė visi... nemokėjimas bendrauti su ne lietuviais. Gal yra čia toks metodas... mus...“

Išsakyti priekaištai vienos lektorės atžvilgiu gana rimti. Bandant suprasti, kas ten iš tiesų įvyko, klausiau asmeniškai ir pačios lektorės ir lyginau, kas buvo sakoma kitose mokyklose. Viena iš aspektų jau buvau paminėjusi, aptarinėdama lektorių paskaitų medžiagą, kurioje kalbama apie segregaciją. Toje vietoje pastebėjau, kad dalis dalyvių, save priskiriančių prie tautinių mažumų, gana skausmingai reagavo į patį pakvietimą apsvarstyti Lietuvos švietimo sistemos pobūdį, ar socialinės visuomenės problemos kartais neprasideda mokykloje, kai, naudojantis galimybe turėti atskiras mokyklas, kuriose mokoma gimtąja kalba, negaunamas pakankamas pagrindas, kuris įgalintų be didesnių problemų įstoti į aukštąsias mokyklas Lietuvoje, dirbti labiau kvalifikuotus darbus, kur būtinas lietuvių kalbos mokėjimas. Į tai kai kurių mokytojų reakcija buvo tokia, lyg kas kėsintųsi į tautines mokyklas. Be abejo, tokios mokyklos Lietuvoje buvo laikomos didžiuliu iškovojimu, ir dabar kai kam kelti šį klausimą atrodo šventvagiška. Ir visai suprantama, kad įvyko nesusikalbėjimas tarp lektorės ir Projekto dalyvių. Kaip matysime iš kitų replikų jos atžvilgiu, ji buvo kritikuojama ir dėl kitų dalykų – ir dėl charakterio bruožų, kurie kai kam pasirodė nepriimtini ir netoleruoti (arrogancija, siejama su jaunyste, bandymas griežtai ir autoritetingai suvaldyti situaciją, kas daliai mokytojų, ypač vyresnės kartos, pasirodė baisus įžeidimas, ir šio įsižeidimo pagrindas akivaizdus – jaunesnis žmogus, be pedagoginės patirties, moko vyresnį žmogų, turintį tokią patirtį, ką kitose mokyklose mokytojai reflektavo ir suprato tik kaip iššūkį sau patiems kaip mokytojams). Šiuo atveju tikrai turime klasikinį tarpkultūrinį nesusikalbėjimą, kuriame viską užgožė išankstinės nuostatos, stereotipai ir savikritikos baimė. Baimė pasižiūrėti į dalykus kitaip, nei iki šiol buvo žiūrima. Baimė bet kokios kritikos ar pakvietimo persvarstyti savo turimas nuostatas ir susiklosčiusias gyvenimo pozicijas, net jei konkrečiai nebuvo siūloma nei panaikinti tautines mokyklas, nei lietuviškas nacionalines šventes. Buvo tik keliami klausimai. Ir tai dalies mokytojų nebuvo su-
prasta. Tai, kad kai kurie dalykai nebuvo suprasti, man parodė ir pokalbis su tautinės mokyklos mokytojom, kur buvo pabrėžtinai kabintasi tikinimo, kad jie nėra nauji imigrantai, nors, kaip turėtų būti akivaizdu iš dėstytos medžiagos, lektoriai aiškiai skyrė senbuvius Lietuvoje, senuosius imigrantus, sovietinius imigrantus ir naujuosius. Niekaip nepavyko pakreipti kalbos taip, kad būtų kaip Lietuvos senbuviai pasijustę esą visateisiai Lietuvos piliečiai ir kartu su visa visuomene atsakingi už naujųjų imigrantų integravimą. Šis mažumos kompleksas pasirodė toks visa persmelkiantis, kad iš tiesų kyla daug klausimų dėl šios savanoriškos savęs segregacijos nuo visos visuomenės tikslingumo. Nebent žmonės iš tiesų tenkina gyvenimas geto sąlygomis, rezervate, nesijaučiant visaverčiais piliečiais. O per seminarus, kaip pavyko išsiaiškinti, klausimas

toks ir buvo keliamas. Klausimas, bet ne primetami atsakymai. Ir lengva suprasti lektorės situaciją, kai užsipuola, nelabai suprantant klausimo, be rimtos priežasties įsiskaudinę mokytojai ir kiti dalyviai, ir, kaip matome, jautriausias klausimas šiuo atveju (be homoseksualų) buvo paklibinta tautiškos segregacijos, etnocentrizmo styga. Ir pasirodė, kad tai nuostatos, būdingos ir kai kurioms tautinėms mažumoms, savo bendruomenės narių socialinę gerovę, pilnesnės integracijos ir labiau visavertiško dalyvavimo visuomenei reikšminguose reikaluose laikančiomis mažiau reikšmingais, vertingais, nei galimybė gyventi kuo labiau homogeniškoje „savųjų“ terpėje. Tą taip pat galima suprasti, kai tai asmeniškai savanoriškas pasirinkimas.

Toliau vėl buvo kritikuojama viena lektorė dėl asmeninių jos savybių: griežtumo, emocijų (nors pačioms prisipažįstant, kad ir pačios jų „nelaikė“), bet ir pripažįstant, kad buvo apsišvietusi, kompetentinga; taip pat ir tai, kad tautinių mažumų atstovai buvo pasijutę lyg ir žeminami, tą žeminimą aiškinant žodžiu „nereikalingi“. Kita vertus, galima pastebėti, kaip į pokalbį įterpiamos frazės iš visiškai kitos perspektyvos kitų pokalbio dalyvių, lyg ima daryti spaudimą (kuriam ši dalyvė iš dalies neatsilaikė), ir siekia perkurti šią kritikos liniją į savo pačių, kuri, tiesą sakant, pasirodė radikaliai priešinga:

„3-1 Tai mes susitarę, kad antrą dieną nešnekėti, nedalyvauti diskusijoje, nes esame žeminami, kad mes čia nereikalingi, reikalinga tik jinai. Tai vat šitai buvo visiems su ta lektore... Visom.

1-2 Ir, vat, iškart atstūmimas, suprantat? Nevykęs lektorius...

3-1 Jo... ir viskas... Ir tada visas projektas...

1-2 ... ir visas projektas žlunga, automatiškai jisai žlugo, nes visi išsivežė iš pirmų dienų...

3-1 ...atsiliepimų...

1-2 ...labai slogius tokius...

1-1 Ir jau ėjo gandai, kad ten ta tokia situacija.

3-1 Sakau, dar ačiū Dievui, kad buvo tas toks bendravimas tarp mokytojų labai geras. Tas tai tikrai, taip, daug sužinojau. (...)

„3-1 Ir būtinai grupė turėjo būt mišri...

1-1 Nu, grupė jo... turėjo būt mišri...

3-1 Organizatoriams reikėtų žiūrėti...

1-1 ...Šitai temai nagrinėjant, jo, reikėjo mišrios grupės. Nes pas mus ji nelabai mišri buvo. Ko gero vien lietuviai...

3-1 ...nes, vot, teko su kitom grupėm šnekėt, tai buvo vien lietuviai.

1-3 ...kad ne lietuviai gal vien...

3-1 ...vien lietuviai...

1-1 ...pas mus tai šimtu procentų... jo...

3-1 ...ir buvo neįdomu... arba, ten, ir mažumos galėtų būt atstovas viens kitas...nu kqašžinau? Tai aš jau iš tos pusės žiūriu... ar pabėgėlis kažkoks... tai vis tiek jau įdomiau... suprantat, visai kitas bendravimas... tos lektorės net nereikėtų... :DDD o bendrautume tarpusavy, padiskutuotume, būtų gal daugiau naudos."

Tautinių mažumų atstovė, kuri ką tik džiaugėsi, kad jų grupė buvo mišri, išsako priekaištą, kad grupės nebuvo mišrios, o „būtinai turėjo būti mišri“, o mokytoja, kuri pradžioje pabrėžtinai džiaugėsi homogeniškumu, jai atitaria, prisimindama, kad grupė, kurioje ji buvo, buvo „nelabai mišri“, ir paskui dar patikslino, kad „šimtu procentų“ vien lietuviai. Tada paaiškėja, kad 3-1, nors jai buvo labai įdomu jos grupėje, ir ja džiaugėsi, kalba už kitų grupių narius, kad jiems buvo neįdomu. Galima daryti išvadą, kad 1-1, 1-1 ir 3-1 dalyvavo skirtingose grupėse, todėl darosi nelabai aišku, kur jos perduoda savo pačių tiesioginę patirtį, o kur – nuogirdas, nes, išskyrus griežtumą ir emociingumą, priekaištai vienas kitam prieštarauja, ir kalbama taip, lyg visos būtų dalyvavusios viename ir tame pačiame seminare kaip vienos grupės dalyvės:

„1-1 ... dėl emocijų...

3-1 ...kqašžinau, aš sakau... gal toks metodas.

1-2 ... suprantat, nepriėmė kitos nuomonės. Jos diskusiją kaip ir KALBINA, sako, apsi... (???)

3-1 TAIP

1-2 ...tik nors žodį – iš kart užsiplieskia, ką jūs čia, nesuprantat, ir viskas...

3-1 ... tik kokį žodį ir viskas...

1-2 ... aš suprantu, jeigu būtum visą laiką taip taip taip...

1-1 ...linksėtum...

1-2 ... bet diskusija nevyko ten."

Tai yra, 1-1 ir 1-2, emociingiausios ir griežčiausios šio pokalbio dalyvės, kurios pokalbį pradėjo tokiomis intonacijomis, kad būtų visiems aišku, kad jos bus nepalenkiamos, kaltina lektorę emociingumu ir nepalenkiamumu, o 3-1, kaip ir, matysime, E mokyklos mokytojos, labiau akcentuoja tai, kad ši lektorė įskaudino jų tautinius jausmus, ir visgi

bandoma daryti refleksija, kad tai galėjo būti toks metodas. Pokalbio pradžia rodo, kad įsiskaudinusios dėl tautiškumo buvo ir lietuvių mokytojos, tik šiuo atveju dėl lietuviško tautiškumo, kaip jos jį supranta. Iš to lyg galima būtų daryti išvadą, kad ši lektorė pajudino klausimus, kurių šios mokytojos nebuvo pasiruošusios rimtai svarstyti, ir jis joms buvo nekvestionuojamas. Bet, kaip galima buvo matyti iš paskaitų medžiagos analizės, tautiškumo kaip tokio niekas čia ir neketino kvestionuoti. Priešingai – atkreipti dėmesį į egzistuojančias skirtybes ir ieškoti būdų, kaip visiems, gyvenantiems Lietuvoje, su visomis skirtybėmis, gyventi kiek tik įmanoma socialiai kokybiškesnį gyvenimą. Problema, kaip matėme, yra ta, kad kai kas Lietuvoje segregaciją įsivaizduoja kaip privilegiją.

Tuos nesusipratimus rodo ir šis epizodas:

„1-3 Aš tai pamąščiau, dabar kai pasaulis keičiasi, reiškia, kosmopolitizmas daugiau, išvykstama, pas mus atvažiuoja kiti, mes jau išvykstame į užsienius, ir, vat, tos tokios problemos dabar labai, labai yra aktualios. Ypatingai aktualios. Dėl tų rasių. Ir visą laiką pamąstai, kad turi kažkur tai tobulėti, ir, žmogus, turi kažkur tai pamąstyti daugiau. Kaip bendrauti, kaip... Pas mus juk netikėjo, kad ateis toks laikas, kai galbūt ir juodukai pas mus jau vaikščios..."

(kažkoks poros sekundžių triukšmas, matyt sakant, kad jau vaikšto)

1-2 Ir kai kalbėjom, tai, vat, lietuviai išvyksta. Teisingai. Emigracija didžiulė, visi vyksta, visi taikosi. Į Airiją nuvažiavę, ten mokyklėlės, ane, lietuviškas šeštadienines lanko. Lanko mokyklą normalią, anglų ar airių. Ten vėl, žiūrėk, į Australiją išvažiavo ta žurnalistė, kur dabar, va, skaičiau tą išvyką jos, emigravo. Kažkaip taikosi žmogus. Mes, lietuviai, kažkaip nemokam gyventi taip, kad saugot savo tautiškumą, taip rusėjom daug metų, taip mes dabar propaguojam iš tų projektų kosmopolitą. Kad mes turim visus, bet nežiūrom, kaip mus priima, suprantat? Mes išvažiuojam, mes taikomės prie visų, vat, kiek išvažiavę yra, mes jų daug pažįstam, giminių, ane? O mes turim visi kažkaip šokinėt apie tą atvykusį, bet jie ne prie mūsų čia. Ir lenkų problema dabar, pasižiūrėkit, Vilniaus kraštas, kas darosi. Ane? Mes kažkaip nemokam gyventi taip, mes turim prie kažko taikytis. Mes nemokam to savarankiškumo, o priimt normaliai žmones, kad jie kaip ir visur įsijungtų į mūsų visuomenę. O mes kažkaip vat kitaip suprantam viską. Ar ne? Bet čia mano nuomonė.

3-1 Aš tai manau, kad savo tautiškumą geriau supranti tada, kada žiūrai į kitas tautas. Tada tu supranti, kuo tu įdomus esi kitiems.

1-2 Bet mes jau patys sau pradedame pagal viską jau neįdomūs darytis. Mūsų tas tautiškumas dingsta.

3-1 Nes... kai vienas savo tradiciją papasakoja, tada prisimeni, kad a, kokia tradicija pas mane... vienas kitą... čia yra gerai, kad vaikai yra priverčiami... aš sakau, ir dėstau tiems vaikams, ir labai daug gaunu iš jų klausimų, ir apie religiją, ir apie šventes, per pamokas. Tai iš tikrųjų.. tikrai... jiems iš tikrųjų įdomu yra.

1-2 Bet va, 3-1, tu iš mažumos... nu, tu, vat, atvažiavai, tu turėjai adaptuotis, ar ne?

3-1 Taip, taip.

1-2 Prie visos tvarkos...

3-1 Taip.

1-2 Miestelis (...) juk nedidelis, ten iš vis (...) gal ir nėra.

3-1 Ne.

1-2 Ir žmogus turėtų adaptuotis, tu įsilieji į tą aplinką, bendruomenę, kurioje esi.

3-1 Taip

1-2 Ar X miestelio bendruomenė turėjo taikytis?

3-1 Ne

1-2 Nu ne.

3-1 Tu turi gerbt ...

1-2 Tu pats turi gerbt, atvažiavęs, tos tautos tradicijas visas.

1-1 O seminare tai vos ne mintis buvo tokia, kad mes turim į glėbį visus pult, ir mes vos ne egiptiečių kalbos pradėt mokytis [Šituos žodžius sakant, tuo pačiu metu fone:

3-1 Atvirkščiai.]

1-2 ... ir šitas kažkaip tai supriešino, nežinau...

Ne, tai aš suprantu, suprantu...

1-2 Nu mes, sakau, nemokam, arba rusėjam, arba kosmopolitiškėjam, nežinau, kaip pavadint... ha ha...

1-1 Į „užpakalį lendam“, liaudiškai išsireiškus.

1-3 Ne, nu, paprasčiausiai reikia naudotis visada žmoniškumu, žmogiško elgesio taisyklėmis, ir nebus jokių problemų, kaip su žmogum...

1-1 Bus, jeigu atvykę kiti žmonės nori, tarkime, na, kad ir pabėgėlių toje stovykloje. Rukloj, ten, Pabradėj, tai visi tie dalykai, ką ten pasakojo, tautinės, tos, atvykę, mažumos, sugeba – čečėnų ten buvo didelė problema, vienu metu, – nu tai gal irgi turėtų mus gerbti, jeigu atvyko į mūsų kraštą. Nu, pagarbos, visi tolerancijos vieni kitiems turi mokytis, ir viskas.“

Šiame epizode 1-1 ir 1-2 atskleidžia savo turimą viziją – kas į kokį kraštą atvažiuoja, prie tos tvarkos ir prisitaiko. 3-1 pasirodo kaip tokio sėkmingo prisitaikymo pavyzdys. O Projektas pristatomas kaip siekiantis kosmopolitizmo, kad lietuviai mokytųsi atvykusiųjų kalbų, o ne priešingai. Tačiau šis Projektas tikrai ne to siekė. Jis apie integraciją, kokios yra pasiekusi 3-1, apie tai, kad kultūrinių kompetencijų ugdymas neatsiejamas nuo savo pačių kultūros gilesnio pažinimo. Bent jau 3-1 replikos rodo, kad ji tą suvokia („Aš tai manau, kad savo tautiškumą geriau suprantu tada, kada žiūrai į kitas tautas. Tada tu suprantu, kuo tu įdomus esi kitiems“), o 1-2 išsprūsta sakiny, kuris gerai nusako visą šį nesusipratimą: „bet mes jau patys sau pradedame pagal viską jau neįdomūs darytis. Mūsų tas tautiškumas dingsta.“ Taip, tai logiškai seka iš tos užimamos pozicijos, nenorinčios matyti ir pastebėti šalia jokių skirtumų. Tačiau ir toliau aiškinama apie kosmopolitizmą. Dar 1-3 bandė įsiterpti su paprasta pastaba kaip atsaku šioms ištarmėms prisitaikymą („Ne, nu, paprasčiausiai reikia naudotis visada žmoniškumu, žmogiško elgesio taisyklėmis, ir nebus jokių problemų, kaip su žmogum...“), bet anos pozicijos vienintelis įsivaizduojamas „tarpkultūrinių“ santykių modelis – prisitaikyti prie kitų. Prisimenama sunki patirtis, kai gal nemažą savo gyvenimo dalį ir teko taip gyventi – nuolat prisitaikant prie kitų. Ir akivaizdu, kad kai kam tai tapo kultūros modeliu, kurį labai sunku sulaužyti. Bet jis lengvai atpažįstamas tuose reikalavimuose, kad tik kažkas kitas „neišsišoktų“, kad visi būtų „kaip visi“. Jokių skirtumų... Kita vertus, vėl pasitvirtina, kad kultūriniai skirtumai regimi tik per tautiškumo prizmę.

Tačiau nepaisant visų šių nesusipratimų, mokytojos vykdė įsipareigojimus:

1-2 Mes per etiką su vaikais žiūrėjom filmą „Pižama“. Nu ir kalbėjom apie tą filmą, aptarėm, taip sakant, tautos, tautų skirtumus, ir kad tarp vaikų, va, nuo mažens yra tokia, kad jie neskiria, – vaikai ten pasiskirstę jau – blogas, geras, – o vaikai žino, kad jie visi geri. Kad nuo mažens tas turėtų... kad nėra blogas, geras, žydas, vokiečiai ar rusas, ar lietuvis, ane, bet nuo mažens visi turėtų... kad visi geri, tada gal kitaip bus... Pagrindinė mintis va taip vat buvo išvystyta.

1-3 Nu vyko pokalbiai, su vaikais, žiūrint kokią ten temą einam – aš užsienio kalbą dėstau, rusų, – „Мы из разных стран“, tai ten irgi pokalbis, aišku, vyko apie tuos vaikus iš kitos šalies, kaip jie... kuo jie ten įdomūs mums, kuo mes jiems įdomūs, ką.. su šita šalim susipažinti... žaidimai įvairūs „Pasitikėk draugu“, „Taip ir ne“, kur susipažinom, aišku, su kitom kultūrom, ten, su įvairių kultūrų šventėm, suvenyrais kitų kultūrų. Ten ir, „Pasitikėk draugu“, pavyzdžiui, irgi, jau tie, šeštokai, nu, kad žaidė šitą žaidimą, kad užrištos akys buvo, ir draugas buvo, ten rusiškai buvo komandos, ta tokia tema buvo «Иду вперед, назад, направо, налево», – nu ir, kaip jis jaučiasi užrištom akim, kaip

suvokia jis, kaip jaučiasi žmogus, kuris nemato, ir kaip turi pasitikėti draugu, kai jam siūlo, – aišku, jis ten turi eiti porą žingsnių, neatsitrenkti kažkur-tai, tai draugai, vat, irgi buvo perspėti, kad, žodžiu, pagelbėtų. Nu ir vaikam patiko tai. Patiko, ir manau, kad tai yra gerai, kad jie toliau, vat... (...)

1–1 Nu tai aš dar galiu. Geografiją dėstau. Tai mano šitas projektėlis atsispindėjo devintos klasės ir dvyliktos klasės pamokose. Tai aš jau beveik ir papasakojau. Kai devinta klasė, tai mes paėmėm temą „Pabėgėliai – pasaulio problema“. Tai vat, kaip tik mes žiūrėjome tą video medžiagą, kaip sakiau, iš pabėgėlių stovyklos, ekologiniai pabėgėliai ką reiškia, ekonominiai ir politiniai. Tai tą matytą mūsų medžiagą toliau panaudojome debatuose. Tikslas, aišku, buvo, kad ugdyti toleranciją, visoms tautoms, visokiems žmonėms, visų religijų žmonėms, nu tolerancijos ugdymas toks buvo. Dabar, dvyliktoje klasėje tai yra tema „Kultūros“, Ir ten „Visi skirtingi, visi lygūs“ – tokia potėmė buvo. Kaip tik ir kalbėjome, kad toms lytinėms mažumoms kad būtų tolerancija, kas labai jau suaugusiems žmonėms – o dvyliktokai jau yra suaugę žmonės, – yra AKTUALU. Toliau kalbėjome... Tiesa, panaudojau Stereotipų metodą. Nu tai va čia, galiu sakyti, seminaro man buvo labai naudingas šitas variantas – stereotipai. Ten gavome tada nuotraukėlių tokių, atšviestų, ir kokia nuomonė jums apie tą, apie tą žmogų, kurį matai tikrai iš nuotraukos. Aišku, mes, suaugę, pedagogai, beveik niekas nepataikėm atspėti, kas tas žmogus per vienas, nes kartais atrodė, kad tai kažkoks garsus mokslininkas, o jis, pasirodo, nusikaltėlis, tai vat ir vaikams iš pradžių tas stereotipų metodas. Na, pavyzdžiui, pasakai ten, ar čigonas, ar, e, koks tai anglas, ir jie iš karto paberia kartais ir ne visai tokių gerų tokių komentarų. Bet, kada pasakai, kad tose tautose yra ir labai puikių žmonių, ir išsilavinusių, ir žinomų pasaulį, žvaigždžių, netgi, nu jie pradeda kitaip galvoti apie, tarkim, ir kitą tautą. Ir ką galiu pasakyti? Dvyliktoje klasėje kas naudingo buvo? Atsirado didelis pasitikėjimas, nes, pasirodo, tie žmonės, vaikai šitie, jaunimas, turi didelių problemų kartais, ir kada jie nežino, kad juos mokytojas pajėgs suprasti ar suvokti jų tas vidines problemas, jie to nesisako. Atsirado ne vienas vaikas, kuris panorė pakalbėti asmeniškai, kada buvo pasakyta, kad reikia visų problemas padėti spręsti, kad reikia vieniems kitus suprasti... Nu, panašiai aš ta linkme... Čia visko nepasakysi, čia iš tikrųjų buvo man pačiai nuostaba tokia, kad suaugę gali pasakyt žmonės – aštuoniolikos metų vis tikrai dvyliktoje klasėje daugelis yra, – savo problemas atskleidžia. Ko namuose kartais neatskleidžia. Tai, vat, čia tas dalykas – „Visi skirtingi, visi lygūs“, manyčiau, kad, ko gero labai reikalingas dalykas, ir ypatingai nuo mažumės tą reikėtų skiepyti. Gal va šito ir pristinga kartais visų mūsų visuomenėje.(...)

Pasirodo, Projektas, kad ir kiek kritikuotas, galiausiai visgi pasirodė naudingas, ir netgi homoseksualumo klausimas dvyliktokams tikrai aktualus, ir kad per šį projektą buvo

раста bendra kalba su mokiniais, kurie vien dėl žodžių, kad reikia padėti vieni kitiems spręsti problemas – o tai juk ir yra tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo tikslas – ėmė kreiptis į ją asmeniniais klausimais, su asmeninėm problemom, apie kurias negali namuose su tėvais kalbėtis. Šis, baigiamasis šio sunkaus ir įtempto pokalbio epizodas labai netikėtas ir daug žadantis. Tokie epizodai ir gali geriausiai padėti mokytojams, kad ir kokia sunki būtų buvusi praeitis, neleidžianti priimti naujų požiūrių į kultūrą, juos pagaliau įvertinti kaip kokybiškai pakeičiančius santykius su mokiniais.

POKALBIS SU MOKINIAIS

Pokalbis su šios mokyklos mokiniais ilgai nesimezgė. Mokiniai labai seikėjo ir matavo kiekvieną savo žodį. Bet galima buvo suprasti, kad kažkas tikrai per tas pamokas buvo daroma: ir žaidė pasitikėjimo žaidimą, ir diskutavo apie pabėgėlius, žiūrėjo vaizdo įrašus, kalbėjo apie toleranciją. Kalbant apie pabėgėlius, apie kuriuos buvo kalbama per geografijos pamoką, viena mokinė kalbėjo taip, lyg žinotų, koks atsakymas būtų teisingas, bet vienas nutylėjimas verčia manyti, kad gal ji pati visgi ne visai taip galvoja:

„Tai žiūrit, kokie pabėgėliai, jeigu ekologiniai pabėgėliai, tai palankiau žiūrėčiau, nes tai vis viena dėl gamtos stichijų... o šiaip tai... nu palankiai žiūrėčiau... nebūčiau taip jau prieš..“

Buvo bandoma „teisingai“ atsakyti ir į kitus klausimus, kaip žiūrėtų į įvairių subkultūrų atstovus, jei pasirodytų miestelyje, ar tuos pačius pabėgėlius:

„Gal iš pradžių ir būtų keista, o paskui gal ir priprastume, nežinau... Šiaip tai nenusiteikus aš prieš juos.“ „Truputį keista būtų, bet... paskui tai vis tiek...“ Bet šiaip joms, kaip ir kai kurioms mokytojoms tuose seminaruose, daug kas, kas buvo kalbėta ir diskutuota per pamokas, jau buvo žinoma. Svarbiausias dalykas, kurį pavyko užčiuopti šiame šykščiam pokalbyje, tai patvirtinimas to, kad „neišsišokimo“, išsiskyrimo iš kitų, skirtingumo baimė tvyro šioje mokykloje, o gal ir visame miestelyje:

„-Tai būtų aktualu, nes kiti mokiniai nori apsirengti kitais rūbais, būti kokiais gotais, bet nenori išsiskirti iš kitų. O jeigu būtų tokia tema plėtojama mokykloje, tai gal...“

-Taip... Ir galbūt tie, kurie juos engia – tai gal ir jų požiūris pasikeistų?“

-Šiaip tai nepriimtina – tai ne... Tik būna, kad klasiokė apsirengia kaip nors kitaip, tai šiaip pažiūrim, pasakom kažką biški, o taip tai nieko... neigiamo nebuvo... kad šaipytu-mėmės, ar kažką...“

Homoseksualumo tema tikrai, pasirodo, buvo liesta ir mokinės išsakė kiek įmanoma neutraliausią poziciją:

„Tai, aišku, būtų, kurie jau šaipytųsi, o taip tai... nieko nepadarysi, kad taip jau yra... (...) Mes per etiką kalbėjo apie visas šitas...“

Mažumas.

Jo, mažumas... Nu, kas savo nuomonę išreiškė... Buvo tokių, kuriems nelabai jau... bet ką jau padarysi.“ (...) „Iš pradžių galvojau, kad jau ten galėtų visai tokių nebūt, o dabar galvoju – nu tai ką tu padarysi... Nu kažkaip požiūris pasikeitė.“

Ir be abejo, šios mokinės, kaip ir daugelis kitų mokyklų mokinių, išreiškė pageidavimą, kad apie įvairias subkultūras būtų kiek daugiau ir konkrečiau kalbama, o ne vien abstrakčiai. Gal tada, kaip ir buvo aukščiau citatoje, kažkas labiau pasikeistų pačioje mokykloje.

O dvyliktokams, jau galvojant apie iškeliavimą į didesnius miestus ar emigraciją, ir žinant, kad ten bus kitaip, tarpkultūrinės kompetencijos, kur būtų kalbama ne vien apie abstrakčią pagarbą ir toleranciją, yra ypač svarbios:

„Nu šiaip jo, būtų gerai, nes, pavyzdžiui, kaip mes, va, esam dvyliktokai, tai mum irgi – išeisim, va, kažkur kitur, kad jau vis vien kažką žinotumėm...“

Į Vilnių ar į Kauną?...

Į didesnį miestą kai išeisim, tai jau ten viskas kitaip bus...“

MOKYKLA C

INTERVIU SU MOKYTOJ AIS

Šios mokyklos mokytojai pokalbio pradžioje išreiškė nepasitenkinimą tik tuo, kad pirmojo seminaro iš principo galėjo ir nebūti, ir kad būtų užtekę tik antrojo, kuris buvo daug naudingesnis, nes praktikoje labiau pritaikomas:

„Naudinga buvo tai, kas buvo praktiška, ir ką galėjai pritaikyti. Tarkim, tie metodai... (1-1)

Antroji dalis buvo daug naudingesnė, nes mes patys sau kūrėmės metodus, kuriuos išbandėme su savo vaikais pamokų metu. Nu o teorinė dalis, tai nežinau, man tai, pavyzdžiui, nebuvo labai naudinga. Nu aišku, kiekvienas seminaras gali būt kažkiek... (1-2)

... kažkiek tai naudos duot... bet kaip DALYKUI, daugiausia naudos davė antroji dalis. (1-3)

... tiesiog galėjo viskas būti žymiai trumpiau... (1-4)

... ta pirmoji dalis... tikrai nereikėjo ten tiek daug... tiesiog man tai buvo ištemptas laikas. Galėjo viskas būti trumpiau... Šiaip tai, aišku, buvo sveiko prado. (1-1)

Man tai, pavyzdžiui, labai patiko ta užduotis, kur pagal nuotraukas, ir reikėjo kur ten kas ten... Nu tiesiog apibūdinti žmogų, ir po to, tenais, sužinojom, kas jie apskritai gyvenime yra. Vt, tokio pobūdžio užduotys, man tada yra įdomios, o sausai klausytis, tai ir aš pritarčiau mokytojai – reikėtų truputėlį patrumpinti (1-4)

Šiaip tai mums padėjo sulaužyti stereotipus, kaip bebūtų. Antroji dalis buvo darbinė, kadangi kūrėme tuos metodus, tada su kolegom diskutavom, ir tada jau dalykiškesnė. (1-1)

Išbandėm ant savęs, paskui ant mokinių ha ha ha (1-2)“

Paklausus, gal ko nors per seminarus trūko, atsakymai leido suprasti, kad mokytojos visiškai patenkintos savo pačių žinojimu, tik tiek, kad taikyto metodo vienai mokytojai per akis pakako minučių, ir nereikėjo visos paskaitos. Kita mokytoja, (1-1) mokytoja, kažką nutylėdama apie pirmąjį, teorinį, seminarą, kas ten buvo ir taip viskas žinoma, visgi pažymi, kad buvo kalbama apie visuomenės kultūrinį išsivystymą, kultūros sampratą. Bandant suprasti, kaip iš tiesų praktiškai pritaikė tas žinias, ar vyko kartu ir savos kultūros refleksija, gal suvokiant kokią nors skirtumą tarp savo krašto, ar kokios

nors kultūros, kurią galbūt atpažino kaip būdingą sau, mokytojos į kalbas pernelyg nesileido:

„Nežinau, pas mus gal antroji daly kažkaip... ėmėm tą visuomenę kaip... globaliai, o kažkaip savo krašto tai aš, bent jau, kažkaip nesigilinau. Apskritai tai vaiką juk mokykloje ruošė globaliai. Jis išvažiuos juk iš to krašto. Kas grįš, kas negrįš. Bet jiems pasaulis yra labai plati sąvoka. Ir aš įsivaizduoju, kad jiems reikia bendro supratimo apie pasaulį... Tai va, bent jau aš... apie kraštą savo... neakcentavau nieko... (1-4).“

Svarstant šiuos žodžius iškyla klausimas apie galimą kultūrinės savirefleksijos, kultūros, kuri būtų sava, būdinga, šioks toks primiršimas kaip taip pat reikšmingos, stygius pastangos giliau pažinti globalizacijos akivaizdoje, kurioje pagrindinė orientacija yra bendrai pasaulis. Vaikų ugdymas globaliai, bandant paruošti tam pasauliui, kuriame teks gyventi, realiausia, emigravus (bent jau į didesnius miestus Lietuvoje), paradoksaliai čia dera su nors aiškiai neišreikštu, bet visgi toliau pokalbyje atsiskleidusiu nenoru reflektuoti apie tarpkultūriškumą, ugdyti tarpkultūrinės kompetencijas, jas suvedant į gana paviršutinišką bendrų gairių apie vieną ar kitą Europos šalį ir virtuvę, pateikimą... Analizuojant šių mokytojų (1-1, 1-4) sudarytas metodines priemones, skirtas užsienio kalbos pamokoms, tai darosi dar akivaizdžiau. Jose numatomos kompetencijos, kurias turėtų įgyti mokiniai, trivialios, nes visų užsienio kalbų mokymosi pradinis etapas – mokėti susipažinti, išmokti pagrindinių žodžių, kurie gali būti naudingi praktikoje. Todėl nieko nuostabaus, kad toms priemonėms pakako ir 15 minučių. O nesistengiant suvokti kokių nors kitų kultūrinių sandų, ypatumų, kur dalyvautų ir savirefleksija, visas tarpkultūrinio ugdymo procesas paverčiamas ugdymu, bandant prisitaikyti prie globalėjančio pasaulio, ir – prisimenant B mokyklos mokytojos 1-2 ir 1-1 replikas – tampant nebeįdomiems patiems sau. Kas gali būti įdomaus, jei nieko apie save ir savas kultūrinės šaknis negali pasakyti? Pokalbis su mokiniiais tą nuosavos kultūros klišinį ir paviršutinišką supratimą taip pat rodo. Paklausus, kuo jų kultūra skiriasi nuo kitų, pirmi šovę atsakymai buvo tokie:

„-Mes vieninteliai turim sutartines ant viso pasaulio

- Kalba.

- Tautiniai drabužiai.“

Nieko stebėtino tada, kad pasaulio lietuvių susitikimuose tas lietuviškumas toks skurdus ir tikrai neįdomus. Nes išvažiuojama, faktiškai, tuščiomis rankomis. Lyg Lietuvoje nebuvo ir nėra jokių kūrėjų, menininkų, mąstytojų. Juk net jeigu kultūrą suvoktume kiek siauriau, turint omenyje kūrėjų kūrybą, kyla klausimas, kodėl mokyklose, kuriose

siekiama ugdyti tautiškumą, visą tą tautiškumą išsemia folkloras, kičiniai tautiniai rūbai ir ideologinė retorika? Tiesa, mokinius paspaudus, vienas mokinyss visgi, pasirodo, turi ir kiek platesnę kultūros sampratą, kas suteikė šiek tiek vilčių:

„-Nu, tris dalykus radom: kalba, drabužiai, sutartinės...

-Tai gal būdu dar?

-Nu gal... kodėl? ... būdas, temperamentas...

- Gal šventes dar kokios nors kitos?...

- supratimas kitoks...

- ką tu turi omenyje? Pats supratimas apie kultūrą? Kas yra kultūra?

- Atskiriems žmonėms vis tiek skiriasi...”

Be mokytojų nusiskundimo tuo, kad teoriniai seminarai buvo pernelyg ištęsti, kai kurioms mokytojoms buvo nepriimtini ir žaidimai, kuriuos teko žaisti, bet šiuo klausimu nuomonės buvo skirtingos:

„Pavyzdžiui, man tai tokia durnystė buvo tas tilto statymas... laiko švaistymas, pavyzdžiui. Tas žaidimas, kurį mes ten..., tas simuliacinis žaidimas. Gal vaikams tie simuliaciniai žaidimai tai ir taip, bet suaugusiems žmonėms – tai... nežinau, man tai yra.. ne tai, kad nepriimtina, bet nežinau, kokią tai naudą duoda. (1-1)

Nu tai tiesiog, kaip gali dirbti grupė, kaip sutarti, kaip savo nuomonę atskleisti... (1-3)

Nu nežinau, man tas žaidimas nevykęs buvo, bet ir šiaip... (1-1)

Nenoras žaisti žaidimų visiškai suprantamas. Kad ir ką besakytų edukologai, šita praktika, kai suaugę žmonės, tarp kurių gali būti tiesiog individualistai, linkę labiau į intelektualinį bendravimą, verčiami save perlaužti ir žaisti žaidimus, siekiant įvairių socializacijos tikslų, atrodo gana kebli. Pageidautina būtų priimti skirtingas asmenybių nuostatas ir pasirinkimus. Kai kam tai iš tiesų gali būti giliai nepriimtina. Žaidimas, kuris čia paminėtas, yra šioje studijoje jau minėtoje knygelėje *Tarpkultūrinis mokymasis „T-Kit Nr.4“*, p. 64, ir vadinasi „Derdianai“, ir jo tikslas nusakytas taip: „Šis žaidimas – tai dviejų kultūrų susitikimo simuliacija. Tikslas – rasti raktą į svetimos kultūros elgseną, analizuoti susitikimo su svetima kultūra. Inžinierių komanda vyksta į kitą šalį mokytis žmones statyti tiltą“. Pats žaidimas tikrai turėtų būti naudingas įgūdžiams, susidūrus su visai kitokia kultūra, formuotis. Bet kai kam tai tikrai gali atrodyti laiko švaistymas ir nepriimtina praktika.

Refleksija apie iššūkį taip pat turėjo parodyti, kaip mokytojai suprato tarpkultūrinių kompetencijų ugdymą, ką įsisavino ir ką atmetė. Buvo išgirsti tokie samprotavimai:

„Nu asmeninis [iššūkis tai] ne... aš sakyčiau, vaikai tikrai labai keistai va taip susigūždavo, kai apie seksualines mažumas jiems užsimeni, tai jiems ta informacija kažkaip neįprasta, ir jie daugiau su bendraamžiais bendrauja, negu taip, ateina mokytojas į klasę ir paliečia tą temą. Bent jau mano akimis žiūrint... Bet taip aš negirdėjau kažkokių užgauliojimų, ar ten dar kažko. Jie labai ... taip... nu...(1-4)

Pagal amžių (...) mažesni ten pasišaipo... (1-2)

... jie visiškai kitaip reaguoja. Jie labai skirtingai reagavo, o taip tai... sakyčiau, daugiau vaikams iššūkiai, nei mum, mokytojam... nes mes ne pirmą kartą jau tą... yra, gi, pamokų, kur tiesiog gali, sakykim, apie meną kalbant, tai tokių dalykų labai dažnai susiduri... tai ten tų dalykų... labai dažnai susiduri... ten, netgi, yra ir tų subkultūrų, ir tų visų, sakykim, mažumų, netgi, jie turi atskirus menus. Tai vat, pavyzdžiui, dešimtokam, ar devintokam, kai su jais lieti tą temą, tai jiems nebuvo kažkas labai nauja. Mažesnėse klasėse tai gal kaip... Bet kad tokio iššūkio, tai... bent jau mano, meno, dalyke, tai... nepajutau. (1-4)

Vis tikrai... per matematikos dalykus mes lyg ir nelietėm tokių temų, todėl, kad... nu, nebuvo tai susiję su tuo. Nes daugiausia tai tolerancija kitokiai nuomonei, kitam... nu, kadangi pas mus mokosi visokių, ir su palengvinta programa, ir tai... tai, visiškai, kad būtų pakantumas nuomonei vaiko, kad... jeigu, ten, išsišoko, o jis yra grupė toj, TOJ... tai, nu... sutikim su tuo, kad mes... nesvarbu, kad... bet taigi yra žmogus mūsų... (1-2)

Kaip ir per technologijas tai mes labai daug kalbame apie kitas kultūras, mes su mokytoja kiek projektų esam padarę, – ir austrai, ir vokiečiai, ir... ir... (1-4)

Šitą tarpkultūrinę programą mes vykdome jau labai seniai. Buvo projektų „Mano svajonių kelionė“ – kur irgi apie kultūrą – per virtuvę, per geografiją, per viską... Šveicariją, Austriją kad atrast, pažint, įsimylėt. Na, o paskutinis projektas – apie Lietuvą dviem kalbom, tai irgi virtuvę pristatėm... Taip, kad... nežinau, NIEKO ČIA MUM NAUJO, MES VISA TAI SENIAI DIRBOM. Gal nebuvo tik... užakcentuota... (1-1)

... užakcentuota... kažkaip, o čia, va, supranti, užakcentuoji, ten pasikartoji, kas yra ta tolerancija, ir kaip tai... va... bet jie apie tuos dalykus yra girdėję. (1-4)

Perkėlimas viso iššūkio į mokinius, kurie, pasirodo, ir taip viską jau girdėję, ir visos pastangos bet kokia kaina išvengti kalbos apie save, išduoda du dalykus: 1-1) pačių mokytojų vengimą reflektuoti, kad visas tas projektas buvo iššūkis; 1-2) prielaida, kad mokiniai jau girdėjo, lyg ir atleidžia nuo įpareigojimo apie tai su jais kalbėti... Tokiu būdu surandamas pateisinimas sau, kodėl iš tiesų šitas projektas, jeigu ir buvo įgyvendinamas, tai gana vangiai. Visa, kas vardijama, kas lyg buvo įgyvendinama, buvo

susiję su kitais projektais, gerokai neutralesniais, nereikalaujančiais peržiūrėti savų nuostatų, ir orientuotais į globalizaciją. Tiesa, išimtis čia gal būtų matematikos mokytoja (1-2), kuri užsiminė, kad šioje mokykloje yra kitokių, skirtingų mokinių, ir tokiu būdu tenka susidurti su skirtumais. Galbūt tai ir būtų raktas, kad bent vienas mokinys prisiminė, kad kultūrą gali apimti įvairūs skirtumai, tarp jų ir tie, kurie neišsakomi kalba ar kūrėjų kuriama kultūra.

Pokalbis apie metodus, kuriuos mokytojai kūrė ir taikė, parodė, kad kažkuria dalimi šios mokyklos mokytojai ne tiek kūrė kokius nors naujus, inovatyvius metodus, bet pabandė pritaikyti senus, jau daug metų naudotus metodus, kurie buvo skirti kitiems dalykams. Gal dėl to, kalbant su mokiniais, jie kokių nors didesnių naujovių ir neprišiminė. O tą metodą, kuriuo taip didžiuojasi dailės ir technologijų mokytoja, aiškinosi gana skirtingai, nei bandė per pokalbį interpretuoti mokytoja. Iš mokytojos komentarų lyg ir nėra akivaizdu, kad toks piešimas užrištomis akimis buvo dėl empatijos akliems ugdymo... tą patvirtina ir interviu su mokiniais, kurie to nežvelgė...

Mokytoja:

„Bet aš tai nepasakyčiau, kad čia naujas metodas. Mano dalyke tai buvo daugiau – RASTI TEMĄ, apie ką kalbėti... Apie tą, apie tą ar apie tą. O kad metodą kokį naują, tai... Piešdavom aklai ir anksčiau, jiems labai patinka – užriši akis ir pieši. (...) Jiems dar buvo labai įdomu, kad kai jie piešė užrištom akim, kompozicija gavosi tūkstanteriopai geresnė, negu tada, kai mato popieriaus lapą. Va dabar jie ten ir nusinėšė darbus. Tai va – popieriaus lapas – tu matai, ir popieriaus lapas – tu užsirišai akis. Bet čia jau, kaip taisyklė, priverčia žmogų susikoncentruoti. Ir vat jie tai pajuto. Ir iš pradžių jie ten tą popieriaus lapą čiupinėjo... Taigi, sakau, tai kas, kad išeisit biški į kraštą – „ai, į kraštą negerai...“ Tai taip ir įvertino – tai buvo dešimtakai – „mus privertė susikoncentruot“... Kai matai, tai terlioji bilekaip, o kai nematai – tada pradedi galvot... Dar reiktų jiems dešinę ranką pririšti, ir duoti kaire ranka papiešt, tai irgi tą neįgalumą... dešinės neturi, o kaire ranka nupiešt... (...) taip, taip... čia labai daug variantų... bet kai vaikai nepratę... iš pradžių tai jiems buvo šokas... Kažkas netradiciško, kažkas va tokio... Pajvairina jiems... gyvenimą... ne vien tikrai, sakykim... Tai sakau, kiekviename dalyke galima rasti gerų dalykų... (1-4)

Mokiniai:

„Ką prisimenate iš tarpkultūrinio ugdymo? Kaip pajutote, kad pas jus mokykloje vyksta tarpkultūrinis ugdymas? Ką veikėte? Per kokią pamoką? Per dailės?

–per dailę...

- a, piešėte užrištom akim... ir kam tai buvo reikalinga?

- kad linksmiau būtų (kažkoks mokinyš pajuokavo, ir visi juokiasi)

-čia, kaip matau, yra piešiniai jūsų, taip? Čia kažkas piešti nemoka, arba užrištom akim...

- užrištom akim (choru)...

- tai gerai, buvo dailės pamoka, piešėte šituos piešinius... kaip galvojate, kam tie tokie piešiniai užrištom akim buvo reikalingi?

- projektui (vienas vaikinys atsako)

-na tai gerai, kad projektui, aišku tas, bet kam projektui? Koks tikslas tai daryti?

(... niekas nieko nesako)“

Kita vertus, kaip buvo rašyta aukščiau, aptarinėjant metodų aprašus, gal iš tiesų užsienio kalbų mokytojom, kurios nuolat užsiima konkrečiu tarpkultūriniu ugdymu, susietu su kultūromis tų kalbų, kurių yra mokoma, turėjo būti keblu rasti kokią nors kitą kampą, ką dar kito įtraukti į pamokas be to, kas yra privaloma pagal programą. Todėl ir tas nuobodulys taip pat gali būti iš dalies suprantamas:

„O aš - vokiečių... Mes susiintegruojam... Buvo čia tie projektai bendri, kur ir Šveicarija, ir Vokietija, ir Austrija taip pat... kažinau?... ir viskas per virtuvę, per patiekalus... (1-1)

... ir per kultūrą, ir per žmones, per žmonių santykius... (1-4)

...per muziką... (1-1)

Tačiau bandant prakalbinti kitą tos pačios mokyklos užsienio kalbos mokytoją, pasirodė, kad iš tiesų norint, buvo galima rasti kitų požiūrio kampų:

„Nu tai va, kur ir kūrėm, kaip sakiau, man to laiko per daug buvo... Na, bet kad ten labai pavykęs metodas būtų, tai nepasakyčiau. Abėcėlė - mano metodas buvo. Tai, paklausus, kokie skirtumai berniukų - mergaičių, tai jie labai jau nenoriai šnekojo... Aštuntokai, nežinau, jiems ten ir juoką kėlė... (1-3)“

Šios mokytojos pasirinkta tema tikrai aktuali ir svarbi, tik buvo labai sunku išklausti, ko ji siekė, liksdama šią temą ir anuodama tą metodą: ar išsiaiškinti egzistuojančius vyriškumo ir moteriškumo stereotipus ir su mokiniams pasižiūrėti, kaip jie subliūkšta, ar priešingai, juos įtvirtinti, akcentavus, kokie yra skirtumai tarp mergaičių ir berniukų:

„Per anglų tai buvo būdvardžių kartojimas, ir po to mes ten ant lapelių rašėm - mergaitės rašė - nu, ten atitinkamai, ištraukus raidę, mergaitės rašė ant lapelių, berniukai ten

vėl atskirai, ant lapelių, ir tada sulipdėm ant lentos, ir apibendrinimą darėm - skirtumą tarp mergaičių ir berniukų aptarinėjom... Tai sakau, ten visko buvo. Tai va, pakartojom tuo pačiu būdvardžius... Ir gerai, naujų dar, va, papildėm, kam įsiminė kam ne. (1-3)

O ką galėtumėte apie vaikus pasakyti? Pastebite ten kokių stereotipų, kurie kinta koku nors būdu? Ar kito per tas pamokas?

Nu bent aš, taikant tą metodą tai nepastebėjau, žinokit, tikrai. Bent jau per tą tai ne. Kažkaip nekrito man į akis. (1-3)“

Gali būti, kad per šią pamoką mokytoja visai ir neketino kaip nors akcentuoti stereotipų klausimo, ir pernelyg neaktualizavo socialinės lyties (gender) problematikos. Nors galima prileisti, kad mokiniai tiesiog tų stereotipų neturi (kas būtų didelė kultūrinė išimtis). Tačiau labiausiai tikėtina, kad ir pačiai mokytojai, ir mokiniams, šie stereotipai nėra kokia nors problema, o „savaiame suprantama“ tiesa. Bet čia galiu ir klysti, nes išsireikšimai aptakūs ir mažai ką atskleidžiantys. Kad šis klausimas mokytojai neatrodo problemiškas, gali leisti įtarti nebent tai, kad ji to neįvardija kaip problemos, kad būtų buvęs keltas tikslas paklibinti stereotipus. Tik tai, kad vaikai nelabai noriai to ėmėsi ir kad „aštuntokams tai kėlė juoką“. Taip, juoką, kalbant apie lyčių skirtumus, paprastai kelia stereotipai.

Dailės ir technologijų mokytoja, atrodo, vienintelė bandė su mokiniams kiek plačiau pasižiūrėti į kultūrą - per kūrėjų asmenybes, kurios ne taip jau retai būna ir kitokios seksualinės orientacijos:

„Aš negaliu pasakyti, kad sunkiausia - jiems tai buvo, nu, netikėta. Visgi mokytoja šnekojo daug ilgiau, daug atviriau, sakykim, ir per dailės pamoką ir su pavyzdžiais, ir su viskuo, ir... jie iš manęs to... JIE IŠ MANĖS to nesitikėjo. Ne aš, bet jie nesitikėjo. (1-4)

Kad biologijos mokytojas kalbėtų, tai būtų kitaip (1-2)

VA! (1-4)

O kai kalba kitų dalykų mokytojas, tai... (1-2)

... ne apie spalvas, ne apie dar kažką, o čia, va, tiesiog pristatai kaip žmogų, kad jis gali būti labai žymus, kad ir truputėlį, šiek tiek kitoks, ir kad mūsų visuomenėj šiandien gal ne visai toleruojamas, vieną toleruojamas, kitą - ne. (1-4)“

Net ir kalbant apie virtuvę (ko gero per technologijas), buvo pasinaudota per seminarus gauta medžiaga - video apie balandėlius kaip ne išskirtinai lietuvišką patiekalą, kas iš tiesų gana svarbu, siekiant paklibinti etnocentrišką pasaulio vaizdą, parodant, kad net kai kurie patiekalai, laikyti išskirtinai savais, gali turėti „tarpkultūrines šaknis“:

„... aš jiems filmuką kai parodyčiau, neprisimenu, kurioj klasėj, ten, kur ponija Beata mum pristato balandėlius... tai, sako, mokytoja, mes jau seniai žinom... Tai, sakau, žinau, kad žinom, bet, sakau, pažiūrėkit, ir visas pasaulis žino, kad balandėliai tikrai ne lietuviški... iš kažkur pasiskolinti. Tik paskui kiekvienas prisitaiko savo kultūrai. Va tai tada jiems būna labai... va, ir suprask, kad pasaulyje, žmogus, nesi vienas, kad šalia tavęs kažkas gyvena, ir kažką pasiimi, atsineši sau... (1-4)“

Kitos mokytojos ėmėsi neutraleresnių temų – virtuvė, neigalumas, kurios taip pat, be abejo, būtinos tarpkultūrinių kompetencijų ugdymui, ypač prisilaikant integracinių nuostatų:

„Man tai iš viso lytiškumo tema nesisiejo, man ji buvo išvis nereikalinga... Nu NEBUVO TOKIOS TEMOS. Ir nieko ten pritaikyt negalėjau. (1-1) (...) O kai virtuvė, patiekalai, tai taip, pristatai kiekvieną šalį, nagrinėjai... (1-1)“

O būtų kokių nors temų, kurias galvotumėte, kad būtų gerai įtraukti mokiniams?

Neigalumas, tarkim... tema tokia... ir užuojautą skatinanti, ir šiaip, kito atjautą, .. įsijausti kitam... mes tai, pavyzdžiui, turėjom... buvo tema tokia „Kelias“. Kairėn-dešinėn, ir visa tai mes darėm užrištom akim, ir paskui jausmus mokėmės... (1-3)

... išsigandęs, pasimetęs, šokiruotas, susistresavęs, kaip tu jauteisi... tai va tas yra iš tikrųjų, nes mes nesuvokiam, kaip jaučiasi tas žmogus, kuris nemato, arba, kuris negali pajudėt... ar dar kažką. Kad tokios temos būtų, nes tokių temų nėra vadovėliuose. (1-3) Vadovėliuose nėra, taip (1-2). (...)

Neigalumas. Tada virtuvė – kultūra, ta prasme, šalies pažinimas per virtuvę... Kas ten dar buvo? Nu, tarkim, pomėgių tema. Kad kiekvienas žmogus turi savo pomėgius, ir mes kiekvienas turim gerbti jo pomėgį... Ką ten dar?... Ai, dar, tarkim, mokėmės kalbos – pavadinimas šalies ir tautybės... Tai vaikai grynai mokėsi... Nu aš nežinau, vaikai grynai mokėsi... Ta prasme, ką ten gali akcentuoti? Kiekvienoj kalbos pamokoje tu klausai – kas tu, iš kur tu, kiek tau metų, kokia kalba tu kalbi, kokia tu nekalbi? Nu nežinau – tai kito pažinimas. „Susipažinkime“ – tokia tema buvo. „Susipažinkime“. (1-1) O mano irgi buvo – neigalumas, per technologijas va – ta virtuvė, pasiėmiau... Toliau, kas ten buvo? – šeima, penktą klasėj, šeima ir žmonės šalia manęs, kai jie ten portretus piešė, apie žmones, esančius šalia, tada tikėjimas, – septintokų – tikėjimų medis... ir kas gi dar? Ir viskas. (1-4)

Matematikoj aš irgi dirbau... nu, kadangi ten turėjom per bažnyčias įvairias, nu, visų tikėjimų, tai mes ėmėm... – aišku, mes mokėmės tai matematiką, – mokėmės, iš kokių

figūrų, kaip... nu bet vis tiek akcentavom, kad, va čia, pavyzdžiui, cerkvė... nu ir kas?... Nu, vienu žodžiu, vaikai vis tiek... O mes išmokome to, ko mum reikėjo. Tolerantiškas, iš vienos pusės, todėl, kad yra klasėje vis viena yra nevienodo pajėgumo tie vaikai, kurie dirba ne pagal vienodas programas, tai irgi... toliau – santykis berniukų su mergaitėmis, kadangi dirbam grupėje. Tiek daugiau išpešti iš matematikos, turbūt, nelabai mum pavyko. Nes mes lytinės problemos tokios tikrai nenagrinėjom. (1-2)

Nu mano dar irgi buvo tautiškumas – tautos ir menas, ir tas tas... mažumos tos... Menas ir aš pats mene (1-4)“

Bendrai pasižiūrėjus, asortimentas gal ir ne toks jau siauras. Tik visada kyla klausimas, kaip tos temos pristatomos, koku kampu analizuojamos, pavyzdžiui, tokios temos kaip šeima, tikėjimai, tautiškumas ir „mažumos“.

1-2 mokytoja pokalbyje vis pabrėžia kito žmogaus skirtybę ir jo kaip kitokio priėmimą, kai tuo tarpu kitos mokytojos, pvz., 1-4 labiau akcentuoja tiesiog žmoniškumą, kuris suvokiamas kaip tolerancija žmogui, gyvenant, neužgauliojant vieni kitų, ir taip, visai pagrįstai, suprantamas šio Projekto aktualumas:

„Nu žmogui tolerancija tai yra mūsų bendravimo pagrindas (1-4)

Kiekvienas naujas dalykas vis tiek yra pliusų... (1-2)

Juk jie nebus visų gyvenimų matematikos pamokoje, dailėje, ar, ten, užsienio kalboje. Jie gyvena tarp žmonių. Nesvarbu, kas bus, o bendrauti kartu su visais tai yra pagrindinis dalykas. Vienas, – aš galvoju kaip klasės vadovė, tai man yra pagrindinis dalykas išmokyti savo vaikus būti kartu su visais, nes jis išeis į visuomenę (1-4)

Nesvarbu, koks tas jo kitas draugas yra (1-2).

Mokyklai vis viena, kaip akcentas vienas iš pagrindinių dalykų tai yra, nu ir tai svarbu. Kiek, ten, sakykim, kitom sritim ten ta tolerancija... Bet apskritai žmogaus gyvenime – nu tu vis tiek privalai būt šalia kitų, ir mokėti būti. Jeigu tu nenori, kad tave įžeidintų, tai tu turi išmokyti gyventi su kitais ir irgi neįžeidinėti. (1-4)“

Turint tokias bendras nuostatas, gal iš tiesų dalyvavimas šiame Projekte nelabai ką ir keitė, kaip teigia pačios mokytojos, paklaustos, ar keitėsi pažiūros:

„Man tai, asmeniškai, ne. Aš jaučiuosi kaip ir tolerantiška. Asmeniškai aš tai nemanau... man tai ne (1-3)

... kažkaip privalo mokytojos būti, pareiga tokia... (1-2)

Tai taip. Mes dvidešimt metų ir pasakojam, kad tu turi būti tarp žmonių žmogumi, tai, vat, kažkokio tokio, tų žmonių yra visokių, nu bent jau... (1-1)

Ir kažko tokio naujo tai aš tikrai neįžvelgčiau. Kiek, ten, aš pati asmeniškai esu tolerantiška, – žinot, kaip man... – tai aš labai tolerantiška... (1-4)“

Šių mokytojų atžvilgiu dėl kokios nors užslėptos netolerancijos gal ir neverta įtarinėti, nebent, kaip matėm pavyzdyje su būdvardžiais mergaitėm ir berniukam apibūdinti, įtarimai gali kilti dėl galimų stereotipinių *socialinės lyties* įvaizdžių. Tada neaišku, kaip dėl kitų kokių nors stereotipų. O tai, ar kas nors keičiasi mokinių požiūriuose į ką nors, priklausomai nuo ugdymo, pačios mokytojos nemato. Tai irgi kelia klausimą – ar ugdymas nieko nekeičia, ar mokiniai yra tokie, kuriems ugdymas nereikalingas, ir viskas ten gerai, kalbant apie tarpkultūrinės kompetencijas? Būtent tokie neaiškumai kyla, išklauius šį bandymą išsisukti nuo klausimo, ar kas nors keitėsi mokinių požiūriuose į dalykus:

„... pakitimą, taip... O kai ir taip, sakykim, taikei, tik šį kart pritaikėi truputėlį kitaip, tai... nu... bet vėlgi... klasė, pavyzdžiui, pasikeitė, tada tai buvo dešimtoji, šiomet mano dešimtokai jau jau yra kitokie... tada man vėl toj pačioj klasėj... jeigu kalbant apie mokinių, ar jis pats keičiasi, jeigu bendrai, tai aš, žinokit, kiekviena amžiaus grupė vis viena turi praeit pro savo... ir aš to...t... to kažkokio labai, kad, va, čia keistųsi... pavyzdžiui, šiųmetiniai penktokai labai kuo nors skirtųsi nuo penktokų, kurie buvo prieš kokius keturis metus, tai aš n... taip, kad, kažkaip, aš ne... Toj pačioj klasėj tai rudenį-pavasarij, o tada jau galėtum žiūrėti, kas jam liko galvelėje, ar jisai atnaujino, ar dar ką nors... O jau čia vis viena vaikai ateina kiti... Gyvenimas toks kitoks... Bent jau aš taip galvoju. (1-4)“

Nors mokytoja turėjo suprasti, kad klausimas yra apie specialiai projektui atrinktas klases, o ne apie bendrai visus mokinius, su kuriais dirba. Matematikos mokytoja, atrodo, aktyviausiai iš kalbintų dalyvių taikė inovatyvius metodus, kurtus seminaro metu šio Projekto rėmuose:

„Nors šitie metodai... – aš dirbau su vyresnėm klasėm, – tai jiems patiko. Jie jau – „mokytoja, daugiau“, Hahahahaha... Jiems daugiau ha ha. (1-2) (...)

Paskutinę pamoką taip vesim, kadangi pakartosim viską, ką mes praėjom. Mano dabar darbas toksai, kad susirikiuoti metodus, ar kokias temas aš paimsiu... (1-2)“

Tačiau kad ir kokie įtarimai kiltų dėl inovatyvių metodų naudojimo ir temų interpretacijų, galima susidaryti nuomonę, kad tos mokytojos, kurios tikina, kad jau metai iš metų naudoja kažkokius panašius metodus ir liečia tas temas, tai tęs ir toliau. Bent jau kaip teigia dailės ir technologijų mokytoja:

„Nu tai aš tą „aklas piešimas“, arba „pokalbis“: aš ne...ne... koks aš bebūčiau... ar aš, tenai, būčiau turkas, ar būčiau vokiečiai, ar homoseksualas, ar ten... būčiau, aš vis viena

esu kaip meno dalis, galiu būti meno objektu. Tai tas metai iš metų... nieko, taip sakant, čia naujo labai. (1-4) (...)

Kas yra paruošta, tai kodėl gi ne? Kas jau paruošta. Nes kai kurie metodai reikalavo labai daug krapštytosi. (1-1)

Ir pokalbio pabaigoje, kad ir kaip neigtas šio Projekto naujumas, reikalingumas, aktualumas (bent jau asmeniškai sau), visgi buvo prisipažinta, kad ne viskas jame taip jau ir buvo žinoma ir „nieko naujo“:

„Tik mum tiek davė to sukrėtimo, kad mes nori nenori tai turėjom pritaikyt, kadangi reikėjo aprašyt, reikėjo pamėgint... Nes mes irgi kaip mokytojos užsiciklinam kartais... Ir tai davė mums tokios atgaivos, kad, va, mes pamiršom, galbūt, taikyti tai, ką mes ... (1-1)

... taikydavom... paskui atsisakėm ir pamiršom... (1-2)

Nes, nu, ta prasme, gal kartais, ne tai kad pritingi, bet gal kartais nuvertini klasę, kad jie galbūt negali, nenori. O pasirodo, kad taip visai nėra, ir vėl tu gali pasipurtyti, ir vėl tu gali... (1-1)“

Žinoma, tas „sukrėtimas“ pristatomas kaip tiesiog įpareigojimas vėl sugrįžti prie kažkada taikytų dalykų. Bet net jeigu ir taip, tai taip pat reikšminga.

Galiausiai buvo išsakyta ir gana konkreti ir tikrai svarbi pastaba dėl medžiagos, kurią mokytojai buvo gavę iš Projekto organizatorių:

„Sakykim, dar, kur mes gavom filmukus tuos, tuos diskelius, vat ten aš labai apsidžiaugiau, įsidėjau į kompiuterį, pažiūrėjau – ten tiek daug tų visų... ha... logotipėlių, aš maniau – tiek filmukų, o, pasirodo, ten tik vienas. Aš, pavyzdžiui, tikėjau, kad ten bus ne tik apie balandėlius, bet ir, pavyzdžiui, dar daugiau. Arba, sakykim, dailė irgi tik kad aš – menininkas, va štai toks, ir aš save pristatau... Aš tikėjau, kad tos video medžiagos bus daugiau ir įdomesnės. O čia yra vienas ir skirtingos kalbos. Vat, šita prasme. Aš labai apsidžiaugiau, kad daug, ten suskaičiavau dvidešimt keturi. Bet vieną peržiūriu – lietuviškai, kitas rusiškai, trečias vokiškai, ir visur yra tas pat, va. Ta prasme, vat, čia jau... sakyčiau... Kai klausėt, ką keisčiau, tai daugiau... nes vaikai mėgsta pasižiūrėti, jiems tas video, vizualus supratimas pasaulio... (...) (...) Tai va čia gal tas ir pakeitimas būtų, kad teorijai tada mažiau būtų, o, sakykim, va taip va... (1-4)

Ta prasme, daugiau medžiagos reikėtų?

Taip, va tokios vizualios, apčiuopiamos. Mokiniams gi dešimt minučių pamokos, ir, va, ten, kur yra kompiuterių klasės, jie visai smagiai pasižiūri. Ir tada jau jie jaučiasi kažką

įdomesnio, ne vien mokytojo kalba, kalba, kalba... Galima buvo juk interviu imti kažko-kių, vat, sakykim, kad patys žmonės, tie, kurie nebijo savęs pristatyti, kad ir tu žydas, ar tu čigonas, – tu apie save papasakok. Ar tu narkomanas – kaip tu į tai įėjai, kaip išėjai? Jie mėgsta tokius dalykus. Va tokia gyva kito žmogaus kalba jiems įdomiau. (1–4)“

Su tuo sunku nesutikti, nes tikrai konkretesnių tarpkultūrinės kompetencijos ugdymo priemonių, empirinės medžiagos iš tiesų galima buvo pasigesti, kad ir teorinėje dalyje, kur buvo gana daug kalbama apie bendrus principus. Tokia medžiaga būtina ir mokytojams ir mokiniams, nes surasti tokios medžiagos kur nors sudėliotos į atskiras knygas, beveik neįmanoma, bent jau kai kuriais klausimais. Tačiau Projekto metu tokia metodinė medžiaga visgi buvo parengta, kad būtų galima nebesinaudoti dažnai faktus iškraipiančiais, stereotipuojančiais, paviršutiniškais, ne profesionalų ir ekspertų rašytais internetiniais straipsniais ir kitokiomis nepakantą skleidžiančiomis žiniasklaidos priemonėmis nuomonėmis.

POKALBIS SU MOKINIAIS

Pokalbis su mokiniais patvirtino kai kuriuos dalykus, ką mokytojos kalbėjo apie taikytus metodus ir liestas temas: per piešimo pamoką buvo piešti artimi žmonės, per anglų kalbą šalia kitų dalykų, ruošti stendai apie kitas šalis (kas, tiesą sakant, vargu ar labai nauja formaliosios programos požiūriu tik tiek, kad mokiniams toks būdas buvo įdomesnis, nei įprasti metodai), per matematiką žaistas žaidimas:

„Per matematiką žaidėme tokį kaip ir žaidimą, kad... buvo dvi komandos, ir mokytoja paklausdavo vienos komandos klausimo, ir jeigu jie atsakydavo, nu... galėdavai spėti raidę kokią... ten buvo toks kaip kvadratis padarytas, ir ... kaip čia pasakius? ... o, pavyzdžiui, jei kita grupė neatspėdavo, tai leisdavo kitai...“

Tik interpretacija šio žaidimo nelabai ką turėjo bendra su tarpkultūrinių kompetencijų ugdymu:

„Tiesiog geriau įsisavini tai, ką mokeisi anksčiau.“

„Tiesiog bendravimas gal... su savo grupės nariais?“

Prisimena ir per anglų kalbą gautą užduotį su būdvardžiais:

„Pasiskirstėm po keturis žmones kažkur... Davė raides, ir turėjom žodynuose ieškot, anglų būdvardžių, kaip apibūdinti žmogų, paskirstant, kas tinka mergaitei ir berniukui. Klįjavom ant lentos ir lyginom, kas gera, o kas bloga...“

A, rinkote būdvardžius, ir klįjavot vienus prie mergaičių, o kitus...

Jo, prie berniukų...

Ir ką jūs prilyginot? Kas ką?

Nieko... Žiūrėjo, pavyzdžiui, kad mergaitėm daugiau būdvardžių tinka, nei berniukam...

Nu ir ką nusprendėt po va šito viso?

Kad mergaitėm daugiau būdvardžių...“

Tai tik patvirtina aukščiau išsakytą įtarimą, kad bent jau ši mokytoja, imdama šią temą, ko gero nesiekė klibinti stereotipų, bet, priešingai, liko prie jų ir vaikams nieko gal ir nepaaiškino. Nors galimas ir kitas variantas, kad gal mokiniai nebuvo atidūs ir neįsisavino pamokos. Tokiu būdu ši tema, nors, paviršutiniškai žiūrint, ir tinkama ir daug žadanti, bet iš esmės nekeitė jokių požiūrių, nei pačios mokytojos, nei mokinių. Per piešimo pamokas dar buvo liečiama ir religijų tema, bet mokiniai nesugebėjo paaiškinti, kas ten buvo daroma. Visi, pasirodo, lanko tikybą, o ne etiką, kur gavo kažkokią informaciją „apie kiekvieną religiją“.

Prisimena taip pat, kad buvo ir speciali tolerancijos pamoka, kur reikėjo jausmus perteikti piešinyje. Kiti, kaip jau buvo minėta, piešė užrištomis akimis, bet nelabai galėjo suformuluoti, koks tokio piešimo tikslas, tik ne vienas išreiškė nuomonę, kad toks piešimas patiko kaip nekasdieniškas.

Taip pat buvo žiūrėti filmai (vieni sakė, kad per tikybą, kiti, kad per istoriją):

„Apie Jeruzalę... apie patyčias... apie dievus... apie Egipto dievus“ (įvairūs mokiniai vis kitą dalyką pasako)

Apie patyčias, kaip ir reikėjo tikėtis, tema buvo iš kasmet vykdomo projekto „Savaitė be patyčių“. Tačiau to, kuo gyresis dailės ir technologijų mokytoja, esą kalbėjusi su mokiniais ir apie seksualines mažumas (klausinėjant, apie kokias mažumas kalbėjo per pamokas), šie nepatvirtino: „kalbėjo tik apie tautines mažumas“ (nebent paminėjimas kai kurių kūrėjų seksualinės orientacijos neužstrigo):

„O apie mažumas įvairias kalbėjot?“

Jo, apie tautines mažumas ...“

Į santykius su kitomis tautinėmis grupėmis, „rasėmis“ mokiniai daugiau ar mažiau išsakė neutralias pozicijas:

„Nei jie kliudė, nei dabar kliudo (vienas vaikinai... Jam pritariamai kažką ir viena mergina): neturėjom nieko prieš...“

Tarpkultūriniai skirtumai kaip tokie paaiškinti pačiu paprasčiausiu būdu:

„-Nu tai šventės (vienas vaikinai)

-Religija (viena mergina)

-Tradacijos (anas vaikinai toliau)

- Papročiai (kažkas dar).“

Šis, gana siauras, kultūros supratimas, kaip jau buvo rašyta aukščiau, yra dabar egzistuojančio švietimo Lietuvoje rezultatas, kuris visiškai logiškai siejasi su vieninteliu tikslu – emigracija:

„Aš manau, kad reikia. Reik žinoti, pasidomėti... Vis viena gyvenasi kažkur kitur... (mergina)

Nuvažiuosu į kitą šalį (vaikinai)

Kad rastum bendrą kalbą su kitais, nes jei ten kalbėsi lietuviškai... ar ten klausysi... (kitas vaikinai)

O nieko plius pats nežinosi... (mergina)...

Čia tas pats, anglų kalbą ar rusų kai mokomės, tai jei nuvažiuosi į kitą šalį, tai lietuviškai nepasikalbėsi.... su angliu kokiu... (pirmas vaikinai)..."

Toks tarpkultūrinių kompetencijų aiškinimasis sau taip pat gerai dera ir su tuo, kad mokiniai mano, kad gyvena gana homogeniškoj visuomenėj, kur kokie nors kitokie skirtumai, išskyrus tautinius (gal ir religinius) nėra reflektuojami:

„O jūsų miestelyje, ar esate susidūrę su kitom kultūrom? Ar teko matyti išvis?

Matyti tai teko... Bet nėra čia..."

POKALBIS SU TĖVŲ ATSTOVE

Kalbantis su viena Projekto dalyve, dalyvavusia mamos vaidmenyje, situacija šioje mokykloje pasirodė dar kiek skaidresnė. Ši mama visiškai palankiai įvertino seminarus, nieko ten nepasigedo, nieko nepritrūko:

„Kas man buvo naudinga? Tai vis viena – patirtis nauja, kaip pasakyt – praplečia žinias, kaip toleruoti kitaip mąstančius žmones... (...) Na, kaip čia pasakyti. Tiesiog gebėjimas suprasti kitus, kitaip mąstančius, galbūt išmokimas tų jausmų kažkokių, kad, būtent, daugiau atkreipti dėmesį į tą toleranciją, į kitaip mąstančius, į kitokius žmones, juos priimti, nes anksčiau mano elgsenų, pavyzdžiui, į tuos dalykus buvo kitaip žiūrima. Dabar kažkaip vėl kitaip žiūriu. Kažkaip va pasikeitė. Kad, vistiktai naudinga tai buvo. (...)

O gal pritrūko ko nors seminaruose – ar praktinių, ar kokių nors teorinių dalykų?

Tai taip, ten buvo žaidžiama ir žaidimai įdomūs, ir viską... nu tikrai įdomu, ir paskui ir vaikam pasakojau... kaip yra, kaip jūs būtutė darę, kaip jūs elgtumėtės tokioje situacijoje... sako, labai įdomu, įdomūs tie užsiėmimai, ir tie žaidimai ir vaikams...

Ne, žinokite, man tai patiko va tie žaidimai, tai man tikrai labai patiko. Kas man dabar, po tek laiko įsimena, tai va tie žaidimai, tie filmai. Ir tą filmą papasakojau vaikam, kaip gali būti gyvenime tiesiog, ir gana įdomiai taip viskas, nu... Tikrai teigiami atsakymai. Aš nematau nieko blogo."

Kultūros sampratą ši mama taip pat turi kiek platesnę, nei kai kurie kiti šios mokyklos Projekto dalyviai, ir galbūt vienintelė dalyvė, kuri aiškiai suvokė, kad tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas nepanaikina tapatybės, bet turi integruoti tai, ką ji įvardija „išlikimu savimi“ su kitų / kitokių priėmimu“, ir tuos kitus / kitokius galima sutikti čia pat:

„Kaip aš aiškinu, tai kad pirmiausia reikia išlikti pačiam savimi, ir tuo pačiu mokėjimas priimti kitaip mąstančius, kitaip atrodančius... Tiesiog, kaip reaguoti, kaip čia pasakius... nu, tiesiog priimti žmones tokius, kokius tu matai jie yra, bet svarbiausia išlikti savimi. Tokie pas mane, va, įspūdžiai. Neignoruoti žmonių, ir, tuo pačiu, va, dabar, va, turiu dukrą paauglę, ir viską, ir klasę tokių va dalykų, kur jau... tikrai aš... būtent iš jos kalbos, iš jos, va, ... sakau, kad taip neturėtų būti, jūs turėtumėte priimti tą vaiką, jisai naujokas, ir tiesiog tolerantiškai... kažkaip, va, kitą savaitę turėtų būti kelionė baidarėmis, tai, sakau, būtinai paimkit ir tą vaiką, kad... jie ten vėl, pasiskirstę poromis, sakau, vis tik reikėtų ir, - savo dukrai sakau, - jeigu nieks nenori, tai gal tu... tai taip, yra.. yra... tokių žmonių, nuostatų tokių... kad nebūtų... kad priimti tą žmogų, ten... ir viska... nes jam labai sunku... sakau, pati pagalvok, jeigu tu būtum jo vietoj, kaip tau būtų nesmagu. Nu va taip vat pasakojau vaikam..."

Paprašius patikslinti, ar gerai supratau pašnekovės mintį apie savitumo išsaugojimą, ji iš „pusės žodžių“, net nesuformulavus klausimo iki galo, atsakė:

„... savo tapatumą išlaikyti, etinis dalykas, mokėti priimti, ir išlaikyti savo... (...) ... man tai, pavyzdžiui, yra svarbu, nes mano ir iš giminės yra ten senelių, - aš dabar kaip domiuosi, vat, savo šeimos istorija, - tai aš tokių dalykų atrandu, tokių įdomybių, ir man tai - aš tai labai vertinu, ir labai branginu... Tai va, branginti savo, ir mokėjimas priimti nauja, tai manau, kad..."

... tai nesikerta?

... tai skirtingi dalykai, bet labai labai žmogų praturtina..."

(...) Taip, taip... netgi norėjimą būti, išlikti savimi, išlaikyti tuos savitus bruožus, kas esu aš, ir kas yra kitas, kuo mes įdomūs, kuo mes įvairūs,... Tai, man atrodo, yra įdomiau gyvent, kai yra įdomių žmonių aplinkui, mano tai tokios nuostatos.

Aš tikrai už tai, kad šeima, – tėvai, vaikai – tik daugiau bendrautų, vieni su kitais dalintųsi informacija, nes tai, ką aš sužinau iš savo šešiolikmetės dukros, – kitą turiu jau suaugusią, ir jinai užsienyje dabar gyvena, irgi jinai papasakoja, ir kokie ten yra sunkumai, sakykim, jiems, tiems lietuviui, – viską suvedi į savo gyvenimą, į savo prisimą, ir paskui va taip daliniesi įspūdžiais, kaip yra įvairovė tų žmonių... tikrai tenka susitikti, nemažai pakeliauti, ir tikrai įdomu pamatyti tarpkultūrinį, būtent, tą gyvenimą, ar ten Prancūzijoje, ar ... – mano dukra, va, turi draugų ir juodaodžių, – ir kaip jie ten bendrauja, ir ... su jų kaimynais... kaip jie man pasakoja, kad va, būtent, čia, Lietuvoje, yra lietuvių juodaodžių, ir kaip tai ... nu, va, priėmimas, ir kaip tų žmonių kitų rasių mąstymas įdomu... ir, matot, visa tai susilieja, o gyvenimas taip taip bėga bėga, ir matai, kad taip, va, viskas susilieja, ir pamatai, kad ir tas dalykas, ir tas, vat, viskas siejasi...”

Į klausimą, ką reikėtų vaikų ugdymo programose mokykloje keisti, mama akcentavo tai, kad reiktų tokių seminarų ir tėvams, „nes iš šeimos visa tai eina, nu, vat, su vaiku, tai daugiausia išsikalba tėvai, vaikai su tėvais. Jeigu jie palaiko ryšį, jeigu normali šeima yra, tai juk per vaikus tik... Nu mūsų tas ir darbas ir yra tik kad užaugint vaiką pilnavertį žmogų, ir su savom... kaip pasakyti... su savom vertybėm... teigiamom. Tai yra svarbiausia. O per ką tai daugiau? Per vaikus, per tėvus. Aišku, kitą kart ir vaikai pamoko dar tėvus, tai čia irgi geras dalykas, bet galbūt ir vaikams kažkas tai... galbūt va šitų žaidimų, per šituos žaidimus, ar kažką tai... tai tikrai... man, pavyzdžiui, tai padarė įspūdį. Ko anksčiau nebuvo patyrusi... Šitie va, nauji potyriai įdomu...”

MOKYKLA D

POKALBIS SU MOKYTOJ AIS

Šios mokyklos mokytojai kalbėjo viską taip, kad nieko neprikiši. Aiškus suvokimas, ko šis Projektas siekė, kokie uždaviniai buvo keliami, Projektas įvertintas puikiai. Bet galima jų labai tvarkingoje, lyg iš anksto gerai paruoštoje kalboje išvelgti keletą niuansų, kurie galėtų leisti įtarti, kad šiuo atveju turime puikiai „įvaldytą“ žinojimą, kaip „turėtų būti“, ir puikiai paslėpti galimi trūkumai ar nepasitenkinimas: ir refleksija, įvertinanti, kaip keitėsi nuostatos (nors ir apeliuojant ne į save, bet į mokinius), ir seminarų vertinimas. Kas, tiesa vertus, taip pat nemažas pasiekimas:

„Tai nėra toks dalykas, kuriam duotum minusą. Viskas į plusą. Aš tai esu tvirtai įsitikinusi, kad kiekvienas šnekėjimas, kalbėjimas, rezultatų iš kart neduos, bet jeigu apie tai vis daugiau ir daugiau kalbėsime, tai pradeda ugdytis ir įgūdžiai. Nes jeigu tu nežinosi, kas vyksta, tai... (1-1)

Bet kokia informacija ir žinių tam tikras suteikimas žmogui... nu, tai nors tu pamąstai kitą kartą, gal turėjai kažkokią tai nuostatą, bet iš tikrųjų žinios... gali šiek tiek pareguliuoti... (1-2)

Per vieną užsiėmimą niekas nepasikeis... bet jeigu apskritai, tai, aišku (1-1)

Aš tai irgi gal norėčiau dar savo įspūdžius pridurti – na, man atrodo, kad tokie dalykai kaip nuostata, požiūris, – ten, kitos rasės, kitos lyties, kitos religijos, ane, kažkoks suvokimas, vertinimas, mums, suaugusiems, atrodo labai natūralus dalykas, ir... ir pakankamai toks, na, gyvenimo patikrintas. Ir aš, pavyzdžiui, nustebau, kalbėdama ypač su vyresniokais, – vienuoliktokais – tomis temomis, – tiesiog jas teko paakcentuoti, kai mes dalyvavome tame projekte – kadangi esu gimtosios kalbos mokytoja, – kad iš tiesų su tais dalykais mes praktiškai labai dažnai susiduriame, literatūrą nagrinėdami, bet šiaip nustebau, kad jauni žmonės labai dažnai nežino pačių elementariausių dalykų, tokių sąvokų kaip, sakykim, apibrėžimų dokumentuose, ir tai aš pajaučiau, kad jiems tai buvo irgi nauja patirtis ir naujas atradimas. Šiaip labai galiu pasidžiaugti, kad labai tokią pozityvią nuomonę išgirdau daugeliu atžvilgiu iš daugelio mokinių. Bet, atrodo, mum tokie savaime suprantami dalykai jiems iš tikrųjų buvo arba negirdėti, arba tikrai miglotai kažkur išgirsti, ir aš mačiau, kad, na, jie tikrai kažką sužinojo. Nebuvo taip, kad mes kalbėjo apie tai, kas neaktualu. Tikrai sužinojo, tikrai išgirdo. (1-3)

(...) O kokie pagrindiniai iššūkiai, va, kilo vykdant šitą projektą? Per bendravimą su mokiniais?

Aš manau, kad pagrindiniai dalykai, tai yra visada stereotipai, kurie yra nusėdę žmonių galvose... (1-3)

Suformuoti iš ankstesnių kartų (1-1 arba 1-2)

Ir būtent tų stereotipų laužymas... Ir, va, čia vieną pamokėlę su penktokais kalbėjome, irgi, apie juodaodį žmogų, tai jiems iki šiol buvo nežinoma, kad juodaodį žmogų gali įžeisti toks dalykas, kaip pavadinimas jo negru, sakykim, ar panašiai, nu vat.. Aišku, čia ir nuo amžiaus grupės priklauso... Bet, va, tokie dalykai – stereotipai, kuriuos reikia paneigti. Aišku, jie yra labai gajūs, ir juos labai sunku būna paneigti, bet kaip ir minėjau, –vienoj, kitoj pamokoj išgirsta, pamato per televiziją dar kažką na ir, manau, pamažu vis viena formuojasi tas jų požiūris. Tikėkimės, kad teigiamas požiūris. (1-1 arba 1-2)

Aš apie tuos dar „savaime suprantamus“ dalykus dar. Iš tikrųjų jie savaime suprantami gal ir nėra, nes kai kalbi, jie atsako teigiamai. Taip, kaip turėtų atsakyti. Taip, kaip turėtų būti. Bet, vat, tą elgesį, kad taip ir elgtųsi, tai... tai... yra... Nes pamokoj – taip, o jau išėjo už durų, ir... (1-3)

Jie žino, kaip reikia... jie instinktyviai žino. (1-1)“

Galima pabrėžti jau minėtą niuansą – mokytojai savo pačių atžvilgiu, kalbant apie iššūkį, vengia kalbėti apie save pačius. Tik apie iššūkius, su kuriais nuolat tenka kovoti mokiniams, ir pirmiausia – stereotipais.

Temos, kurios buvo integruotos, plačiai nusakytos pačių mokytojų:

„Nežinau, gal įgyvendinti šitas idėjas tokiose pamokose kaip tikybos, etikos, kalbų pamokose truputį lengviau, o man tai kaip tikslųjų mokslų atstovui – nu kaip integruoti tą matematiką, buvo sudėtingiau, tai manyčiau, tas projektas – daugiau humanitariniam mokslam turėtų būt skirtas. Nu jiems savaime susiriša temos, o mum jau ganėtinai sunku. (1-4)

Dirbtinis pritempimas...

Jo, jo, nes gavosi pritempimas, įtraukėm skaičiavimus, ir... (1-4)

Aš turėjau užsirašiusi penktas, septintas, vienuoliktas klases, tiesa, vienuoliktose klasėse aš išbandžiau net keturis metodus, tai man pavyko vienoje pamokoje net tris metodus sujungti. Taip pačiai netikėtai gavosi. Ir taip gana aš patenkinta rezultatu. Tai su penktokais mes turėjome tiesiog teksto tyrinėjimo pratybas, nagrinėjome tekstą, analizavome tekstą, tiesiog buvo parinktas tekstas „Negriukas Bilas“. Aišku, kaip sakiau, šiandien tas

terminas negriukas nepriimtinas, bet tai buvo man priimtinas tekstas, nes ten buvo labai aiškiai tokia nuostata to vaiko atžvilgiu, ir kaip tik, aišku, toks aiškinamasis darbas prieš tai buvo. Tai va čia toks teksto analizės buvo pratybos, kai vaikai, ten, mokosi suvokti temą, pagrindinę mintį, sakykime, rasti formuluotą atsakymams į klausimus. Toliau su septintokais labai dėkinga, ir su vienuoliktokais labai dėkingai pasitaikė, kad vaikai žiūrėjo spektaklius, – septintokam aš pati buvau rekomendavusi spektaklį, kurį kaip tik čia siūlė, kiek aš žinau, su švietimo... su kultūros ministerijos, tikai, rekomendacija, – jis buvo atvežtas į Marijampolę, ir aš tiesiog paprašiau auklėtojų, kad suorganizuotų tuos vaikus, ir, – gal jum teko girdėti, – pagal Anos Frank dienoraštį buvo pastatytas spektaklis, kuriame gvildenama žydų Holokausto tema, ir, būtent, man tai buvo labai dėkinga, kadangi tiesiog iš to labai tiesiogiai galima buvo aptarimą padaryti, ir tokią analizę, pasvarstymą, pamąstymą. O su vienuoliktom klasėm tai ten įvairiai gavosi. Irgi buvo vieno spektaklio aptarimas – pagal Šekspyro „Užsispyrėlės sutramdymą“, tai mum tas spektaklis pasitarnavo, nes mes galėjom išsiaiškinti šiuolaikinės ir modernios šeimos sampratą, kintančią sampratą. Dar labai gerai aktualizavosi su šiandienos, sakykim, seime svarstomais dokumentais, tai labai aktualu mum buvo ir labai tinkamai, na, o antroji pamoka buvo, kurios neaprašiau, ir kurioje net tris metodus – tai pirmoje ekspertų metodą išbandėm, o paskutinėje, toje antroje, tiksliau, pamokoje – tai buvo dvipusis dienoraštis, laiškai ir koncentriniai ratai. Va čia, va, tuos tris metodus sujungėm į vieną pamoką. Ir mes analizavome, kalbėjome apie kalbos stilius, ėmėme publicistinį stilių, – ten buvo, tiesiog, vadovėlyje buvo labai gera tokia, rašytojos pateikta ištrauka apie žmogų, apie žmogaus paskirtį, apie... nu apskritai žmogiškumo klausimu. Tai va mes tiesiog iš tos ištraukos išplaukėm į platesnius vandenis. Tiesiog pasirėmėm tam tikra citata, ir tą citatą išplėtojom, apsvaistėm, ir po to ten irgi buvo kalbama ir apie socialinę atskirtį patiriančius žmones, ir jie tiesiog bandė įsijausti kiekvienas į to žmogaus vaidmenį, uždavinėjo klausimus, bandė mąstyti, kaip atsakytų vat, būtent, tas patiriantis kažkokią tą visuomenės, sakykim, neigiamą įtaką žmogus, atskirtį patiriantis žmogus, kaip jis galėtų jaustis, ką jis galėtų atsakyti... Nu ir jiems patiem buvo... ir juoką kėlė... (1-3)

Tam tikras buvo vaidmenim pasiskirstymas?

Tie koncentriniai ratai – tai jie tiesiog vienas kitam užduoda klausimus... (1-3)

Bet jie yra skirtingose pozicijose?

Taip, kiekvieną kartą jis atsiduria skirtingose pozicijose, tas žmogus. Ir prieš tai dar jie turėjo dvipusį dienoraštį, kuriame buvo – vienoje pusėje stereotipai esantys šiandienos visuomenėje, o kitoje pusėje – ką jie patys mano. Dvipusį dienoraštį jie buvo atsinešę, jie

pildėsi tą dienoraštį, o paskui tą dienoraštį jie panaudojo, rašydami laišką. Atvirą laišką, tarkim, benamių atviras laiškas, ten, kokia nors, pagal lytį diskriminuojamo žmogaus, irgi atviras laiškas. Ir tarp kitko, aš labai bijojau, kad kai pradėsime kalbėti apie kokiu nors, sakykime, lytinę diskriminaciją patiriančio žmogaus atžvilgiu, tai aš truputėlį prisibijojau, nes žinojau, kad esam provincija, ir mes tokių aktyvių reiškinių nematome savo miestelyje, bet tie vaikai labai puikiai- buvo mergaičių, kurios sakė – „aš bandysiu gėjaus vaidmenį perteikti“, ta prasme, atsakinėti į klausimus, ir nebuvo kažko tokio, dėl ko galėtų sugriūti ta pamoka. Tai mes labai rimtai pakalbėjome apie tai. (1-3)

Iki čia mokytojai kalbėjo lyg iš tarpkultūrinio ugdymo vadovėlio. Net ir mokiniai, pagal šį pasakojimą, pasirodė labai sąmoningi.. Tada prakalbo ir mama, ėmusi aiškinti savo versiją, kodėl jų jaunimas toks tolerantiškas:

„Kadangi aš buvau kaip ir tėvų atstovas, tai tas kalbėjimasis, na, sakykim, gal per valandėlę su savo vaikais, ar kūno kultūros pamokoj, kai būna tokie pasikalbėjimo, ten ir sveikos gyvensenos, ir taip toliau, ir būna, pakalbi tiesiog, ir, sakykim, poilsio kokio tai valandėlę, kaip ten, kas, koks požiūris žmonių į tas skirtingas, sakykime, žmonių grupes, netgi pagal etniškumą, ir, na, gana įdomiai, iš tikrųjų tolerantiškai į tai atsiliepia. Gal, kad ta X kaimyninė šalis čia pas mus šalia, atvažiuoja tikrai žmonių (...) iš tos X kaimyninė šalis, – turguje galima sutikt, sakykim, mes kaip (...) miestelio žmonės sutinkam juos ten, ir iš tikrųjų, nei ten kažkas labai jau neigiamai žiūrėtų, sakyčiau, netgi ir maloniai, tenka kartais stebėti, kad bando netgi ir ta kalba galbūt net žmonėms kažką pasakyti, bent jau pabandyt paaiškinti, ir priešiško nelabai jaučiasi. (...) Tai jeigu mūsų jaunimas važiuoja į tą pačią... (3-1)

... linksmintis, linksmintis

... X kaimyninės šalies vietovę linksmintis, važiuoja į šokius kažkokius, kaip aš suprantu... (3-1)

Taip...

... į klubus, į klubus... (3-1)“

Faktas, kad jaunimas gana dažnai vyksta pas kaimynus į vakarėlius ir taip palaiko gana intensyvius tarpkultūrinius ryšius be jokių išankstinių stereotipų ir prietarų, rodytų, kad iš tiesų šiame krašte be ypatingų pastangų kuriami tarpkultūriniai ryšiai, ir visuomenė yra atvira, tolerantiška skirtybėms ir kitokybei. Tačiau suklusti verčia pateikta interpretacija, atspindinti mamos ir jos žodžius aktyviai palaikančių mokytojų lyg ir „tradicines“ nuostatas, paaiškęs, kad susitinkama toje kaimyninėje šalyje su kitais „tokiais pat“:

..., ir ten viskas labai normaliai vyksta, sakyčiau. Nu gal todėl, žinoma, kad jaučia, kad ten ganėtinai tų lietuvių yra, tų X kaimyninės šalies lietuvių. (...) Taip labai normaliai, ir aš tikrai netgi žinau šiek tiek to krašto – X kaimyninės šalies vietovės krašto žmonių tą tokį... na, nežinau, – gerumą, išsiauklėjimą, ir aš netgi labai linkusi manyti, kad galbūt jie mūsų vaikams gerą įtaką daro. Aš taip manau. Todėl, kad iš tikrųjų ten tas auklėjimas, ir tas šeimų ten yra toks ... labai... laikymas, nežinau, tų gerų tokių savybių diegimas... (3-1)

...tradicinių vertybių puoselėjimas labai stiprus... (1-1)

... taip, tos lietuvių netgi puoselėjimas X kaimyninės šalies krašte yra be galo didžiulis, ir sakau, todėl, kad, vat... Nu čia netoli, ir aš manau, kad įtaka tikrai gera... (3-1)

Paaiškėja, kad skirtų su X kaimyninės šalies vietove nelabai yra, nes ten gyvena lietuviai, puoselėjantys tradicines vertybes ir lietuviybę. Šios vertybės, matome, labai imponuoja pokalbio dalyviams, ir, tiesą sakant, matyti, kad, nepaisant viso „labai teisingo“ kalbėjimo, žinant, kaip ir ką sakyti, visgi paaiškėja ir pačių asmeninės nuostatos ir idealai. Kas, tiesą sakant, tikrai nėra kokia nors blogybė. Tiesiog šio krašto savitumas. Svarbiausia, kad jis neužkirstų kelio jaunimo pasirinkimams gyvenime.

„Priešpriešos nėra...“

Jo. Tikrai čia ne, ne taip kaip, mes klausomės radijos... (3-1)

... Vilniaus krašto...

... taip, ten tas priešiškas didžiulis, tai pas mus tikrai to nėra. Ir, sakau, ko gero va čia tai yra teigiama. Aš galvoju, na kodėl jie ten tokie pikti, tam Vilniaus krašte, kodėl jie taip nesugeba sutart? Ir aš tai iš viso, tokia nuostata, kad mes visi tik žmonės, Dieve mano, nu, tos pačios kojos rankos, bet tas savęs sureikšminimas, man jis nėra priimtinas bet kokio srity, todėl, ko gero ir čia, na, mes visi turėtume šiek tiek (???) iš tiesų būti, tą patį kalbi su vaikais, ir jie iš tiesų yra gana tolerantiški. (3-1)

Vaikai tolerantiškesni už suaugusius (1-3)

Taip, tikrai, daug... Mes ko gero gal turim nuoskaudų, gal turim tų kažkokių iš anksčiau stereotipų...(3-1)

Istorinė praeity (1-3)“

Taip, ir mum dažnam gali būti sunku perlipti per save. Taip kaip, va, sakysim, su suaugusiais žmonėmis kalbėsi, apie tuos... mažumų atstovus, skirtingų lyčių, – tai kažkokia tragedija. Tai aš taip ir klausiu – bet, palaukit, jums tie žmonės kažką padarė gyvenime? Jie jums kenkia? Jie jums sukvėpuoja orą, ar kažką?“ – „nu ne“. „Nu bet tai, – sakau,

-kodėl ta nuostata? Kodėl, dabar, tas žmogus...? „Nu kas yra?“ – sakau... Nesuvokiu. Yra tokių... Jie nežino kodėl... (3-1)

Nesuvokia... (1-3)

... negali paaiškinti, bet jiems tiesiog – va taip yra. Nu nežinau... Bet vaikai... Jie tikrai, truputį kitaip į viską žvelgia. Nu jie gal, kad ateina nauja karta, jie... ir požiūris kitoks. (3-1)“

Nepaisant aukščiau nuskambėjusio nuoširdaus palaikymo taip vadinamų „tradicinių vertybių“, Projekte dalyvavusi mama, atstovavusi šią bendruomenę, rodo ir didelį tarpkultūrinį supratingumą, ir aiškią seivrefleksiją apie tai, kad jos kartai gali būti būdingos kai kurios istorinės nuoskaudos, perimti stereotipai, ir tuo pat metu visiškai aktyviai, nepaisant jokių stereotipų, supratingai palaiko skirtingų seksualinių orientacijų žmones, gindama nuo įvairių burnotojų. Demonstruoja stebėtiną atvirumą pokyčiams, kurie vyksta pasaulyje, kuriame teks gyventi ir toliau jį kurti jaunimui. Ir nuostata apie visų žmonių lygybę visiškai autentiška („tos pačios kojos rankos“, tai ko čia susireikšminti?)

Verta pateikti (čia ir kitur) matematikos mokytojų nupasakotus savo taikytus metodus:

„Nu pas mus tai buvo daugiau tokia tema – paveldai, ten, valstybių, kultūriniai ir religiniai, panašumai ir skirtumai. Tai jie gavo tiesiog tokius lapus, – tie lapai buvo sukarpyti. Vienoje pusėje pavadinimas, kitoje – vėliava. Tai dabar neturiu čia. Turiu tik atsarginį, va, čia Lietuvos vėliava, o ten – Lietuva, ir jiems buvo duotas plotas, gyventojų skaičius, tautybės, – mes tai rusai, pavyzdžiui, ukrainiečiai, baltarusiai, ir tikėjimai, keli, nu, gausiausi tikėjimai. Ir kiek yra tikinčiųjų. Tai ką mes darėme? Skaičiavome tiesiog tankį gyventojų kvadratiniam kilometrui, kiek kokios valstijos sudaro procentą gyventojai. Ten, pavyzdžiui, JAV labai daug valstijų... Ir tikėjimai pagrindiniai. Tie tikėjimai, tai, kadangi pas mus katalikai pagrinde vyrauja, tai visai jiems buvo įdomu, kad Lietuvoje yra dar ir kitokių tikėjimų. (1-4)

O čia pas mus, šiam krašte, aš nelabai ir žinau, kad būtų kas nors... (1-1)

Tik paminklai likę... (1-2)

Jo, tie paminklai likę, bažnyčios išgriautos, paverstos sporto sale... Tai va tas toksai, nu ką aš žinau... O šiaip jie gavo sukarpytus tiesiog tuos lapukus, pasiskirstė į grupes, ir paskui skaičiavo. Paskui lenteles darė, ir į tas lenteles surašė... tiesiog pateikė religijas, valstijas procentais. Nu ir išvada padarė, kokių gyventojų daugiausia, kaip ten kaip... Nu ir vis tiek, biškutį tas dėmesys atkreiptas, kad Lietuvoj ne tik lietuviai, Latvijoje – ne tik latviai... (...) Nu, mes dar užsileidome tų valstybių muzikas, kai dir-

bom, ir jie turėjo atspėti, kurios – ar čia lenkiška melodija, ar estiška, ar... ar... tai va toks jau... tai ir su padainavimais ha ha ha, jau čia kas be ko...ha ha taip linksmai buvo... (1-4)“

Aišku, matematikos mokytojams labiausiai teko išradingai pasukti galvas, kad atrastų kokią nors kampą, kaip galima būtų per matematikos pamokas plėtoti tarpkultūrinės kompetencijas. Tuo labiau, kad, kaip buvo nustatyta N. Vasiliauskaitės, R. Erentaitės tyrime, analizuojant lietuviškus vadovėlius, tik matematikos vadovėliai pasirodė labiausiai neutralūs ir išlaikantys tarpkultūriškumo principus.

„Aš esu kultūrinio ugdymo... šiaip atstovavau etikos dalyką, tai iš tikrųjų, kaip sakė, nu kad daugiausia, taip sakyčiau, iš visų dalykų etika. Iš visų dalykų. Etika, ne tikyba. Nes tuos metodus jau, ir tai, ką kalbama, – kalbama, kaip sakau, per visas pamokas, visur, bet kokią temą paėmus, tą tolerancijos terminą, ir sąvoką ir principus gali taikyti. Šiaip tai dirbau su penktokais, septintokais, devintokais, na ir ten tos temos labai kažkaip panašios. Kiti, kitokie, ten... Su penktokais tai buvo inscenizavimas, nu aišku, jiems patinka, jie labai užsidegančiai... ten.. tiksliau, su penktokais tai buvo... dabar tiksliai neprisimenu, bet buvo tema apie „sveikas – nesveikas“, kad yra neigalūs ir sveiki žmonės. Bet kaip aš ten išvadose rašiau, kad, toks kaip siūlymas, kad galima į tą metodą įtraukti ir kitokių... nu, kaip sakyti... kitokiais bruožais pasižymintį žmones... ten ir... gyvenantys gatvėje gali būti, ir taip toliau. Nes... per tą įsijautimą jie labai mielai priima. Ir, tiesą sakant, visus metodus naudojau kaip įvesti į tą, į pamokos dėstymą. Irgi ten, išvadose esu rašius. Iš devintos klasės tai man įstrigo tai, kad, kad mes kalbėjome apie... tema... kad mes naudojome eurotraukinį, reikėjo susėsti, ir kas buvo įdomiausia, kad jie pasirinko ne tai, kas, vat, man artima ir pažįstama, bet tai, kas nepažįstama, pavyzdžiui, kitos religijos žmogus, arba kitos tautybės žmogus, liko už borto... Tai va mes tokią išvadą kaip ir padarėm, kad tai, kas mum artima, mes priimam, bet tai, kas mum neartima, tai yra, nu, svetima, ir su tais mes nelabai norime kontaktuot. O su septinta klase irgi, ten, mes darėm tokį koliažą, kirpome iškarpas, žiūrėjome, kuo tie žmonės skiriasi, juos reikėjo, nu, tiesiog surūšiuoti, na, pasiimti kažkokį kriterijų, ir juos surūšiuoti, kad tai – pagal spalvą skiriasi, pagal lytį skiriasi... Tai, šiaip, pavyko. Viena grupė tai ten... taip... che... na, ten merginų grupė, tai jos... tą metodą atliekant, na, ten madas įsikirpo... įsikirpo, he... kad, čia gražios, čia negražios... ha ha... taip primityviai suvokė... Bet iš tikrųjų tai, jeigu iš viso šito projekto, ir tų metodų taikymo, – tiesiog pačiai praturtėjimas, ir... (...) Tikrai nepakenkė. Ir, kaip minėjau, labai gerai visa tai teikia (?) teisingai, o aš, kadangi esu įsitikinusi tai, ką kalbi, musiet, vis vien tai kažkaip lieka, ir tai... nenueina šiaip sau... (1-1)“

Kalbant apie tą Eurotraukinio metodą, visgi paaiškėjo, kad mokiniai vis viena rinktusį važiuoti kartu su tais, kas artimiau pažįstama. Tai visiškai suprantama. Ir puiku, kad tokios temos judinamos, tokie metodai taikomi, nes kai realiai bus susidurta su tokia situacija, galima bus save „pagauti“, kad nenori su tuo ar kitu asmeniu važiuoti, ir kelti sau klausimą „kodėl“, dėl kokių stereotipų.

Per anglų kalbos pamokas taip pat, kaip matyti, viskas vyko sklandžiai ir sąžiningai, vykdant prisiimtus įsipareigojimus, net su ženkliais entuziazmu:

„Aš tai pasirinktus metodus taikiau anglų kalbos pamokose, ir pačiame žemiausiame lygmenyje tai buvo penktokai, tai toks paprastas gana, bet tikrai labai žaismingas, labai vaikams patikęs metodas, tai buvo paveikslėlių kūrimas, kai kiekvienas gavo lapą, ir turėjo pavaizduoti savo pomėgį. Ir po to jį pristatyt. Ir savo atliktus darbelius mes klijavom ant lentos, ir ieškojom panašumų ir skirtumų. Kad, tarkim, pomėgis nepriklauso nuo lyties. Tai, va, tikrai vaikams patiko, šiek tiek mes jį praplėtėm – lapas didelis, o gali tilpt du paveikslukai. Tai mes pavaizdavo dabar ką moku, ką laisvalaikio veikiu, savo pomėgį, ir galbūt ateities savo pomėgį, ką norėčiau galbūt išmokyti ir kas bus aktualu kažkiek vėliau. Tai vat tuos du klijavom, ir apibendrinami ieškojom bendrų sąlyčio taškų, ir skirtumų. Ir apibendrinami išreiškėm tokią mintį, kad tas pomėgis, tai, ką moku daryti, ką galiu, tai nepriklauso nuo lyties, iš tikrųjų. Toks paprastas metodas, bet tikrai labai vaikams patikęs. Kitas metodas tai buvo panaudotas aštuntoje klasėje, šiek tiek su vyresniais, jis vadinosi „Mes esame pasaulis“, tai yra metodas, kuriuo buvo siekiama suvokti pasaulį kaip vientisą ir iš lygiaverčių klasių sudarytą žmonių junginį. Tai truputėlį buvo laiko trūkumas, kadangi manau, kad šis metodas turėtų apimti ne vieną pamoką, bet dvi tai jau tikrai, nes ir remtis... tiesiog... buvo užduotis namuose šiek tiek rinkti informaciją, ir paskui pristatyti, to pasėkoje – mes prie kabineto turim stendą pasidarę, kad tiesiog informuoti ir pasidalinti informacija, tarkim, apie visą tą jų organizaciją, vykdomą veiklą, prioritetus, vertybes, supažindinti kitus – tai manau, kad vis tiek kas nors praeidamas pasižiūrės, pasiskaitys, kad ir nedalyvavęs pamokoj. Pa-lengvino tai, šio metodo taikyme, kad, tarkim, mokiniai iš kitų pamokų buvo girdėję apie tą organizaciją, pasiskaitę patys internete, tarkim, apie rases, nebuvo kažkokios labai didelės naujienos, tai tiesiog manau, kad šis metodas pavyko, ir mokiniams patiko, ir Maiklo Džeksono dainą „We are the World“ dainavome mes ten, ha ha, ir paskui net ir lapų nereikėjo, nes pačioj pradžioj buvo viena iš dalių, kad reikėjo įrašyti, klausantis tos dainos žodžius, paskui net nereikėjo ten tų lapų, patys labai noriai dainavo, ir tiesiog aiškinomės tas vertybes... nu, patiko. Tiesiog, tik per mažai laiko buvo... (1-2)“

Galima matyti, kad yra savirefleksijos pastangos ir kalbant apie požiūrių kitimą, nors aiškinimuose persipynę pačių mokytojų ir jų mokinių požiūros, lyg susitapatinus su mokiniais. Toks požiūrų pasikeitimo perkėlimas į mokinius, kita vertus, gali reikšti ir vengimą kalbėti apie savo pačių požiūrų pasikeitimą. Ir šiuo atveju lieka neaišku, ar jos keitėsi, ar ne. Nors yra paminėti ir kai kurie įvykiai, susiję su mokiniais, buvusiais mokiniais ar šiaip kažkoku jaunuimu, kurie padarė įtaką (nežinia kada). Gal iš tikrųjų šios mokytojos yra atviros gyvenimo pokyčiams ir leidžia sau pasimokyti iš jaunimo ir vaikų:

„O kaip dėl jūsų pačių? Ar pajautėt, kad pasikeitė požiūris į tam tikrus dalykus, į kitas kultūras? Gal apie kurias daugiau sužinojote? Ar jums pačioms kažkokią įtaką padarė?“

Man tai padarė... įspūdį... daug vyrų tokių, paauglių, ir jie kažkaip taip buvo nusiteikę prieš: „atvažiuos, sako, čia, į Lietuvą, ir baisūs, jau čia, muzikantai pasidarė, – ir Diavara, ir vienu žodžiu, visi... Kad jie ne lietuviai, jie nusiteikę buvo prieš tą jau, ir aš pajutau, kad jau pradėjau ginčytis, ha ha, pati sau... savo tuo... „Ir Didžiulis, ir Diavara atvažiavo čia, ir baisūs... čia, tegul važiuoja ten, kur gimė...“ Tai va, aš buvau nustebus, kad jauni vyrukai dvidešimt kelių ten – trisdešimt metų, ... ir pradėjau su jais... Nu, aišku, pradėjau galvoti... (1-1)

Nu aišku, yra siekiamybė padaryti saugią aplinką. Ir man iš tikrųjų patiko, jog vyresnių klasių mokinės – mes vis prisimenam dar tą Bernin istoriją, tą garsiąją, nuskambėjusią, dėl diskriminacijos, tai tokius pavyzdžius, va, kai įvardiji konkrečius, na, vis dėl to išgirsti, kad – galbūt ir dirbi su tokiais sąmoningais vaikais, kad jie nepalaiko, ir, tiesą sakant, nelabai suvokia, kuo gali kliūti čia kitataučiai, arba, sakykime, kitaminčiai žmonės mūsų. Gyventi šalia – gali kiekvienas sugyventi taikiai, ir va tos nuostatos girdėti iš vaikų. Kiek jos realiai, ne pamokų metu yra iš pamokų įgyvendinamos, aišku, čia belieka tik stebėti, bet iš tikrųjų, jie gan sąmoninga klasė. Ten niekada nebuvo tokių kažkokių išpuolių, ar kažkokių kitokių, na, neigiamų atsiliepimų tais visais, va, mūsų minėtais klausimais. Ir aš manau, kad tas mūsų kalbėjimas tik dar labiau sudeda akcentus, ir padeda jiems integruotis. Integruotis į pasaulį, į tas pasaulio multikultūros problemas, kurios globalėjančiame pasaulyje darosi vis aktualesnės. (1-2)

Ir aš dar norėčiau iš tokios asmeninės pusės šiame projekte, kad visos tos įgytos žinios, ta informacija, gal, tarkim, šitie metodai, nu, tarkim, buvo idėjiniai, ane? – mes turim panaudot, stebėt, žiūrėt, apibendrint, vat, kartais pagauni save, kad, tarkim, eigoj mokslo metų, ten, nepriklausomai nuo temos, pamokos, pagauni save, kad, vat,

tą išgirdai ten... gal... nu, vat susiformavo toksai, kažkokie tokie įsitikinimai šiek tiek pasikeitė, nu vat pagauni save, kad va tą tai aš išgirdau ten, vuo ten kalbėjo taip... Nu, sunku, taip sakant, kaip būna... Negaliu numatyt ten dienos, valandos, pamokos, kada kažką prisiminsi, kažką panaudosi, bet tiesiog laikui bėgant pajauti, kad tai tikrai buvo naudinga... Praturtino... Ir tikrai, kad daugiau tokių... (1-1)

Tiesiog mus pačius, ir mokytus, praturtino... Va, kaip kolegė minėjo, išbandėm įvairių metodų, ir, vat, patys, patys supratom, kad tuos pačius metodus mes ir kitur galim pritaikyt. (1-3)

Ir čia tuo neužsibaigė...“

Ir nepaisant viso šio puikaus vertinimo, vykusių pokyčių, diskusijų, kurios skatino kai ką permąstyti, naujai pasižiūrėti, galiausiai, visgi, „tradiciškai“ prisiminta, kad visa tai – ne toks jau tikrai naujas dalykas, ir kad gali savo kaip pedagogių patirtyje atpažinti dalykus, kurie visad ėjo šia linkme, nors ir nebuvo akcentuojama, pabrėžiama, reflektuojama:

„Ir tas darbas vyko visada... Va, kaip aš prieš dešimt metų išleidau vieną laidelę, vienas vaikinukas buvo (??) sūnus, ir kad mokosi (???) žemiau, kaip vyrai, ir viskas, ir mes diskutuodavom, bardavomės... O tas (???) sūnus po dešimt metų atėjo man pasakyti, sako „Auklėtoja, aš jau taip negalvoju“, ha ha ha. Aš ką noriu pasakyti – kad tas darbas vyko ir anksčiau, tik tiek, kad mes to neakcentavom, nepabrėždavom, ir...“

Neapibendrinavom... Bendražmogiški dalykai visada yra...“

Bendrai įvertinant šį Projektą ir savo dalyvavimą jame, mokytojos nebuvo šykščios gerų žodžių ir vertino, atsižvelgdamos tiek į savo ankstesnį skeptiškumą, tiek ir į aktualumą mokiniams, besiruošiantiems išvykti. Šioje vietoje vėl galime atkreipti dėmesį, kad aktualumas ir čia suprantamas pirmiausia potencialios emigracijos (o ne imigracijos, ne gyvenimo kūrimo savoje šalyje ar bent jau savo gimtinėje, miestelyje, krašte) perspektyvoje:

„Dar vienas klausimas: ar pildėte reflektyvųjį dienoraštį?

Seminaro metu pildėm, bet paskui kažkaip neteko jo pritaikyti... Seminaro metu pildėm.

Tai kaip, ar manote, kad naudinga visa tai apskritai? Tokio pobūdžio projektai? Ar jie reikalingi? Ar reiktų tęst?

Kol pats nedalyvauji, visada viską vertini skeptiškai. Tikrai. Bet kai pats įsitrauki į tą veiklą, ir esi priversta šiek tiek kitaip, nekasdieniškiau pasižiūrėti į savo darbą, aš manau, kad tada tikrai pats pripažįsti, kad yra vertinga. Šiaip, kol tik girdi, bet pats nedarai, nu tai, galvoji, Dieve, čia tų projektų... masė... Bet kai pats įsitrauki, ir aš sakau, dabar net

sutinku savo kolegų, kurie sako „tai tu parodyk, tu kažką kalbi apie tuos metodus, bet tu parodyk“. Tai sakau „palaukit, va, bus medžiaga“. Ir galėsime pasidalinti ten. Dėl to tos medžiagos laukiam ne tik mes. (1-3)

Kad šito reikia, tai reikia... Važiuoja, auklėtiniai, kitur, va, ir Londone gyvena, ir visur susiduria su tais valstybiniais, tarpkultūriniais labai.. Ir tiesiog įspūdiškai dalijasi... (1-2)

Ypač jaunai kartai, kurie savo gyvenimą ties nebūtinai su Lietuva (1-3)

Ir, sakykim, šiai diena mokytojai yra keliama tikrai tokie aukšti reikalavimai – ne tik gerai išmanyti savo dalyką, bet ir daug kitų savybių turėti. Ir vien dėl to, ir važinėti į tuos seminarus, ir tai yra svarbu, kaip ir iš dalyko pusės, ar ne, vat? Vat tokie seminarai labai naudingi, nes praturtina, tampa labiau visapusiškas, atviras. Tokie seminarai, ne tik dalyko, yra labai reikalingi... Turi viską išmanyti. (1-1)“

POKALBIS SU MOKINIAIS

Skirtingai nuo mokytojų, šios mokyklos mokiniai nebuvo iškalbingi, vos vos pavyko prakalbinti. Pirmiausia mokiniai prisiminė, kad kažkas apie kitas kultūras buvo daroma per beveik visas pamokas, išskyrus matematiką. Per etiką, prisimena, kad buvo kalbama, „kad visų tautybių žmonės yra lygūs“. Kokių nors naujų metodų nelabai pastebėjo, tik vieno mokytojo naudojamus juokelius, skaidres, filmukus, ir visa tai įvertino labai pozityviai:

„Daug geriau supranti... Tikrai matosi, kad kai kurie mokytojai renka tą medžiagą, stengiasi dėl tų mokinių, o kiti mokytojai tai aišku... tiktai paskaito iš vadovėlio, ne visi...“

Tačiau pateikiamą turinį vertino gana rezervuoti, kad daugiau ar mažiau viskas jau buvo žinoma, kad jau kelinti metai apie įvairias kultūras per pamokas kas nors kalbama, nors vienas iš mokinių prisiminė, kad gal per etiką ar pilietinį ugdymą buvo kažkas naujesnio apie teises kalbėta. Nors daugiausia „kitos kultūros“ buvo suprantamos kaip tiesiog „kitos“ tautos. Asmeniškai sau aktualumą supranta, kaip ir mokytojos – emigracijos perspektyvoje:

„O jums bus kas nors naudinga iš tų pamokų?

Taip, paskui gali savarankiškai mokytis (kažką chorų sako, lyg pritarančiai – „tai žinoma“) Po pasaulį... sužinom...“

Tai lengviau būna orientuotis, kai žinai kultūrą, kalbą. Nes be kalbos tai iš viso – jei kur nors išvažiuosi, tai tu pražuvęs. Dar jeigu žinai kultūrą, žinai...“

... tas tradicijas

... tas tradicijas, tai lengviau būna ir pritapti, jeigu emigruoji, išvažiuoji... tai kitaip būna, negu kad nieko nesimokina, nieko nežina... tada sunku būna.

(...) Naudinga naudinga ... Tarkim, išvažiuoji, kaip čia sakė, išvažiuoji į kitą kokią šalį, tai tau – ir kalbą tu moki, ir žinai apie papročius va tuos visus, tos šalies (3)

Kai yra tie tarpkultūriniai mainai tarp mokyklų, kai ne Lietuvoj, bet kitur, kaip buvo... – kad daugiau tokių būtų... Vieni vaikai važiavo, tai kad ir kiti galėtų važiuoti. Bet, aišku, taip nėra...

Važiuoja... kai kurie prisimena... Ir buvo tą savaitę užsieniečių...

O dabar nieko nebuvo šiuos metus, tai nežinia.

Kad pamatyt... Kitoj mokykloj mes niekad nebuvom, norėčiau pažiūrėti, kaip ten yra...

Gera būtų, kad savanoriai važiuotų, o ne tie, kuriuos išrinko.“

Šią orientaciją į emigravimą patvirtina ir tai, kad vietoje tarpkultūriškumo principai, skirtybės, pasirodo, nepaisant visų puikių mokytojų šnekų ir supratimo, nėra labai priimtini, bent jau tarp vietinių. Dalyvaujama mainų programoje, priimami kaip įdomybė, egzotika, laikinai atvykę iš kitur (bet jei pasiliktų ilgiau, tai, mokinių nuomone, gali būti visko), bet visa tai tik su ta sąlyga, jei trumpam:

„Bet jeigu būtų ilgam laikui, tai nežinau kaip... Nu vieni priima, kiti šaipos. Nes kai savaitę laiko, tai atrodė wow, čia juodaodis, čia kažkas...“

Bet kai kalba pasisuko, ar tarp savų pačių priimami kitokie, buvo atsakyta, kad miestelis tolerantiškumu nepasižymi, kad išsišokėlių nelabai mėgsta, nors vienas kitas ir išdrįsta:

„Bet būna, kad ir toje pačioje valstybėje yra daug skirtingų žmonių. Ar teko girdėti apie visokias subkultūras? Pavyzdžiui, Lietuvoje turim – visokie gotai, krišnaistai...“

Pas mus mokyklų yra.

Yra gotų?

Buvo (dvi ar trys kažką viena per kita sako, sunku išskirti kas ką). Bet nėra, kad mūsų mokykloje labai pripažintų...

Visi labai kreipia dėmesį.

Labai kreipia dėmesį...

Jo, čia toks mažas miestelis... Čia tolerantiškumo tai nelabai yra.

Apsirengęs kažkaip iššaukiančiai neišeisi, nes iš karto pradės šaipytis, tyčiotis... „Tu šokia ar tokia... kažkokių nenormalių rūbų prisipirko...“

Šitam dalyke tai... Labai reikia rinktis rūbus... „

Tai, kad patyčios dėl skirtingumo yra gana įprasta ir kad „Savaitės be patyčių“ nelabai ką šioje mokykloje keičia, mokiniai gana atvirai išsišnekojo:

„Bet per tas pamokas nebuvo kalbama apie skirtingas, pavyzdžiui, religijas?...“

Apie skirtingas religijas tai buvo daugiau, kai apie patyčias... nes daugiausia tyčiojasi iš tokių, kurie, nu, pavyzdžiui, kai būna emo, ir turi savo stilių, ir iš jų tyčiojasi...

Iš tiesų tai mūsų mokykloje kalbama yra...

...yra specialūs užsiėmimai, akcijos..

...akcijos, seminarai...

... seminarai visokie kai būna, tai ...kam tai skirta daugiausia, tai išsityčioja paskui iš to...

...būna tos savaitės be patyčių, visokie renginiai, bet nelabai vaikai įsilieja į tai...

...visa tai tam, kad išdrįstum nebijoti kitokiais būti...

... bet jeigu pas mus pabandysi kažką, tai iš karto sakys „ką tu čia darai?“... Kaip kiti apie tave pagalvos, kaip kiti apie tave šnekės, o ne kaip pats apie save... Čia svarbiau žmonėms kitų nuomonė...

Tai gal būtų labiau aktualu kalbėti apie Lietuvoje esančias tas įvairias...?

Man atrodo, kad būtų aktualiau mažiau kalbėti... nes kuo daugiau kalbama, tuo labiau skatinamos tos patyčios...

... nes kai per daug viso to, tai...

Ai, tai, vien žodžiu, kai per daug kalbama apie visa tai, tada priešinga reakcija?

Taip...

Nu kažkaip visa tai kitaip turėtų pateikti, o ne, ta prasme, „nesityčiuokit“, „nedarykit“...

Kažkokių kitų būdų reik... bet nežinau kaip... Jau tiek visko daryta...

Buvo ir konferencijos visokios atvažiavę, daug šnekėjo, pasakojo, kaip ką daryt, ir buvo, svarbiausia, tie mokiniai išrinkti, kurie labiausiai ir kelia tas patyčias, ir panašiai, bet vis viena jiems vienodai...

... tie patys, kurie tyčiojasi labiausiai, buvo tam seminare pasodinti į pirmas vietas, neklausė nieko... bet tik kad galėjo išeiti iš pamokų, tai todėl ir buvo ten...

O jūs pačios nepatiriat kokios nors negatyvios...?

Nepatiriam...

Nepasitaiko, kad dėl ko nors kas nors pas jus mokykloj skriaudžiamas?

Tai pasitaiko, pavyzdžiui, jei koks neturtingas, tai iš jo tyčiojasi, jis gauna kokią pravarde, ir tada...

Tai nesugalvojate, kaip galima būtų keisti? Nes, kaip supratau, šnekėti apie tai – tada priešinga reakcija...

Nu ne visai... Nu, jei įsilietum į to žmogaus, kaip jis jaučiasi... tai gal tada...

O šiaip daugelis susiskirstę į socialinius sluoksnius pagal socialinę padėtį, tai jei tu neturi pinigų, tai čia jau – tu ne prie mūsų, ir panašiai...

Išvada peršasi tokia, kad projektai, kuriuose apsiribojama moralizavimais, nelabai ką keičia. Patyčios – šių mokinių realybė. Ir tyčiojamasi iš tų, kurie šiek tiek išsiskiria, yra kitokie, tarp jų ir neturtingesni. Tai lakoniškas visos problemos nusakymas. Tolerancijos ugdymas, kuriame naudojami abstraktūs moralizavimai „būk tolerantiškas“, „gerbk kitą žmogų“, „reikia visus mylėti“, o ne iš pagrindų kitokia prieiga, kuri apimtų gerojai daugiau mokyklų ir klasių, o ne vieną kitą, gal ir nebus labai efektyvus, ypač jei, viena vertus, visas tarpkultūrinis ugdymas suredukuojamas į susipažinimą su paviršutiniškais tautiškumais ir subanalintomis religijomis, pirmiausia turint prieš akis emigracijos, o ne integracijos perspektyvas. Kai vietoj egzistuojančių Lietuvoje kultūrinių realiųjų pažinimo pasitenkinama paviršutinišku susipažinimu su tautinėmis ir religinėmis bendrijomis, kurių dažniausiai neaptinkama didžiojoje dalyje Lietuvos provincijų, tik vienas kitas reliktas, vienas kitas naujas imigrantas, tada toks ugdymas tampa abstrakčiu ir galimai naudingu nebent ruošti emigrantus. Ir paklausus šios mokyklos mokinių, kas keitėsi asmeniniuose požiūriuose, buvo kalbama tik apie požiūrius į kitas šalis:

„Tai skatino toleranciją kitoms šalims. Mano tai, pavyzdžiui, pasikeitė, kai per geografiją nagrinėjom karus visokius ir viską, tai kai nurodė, kad tose islamo šalyse tie karai... mano šiaip požiūris pasikeitė, nes man jų pagailo... anksčiau aš manydavau, kad jie ten tokie keistoki labai, kad garbina ten dievus, ir panašiai... Nu nežinau, man dabar jų pagailo, tai mano toks požiūris pasikeitė. Ir tiek, ką žinau, daugiau tai turbūt nelabai. Nuo mažens mano toks požiūris likęs – kiekviena šalis, skirtinga tautybė ir tradicijos. Ir viskas.“

Toks požiūrio pasikeitimas, empatijos atsiradimas sveikintinas, nors iš to, kas pasakyta, nelabai aišku, ko konkrečiai ten gaila. Bet vien to tarpkultūrinių kompetencijų ugdyme nepakanka.

POKALBIS SU NVO ATSTOVE

Dar buvo kalbama ir su viena NVO atstove, dalyvavusia tuose seminaruose. Iš esmės jos įvertinimas tiek seminarų, tiek ir viso Projekto buvo visiškai pozityvus, įvertinta kaip naudingi įvairūs patarimai, kaip žiūrėti į „visokius migrantus“, kad „reikia toleruoti“, kad kitų kultūrų (subkultūrų) asmenys irgi yra „normalūs“ ir kad gali visa tai, ką pasisėmė per seminarus, pritaikyti savo ir visuomeninėje veikloje, kur susiduria su daug kitų kraštų atstovų, ir su studentais, su kuriais tenka dirbti:

„Ne, nu, ta prasme, šiaip naudos buvo, kad mes apie tą ugdymą kalbėjome, kur atsiranda tų, taip sakant, tokie visokie migrantai, ir, atsiranda ir turkų vaikų mokymosi įstaigose, ir viską... ir kad va ta tolerancija būtų... ir tuos pačius moksleivius sukviesti, ir patiems būtent pedagogams į tai žiūrėt kaip... tai va apie tai daug patarimų buvo, naudingų gavome...“

Ne, šiaip įdomu buvo, kaip ir tos praktinės užduotys, kaip susidūrus su kita kultūra irgi reikia jų kultūrą suprasti ir toleruoti, nebūtinai, kad čia mes esame savo (???), ten ir Vilniuje, kas liečia va tuos lenkus, būtent mokyklas, ir viską, savo sukurt (?)... tai va, iš praktinės pusės daugiau... tikrai naudos buvo.“

O kas buvo naujo, ko anksčiau gal ... nesusimąstėt, negalvojot, gal ir nežinojot?

... Dabar tiesiog net nežinau... Buvo toksai ten... tą filmą žiūrėjom, ir ten toks dalykas, kaip, aš dabar neatsimenu, iš kokios tai organizacijos tas jaunimas, – tai paprasčiausiai šalia būna, kiti ten, ir bendruomenė, bet mes net ne visada pastebim, nežvelgiam, kad jie yra kažkokie kitokie, ar ten ką, kad ir tie gotai... va šitą, va, įžvelgiau... ir kad jie irgi yra normalūs žmonės, tik tas jų atvejis yra dar išskirtinis, negu kad mūsų, lietuvių.

(...) Aš dalyvavau ne tiek kaip pedagogė, kiek iš viešosios įstaigos organizacijos..., tai gal kas tiesiogiai buvo su moksleiviais... Aš dabar, vasarą, pradėjau su studentais dirbti, tai kaip tik viską, kas buvo tame projekte, pritaikau...

O ką konkrečiai galėjote pritaikyti toje va, visuomeninėje veikloje?

Tai va tas, va, ir yra, ką aš pasakiau, – daleiskim, va, ten yra rokeris, ir tas žmogus savo apranga kažką tai parodo, kad jis kažkam tai priklauso, bet jį irgi reikia priimti visiškai vienodai, gerbt, skirt tas pačias užduotis, ir į grupes priimti ten su studentais dirbti, ir jo neišskirti kaip atskiros. Anksčiau tiesiogiai savo darbe to neturėjau, dabar jau turiu, pankas koks, ar kažką panašiai...

Mes tai kai buvo A vietovės, kalbėjom su mokiniais, tai jie sakė, kad patys ne-labai drįstų būti kokiais ten pankais, ar gotais...

Ne, nu, su mokiniais tai taip, bet kadangi aš kaip dirbu su studentais, tai jie irgi..., ne-girdint tam studentui, – tai jis amžinai viena vaikšto, bet tai va, kažkaip, ir stengiesi jį apjungti, ir panašiai, ir nors yra jo, kaip sakyti, pomėgiai kitokie, bet jisai yra lygiavertis studentas, bendruomenės narys, tai turi būt taip. O kad A vietovės moksleiviai, tai taip, tai yra nedidelis miestelis, nu ir, kaip sakau, čia buvau prieš porą metų iš mainų pro-gramos atvykęs vienas negriukas, tai visi A vietovė moksleiviai ėjo į miestą, kad pama-tytų tą negriuką. Jiems iš šono yra įdomu, bet jie ne su visais gali kaip su lygiaverčiais bendrauti, su tais pačiais pankais ar gotais, ir panašiai...

Bet kad kas tikrai to nebuvo, nors būtų neigiamo iš to projekto. Kitas dalykas, buvo įdomu pabendrauti su tais pačiais pedagogais, kurie ten dirba – Šiaulių, kitų, būtent, dabar nepasakysiu, mokyklose pas juos gal ir kitokios yra tos situacijos. Jau pas juos daugiau yra ir tų turkų vaikų, ir ispanų, ir tų pačių negriukų mokosi...

O kaip jūs su studentais aiškinatės, kas yra kultūra?

Man, kadangi aš, būtent, dėstau turizmą, aš jiems tą ir perteikiu, kad, kai į mūsų šalį atvažiuoja kitų šalių, tai jie taikosi prie mūsų, o mes, kartais, nuvažiavę, lietuviai, į tą patį...(?) nelabai, turbūt, suprantam ir toleruojam, bet norėtusi labiau toleruoti tą jų tikėjimą, jų aprangą, ir panašiai. Tai aš, va, tą aiškinu apie kultūrą... Ir mokau, kad mes turėtume būti tolerantiškesni.

O kaip jūs apibrėžtumėte, kas yra tauta? Kaip su studentais kalbate, kas yra tauta?

Nu mes tiesiogiai apie tą tautą nekalbame, tik kaip su tais regionais, kai keliaujam per žemynus, va šitaip paliečiam. Bet irgi pakalbam, kad tauta tai nėra vien tik žmonių kitoks gymius, bet tai yra jų ir socialinės, ir politinės būtent pažiūros, jų tradicijos, ir panašiai.

O gal jūs susiduriate su kokiais nors vadovėliais, vaikų ugdymo programomis, ir ką manote, ten galima būtų keisti, reiktų keisti, tobulinti?

Šiaip tai nesusiduriu, bet dabar, va vienas studentas baigiamąjį darbą rašo apie vaikų ir jaunimo laisvalaikio užimtumą, tai va, kaip sakyti. Tai tas irgi, kaip, va, vasaros metu, ar po pamokų kad tų būrelių būtų... Nors mūsų regionas tas nedidelis, vietovė Q, tas miestas, bet vis tiek tiem vaikam, kaip ir Vilniuj, Kaune, reikia kokių tai pramogų, ir kad jisai būtų, tas laisvalaikis, įvairesnis, ir tas pasiteisina. Ir mes dar einame per tą prizmę,

kad vaikas būtų labiau sudomintas tuo laisvalaikiu, tai atsirastų mažiau tų blogų pa-gundų, kaip sakant, į tuos pačius rūkymą, ar kažką...

O ką norėtumėte tęsti?

Dabar taip greitai, tai kažką tai neatsakysiu. Bet iš tikrųjų, tai sakau, jokių blogumų nematau, buvo naudinga. Dar aš ir gide dirbu turizmo firmoj, tai iš tos savo darbo pa-tirties aš praktiniai visa tai mačiau, negu teoriškai... Ir kaip tas žaidimas buvo, žinote? Kur, tenai, buvo dvi skirtingos kaip ir gentys, ir mes kartu turėjom pastatyti tiltą. Pas vienus ženklai reiškia vieną, o kalba kita, tai va tas irgi reiškia, kad reikia, nors nežinai tos kalbos, rasti priemonę kaip sukomunikuoti su kitų kultūrų žmonėmis.

POKALBIS SU MOKYTOJ AIS

Tautinių mažumų mokyklos kolektyvas išreiškė savo pastabas apie visą Projektą ir seminarus. Šalia visiškai palankaus įvertinimo, pirmiausia seminarų, kurių metu galėjo pabendrauti su mokytojais iš visos Lietuvos, pažiūrėti į problemas, kurių pas juos nėra, arba pas juos jau išspręsta, kaip jie mano, krenta į akį tai, kad čia galima buvo pabrėžti, kad jų mokykloje ir šiaip viskas vyksta pagal tarpkultūrinio ugdymo principus, nes mokosi skirtingų tautybių vaikai (ir rusai, ir lenkai, ir lietuviai), ir šį ugdymą supranta, kaip ir nemaža dalis Projekto dalyvių, šiek tiek susiaurintai – kaip abstrakčią toleranciją, net jeigu iš replikų ir matyti, kad buvo girdėta tai, kas buvo aiškinama seminarų metu. Kalbant su šios mokyklos atstovais išryškėjo niuansas, kaip žmonės, save priskiriantys prie mažumų, šiuo atveju tautinių, atsiriboja nuo galimybės save suprasti kaip daugumos atstovus kuriuo nors aspektu, ir niekaip neatpažįsta tarp savų galinčios egzistuoti kokios nors kitos mažumos ar kokios nors diskriminacijos kitu pagrindu. Lyg buvimas kuria nors mažuma jau apsaugo nuo buvimo dominuojančia ir diskriminacine grupe kitu požiūriu. Kita vertus, galima atkreipti dėmesį ir į tai, kad mokykla pristatoma idiliškai, atmetant kaip visiškai nepriimtina bet kokią idėją apie savi-integraciją į platesnę visuomenę, tą idėją, nuskambėjusią seminare, be jokių išlygų vadinant provokacija, kuria buvo pernelyg užsižiasta, ir dėl to vietomis peraugusia į užgaulę. Šis nesuvokimas, ar tiesiog bet koks atsisakymas suvokti labai simptomiškas, rodo, koks iš tiesų gilus dar kai kurių įsitikinimas, kad segregacija, šiuo atveju savęs pačių, yra suvokiama kaip laimėjimas. Tiesa, mokykloje mokosi rusų, lenkų ir lietuvių grupės, taip pat šią mokyklą lanko ir įvairių šalių imigrantų vaikai ir tai daro šią mokyklą tikrai išskirtine, nes joje mokymas turi vykti tikrai prisilaikant tarpkultūrinių principų.

Pokalbis prasidėjo gana palankiomis ir supratingomis pirminėmis pastabomis:

„Na, aš galiu pasakyti, kad ta problema, sakysime, kurią sprendė šitas projektas, nėra nauja, nes mūsų mokykla, vat, tame projekte ir buvo vienintelė tautinių mažumų mokykla, kur tos tolerancijos, pagarbos, supratimo problemos mums iš tikrųjų nėra naujos, ir kai mes dalyvavom seminare, tai kitos mokyklos jos buvo nustebusios, nu kaip čia mes – rusai, lenkai ir lietuviai telpam viename pastate, ir kaip čia jūs... – net buvo pasakyta – „ar jūs nesidaužot snukių“? Nu bet pas mus mokykloj todėl tų tautinių, nacionalistinių problemų niekada ir nebuvo. Bet mes galbūt sužinojome tokių, daugiau –

mes apie tai gal ir mažiau kalbėjome, – apie rasines ten tas, vat, nelygybes, paskui apie, tą, lytiškumą, ir paskui apie tas tų tautinių mažumų kitokias problemas. Aišku, ne visos mums tiko mokyklai, tos problemos, tai tos, kurios tiko, tai daugiausiai buvo – amžiaus skirtumai, sakysime, paskui pagarbos ten, berniukai-mergaitės, tolerancijos kitų tautų. Nu tai mes tas ir pritaikėm savo darbe, vedėm pamokas, iš tikrųjų vaikams ir patiko, ir mums patiko, ir mes įsijungėm kažkaip į tą darbą, ir norėjome, kad ta pamoka mums pavyktų, ir mes žiūrėjome, ir tas knygeles skaitėme, ir žiūrėjome medžiagos, ir man atrodo, kad tas projektas mum davė tos naudos, nes mes giliau pažiūrėjome į tas visas gvildenamas problemas. (1-1)

Nu aš nežinau. Gal bandysiu lietuviškai. Nu tas projektas reikalingas tikrai, nes mūsų tokia skirtinga mokykla yra, ir man kas dar patiko, pavyzdžiui – tas bendravimas su visos Lietuvos mokytojais, kai mes ten dalyvavom. Buvom du kartus tose stovyklose, kažkaip dalinomės tomis problemomis, ką mes nežinojome – kad ten skinhedai kažkokie yra... – mum ten nelabai aktualu, bet vis tiek reikia žinoti, kad kažkas yra, kažkas darosi... Dalinomės patirtimi iš kitų Lietuvos rajonų, kažkaip... Žinot, skirtumas tas yra, kažkaip, ten, kur vieni lietuviai kažkaip va taip gyvena, ten kitaip, o pas mus truputį kitaip. Bet vis tiek, gerai, kad mes tai suprantam, ir vaikai supranta, su vaikais visą laiką kalbamės apie tai, tikrai draugiškai gyvenam. Pas mus va tas himnas mokyklos, mūsų mokyklos himnas – aš neatsimenu kas ten, žodžius, – visada dainuojam lietuvių kalba, lenkų ir rusų. Ir labai gražiai va taip, vat, susijaudina visą laiką... Nu nežinau, ką pridurti. Gal tikrai ne viskas būtų mum lengva pritaikyti, bet mes dirbam tomis krytimis, kur mum lengviau, kur mum patogiau. Pavyzdžiui, man, iš matematikos, tai buvo labai sunku. Mes su (...), geografijos mokytoja, kalbėjomės, tai jai lengviau – jos toks dalykas. O mano – matematika, bet vis tiek, pavyzdžiui, dabar ten su šeštokais, devintokais – erdviniai kūnai, su architektūra, iš karto mes kalbėjomės – religijos skirtingos, vot, pastebėjom, kad vienoj klasėj vaikai lanko ir katalikų bažnyčias, ir cerkves, ir sinagogas net, bet neturim dar šitų, e... totorių, ir turim vietnamiečių kai kuriose klasėse, bet vaikai labai gerai sutaria, vis tiek. Taip, bet apie tai reikia kalbėti. Ir rodyti, kad visos religijos geros, svarbu, kas pas žmogų ten vidų yra. (1-3)

Tačiau gan greitai nuo palankumo buvo pereita prie kai kurių dalykų seminaruose kritikos, kuri susisieja su ta kritika, su kuria susidūrėme B mokykloje:

„Žinote, ką aš dar noriu pasakyti? Ne savo nuomonę pasakysiu, bet matote čia trys mokytojai, bet yra kiti mokytojai, kurie buvo tame seminare, tai jie tiesiog, kadangi pas mus yra tautinių mažumų mokykla, o mums reikėjo atrinkti klases, kuriose visi dirba, tai išėjo kad mes, va, tik keturi mokytojai, dirba būtent tose keliose klasėse. Bet

žinot, ką jie grįžę papasakojo iš to seminaro? Daug tų dalyvių buvo, ir pasakė, kad kai kurie lektoriai buvo labai netolerantiški. Suprantat? Jie neleido pasakyti žodžio, jie piršo savo mintis, ir sakė, kad, grįžę, čia buvo triukšmai, mes rinkomės, kalbėjome apie tai, kad, nu, nu, nu... kai kurie lektoriai... – aš ir (...) skambinau, kad jie neturi... juk ateina suaugę žmonės, o dar tokia, iš tikrųjų, ir sudėtinga tema, ir, sakysime, apie tas tautines, nu tas, mažumas, ir apie tuos homoseksualus kalbėjo, ir tuos kinus rodė, ir žinot ką? Kai kurie mokytojai – vis dėl to tai yra mokytojas, žmogus toksai, jie ne viską taip priima, suprantat? Nes mokyklose šiaip jau, daugelyje mokyklų ta problema nėra... nėra jina priimtina, ir nėra apie ką kalbėti, suprantat? Apie gėjus, lesbietes – pas mus mokyklų nėra apie ką kalbėti. Aišku, vaikai daug žino, bet apie tai mes nekalbam. Bet kas dėl tų dėstytojų, ir buvo tie patys dėstytojai, ir keli mokytojai grįžę skundėsi, kad yra netolerantiški. Ir pasakė – dėstytojai taip neturi elgtis su suaugusiais žmonėmis. (1-1)“

Kaip galima suprasti, ši mokytoja, pasiremddama kitų mokytojų pasakojimais, iškelia du dalykus, kėlusius pasipiktinimą. Pirmiausia, kai kurių lektorių netoleranciją (nenurodant, kuriuo pagrindu, tik tiek, kad „piršo savo mintis“ ir „neleido žodžio pasakyti“), antra – savo pačių netoleranciją homoseksualų atžvilgiu, ko nelaiko problema, bet teise. Dėl „piršo savo mintis“ ir „neleido žodžio pasakyti“ jau aptarinėjome aukščiau. Susidūrus su daugeliu mokytojų ir pravedus daug pokalbių, galima buvo pastebėti, kad kai kuriais atvejais mėgstama kalbėti pakeltu tonu ir choru, vieniems perrėkiant kitus (tuo labiau, kad buvo pripažinta, kad vyko karštos diskusijos, ir emocijos liejosi iš visų), taip, kad gana sunku įsivaizduoti lektorę, kuriai būtų pavykę perrėkti ir nutildyti, nebent turėtų tokį galingą balsą. Šias pastabas galima nebent suprasti taip, kad kai kurioms nuomonėms lektorės ar lektoriai tikrai buvo netolerantiškos (–i). Galbūt ten buvo aiškinta, o gal to aiškinimo ir pristigo, kad tarpkultūrinio ugdymo principas yra asmenų lygybė, nepaisant skirtingų nuomonių, o ne gera ir toleruotina, priimtina bet kokia nuomonė, net ir ta, kuri yra tiesioginis užgauliojimas ir niekinimas, patyčios. Mokytojams galėjo visgi būti pravartu suprasti, kad patyčios vyksta ne vien tarp mokinių. Jeigu mokytojas iš savęs nepašalins niekinančio požiūrio į kitokius, rasizmo, ksenofobijos, tai nepadės ne tik savaitės be smurto, bet ir ištisi metai be smurto. Šioje vietoje akivaizdus buvo nesusikalbėjimas ir nesupratimas. Ir toks požiūris neturėtų būti teisinamas argumentais „vis dėlto tai yra mokytojas, žmogus toksai, jie ne viską taip priima, suprantat“. Juk jeigu sau leidžiama netolerancija, būnant nuosekliu ji galėtų būti atleistina ir kitiems, kad ir lektoriams? Kam taikyti tą pačią klišinę tapusią ydingą logiką, neva jeigu žmogus tik prabyla apie žmogaus teises, tai jis automatiškai privalo gerbti viską, net

ir žmogaus teisių niekinimą, taip bandant viską suvesti į absurda, kad tik galima būtų pateisinti savo neapykantą, rasizmą, homofobiją, etnocentrizmą, ir panašias nuostatas, iš principo neigiančias prigimtinių kiekvieno žmogaus teisių į lygias galimybes principą. Grįžtant prie aukščiau pateiktos nuomonės, šiai mokytojai iš gaudų labiausiai užstrigo būtent tai, kad buvo paliestas homoseksualumo klausimas. Tokiu atveju gali būti, kad lektorių netolerancija kitai nuomonei buvo palaikyta tai, kad šie nesileido į tuo metu, kada buvo paliestas šis klausimas, kilusį nepasitenkinimo ginčą. Išanalizavus seminaro paskaitų medžiagą, atsiskleidė, kad šis klausimas tikrai nebuvo pagrindinis, ir netgi užduotyse mokytojams buvo speciali rekomendacija kalbėti šia tema tik su vyriausiais mokiniais. Todėl galima suabejoti šio nepasitenkinimo pagrindu, tuo labiau, kad patys mokytojai aiškiai supranta, kad mokiniams tai nėra jokia naujiena. Tačiau jų kaip mokytojų užduotis užkirsti kelią patyčioms šiuo pagrindu. Ir jeigu atsisakoma tai daryti, tada kyla klausimas apie jų kaip mokytojų atsakomybę.

Kita mokytoja, kuri pati dalyvavo kaip tik toje grupėje, kurioje kilo vienas iš triukšmų pateikė kitą versiją, kuri jau buvo minėta aukščiau, pokalbyje su B mokyklos mokytojom. Ši mokytoja taip pat prileido, kad tas nesusipratimas dėl tautinio klausimo galėjo būti dėl provokacinio metodo naudojimo, kuriuo buvo „pernelyg užsižiasta“. Kita vertus, mokytoja išreiškė nuomonę, kad jai atrodė, kad daugumos tų problemų, apie kurias buvo kalbama seminaruose, šioje mokykloje nėra, tačiau kai kaip etikos mokytoja ėmė kalbėti per pamokas, paaiškėjo, kad daugumos jų gal tik iš paviršiaus nesimato, bet realiai jos egzistuoja⁵⁷. Tai yra, pradžioje ši mokytoja kalba apie tą mokymų epizodą, kada buvo diskutuojama, ar kai kurios socialinės problemos neprasideda jau nuo švietimo sistemos, tėvams atiduodant vaikus ne į lietuviškas, bet į mokyklas tautinių mažumų kalbomis. Tačiau toliau ši mokytoja korektiškai pereina prie pasvarstymo apie tai, kad visgi šis Projektas leido į daugelį problemų pasižiūrėti giliau, ir ten, kur prieš tai

⁵⁷ „Я хочу, вот, присоединится к (...), знаете, они там избрали такой метод, называется «Провокация». И в общем они переигрвали. Они слишком заигрались, вот. Они перешли чуть чуть ту грань, вот, которая между провокацией и обидой людей, когда они провоцировали настолько, что люди уже обиделись. Вот этот, вот, метод. Ну а вообще, что я хочу сказать, мне казалось, что о тех проблемах, о которых они говорили, ну вот эти все проблемы, у нас нет в школе, и когда я, учитель этики, стала вести уроки, я поняла, что эти проблемы скрыты, многие проблемы действительно есть, но они так на поверхности не видны. Вот, казалось, бы, девочки- мальчики дружат, ну конечно, когда глубже стали об этом говорить, что есть проблемы, есть непонимание, и на этих уроках мы пытались вот эти проблемы решить. Я несколько уроков провела в разных классах. Например, в 6 классе я проводила вот этот метод, коляж, и мы говорили о расах. И вы знаете как? Ну вот очень далеко от наших ребят вот- они знают, что есть разные расы, но совершенно не понимают, что существуют какие-то проблемы, потому, что они их не видят. (1-2)“

jų nematė, atidžiau pasižiūrėjus, jas tikrai aptiko. Tarp vardijamų problemų – ir nesusipratimai tarp mergaičių ir berniukų, atkreiptas vaikų dėmesys ir į rasines problemas, egzistuojančias pasaulyje. Ir toliau mokytoja pristatė visą savo veiklą, vykdytą šio Projekto metu, kur persidengė ir šio Projekto, ir kitų tuo pat metu vykdytų projektų, skirtų kovai su patyčiomis, priemonėmis, ir kur ir pačiai paaikšėjo, kad ne taip jau viskas ir puiku net ir mokykloje, kur, atrodo, neturėtų būti netolerancijos problemų. Ir, kaip matyti, kai kurie metodai, pavyzdžiui, žaidimas „Eurotraukinys“, puikiai pasiteisino. Kalbant apie persidengiančius Projektus, galima pastebėti, kad ne vienoje mokykloje, nors projektai prieš patyčias tęsiasi jau ne vienerius metus, mokytojai tik sąsajoje su šiuo Projektu atkreipė dėmesį į egzistuojančias nelygybės ir diskriminacijos įvairiu pagrindu, problemas (kurios faktiškai ir laikytinos pagrindine patyčių ir smurto mokykloje priežastimi), egzistuojančias skirtingas kultūrines grupes anksčiau homogeniška laikytoje grupėje, ir tai, kad nuo netolerancijos nėra apsaugoti ir mažumų atstovai⁵⁸.

⁵⁸ „И, просто, вот что хорошо, когда мы готовились к этому уроку, они за ранее, там, подготавливали, там, материал, вот, изучали об этих расах, и они познакомились, действительно, они узнали, что существуют вот такие проблемы. Я их разбила по группам, они, вот, с удовольствием это делали, и вот этот стенд, который они сделали, вот, „Pasaulis, kuriame aš gyvenu“, вот, как назывался мой урок, - у меня в классе есть этот стенд, - каждый что-то узнавал, каждый что-то, вот, рассказывал, что не знали, они друг у друга узнавали, дополняли друг друга. В общем-то, им этот урок очень понравился, но, как я провела, что я могу сказать, что за урок невозможно провести вот этот метод. У нас было „Kultūrinė pažintinė veikla“ 3 урока, потому что, если, например, им все за ранее вырезать все это, только им поставит эти фигурки, тогда ты успеваешь, но если они сами вырезают, - это длинный процесс, и потом рассказывает об этом. Потом, в 9 классе я проводила вот этот метод – Eurotraukinys. Детям очень интересен этот метод был. И вы знаете, вот этот метод, как метод «Провокация», да... Кто могут ехать в этом поезде? – они выбирали, знаете, и тут-то и выяснилось, что они очень категоричны к некоторым народам, например, к цыганам, к некоторым, вот, социальным группам, относятся. А, вот, они высказывали своё «нет», ну и, вот, когда этот урок к концу подошёл, я говорила: «А вот представьте себе вот такую ситуацию, что с вами никто не хотел-бы поехать. Что бы вы почувствовали?» Так может быть вот так-вот надо к детям подходить? Ну и тогда немножко переоценка ценностей стало происходить. И в старших классах я проводила метод этот, вот – показ, демонстрация фильма, и по... Альвеюс – они смотрели эти отрывки, и потом обсуждали, ну и знаете, в младших классах это есть, но в старших они как-бы делились опытом, что они пережили в своё время, это есть, и говорили, и ещё давали советы, вот, как можно помочь ребятам, как с ними работать, чтобы их направить, чтобы они не издевались друг над другом, что им сказать, что им посоветовать. (...) Фильм – есть проект такой Альвеюс [Olweus], тоже международный такой prieš patyčias. И там, вот, есть много вот таких коротких фильмов – ситуаций. Мы смотрели эти ситуации и разбирали. (1-2) (...) Я могу сказать. В общем, то, знаете, я – учитель этики. И мне, например, вот эти методы очень понравились. Потому что я могу их буквально в каждой классе, на каждом уроке применять. И, может быть, коллеги что-то знали, но я многих методов правда не знала. И мне это, вот, очень интересно. И, вот, когда проблему не заостришь, ее как бы и нет. А, вот, когда начинаешь об этом говорить, ты чувствуешь, что проблема как бы и существует. И вот, например, у меня шестиклассники, - я

Kalbant apie iššūkius, su kuriais buvo susidurta seminaruose, buvo pateiktas dar aiškesnis vaizdas, kaip vyko ta „provokacija“. Iš aiškinimo darosi akivaizdu, kad įvyko kultūrinis nesusipratimas, susidūrimas žmogaus, kuris visiškai integravosi į lietuvišką visuomenę, nors ir kilęs iš etninių mažumų, gal net asimiliavosi, ir žmogaus, kuriam gyvenimas ir darbas išskirtinai savoje kalbinėje aplinkoje yra svarbiausia, nepaisant apribotų galimybių platesnėje visuomenėje. Be abejo, pats klausimas „kam jums tokia mokykla“ gali kelti didžiulę baimę ir būti priimtas kaip provokacija ar įžeidimas. Taip pat gali būti, kad, kadangi paskaitos vyko lietuviškai, gal ne visi paskaitų niuansai buvo adekvačiai suprasti. Kita vertus, kaip jau buvo rašyta aukščiau, čia akivaizdus susidūrimas dviejų skirtingų strategijų – daugiakultūriškumo, prileidžiančio kultūrinės segregacijos galimybę (dažnai savanoriškos, kuriant tam tikra prasme kultūrinės autonomijas), ir tarpkultūriškumo, kurio tikslas yra integracija, įgalinant įvairių kultūrų žmones turėti lygias galimybes (ne tik teises) toje valstybėje, kurioje yra piliečiai (tiek seni, tiek ir nauji). O per paskaitą, kaip matėm, buvo pateikiami pavyzdžiai iš kitų šalių, tarkim, JAV, kur kova prieš rasizmą buvo kova prieš segregaciją⁵⁹.

[sitraukusi kita mokytoja, kuri buvo kitoje grupėje, patvirtina vieną pastabą, nuskambėjusią B mokykloje, kad paskaitose kitoms grupėms iš šio susidūrimo buvo padarytos išvados, ir vėliau, kitose grupėse buvo kalbama kiek atsargiau, bet šiuo atveju taip pat išsakyta ir prieitas bendras kompromisas, kad tegul tokios mokyklos egzistuoja, kol yra žmonių, kam tokios mokyklos reikalingos. Tai leidžia manyti, kad ten, kur dis-

их классный руководитель, - проблемы девочки и мальчики. Вот, как бы, вот, они никак не могут найти, вот, общий язык. Я бы сказала – об этом хотелось бы больше поговорить. Ну и говорилось об этом. Потом – проблемы возраста... вот, эти, возрастные проблемы – тоже надо говорить. Хотелось, чтобы ещё больше об этом говорилось, вот... (1-2)“

⁵⁹ „Вызов... Вот, знаете, было, в первый день мне самой хотелось взять свои вещи и уехать, - но уехать я не могла, в общем-то ?))) - потому что, очень, - вот, я говорила, тот метод Провокация, - они переборщили. Я уже потом поняла, что они это не просто ко мне вот так вот плохо, - я, знаете, вот на литовском, ну, разговариваю, но плохо разговариваю, допускаю много ошибок, и я комплекую, И, вот, так как я одна была русскоязычная, скажем так, им интересно было много меня спрашивать, вот, как я, что чувствую, и стали так: «а вот зачем русские школы?»... Вот, там, вот, эта сама девушка, которая была, (...), вот она сама, тоже русская, но она не русская, другая какая та, из русскоязычной семьи, - «я в литовскую школу шла... мне так хорошо». Я говорю, «я очень рада, что вам хорошо». И вы знаете, «мне так хорошо, а зачем русские школы?»... Впечатление такое, что как будто, вот, хотят меня насильно убедить, что русских школ не надо. «А что вам это даёт?» Я говорю, «Ну знаете, это моя культура. Забери от меня мою религию, забери вот эту русскую школу, где я могу себя всегда свободно чувствовать, и я не буду себя полноценной личностью чувствовать, потому что именно здесь я могу себя реализовать, ну вот полностью, скажем так». (1-2)

kusija buvo įmanoma, lektoriai diskutavo. Tai yra, buvo prieita kompromiso, kad tol, kol žmonės iš kalbinių mažumų mano, kad jiems tokios mokyklos reikalingos, – tai jų teisė⁶⁰.

[sitraukusi į pokalbį mokytoja, kuri pati yra lietuvė, patvirtina tai, kas buvo sakoma kitų, kad pagrindinės problemos ir nepasitenkinimai kilo dėl tautinių ir seksualinių mažumų klausimų:

„Man tai ypatingo kažko tokio sunkaus nebuvo. Šiaip, kad labai daug kažko naujo sužinočiau tai nesužinojau naujo, nes, kadangi aš esu buvus prieš tai tokiam... nu, tolerancijos tokiam seminare, kur šiek tiek kartojosi ta medžiaga, ir dubliavosi. Na, ir, dabar čia girdžiu, kad buvo tautinių atžvilgiu toks, truputėlį... Ten sukėlė daug diskusijų dėl tų tautinių mokyklų. Mes, kadangi atstovavom tas tautines mokyklas, tai teko pasiginčyti su jais, kad buvo tokia nuomonė, kad lyg tai nereikėtų tų mokyklų. Na ir dar šiek tiek, truputėlį šokiravo, kad, nu, ten buvo literatūra, nu, aišku, jie nebruko per prievartą, bet buvo toks, truputėlį, cinkelis, apie tas lytines... tas mažumas... Tai vis užkibdavo, ar iš tikrųjų mokyklai reikėtų tai... Aišku, kalbėt apie toleranciją reikia, ir negali būti jokių klausimų apie tai, bet... nu... nemanau, kad reikėtų labai plačiai vaikams aiškinti apie tai... Aš kaip mama tikrai nenorėčiau, kad mano vaikams būtų apie tai. (...) Bet aš turiu savo vaiką, ir tokia mano nuomonė. Bet čia tik mano asmeninė nuomonė. (1-4)“

Labai plačiai aiškinti apie „tuos dalykus“ gal ir nereikia, nebent parodyti elementarią nuostatą, kad ir šie žmonės yra tiesiog žmonės, susiduriantys su daug tokių pačių problemų kaip ir kiti, ir kad visa, ko siekiama, tai nebepatirti patyčių, ir kad galėtų kaip ir visi žmonės gyventi šeimoje su mylimu žmogumi, gal kartais auginant ir vaikus, nes ne taip jau reta, kad vaikai tokiose šeimose visgi auga. Ir vien dėl jų būtina kelti tą klausimą ir kalbėti su vaikais, kad būtų užkirstas kelias galimoms patyčioms tokių vaikų atžvilgiu. Kaip ir galimos patyčios tų vaikų, kurie patys save suvokė kaip „netradicines

⁶⁰ „Я была потом, чуть чуть позже, в группе другой, и я так поняла, что уже тогда сделали вывод из этого, лекторы, и разговор уже шёл в другом русле, потому что тоже речь шла об этом, зачем, вот, национальные какие то, эти русскоязычные, польскоязычные или какие-то ещё, школы? Ну и уже более так лояльно, и разговор шёл по-другому, и такого давления не было, но немножко все-таки чувствовалось. Ну мы как-то договорились до того, что, к выводу такому, что пока это нужно кому-то, пока людям нужны такие школы, пока туда ученики идут, родители ведут – то пусть они будут. Когда это будет исчерпано, когда все будут идти с первого класса в литовские школы, тогда они само собой от... (1-3)

Само собой... (1-2)

...отойдёт... Если оно не нужно, тогда... (1-3)

...Пройдёт и все. (1-2)

... Нужно какое-то время. (1-3)“

orientacijos“. Keista, kad mokytojai nesupranta visos šios problemos kompleksiskumo. Nors ir galima suprasti, kad kai kuriems tėvams nesinorėtų, kad kas nors iš šalies aiškintų tokius klausimus, bet tas nenoras, matyt, susijęs su tuo, kad ši tema, kaip ir apskritai lytiškumo, Lietuvoje dar vis yra tabu, siejasi su nepadorumu, kuris, matant viešąją erdvę, perpildytą perdėtai seksualizuotų moterų kūnų vaizdinių, pop muzikos renginių, koncertų, kur seksualinės temos per kraštus liejasi, o pagrindinė publika – paaugliai, kelia nuostabą, nes kyla įtarimas, kad šių temų vengimas mokyklose tėra pseudo-puritoniškas veidmainiavimas, savęs apgaudinėjimas, visą lytiškumo (su visu „nepadorumu“) problemą suredukuojant į „seksualinių mažumų“ problemas.

Pripažįstama tik tai, kad problemos, kurios tikrai yra aktualios – tai tautinis ir religinis nepakantumas:

„Aš tai manau, kad kaip tik reikėtų daugiau kalbėti apie tą tautinę toleranciją... Galbūt netgi religinę, nes dabar paskutiniai įvykiai rodo, – kai sinagoga buvo ištepliota, vat, būtent. Vis dėlto yra to nepakantumo mūsų visuomenėje tikrai labai daug, ir tikrai manau, kad reikia žmonėms kalbėt, ir mokiniams reikia labai daug apie tai kalbėt apie tai, kad vis dėlto trūksta tos tolerancijos. Nes ir kuo toliau, tuo... nors ir teigiam visi, kad esame tolerantiški, bet konkrečios situacijos parodo, kad... galima, aišku, kalbėt... daugiau apie religinę šitą, tautinę... toleranciją... (1-4)“

Matematikos mokytoja tam pritarė, dar pridėjusi, kad per teorines paskaitas nelabai ką naujo ir tesužinojo (kas, kaip jau buvo minėta aukščiau, dažnai būna pasakoma tų mokytojų, kurios turi kai kurių išankstinių nuostatų kokių nors kultūrinių grupių atžvilgiu, ar „tradicinį“, t. y. etnocentrišką, segregacinį ar rezervacinį požiūrį tautinio klausimo atžvilgiu, kuris yra nekvestionuotinas, ar tiesiog nenori matyti egzistuojančių skirtumų, apie kuriuos buvo kalbama, kas tikrai Lietuvoje nėra nei labai žinoma, nei labai įprasta. Nebent turima omenyje paskaitą apie etnines mažumas Lietuvoje. Tačiau svarbi pastaba, kad būtų labai pravertę, jei būtų konkretesnės medžiagos, kurią būtų galima panaudoti mokykloje. Su tuo sunku nesutikti, nes, žinant mokytojų užimtumą vykdant formaliąją programą, reikalauti, kad sėdėtų papildomai bibliotekose, rankiojantis medžiagą, būtų nežmoniška. Tuo galėtų užsiimti nebent dideli savo profesijos entuziastai, neturintys asmeninio gyvenimo. Tuo labiau, kad provincijos bibliotekose nelabai ko vertinga šiuo klausimu būtų galima surasti kaip ir knygynuose, nes beveik nieko tinkamo nėra publikuojama lietuvių kalba, o ir filmų (vaidybinių ir dokumentinių), lietuviškai įgarsintų, arba kad ir su lietuviškais subtitrais, pasirinkimas Lietuvoje taip pat prastas.

„Aš nežinau, aš pritariu... tikrai... Ir dar pasakyčiau dėl tų paskaitų. Tikrai aš nieko naujo irgi nesužinojau... Kažkaip kažkiek buvo ir įdomesnės medžiagos, bet norėtusi kažko, kas praplėstų žinias, daugiau kažko sužinoti, kad jos konkretnės kažkokios... nežinau... būtų tos medžiagos, kad mes galėtume pritaikyti mokykloje kažką su vaikais, kokios nors apklausos ten, anketos – mes gi nemokam šito padaryti, sukurti. Specialistas tai turi kažkoks daryti. (1-3)“

Įsiterpusi mamų atstovė, kaip ir kitose mokyklose, pasirodė gerokai labiau patenkinta seminarais ir nepastebėjusi kokių nors netolerancijų iš lektorių pusės, kad, esą, nenorėjo klausytis, tik savo nuomonę piršo:

„Aš buvau tikrai vienam seminare.. O šiaip... labai, galbūt, patiko. Dėl to, kad buvo daugiau... ne visai toks kaip seminaras, o bendravimas. Būtent, kad klausėsi mūsų, klausinėjo... Net nežinau ha ha ha. (...) Aš buvau tikrai pirmam seminare, ir negaliu pasakyti, kad kažkaip kitaip prad... galbūt pradėjau kažkaip kitaip mąstyti. Nes pirmas seminaras buvo kaip įžanga daugiau. Kaip susipažinimas toks. Apie metodus kažkokius nežinau, nes... (3-1)“

Paskutinės mamos išsakytos frazės buvo atsakant į klausimą, kuris buvo užduotas, bandant išsiaiškinti, kiek šios mokyklos dalyviai reflektavo tiek tai, kas vyko per seminarus, tiek ir savo pačių nuostatas, kokius nors pokyčius. Prieš tai pateiktose keliose etikos mokytojos (1-2) pasisakymuose matyti, kad refleksija buvo ir aiškiai įvardijama, kad Projekto metu (tiek seminaruose, tiek ir jau vykdant praktiškai) buvo atidžiau pasižiūrėta į daugelį dalykų, į ką anksčiau nebuvo atkreiptas dėmesys. Mama tik užsiminė, kad kažkas pasikeitė, bet nedetalizavo, kas. Kitos mokytojos buvo įsitikinusios, kad klausimų jokių neturi ir naujų nekilo (kas rodo ne tokį aukštą refleksijos lygį), nors, aišku, norėta tik pasakyti, kad Projektas neatvėrė „jokių akių“, nes jos „ir taip buvo atvertos“:

„Man tai klausimų tikrai nekylo jokių tokių. Nes išeini iš seminaro, ir kartais iš tiesų būna, išeini, ir tu tikra atrandi kažką tai tokio, neatsakytą. Nu kažkaip tai nežinau. Aš nesakau, kad tai nebuvo nereikalinga. Jokių būdu ne. Tai iš tikrųjų reikalinga. Ir tie mes – mes va su mokiniais išbandėm, mokiniams patiko. Bet, va, kad kažkokie iškiltų klausimai, ir galvotum, kad... kažkokią problemą išsikeltum, – tai nebuvo. (1-4)“

Nieko tokio... (1-3) (..)

„Šiaip tai buvo, ypač pirmoj daly, nemažai ten, apie žydų kultūrą, paskui buvo apie to-torius šiek tiek. Aš, pavyzdžiui, kaip geografijos mokytoja, aš tai žinojau, nu aš, tiesiog, kaip dalykininkė, esu priversta tai žinoti, nu, pavyzdžiui, kad Lietuvoje yra totoriai, iš kur jie atkeliavo, karaimai ten... Galbūt dėl to man tokia... Galbūt kažkam tai... Kai aš

buvau, tai buvo istorikai ir geografs, tai mums jau nebuvo nauja, iš tikrųjų. Gal kam, kas matematiką... Bet irgi labai viskas sąlyginai... (1-4)“

Mes čia gyvenam daug metų jau tokioj aplinkoj, Vilniuj ypač. Pavyzdžiui, iš rajono lietuviai – „argi taip yra, argi taip yra?“, stebisi, o mes čia kaip pripratę... (1-2)“

Taip, čia situacija kitokia. Galbūt tikrai tiem, kurie atvažiavę iš kitur, iš kokio Panevėžio, tai... (1-4)“

Iš tiesų galima sutikti, kad galbūt kai kurios per seminarus pateiktos informacijos kai kurių dalykų mokytojams nebuvo didelė naujiena. Tačiau šiuo atveju kliūna tai, kad, užsikabinus už to, kas žinoma, kažkodėl vengiama pamatyti, pastebėti, akcentuoti tai, kas visgi buvo nauja – kitoks požiūris į etniškumo klausimą, į tautiškumą, į skirtingas skirtingų kultūrų sambūvio strategijas. Kaip galima buvo pastebėti aukščiau, šie, kad ir sąlyginai, „nauji“ dalykai dažniau buvo priimami kaip provokacija, kaip įžaidimas, netolerancija, kaip nepriimtini dalykai mokytojams ir tuo labiau mokiniams, betne kaip iššūkis. Šia prasme ne kaip dalykai, kurie būtų suvokti kaip uždavinys, kurį reikia išspręsti. Greičiau kaip nespręstinas uždavinys. Tolesnėje diskusijoje, kurią užvedė viena mokytoja, atskleidė dar vien labai reikšmingas tarpkultūriniais santykiams aspektas. Mokytoja iš tiesų labai taikliai pastebėjo, kad tikrai skirtingų tautybių žmonės gana skirtingai mato įvairius dalykus. Tačiau kaip pavyzdį paėmė per seminarus žiūrėtą prancūzišką filmą, ko gero tą patį *Hate*, tačiau interpretavo jį per savo, kaip tautinės mažumos atstovės, prizmę. Tai yra šio filmo žiūrėjimą ji sau išsiaiškino kaip pavyzdį, kaip imigrantų (šiuo atveju naujųjų) klausimas sprendžiamas Prancūzijoje, ir išsakė griežtą nepritarimą, kad į juos, t. y. tas etnines mažumas Lietuvoje, kurioms ji save priskiria, būtų žiūrima kaip į tokius naujuosius imigrantus. Man, pabandžius klausti, o kaip jie, šie „senieji imigrantai“, kurie jau įsišakniję Lietuvoje ne viena karta, ir yra piliečiai, galėtų prisidėti prie tų naujųjų imigrantų integracijos problemos sprendimo, klausimas taip ir nebuvo supras-tas, vis kalbą nukreipiant į tai, kad jie nėra naujieji imigrantai. Tai, kaip jau buvo aukščiau minėta, leidžia manyti, kad bent jau dalis šių „etninių mažumų“ atstovų nesijaučia integruvęsi į Lietuvos visuomenę, nesijaučia visaverčiais piliečiais, kurie taip pat gali spręsti aktualias Lietuvai problemas.⁶¹ Kaip galima buvo matyti iš paskaitų medžiagos,

⁶¹ „Я вот что поняла – как люди разных национальностей на те самые проблемы смотрят очень по разному. Вот, например, как литовцы видят эту проблему, меньшинств, то одно, а как сами эти меньшинства – это другое, и вот, когда там показывали на семинаре тот французский фильм об эмигрантах, и говорили, – вот как там решается эта проблема, – но у нас-то совсем другая ситуация! У нас коренные жители здесь, которые – староверы тут, по 1-200 лет, русские, которые давно тут живут... И поэтому тут не об эмигрантах проблема идёт, а о коренных жителях, у которых тут корни, и... (1-2)“

ten buvo aiškiai daroma skirtis tarp senbuvų (senųjų imigrantų, kurie Lietuvoje jau yra įleidę šaknis) ir naujų imigrantų (atvykusių po 1990-ųjų metų). Jei tai iš tiesų buvo filmas *Hate*, tada šiek tiek keista, kodėl jį suprato kaip imigrantų problemų sprendimo modelį, nes tas filmas, priešingai, apie tai, kas vyksta, gali vykti, kai integracija nevyksta, o vietoj jos – segregacija ir ją lydinti socialinė atskirtis. Paradoksaliai ši mokytoja susitapatina su tame filme rodomais imigrantais, bet kartu ir tą susitapatinimą neigia, prileisdama (visiškai nepagrįstai), kad tie, kas tą filmą pristatinėjo, ją ir jos tautinę grupę be jokių išlygų priskiria prie naujų imigrantų. Gali būti, kad šios baimės ir nenoras daryti skirtumo, atliepia Lietuvoje dominuojančią etnocentrinę tautiškumo sampratą, kuri būdinga ir kai kurioms tautinėms mažumoms, ir tuo pagrindu formuojamai tautinei tapatybei. Turiu omenyje tai, kad šitokia tapatybės samprata neišvengiamai suskirsto visuomenę į „daugumą“ ir „mažumas“, ir abi, net jei formaliai ir žino, kad ir vieni, ir kiti yra lygiateisiai piliečiai, sudaro vieną politinę tautą, tačiau segregacinės nuostatos neleidžia iš tiesų pasijusti vienos tautos atstovais, visaverčiais piliečiais, vis kliūnant už baimių, kad bet koks prakalbėjimas apie imigrantus liečia ir juos.

Bendrai kalbant, Projektas mokykloje tikrai vyko, ir, pažiūrėjus, gana sklandžiai, tačiau liečiant labiau neutralias temas: Lietuvos etnografiniai regionai, amžiaus grupės, maldos namai (kaip matėm aukščiau, per matematikos pamokas), etikos mokytoja palietė lyčių skirtumų temą (nors nelabai aišku, ką konkrečiai analizavo, kaip ir C mokykloje,

...которые тут оказались... (1-3)

Да, которые тут, оказались... да... всегда было это, а потом, вдруг, нельзя, по каким-то причинам, непонятным. Вот такая ситуация. (1-2)

Но это немножко другая проблема, потому, что вы тоже сталкиваетесь с иммигрантами в Литве...

Таip taip... (1-4)

Из Чеченijos, pavyzdžiui, как коренные жители...

Да, да... нам показывали, как эта проблема якобы решалась во Франции. И, что, якобы такую проблему можно также и в Литве решить. (1-2)

Ji turi omenyje, kad pas mus juk irgi atvažiuoja emigrantai, tarkim, iš Pakistano, iš Afganistano... (1-4)

Ne, ne, аš suprantu. Но об этом, как-то, вот, больше, тут, все таки на русскоязычных, и на поляков было вот это... об этом тоже говорилось. А я тогда и сказала, знаете, «Мы коренные жители, мы не иммигранты». Поэтому эту проблему надо по-другому решать.» (1-2)

Бет jūs irgi juk galite prisidėti spręsti tas... kaip коренные жители, galite prisidėti spręsti tas, vat, dabartinių imigrantų, problemas, kitų imigrantų...

Аš suprantu. Žinote, jeigu аš imigrantė, я присоединяюсь, полностью... я приехала сюда, я знаю, куда я приехала, я присоединяюсь к законам, ко всему этой страны, это понятно. Но я не эмигрантка. Я жила как бы под одним законом, а сейчас, вот... И вот это очень тяжело, знаете, очень. Может быть тут, я не знаю, как это должно быть, но, вот, когда тебя чуть-чуть насильственно... заставляют решать вот таким образом, не так, как я вижу эту проблему, а, вот, как это видит кто-то другой, вот это тяжело – скажу откровенно. (1-2)“

ir šita tema gali būti ir neutrali, kai stereotipai neklabinami, ir gana aštri, jei jie pakliabinami), „rasės“, religijos:

„Tų metodų, kuriuos аš naudojau, tai buvo... – bet, aišku, ten nebuvo kažkoks visiškai naujas metodas... iš tų metodų naujų tai kažkokių tai ypatingų, irgi, naujovių, tai ... Nu, pavyzdžiui, ten, projektas. Mini projektas. Nu tai čia tokį naudojom, kur etnografinės Lietuvos dalys. Netgi patys lietuviai juk yra ten, – suvalkiečiai, ten, kokie... Nu tai va, mes vaikam bandėm... Аš bandžiau parodyt vaikam, kad per tą prizmę, kad, – ypač kitataučiams net, visi galvoja – lietuviai, tai jie visi vienodi, – kad net ir lietuviai, pavyzdžiui, koks dzūkas gal nelabai mėgsta suvalkiečio, ir anekdotus kuria... Va, mes taip, iš kelių požiūrių į šitą pasižiūrėjom. Arba, ten, pavyzdžiui, žemaičiai nori atsiskirti nuo visos Lietuvos ha ha. Nu, va, tai čia buvo projektas. Paskui mes darėm dar tokį, kaip simuliacijas tokias, irgi, vat, amžiaus grupės, ir mokiniai turėjo parašyti – na, dabartinė situacija, – reikėjo suskirstyti: studentas, pensininkas, dirbantis žmogus. Na, pavyzdžiui, pamam kokias nors konkrečias situacijas, tarkim, reikėjo mokiniams padaryti – pensininko Jono situacija, kaip jis ją įsivaizduoja dabartinę mūsų visuomenę, kokios studento, ir, аš sakau, mokytojo situaciją paimkim, dirbančio žmogaus. Nu ir ten buvo klausimai sudėlioti, kaip įsai mato... nu, ar ten gali, pavyzdžiui, kilti... nu, kad, pavyzdžiui, dirbantis žmogus ar gali reikšti priekaištus, kad jam tenka išlaikyti... nu ir pensininkams kokios ten problemos kyla.... Paskui ten ir religines darėm. Kadangi iš geografijos... Kažkokių tai tokių ypatingai naujų tai kažkaip taip ir nebuvo. Tą mes darom, praktiškai, pastoviai. (...) Mano buvo etnografinės dalys, paskui religijos, paskui amžiaus grupių skirtumai, ir rasės, irgi, buvo. (1-4)“

O nepatogiausios temos homoseksualumo buvo stengtasi išvengti, išskyrus etikos pamokas, kur etikos mokytoja aiškiai painioja tikybą su etika, apeliuodama į vaikų ar vaikų tėvų tikėjimą prileisdama, kad net „kalbėti apie tai yra nuodėmė“. Geografijos mokytoja teigė nekalbėjusi šia tema todėl, kad kaip dalykininkė nerado, kur apie tai galima būtų pakalbėti (su kuo galima būtų pasiginčyti – pavyzdžiui, šią temą galima būtų paliesti kad ir pasiimant kokį žemėlapi, kur už homoseksualias praktikas vykdoma mirties bausmė), ir primesdama, kad tėvai gali tokio kalbėjimo nepriimti. Kita vertus, čia taip pat, kaip ir kai kuriose kitose mokyklose, pvz., B. pačių mokytojų nenoras apie tai kalbėti pridengiamas vaikų nenoru apie tai kalbėti ar girdėti. Tik mamų atstovė jau dabar galvoja, kaip čia objektyviai savo augančiam vaikui paaiškinti, nes, aišku, nieku gyvu nuo to nepabėgsi, sužinos, jei ne iš pačios, tai „gatvėje“, internete, ar dar kur nors. Etikos mokytojos išsakyta tikinčių, ir ne šiaip tikinčių, bet religingų, žmonių pozicija, siekiant sudaryti įspūdį, kad vaikų tėvai kone visi labai religingi, gali būti

suprantama. Bet tarpkultūrinis ugdymas visai ir nereikalauja pamėgti kitokią kultūrą, kurioje vadovaujamasi kitokiomis vertybėmis, akcentuojami kitokie prioritetai – tik prisilaikyti nuostatos, kad žmonės su kitokia orientacija taip pat egzistuoja ir kad dėl to jie nenustoja turėti ir savybių, kuriomis mažai kuo skiriasi, jei iš viso skiriasi, nuo kitų žmonių, pvz., yra lietuviai, rusai, lenkai, žydai, yra krikščionys, musulmonai, budistai, ateistai, yra verslininkai, menininkai, benamiai, jauni, pagyvenę, turintys kokių nors judėjimo sutrikimų, arba ne, ir įsimyli, nori būti mylimi, dalintis gyvenimu su mylimu žmogumi, rūpintis kuo nors (arba ne) kaip ir kiti⁶²:

„Tai, va, aš ir sakau, tai gal ir yra ta didžiausia netolerancija. Bet kaip tai paaiškinti? Net, jeigu kitą kartą ir galvoji, nu, pakalbėtum. Bet ar vaikai, paskui, parėję namo nepapasakotų tėvam, ir ar tėvai tau irgi nepradėtų reikšti pretenzijas, kad kažkaip taip? Nes aš tai, pavyzdžiui, kai pati mama, tai aš savo vaikui paaiškinau pati, ir nenoriu, kad kas nors jam teigtų kažką daugiau. Kažkas gal apie tai kaip nors

⁶² „Jiems nepatiko, ir kalbėti nenori visai vaikai. (1-2)

Aš tai jiems, praktiškai, apie tas lytines net ir nekalbėjau, nes mano tokia nuostata, kad... Aišku, jeigu klasės valandėlė, tada gal kitaip, galima būtų pravesti toleranciją, bet ne pamokoj, ne dalykininko. Aš taip, visgi, manau. (1-4)

Я, например, когда была тема - Евротраукинис, например, я написала список, - выбирай из этого списка, с кем бы ты мог, хотел ехать, - там, гомосексуалист, например, негр, инвалид, там, скинхед, и, вот, они все, почему-то, очень нехотели с гомосексуалистами ехать. Ну это просто... Гомосексуалисты ир скинхеды, вот... Ко всем как бы и толерантны, но скинхеды и гомосексуалисты ... (1-2)

Tai va čia galbūt ir yra ta pati jautriausia tema? Ha ha ha (1-4)

... - очень как-то, они... (1-2)

Ну вот эти, литиес отношения, гомосексуалисты, да? Видите, дети у нас верующие, христиане: католики, православные, ну несколько детей, там, кто вообще, там, как-бы атеисты, или другое... Какая-бы религия небыла- любая религия везде - там, вот, например, Послание Апостола, есть слова, что это большой грех - мужеложничество, и люди верующие, родители верующие, и они неприемлет, и они говорят: мы верующие люди, о чем вы говорите? Вы что, подрываете нашу веру? Мы не хотим таких вещей слушать, потому, что мы живем по заповедям, мы живем по Библии, пытаемся, а вы, вот, такие вещи говорите. Понмаете? Тут, вот, верующему человеку вообще не следует. У него есть заповеди, у него есть свои взгляды, и вот это, вот, что говориш, вот это, для них даже слушать грех это. Ну то что там... (1-2)

Но бывает и среди верующих такие.

Все бывает, все бывает... (1-2)

И им очень трудно бывает.

В жизни бывает все. Но вы понимаете, вот, я сказала об одной проблеме - вот какая возникает, когда действительно, религиозные по настоящему, не только в церковь там, в костел ходит, а они пытаются и жить как-то по заповедям, то это очень отторгается. Двенадцатикласники, они уже очень толерантны к этому, он понимают, они уже свое мнение имеют. Ну а маленьким, - я это тоже считаю - их это травмировать, это говорить - травмировать их души. Мне так кажется. Не очень это хорошо. (1-2)

кryptingai aiškins, ar kažkaip tai. Čia tokia labai jautri tema, iš tiesų, visuomenės, ir... (1-4)

O jums, kaip mamai? Gal kokios problemos kyla, kalbant su savo vaikais?

Na, dar kol kas maži jie, trečiokai, tai dar dar... Be, tiesiog dabar su baime, - dabar, vat, neseniai šnekejom su drauge, - kaip paaiškint vaikui? Kad būtų tas... - objektyviai paaiškint. Kad nebūtų MANO nuomonės tame paaiškinime, nes iš tikrųjų yra labai svarbu. (3-1)

Nes čia, dabar, va, vyko kaip tik, rodė per televiziją, ir mano duktė klausia: „Mama, tai ką čia, kaip čia jos... kaip vyras ir žmona?“ - Nu va čia jai iškilo toks klausimas. „Nu, sakau, būna tokie žmonės“. Bet aš jai papasakojau tą konkrečią situaciją, nu, kad būna, kad gimsta tokie žmonės, ir jie irgi nori gyventi, ir dabar, va, čia, viešinam... Nu ir jai iškyla tokie klausimai... Ir ji sako: „Tai jie gali ir vaikų turėti?“ h ha (visi juokiasi). (...) Nu taip, bet iš kitos pusės, jeigu tai yra, nenuslėpsi. Vis viena išlįs tai kažkada. Ir nuo tų vaikų nenuslėpsi, nes per televizorių rodo visu planu, sėdi vaikas, žiūri žinias kartu su tėvais, ir iš karto kyla klausimas. (1-4)“

Nežiūrint šios temos, apie kurią daug kam iš tiesų sunku kalbėti, ypač, kai pačios mokytojos neturi aiškumo šiuo klausimu, arba tas aiškumas, kaip kad etikos mokytojai, yra religinio atmetimo, taikytais naujais metodais buvo patenkinti ir mokiniai, ir mokytojos:

„Nu tai va, sakau, mūsų tai buvo gal ta pamoka, kur istorijos... Kur vaikai labai, net sakė, ačiū, mokytoja, už tokią įdomią pamoką. Tai gal būtent tos istorijos su ... tas metodos, kur reikėjo parašyti pensininko istoriją, ten, studento... Tai jiems labai patiko, nu, iš tikrųjų, labai labai. Jau skambutis nuskambėjo, tai negalėjau išvartyt... haha. Labai buvo jiems įdomu. O kas nepasiteisino - nu gal, tiesiog, viskas pasiteisino, tik jeigu, pavyzdžiui, žiūrėsime tą mini projektą, tai ten kažkaip reikėjo daugiau to laiko skirti, ir galima buvo mažesni... Laiko ištekliai, tiesiog... (1-4)

Viena pamoka mažai... (1-3)

Ir dar vienas buvo - dabar aš tik labai tiksliai neatsimenu to metodo, kur reikėjo tokį kamuolį mesti, ir ten klausimus uždavinėti, tai visa tai galima padaryti ir be kamuolio, nes tas kamuolys, tai... irgi tai klasei įneštų kokį tai šurmulį, judesį, ko tokioj darbingoj atmosferoj... O šiaip tai... iš tų metodų... geri visai tie metodai, nors, aišku, nėra jie tokie jau uch, kokie nauji, bet, nu, normalūs metodai, geri. (1-4)

Etikos mokytoja taip pat džiaugėsi naudotais naujais metodais, nes ir mokiniams labai patiko, daug sužinojo, pavyzdžiui, kad ir apie indėnus, ir žemesnių klasių mo-

kiniai net išreiškė pavydą, matydami mokinių padarytą parodą „Pasaulis, kuriame aš gyvenu“.⁶³

Galiausiai, pokalbiui einant į pabaigą, buvo, kaip ir kai kuriose kitose mokyklose, prisiminta, kad apie toleranciją kalbama jau ne vieneri metai, taip pat kad šiai mokyklai, skirtingai nuo labiau tautiškai homogeniškų, kai kurios problemos jau yra išspręstos savaime, bei tai, kad visgi, nepaisant to, seminarai vis viena buvo puikus sumanymas, nes galėjo susitikti mokytojai iš visos Lietuvos, pabendrauti, susidraugauti. Ir, galiausiai, paklausus apie tęstinumą, buvo užtikrinta, kad ir toliau naudos tuos metodus (reik tikėtis, lies ir tas temas) bei tai, kad būtų gerai tokių seminarų ir mokiniams (šių pasvarstymų šioje studijoje pažodžiui neįdėjau)⁶⁴:

„Nu, nežinau, nu mes visą laiką tą ir darom. Galbūt kitos, lietuviškos mokyklos, galbūt jiems tai neaktualu, kadangi pas mus kaip ir tarptautinė ta mokykla, tai mums labai aktualu, ir mes su ta tolerancija dirbam iš tikrųjų, negali sakyti... Galbūt dėl to mums čia kaip ir mažiau to naujo. Gal kitose mokyklose, kur grynai lietuviškos... O pas mus, pavyzdžiui, ir rusai, ir lenkai... Mes ir tai kalbame, kad reikia gražiai sugyventi stengtis, ir taip toliau. Tai gal jie daugiau to naujo atrado. Sakau, mes tai čia kaip... Aš dar, plus, buvau ir apie žydus ten... Mes buvom, ten... labai daug... taip sakant, daug šnekėjom apie visas tas tautines mažumas... Mes apskritai, bendra apie toleranciją... (1-4)“

O kaip jūs vertinate savo įsitraukimą į projektą? Kaip įvertintumėte kaip mokytojos? Kaip mamos?

⁶³ У меня тоже - сами методы детям очень понравились - вот, как, им так интересно, такая форма необычная. Методы очень понравились. Конечно, я говорю, каждый по своему во что-то углубился, какую проблему решать. Я немогу сказать, что так, средне... Детям очень интересно. Может потом они сами будут искать. Вот, например, шестиклассники очень мало об индейцах знали, об этой расе, вот :), или, им так интересно, стали и книги потом читать, интересоваться... (...) Ну, если я правильно поняла ваш вопрос, то мы, например, проводили в шестом классе этот, “Пасаулис, куряме аш гивену”, у нас, там, и выставка такая в классе есть. Пятиклассники пришли, и спрашивают: а что там за работы? - Вот, ребята в таком интересном проекте участвовал... - И мы хотим. И знаете, и я по тем коляжам, мы стали говорить о расах. И тоже такой урок интересный, такой живой получился. Просто мы разбирали, что они там наклеили, и им очень понравилось. Вот так нечаянно получилось. (1-2)

⁶⁴ У нас даже очень много говорили. Какой-то год был толеранции. И когда начинаешь тему - “(...) мы уже об этом...” ha ha ha И на таком уроке говорили, и на таком, и на таком... Ну, вот, в таком ключе - интересно, - как этот, вот, проект. Мне, вот, как учителю этики, так было интересно, мне понравилось. Я, вот, о методах - только хорошее могу. Те коллеги, с которыми мы работали, - у нас такие дружеские отношения, - подружились все, очень хорошие отношения, приятные были. (1-2)

Teigiamai. Aš tai ten labai daug diskutavau, tai gal nelabai patiko, ten. Paskui ten ir girdėjau atsiliepimų, kad jūsų grupė, ten, labai karštai diskutavo... Tai aš, pavyzdžiui, paskui ir pajutau, kad nelabai nori jie ten ir diskutuoti... Tai mes labai daug... Ir ginčuose... aš sakau, nu viskam tam pritariu, nu bet dėl tų tautinių, tai... nors aš pati lietuvė, bet, kadangi dirbu toje, vat mokykloje, tai, sakau, aš atstovauju, ir žinau, kokios yra tos problemos, ir kad yra tas didelis skirtumas. Jiems, netgi, pavyzdžiui, kai kuriems, iš lietuviškų mokyklų, net nesupranta... ir jie irgi, vat, lygina su tais imigrantais, ir aš sakau, bet jie juk čia per amžius gyveno, ir ką jiems dabar daryti? Jo... Sakau, čia visiškai kita situacija. Tai, pavyzdžiui, ten iš vietovės W moterys, tai jos nesuprato. Sako, nu kaip tu čia, lietuvė, ir tu už rusus ir lenkus eini ha ha ha Nu, taigi, sakau, aš dirbu, pažįstu tuos žmones, ir jie tokie patys kaip ir mes, pas jus galbūt kažkokios kitos problemos, pas juos tos problemos... Tai, vat, buvo tokių diskusijų, tai aš manau, kad ... (1-4).

Galiausiai, etikos mokytoja padarė apibendrinimą, kad iš esmės tie seminarai parodė kitokius požiūrius į daugelį dalykų, tarp jų ir kaip kiti žiūri į tuos pačius dalykus. Ir tai galėtų būti laikoma puikiu šio Projekto įvertinimu⁶⁵.

POKALBIS SU MOKINIAIS

Pokalbis su mokiniais buvo paprastas, jokių siurprizų nepateikė. Mokiniai iš tiesų patvirtino tai, ką kalbėjo mokytojos: buvo kalbėta apie tautybes, „apie toleranciją, apie visokiausius pastatus, pavyzdžiui, krikščionių bažnyčias“, „apie žmones skirtingų tautybių, apie Lietuvos etnografines kultūras...“ per istorijos, geografijos, matematikos, etikos pamokas, taip pat ir per rusų kalbos pamokas. Jaunesnių klasių vaikai prisimena, kad patys ruošdavo prezentacijas apie etnografinius Lietuvos regionus. Šiuo atveju galima būtų palyginti A mokyklos mokytojų nesėkmingą patirtį su šeštokais, kuriems nepavyko padaryti jokios prezentacijos apie Lietuvos etnografinius regionus:

⁶⁵ Вот эти семинары, вот, показали просто разную точку зрения. Не так, как, одни люди думают о других, а услышали как бы изнутри, действительно, как, вот, русский человек смотрит на эту проблему, поляки... Как вот в этих школах работают учителя, как они это понимают, как видят, в чем-то может мы не правы, в чем-то кто-то еще, но живой голос вот этого- вот, человека, они услышали, может быть что-то и поняли по- другому, и мы по- другому на что-то посмотрели. Я, например, была поражена, насколько хорошо люди относятся. Я, вот, как с этими ошибками по литовски говорю, и комплексу, а они: 1-2, калбек... Ну и мне как и не страшно, ир kalbėjau... (1-2)

„Mes patys ruošdavom tas prezentacijas, apie etnografinius tuos regionus, pasakodavom, po to aptarinėdavom, viską apibendrindavom. (...)“

Taip pat buvo aptariami ir:

„amžiaus skirtumai visokiausi buvo, irgi mes diskutavom su mokytoja per geografijos pamoką. Pavyzdžiui, paimdavom mokytoją, ten 1–27 metų, ir studentą, ir kaip jie gyvena, ką veikia, kiek pinigų jiems reikia. Ha ha...“

Mums tai mokytoja papasakojo per rusų kalbą, ir mes ten per etiką referatus..., nu, kartu darėm. (...) Apie, nu, rases.“

Ir šiems mokiniams, net jei ir mokosi mišrios tautinės sudėties mokykloje, vis viena būtų įdomu, kaip sakė, didesnis konkretumas, susipažinimas akis į akį su „kitokiais“:

„Šiaip tai įdomu būtų kokią iškylą padaryti, į kokią vietovę, kur, pavyzdžiui, totoriai kokie.“

Na gal ir įdomu būtų, kitų tautybių žmonių, ten, totorių, karaimų...“

„Ir išvažiuot... ir į mokyklą kad... atvažiuotų. Nes visada įdomiau klausyti tos tautybės žmogaus apie jo tautybę. Jis daugiau žino.“

Galėtų pasirodyti keista, kad mokiniams atrodo, jog apie kitas kultūras ir religijas, nepaisant mokytojų pasigyrimo, ne taip jau daug ir žino. Nors atsakymai dviprasmiški, geriausiai matyti nusakant, kad nors kai kurie dalykai ir buvo žinomi, bet buvo naujai pasižiūrėta ir tai buvo įdomu:

„Taip, aš anksčiau, pavyzdžiui, negalvodavau apie tai... O kai pradėjom šnekėti, tai ir įdomiau pasidarė.“

O bendrai, klausiant apie tautinių mažumų situaciją, ar jaučia kokias nors įtampas, visi sakė, kad realiai nejaučia, tik internete ir šiaip žiniasklaidoje. Gal tai reiškia, kad šios įtampos Lietuvoje pernelyg išpūstos?

MOKYKLA F

POKALBIS SU MOKYTOJ AIS

Šios mokyklos mokytojos atvirai kalbėjo apie tai, kad šis Projektas buvo ypač nau dingas, vertingas, nes iš tiesų atskleidė visai kitokį, platesnį požiūrį į kultūrą, ko kitų mokyklų mokytojai vengė akcentuoti, mieliau aiškinę, kaip viskas buvo žinoma. Tai rodo tikrai didelę bent kai kurių šios mokyklos mokytojų savirefleksiją ir atvirumą įvairovei. Šis atvirumas, tai, kad buvo tikrai gerai įsisavinti tarpkultūrinių gebėjimų ugdymo principai, tikslai, uždaviniai, kad vyko kai kurių dalykų permąstymas, nebijant prisipažinti, kad anksčiau požiūriai buvo kiek siauresni, matyti iš viso tolesnio pokalbio, kuris čia pateikiamas:

„Pradžioj tai teorinė dalis, ir paskui, po pertraukėlės, praktinė dalis. Žinių, tai, aš, pavyzdžiui, gavau tikrai daug. Apie visas tas kultūras, pavyzdžiui. Kultūra paprastai juk asocijuojasi su papročiais, su tautybe. O ten buvo labai gražiai išaiškinta, kad kultūra – tai yra ir pagal skirtingą amžių, ir pagal skirtingą socialinę padėtį, ir pagal skirtingą specialybę, ir netgi apie tuos, – pavyzdžiui, kalbant apie tautybes, aš nežinojau, kad Lietuvoje netgi 14 ar kiek ten, sakė, etnines grupes galima išskirti. Aš tai labai džiaugiuosi, kad ten patekau, kad mane atrinko, ir jeigu dar kažkas panašaus būtų, tikrai labai norėčiau dalyvaut. (1–1)

Kaip kultūra plačiaja prasme. Aš tai, pavyzdžiui, ten sužinojau, kad ten buvo, kai reikėjo apibūdinti žydus, totorius... Aš kiek apie žydus daug sužinojau, apie totorius, – nes grupėje buvo, būtent, viena totorė, papildė, žydas buvo... Bet be galo daug naujo sužinojau, tikrai. Vertingi buvo seminarai. (1–2)

Šiaip tai, matosi, viskas ten TIKRAI GERAU BUVO organizuota. Kažkokių tai trūkumų, tai nežinau, bent mano pusėj tikrai viskas buvo gerai. O kad sužinoti, tai –aš, kai pati esu žingeidi, tai man – visuose seminaruose kažką sužinau, tai ir ten, irgi, kažko sužinojau ir to, ir kažką galbūt permąsčiau, kažkaip galbūt ne visai viską priėmiau. Bet, tikrai, man irgi buvo žingeidu. (1–3)

Bet ir tie, tarkim, žaidimai – juos gali pritaikyti ir klasės valandėlėm, ir ... atitinkamose patalpose (1–2)

Ir filmų peržiūros man patiko, šiaip, asmeniškai (1–3)

Apmąstymui apie tuos (1–1)

Ir man patiko dar vienas momentas – kad ir mūsų visuomenė, ir mes, mokytojai, ir ne tik mokytojai, bet ir tėvai – vat tas stereotipų, hehe, laikymasis, ir va ten, būtent seminaro metu irgi mums atskleidė daug įdomių dalykų, kad, visgi, – daug sulaužė stereotipų, arne, apie pačių kultūros sąvoką, apie santykius su žmonėmis, ir, va taip, žodžiu, na, mums buvo labai naudinga. Ir bendraujant nebūtinai su kitų kultūrų žmonėmis, tarkim bet ir bendraujant tarpusavyje, ten, tarkim, ir su šeimos nariais, ir kolektyve su mokytojais, ir su tėvais, ir t.t. Vat, čia nauda tokia. Ir, aišku, ta švietėjiška pusė, kad mes irgi, kaip mokytojai, irgi turėtume ir su vaikais, kad jeigu tai, kaip vaikai sako, ai, tai žydas, arba čigonas, arba dar kažkas, arba rusas, arba, vat, ten tokis, etikečių klajavimas, tai va čia irgi buvo geroji pusė, to projekto. (3-1)

Nežinau, aš ta galvoju, kad aš tai, nu iš pradžių galvojau, kad, nu, va, daug ką žinau iš to tarpkultūriškumo, ir t.t., o kai nuvažiauvau, pagalvojau, Jėzus, kaip aš siaurai mąstau. Iš tikrųjų, ir man tai irgi buvo labai daug naudos, aš paprasčiausiai, nu, nesiplečiant į tas kitas tautybes, aš vien tiktai apie tuos pačius lietuvius, tai kad ir ten, va, to multikultūriškumo tai tikrai labai ir labai daug sužinojau. Vien tiktai pačias tas grupes, vat; materialinė padėtis, – apie tai net nebuvau pagalvojęs, kad ten tarp skirtingų ir sluoksnių, labai daug to, tikrai, skirtingų ir kultūrų, ir t.t., gali būti. Tai, ir ta padėtis, va, jau kaip minėjau, ten, kaip pagalvojęs, kad ir mokykloje su mokiniiais bendraujant, tai jau dabar, va, po šito, pradėjau galvoti, kokioje šeimoje jie gali augti. Tai va, nu, tikrai, naudos yra. Ir, va, grįžus po seminaro, net su kaimynais daug ką kalbėjom, ir aptarėm. :DDD. Ir sakiau, kaip aš nieko nežinojau, tai ir naudos tikrai buvo. (1-4)

Jo, o mes vis kažkaip siejom su kitom tautom (1-4)

Būtent, kultūra siaurąja prasme, būdavo. Kita tautybė, čia– lietuviai. O, kad čia yra ir kita orientacija, ir kitas amžius, ir kita specialybė, ir kitas socialinis sluoksnis... Nu viskas, viskas, viskas yra kultūra. (1-1)“

Šios mokyklos mokytojai vardija visą eilę pozityvių dalykų, kuriuos sieja su Projekto seminarais, ypač teoriniais. Per tuos seminarus ir kultūros samprata buvo praplėsta, atkreiptas dėmesys, kad ankstesnė samprata kultūrą išskirtinai siejo su tautiškumu. Buvo atkreiptas dėmesys ir į tai, kaip veikia stereotipai. Išdrįsta atvirai prisipažinti ir tą, jog pradinė nuostata buvo, kad viskas apie multikultūriškumą ir šiaip žinoma, tačiau ši nuostata taip pat buvo išklibinta. Toliau dar patikslinama, kaip išsiplėtė kultūros samprata.

„Ir šiaip, va, žiūriu, ir žiūrėjau, tas pačias televizijos laidas, ten tas, publicistines, ir kaip buvo, ten, žmonės išėję į kalėjimą, ir ieškosi darbo, – anksčiau būčiau tikrai taip nepa-

galvojusi, kad, vat, mes juos IŠSKIRIAM, kaip kažkokią kitokią grupę, o, vat, dabar jau, po to seminaro, jau kai klausau, galvoju, nu jau pamąščiau, kad jau tikrai visai kitokia kultūra, netgi. Užtai visi ir baiminasi tokių. (1-4)

Ir su vaikais, vat, iš pat pradžių, pradėjai kalbėti, nu, kaip jūs suvokiat, kas tas tarpkultūriškumas? Kas yra kultūra? Jie ir supranta, nu, – kiti papročiai, kita rasė. (1-1)

Kalba... (kažkas)

Taip, kalba, ten, tikėjimas, o kad tai yra daug plačiau, tai iš tikrųjų... (1-1)

Todėl, kad mes patys taip siaurai mąstėm. (1-4)

Būtent (1-1)“

Atsakymas į klausimą apie iššūkius buvo susietas su tais kolegomis, kurie po pirmojo seminaro atsisakė toliau dalyvauti, negalėdami kai kuriais klausimais „per save peržengti“, „su savimi susitvarkyti“, kaip aiškino mokytojai, tuos opius klausimus įvardindami kaip siaurai suprastą nacionalizmą ir homofobiją. Vienas iš dalyvių, mamų / tėvų atstovas, dar ir plačiau pasvarstė:

„Aš manau, kad mūsų visuomenėje tie nesusikalbėjimai taip ir gaunasi, kad kiekvienas skirtingai suvokia, ir vėlgi, toleruoti galima daugelį dalykų, arne?, nu, vat, tolerantiškai pasižiūrėti. Aišku, negali žiūrėti – koks bebūtų žmogus, ar, ten, invalidas, ar ne invalidas, žydas, rusas, lietuviai, ten, biednas, ne biednas, turtingas, ar ne, bet visų pirma tu turi būti žmogum. Tai jeigu tu ten būsi... ar ten skriausi kitą, tyčiosis iš kito, ar, ten, žeminsi kitą žmogų, tai tu būk bet koks, ar ne? Ar turtingas, ir visuomenėje padėtį turėk, bet tu vis tiek būsi niekšas. Tai, va, čia tas požiūris. O tolerancija, galų gale, – priimti ir kito nuomonę. O tos mokytojos, matyt, nelabai... nu žodžiu...(3-1)“

Pokalbyje aiškėjo, kad mokytojai pasiruošę noriai šiame Projekte naudotus metodus taikyti ir toliau:

„Man ir pačiai, va, teko stebėti, ta mokytoja taikė tą kvadrato, ten, metodą, ir žiūrėjom kartu su penktokais, darėm matematikos viktoriną, ir puikiausiai pasiteisino to metodo taikymas. Man pačiai buvo įdomu, nors aš ne visą renginį išbuvau, bet, manyčiau, kad ir vaikams buvo įdomu ir naudinga (1-3)

O tęsinį, tai čia tik mano vizijos ir pamąstymai – kad, galbūt, sudaryti mūsų vaikams, vat, pamatyti tuos skirtingus vaikus, kad, pavyzdžiui, ateiti į tokią terpę, kur gyvena daugiau čigonų tautybės, tarkim, vaikų, arne?, arba, tarkim, negali turinčių vaikučių, ar ne?, kad galėtų ateiti, su jais pabendrauti, kažką tokio. Ar... net neįsivaizduoju... ar stovyklos, ne stovyklos, ar paskaitos... Nu kažkas, va, tokio, kad... Na, mes tai, suaugę,

vienaip priimam, ir su savo patirtim, kad vaikai patys pamatyti, tarkim. Ar, ten, mokyklose, kur yra daugiau kitataučių, kaip Kaune buvo, va, Puškino vidurinė mokykla, kur tikrai iš įvairių tautų vaikai mokėsi... Ir, va, sakau, jie patys kad galėtų realiai pabendrauti su skirtingais. (3-1)

Tačiau, nepaisant platesnės kultūros sampratos, visgi galima buvo pastebėti ir anksesnės kultūros sampratos relikto, savo vietovę laikant gana homogeniška, nesusiduriančia su tarpkultūriškumo problemomis, bet priminus tą kultūros sampratą, kuri buvo pristatoma seminaruose, gana greitai pokalbis vėl „sugrįžo“ ten, kur ir prasidėjo, nors ir užtikrinant, kad didesnių netolerancijos problemų jų mokykloje vis viena nėra: „Pas mus dar nėra tokios aktualios problemos, nes mes nesusiduriame su kitokiais, mūsų vitovėje nėra. (1-2)

Kad ir pačioj mokykloj mes neturim kitų tautų. Yra keletas tėvelių, kurie yra rusakalbiai, o daugiau, tai nelabai... (3-1)

Tai kad labai neryškiai, vis viena tie vaikai lietuviai (1-1)

Nu juk tu turėjai ir tą mergaitę, va, kuri grįžo iš Ispanijos, ar ne? Va, vaikystę praleido ten, bet dabar puikiausiai prisitaikė, ir puikiausiai dabar ... jaučiasi... (3-1)

Bet juk yra visokios socialinės.

Tai tik socialinėm ir skiriasi (keli asmenys).

Bet ne visose klasėse išsiskiria. Kai kuriose klasėse labai tolerantiški, ir, sakykime, vaikas ateina prasčiau apsirengęs, sunkioj šeimoj gyvena – aš pati tokių turiu savo klasėj, tikrai nėra, kad ten juoktųsi, ar ten žemintų, ar dar ką nors. Tikrai nėra (1-2)

Nu gal dabar tokia situacija, kad dabar VISEMS smogė, užtai ne taip ir jaučiasi. Anksčiau tas gal labiau išryškėdavo. Dabar jau gal mažiau. (1-4).

Bet ir mokykloj juk stengiamasi, ir klasių vadovai ypatingai, stengiasi, ir kalbėti, ir klasėse, kad kuo mažiau būtų patyčių, jau nekalbant apie smurtą, net tarp mokinių mokykloj mūsų, tai tftutftu... (tris kartus pabeldžia į stalą) taip sakant. Nėra taip, kad būtų tokia... (3-1)

Ir dabar mes buvom savaitgalį išvažiavę į (...???) , ir sustojom parke, leidom gidei eit pasivaikščioti. Vaikam davėm pusvalandį pabėgioti po parką. Pareina vaikai ir sako: „auklėtoja, žinokit, va tokie va čigoniukai, dešimties –vienuolikos metų, žinokit, geria ir rūko. Bet vienas kaip gražiai dainuoja“. Aš sakau – „o jūs nesijuokėt iš jų? „Ne, sako, mes tik paprašėm, kad dar padainuotų“. (1-2)

Kaip gražu...

Bet juos tik pribloškė va tas gėrimas, bet jie – jokių replikų, jokių nieko. (1-2)“

Tačiau klausimas, apie ką dar galima būtų rengti seminarus, kokias temas reiktų plačiau ir giliau paanalizuoti, atskleidė, kad, nepaisant viso atvirumo ir geranoriškumo, kaip ir A mokyklos mokytojų atveju, atskiros dėmesio visgi reikalauja kai kurie klausimai: tai kitokios lytinės orientacijos, elgesys su žmogumi, turinčiu įvairių negalių, pavyzdžiui, intelekto sutrikimą, arba, bendravimas tarp žmonių iš skirtingų socialinių sluoksnių. Ir čia labiausiai pasigendama psichologinio požiūrio:

„Galbūt galima būtų daugiau iš tokio psichologinio gal tokio taško pasižiūrėti, kaip reikėtų, na, kad ir negalių turinčius, ar ne?, žmones, kuri turi, vat, ir kaip su jais bendrauti? Arba iš skirtingų socialinių sluoksnių vaikais, arba... ten... Nu, vienu žodžiu, ten, kad... nežinau, čia tiktai... gal kas turit kitokių nuomonių. (3-1)

Ir šiaip, gal, nu, man tai norėtusi daugiau tokių praktinių, kaip jūs sakot. Nes dabar taip, tos teorijos pakankamai jau daug buvo. Ir, nu,... (1-1)

Bet kiekvienoj situacijoje vis kitaip... Bet išskirti kažkurių tai grupę tai irgi negerai, negalių, ar kažką... (...) Ir su fizine negalia ne kiekvienas priima pagalbos (...) Ir ten, iš tikrųjų, pagalbos reikia ne tik tam pačiam žmogui, kuris turi tą negalią, bet ir su jo artimiausia aplinka bendraujant, ten irgi, iš tikrųjų, ne visada gali žinoti, ką pasakyti ir kaip pasakyti. (1-4)

Va čia ir yra mūsų psichologinių žinių stygius. Psichologinių situacijų, problemų kažkokių sprendimas (1-2)“

Šioje vietoje galima būtų įterpti komentarą, kad vertėtų pamąstyti apie šitokį kompetencijos praplėtimą, kur reikia ne tiek psichologinių, kiek, atsižvelgiant į atskiras grupes, kultūrinių ir konkretesnių žinių – apie bendravimo kodus, kas įžeidžia tą ar kitą grupę, tapatybę... Vienas dalykas, pavyzdžiui, kalbant kad ir apie žmones, turinčius įvairių sutrikimų (silpną regą, kojų nevaldymą, rankų, intelekto sutrikimų, psichikos ir pan.), turėti empatiją, kas labai svarbu, bet, kalbant apie kompetencijas, reikia turėti ir tam tikrą supratimą, kaip elgtis, susidūrus akis į akį. Iki kiek teikiama pagalba neįžeidžia, kada perdėtas rūpestis tampa užgaulus ir kt. Gal viena iš praktinių užduočių, „atpažinti“, kad susidurta su kitokia kultūra, paprasčiausiai parodyti kokius nors įrašus apie tuos, kurie su intelektiniu sutrikimu ar koku kitoku...

Kita vertus, klausiant konkrečiau apie tai, kas nauja šiame Projekte, buvo išsakytas požiūris, kurį galima matyti kaip išplėstinį vienos iš pirmojo seminaro paskaitų variantą, nors dalis mokytojų, net jei pradžioje negailėjo gerų žodžių Seminarams, atvėrusiems naujas perspektyvas, šį kartą nerado žodžių:

„Kaip ir vaikams aš visą laiką aiškinu – būtent, ir pati, vat, susidėliojau, – tai, kas man nepatinka, tai tikrai ir tėra, kad man nepatinka, bet tai jokiū būdu nereiškia, kad tai yra blogai. Tai, vat, būtent, per tuos kelis metus su vaikais kalbėdama, jau po tų seminarų, vat, būtent, taip ir jiems bandžiau įdiegti. Kad tai, kad tau nepatinka – normalu, gali turėti savo nuomonę, bet ai nereiškia, kad tai yra blogai. Vat būtent toks požiūris, ir į visokiausias grupes, ir į visokiausius įvairių kultūrų žmones. Man tai patinka, man tai nepatinka, bet tai nereiškia, kad tai yra blogai. Bent jau tokį požiūrį a susidėliojau, ir man pačiai žymiai lengviau dabar su visokiausiais bendrauti. (1-1)

Aš tai neturiu, ką pasakyt (1-3)

Aš tai visą laiką tolerantiška buvau, tai man, nežinau... Aš kažką pasiėmiau sau, kažkaip sudėliojau tuos taškus, bet kažko tokio YPATINGO tai nebuvo.. (1-4)

... O kai esi užsienio kalbos mokytoja, tai visada susidedi, vaikam visada akcentuoji, kad kalbų mokėjimas – nepakanka vienos, dviejų kalbų, – kad gyvenime reikia dar kitos kalbos išmokyti. „Tai, mokytoja, kokių jūs kalbų?“ „Aš, sakau, mokiausi dar prancūzų“. „Tai pakalbėkit prancūziškai“ – jiems baisiai įdomu. Jiems keista, kad dar po tiek metų aš galiu prancūziškai pakalbėti. „Tai, sako, kiek turėjote pamokų?“ „Dvi pamokas. Kaip ir jūs turite rusų – dvi pamokas“. „Jeigu jūs norit – išmoksit, jeigu nenorit – neišmoksit. Viskas priklauso nuo jūsų noro, nuo jūsų požiūrio“ (1-2)

Nu aš irgi per pamoką dėl tos socialinės situacijos... Ne visi galėdavo atsinešti tas priemones – tai irgi kažkaip sukdavomės iš padėties, sakydavom, kad, jeigu negalit atsinešt... nu, susidūrus esu su tokiomis situacijomis...”

Tarp inovatyvių metodų, kurie buvo taikyti, ir temų, kuriomis buvo kalbėta, vardinta:

„Lietuvių kalbą. Būtent „noriu-nenoriu“ metodą. Per literatūros pamokas – galbūt daugiau per tekstų kūrimo pamokas, kai turėjom eiti prie temos, diskusiją, pavyzdžiui, ten, su septintokais, ar devintokais, ar, pavyzdžiui, prie temos „ginčas“, va, pavyzdžiui, iš lietuvių kalbos, penktoje klasėje. Tai, va, vaikai, ant vienos pusės popieriaus lapo rašė „noriu“, o ant kitos – „nenoriu“. Ir aš jiems, vat, sakiau: „Užrašykite, kokios tautybės norėtųmėt būti, kokios nenorėtųmėt, ir kodėl, po to – kokios specialybės norėtųmėt būti, kokios nenorėtųmėt, ir kokio amžiaus jūs norėtųmėt būti, ir kokio nenorėtųmėt“. Ir toks, vat, juokingas dalykas, kad jie ten kai kurie sakė „nenorėčiau būti, ten, trisdešimt aštuonerių“, – o kaip tik aš tokio amžiaus – „tai, sakau, dabar, dėl ko?“. „Ai, jie man atrodo tokie jau be esmės“ (Juokiasi) Jūs suprantat, kaip juokinga? „Tai aš jums, sakau, dabar atrodau be esmės?“ (juokiasi) Tai paskui aišku, diskutavom, kalbėjom... Tie, vat,

įdomūs dalykai tokie išryškėjo. Arba, va, mano klasė, devintoj, yra mergaitė, specialiųjų poreikių, jau ypatingai išsiskirianti su protiniu atsilikimu, ir jinai irgi sakė „aš nenorėčiau būti trisdešimt aštuonerių, nes, sako, jie nebegražūs“. Ir aš tada priėjau „negi aš tau negraži?“ „Jūs, sako, neatrodot“ (juokiasi). Tai paskui, aišku, ir kalbi, diskutuoji, kaip jie nori būti suaugę. „Aš, sakau, kaip tik noriu būti penkių metų, kad viską už mane darytų“. Ir paskui, aišku, išėjo diskusija į ginčą.

O tautybių kokių nenorėjo?

Šiaip tai labiausiai nenorėjo būti musulmonais arba indais. Ir ypatingai – aš daugiau panelių klausinėjau, tai vat, būtent, jos daugiau dėl to, kad, nu, moterys neturi jokių teisių. Ir tada, aišku, mes bandėm aiškintis, diskutuoti, kad čia jums taip atrodo, kad jos neturi teisių, o joms atrodo, kad čia kaip tik normalu. Nu, vat, apie tai šnekėjom. Nu dar, paskui, aš dar taikiau per lietuvių kalbos – koncentrinio rato metodą. Su penktokais, kai išnagrinėjom tam tikrą literatūros kūrinių dalį, ir va būtent to metodo esmė yra – sustoja vienas prieš kitą, ir įsijaučia į kito vaidmenį. Ir ten buvo, būtent, iš mūsų skaitytų kūrinių. Ten, pavyzdžiui, toks, kaip socialinis, socialinė kultūra, kaip nuskriaustas bjaurusis ančiukas, kurio niekas nemėgo dėl to, kad jis kitoks, nu ir, tokia balta katytė, kurią ten... iš Jono Biliūno „Kliudžiau“. Ir jie turėjo aiškinti, kad, va, „aš esu bjaurusis ančiukas“, ir papasakoti, kaip jaučiasi. Paskui ten buvo pagal amžių skirtingą, iš tokio kūrinio, „Šakotis“, – tėtis, kuris auklėja vaikus pedagogiškai, – nebara, nemuša, ir, ten, Jono Biliūno Joniuko mama, ta pamotė, kuri skriausdavo, mušdavo Joniuką. Nu ir jie irgi vienas kitam aiškino, tas pozicijas dėstė. Nu ir dar skirtingo amžiaus buvo – suaugęs ir vaikas. Ir kiekvienas kalbėjo, ir jie man čia rašė paskui visokius atsiliėpimus, kaip jiems ten sekė, tai taip įdomiai. Ir dar penkiaeilis – tokį metodą. Ten irgi, būtent, per literatūros pamokas su devintokais. Tai reikėjo jiems ten sukurti, nu tas, esmė yra, kad tai vadinasi penkiaeilis, bet tai nėra tikras eilėraštis, tik jiems reikia sukurti. Jiems duodi kokią nors... tautybę, ir tada turi parašyti du būdvardžius, apibūdinančius... tai buvo net įdomiau, mes žaidėme su specialybėmis. Aš jiems daviau – taksistas. Vieniems – linksmas, draugiškas, kitiems – sukčius, ten... prasmirdęs dūmais (juokiasi), ten... Ir mūsų rezultatas buvo – paneigti stereotipus, nes būna visokių – ir tie, ir tie. Arba, kokie, irgi, daviau – čigonas. Iš karto atrodo – vagis, ir kalbėjom – nejaugi jie visi tokie yra? Ir paskui, vat, būtent, aptari ir išsiaiškini, kad nebūtinai taip turėtų būti. Tai, vat, būtent tuos tris metodus taikiau. Nu o šiaip, permano pamokas gal ir lengviau, nes pati literatūra, pavyzdžiui, kur tu gali išeit ir pakalbėt. Aš, įsivaizduoju, kaip matematikoj...

Jo, kaip ten matematikoj sekėsi?

Nu nežinau, ar tai išbandžiau „Linksmąjį kvadratą“, tikrai aš truputėlį bandžiau kitaip, negu mes tenai kad kūrėm, tikrai aš pasiėmiau tą patį rėmą. Nes tokio neturėjom, nu ir kai jau toksai užmojis buvo, tai pasiūlėm vyresniems, vyresnių klasių mergaitėm, ir jos iš vis labai gudriai netgi, – aišku, mus nepamokino, kaip galim pritaikyt dar ir informacines technologijas, – tai jos visą tą kvadratą mum kompiuteriu padarė, ten taip gražiai iššokinėjo viskas iš to kompiuterio, nes mes ir pačios nemokėjom... Bet iš tikrųjų vaikam va tas pateikimas buvo labai labai įdomus, o šiaip, aš nežinau, man tai pačiai irgi, va tas „linksmasis kvadratas“, nu, pamokoj, tai gal laiko trūko, tai čia, jis, u-tai mes ir pasirinkome popietėj matematinėj pritaikyt šitą metodą, bet, nu nežinau, vaikam tai labai patiko. O po to dar bandžiau su šeštokais. Nors jie čia visiškai nepapuolė, bet man nebuvo kur daugiau išbandyt, nes taip išėjo, kad tokias klases turiu. Su šeštokais bandėm tarpvalstybinius skirtumus pritaikyt procentuose. Ir jie, ten, turėjo patys uždavinius kurti, kur atsispindėtų tie procentai. Aišku, jie teorinių žinių iš matematikos dar nelabai daug turi, su tais procentais, ten tik pačius skaičius pasivartaliot, bet atsirado tikrai tokių, kurie labai normalias sąlygas sugebėjo patys sukurti, ir labai akcentavau tikrai, kad toj sąlygoj, – nes jie man per kelis kartus nešė ir taisė tas sąlygas, nes atneša, tarkim, kad Lietuvoj gyvena, ten, tiek procentų lietuvių, tiek procentų rusų, tiek procentų lenkų, ir t.t., – tai, sakau, o kur čia matosi tie tarpvalstybiniai skirtumai? Ir, vat, kol jie įsicinino į tą „tarpvalstybinius skirtumus“, kad reik pačioj sąlygoj dar palygint kažką, tai tada jiems, vat, sunkiau buvo. Gal šeštokam ir... maži jie, manyčiau. Bet vyresnėm klasėm pabandyti gal būtų visai ir įdomu. Ten iš vis jie daugiau ir tų teorinių žinių turi, ir geresnių sąlygų galėtų pateikti. Ir kas įdomiausia, kad daugiausia, ko jie tarp tų tarpvalstybinių skirtumų ieškojo, tai Lietuva – Latvija. Nežinau, kodėl. Gal daugiausia informacijos turi: D... nežinau. Lygino viską – ir sausumą, vandenį, viską, ir miškus, plotus ten jie lygino, procentaliai žiūrėjo ir tautybes, nu ir... rado jie ten tų skirtumų.

Bet skirtumai gali būti panaudojami labai įvairiai, kad ir tam „kokie mes“, geresni ta ar kita prasme.

Tikrai aišku, kad čia buvo tokia tema – tarpvalstybiniai SKIRTUMAI, galima išskirti į atskirą temą ir panašumus.

O technologijos kaip?

Moteriški ir vyriški darbai buvo. Aš kai turiu mišrias grupes, tai labai dažnai berniukai ateina su tokia nuostata, kad čia yra „bobiški darbai“, ir mes čia tikrai neturėtume nei siūti, nei kažkokių tokių smulkesnių. Tai, vat, mes šitą metodą naudojome, taikėm, ir man kas šiaip labai patiko, kad to... kad ir pačioj klasėj, pavyzdžiui, buvo, nes kai

kuriose šeimose, sakysim, visiškai neskirsto, kad, va, čia „vyriškas“ darbas, ir vyras turi dirbt, ar „moteriškas“ – moterų darbai, ir, vat, patys jau vaikai supranta, kad galima darbus pasiskirstyti ne pagal lytis, bet pagal sugebėjimus. O buvo tokių vaikų, kurie net nesuprato kaip esmės, jie manęs ir klausia „mano tėtis DIRBA DARBA“. Tai toks klausimas „Tai ką jis, dar NAMUOSE TURI DARYTI tuos, ten, plauti indus?“ Tai toks, va, požiūris. Bet, sakau, buvo tokių šeimų, kur labai gražiai susidėliojo, tai, vat, mes taip ir bandėm prieiti prie to, kad jeigu tu paimsi adatą, tikrai tu nepasidaryti moteris, kad, vienu žodžiu, mes sutariam šeimoj, kad, jeigu aš turiu laiko, aš pasiuvu... nes, nu, visi mokam, ir visi gebam, ir sugeba jie puikiausiai tą padaryti.

Taip, ir būna juk, kad ne iš karto juk susituokia žmonės, tenka gi kurį laiką ir vienam ar vienai gyventi, ir reikia patiems viską mokėti...

Taip, tai mes šitą ir akcentuojam, ir vaikai kuo puikiausiai supranta, bet jiems tada, va, pavyzdžiui, jeigu sesė šeimoj, tai tada, tegu sesė viską daro, o taip, ten... Tada mes įjungiam ir kitus šeimos narius. Yra tokių, kur nėra tėčio, nėra, pavyzdžiui, ten... bet aš esu kaip sūnus, kažką galiu aš padaryti mamai. Tiesiog labai svarbu tuos darbus nenumest vienam. Sakau, teisybė tai nėra, kai vienas viską daro. Tai vat tą dariau, ir, paskui, mitybos teorijos. Čia jau daugiau akcentavom vegetarizmą. Nes yra tokių mergaičių – vegetarų, tai irgi, per požiūrį, per įsitikinimus, kad reikia gerbti jų, bet žinoti, kad turėtume, kas sveikatai galėtų būti... Tai tokius argumentus už ir prieš, ir paskui taip ir aiškinom, kad, jeigu tau svarbesni už, tai aš taip ir darau, o jeigu prieš, tai aš taip ir nedarau. (1–3)“

Panašu, kad mokytoja tikrai dirbo prie lyčių stereotipų, palyginus su C ir E mokyklų mokytojomis, kurios šiam aspektui dėmesio neskyrė. Akivaizdu, kad ši mokytoja puikiai įsisavino seminarų teoriją apie lyčių stereotipus ir praktiškai bandė šiuos stereotipus paklibinti.

„O jūs – rusų kalba?“

Rusų kalba. Tai čia viskas puiku ir gražu, kadangi viskas lietuvių kalba. O rusų kalba vaikam yra kol kas daug sunkiau kalbėti. Todėl devintoje klasėje mes pasirinkom su mokiniais projektinį darbą, besimokydami temą „mada ir grožis“, vaikai pristatinėjo subkultūras, jie pasirinko ir mados kryptis, kas šukuosenas pristatinėjo, na ir išryškėjo, kad labiausiai visiems patinka klasikinis kažkodėl tai stilius, arba forsai. O niekas nepristatė gotų. Tai, sakau, tai kodėl gotai niekam nepatinka? – „Jie per daug juodi ir nerimti kažkokie, pusiau satanistai...“ Aišku, jiems buvo labai sunku kalbėt, nes grupė silpna, pas mus po aštuonių klasių gabesni išeina į gimnazijas, ir jau kaip galėjome,

taip ir padarėm. Vieni iš kitų nesijuokė, kiekvienas normaliai pažiūrėjo į visus stilius, jokių, ten, komentarų nebuvo. Žinot, kaip yra paaugliai, devintokai... O su septintokais mes kai mokėmės temą „Kelias į mokyklą“, tai „Akla višta“ – pajauti, kaip jaučiasi turintis regėjimo negalią žmogus. Atsiliepiamai, – kadangi klasėje iš pradžių stumdėme suolus, pristatėme ten klišių-kėdžių, daugybę pridarėm, visi norėjo iki vieno išbandyti. Apie jausmus iš pradžių nieko nesakiau, nekalbėjau, na, o po to kalbėjom apie jausmus. Ką jie jautė. Vieniems buvo labai baisu, vienam buvo iš pradžių baisu, ar draugas teisybę pasakys, kad pasukt į tą ir tą pusę... Bet jiems šitas metodas buvo labai priimtinas, ir netgi kitą pamoką ėjom į koridorių, – prašė, kad koridorių būtų galima daugiau pavaikščioti. Tai va šituos du metodus išbandėm. Nespėjom išbandyti metodo „užsienio virtuvės“, va. Valgiai. Dar nespėjau, bet kitąmet su septintokais išbandysime. (1-2)

O jūs NVO atstovaujate, taip? Tai gal kur nors veikloje išbandėte kokius nors metodus?

Kadangi mum metodų jokių kaip ir nereikėjo taikyti, tai aš tik buvau vieną kartą seminarą išvykusi, iš pradžių klausiausi paskaitų, ir, ten, tuose žaidimuose, ir, ten, „tilto statyme“, žodžiu, teko dalyvauti, o šiaip daugiau stebėjau pačių mokytojų veiklą, ir, aišku, man, kaip ir vėl, kaip pavaduotoja, truputėlį, buvo... nusiminiau, kad dvi mokytojos kažkaip neištvėrė ten, ir pasitraukė iš projekto, o, vat, su kitomis mokytojomis tai tikrai buvo labai smagu, – ir 1-1, ir 1-2, ir 1-3, ir 1-4, vat, jos taip kažkaip įsitraukė, ir tikrai, nu, šauniai... (3-1)

(...) Nu, tai, pavyzdžiui, šiaip, tai, jeigu, kaip aš ėmiau tą koncentrinio rato metodą, tai, jeigu eit nuo literatūros, tai – mano literatūrinė tema, – tai buvo perskaitytų literatūros kūrinių apibendrinimas, o iš tarpkultūriškumo, tai, būtent, ir buvo tasai, kaip čia dabar tą temą įvardint? – nu, sugebėjimas, mokymasis įsijausti į KITOKIO, tą, poziciją. KITOKIO vaidmenį. Ir, būtent, išskyrėme tas, kaip sakau, skirtingas tas tokias: skirtingo amžiaus, skirtingą... kaip čia dabar pasakyt, – skirtingą šeimyninę tokią, kultūrą, skirtingą, vat, kur yra pedagogiška, tokia, šeima, kur vaikus auklėja, taip, žodžiu, taip, nu, atsižvelgia į kiekvieno vaiko nuomonę, ir, nu, vat, tokia, vat, senovinė šeima... O, pavyzdžiui, jeigu žiūrėti penkiaeilio metodą, arba „noriu-nenoriu“ metodą, tai, vat, pavyzdžiui, – daugiau, čia, tekstų kūrimo pamokos, sakykim, – būtų ginčas, diskusija, o jau iš tarpkultūriškumo būtų, būtent, mokymas paneigti stereotipus. Vat, būtent, kad, stereotipai... stereotipų nuneigimas. (1-1) (...)

Ar buvo kas nors, kas nepasiteisino? Arba pasiteisino, atvirkščiai, taikant tuos metodus?

Man pasiteisino, tikrai buvo sunku devintoje klasėje, kadangi yra silpni mokiniai, ir yra žodyno trūkumas. (1-2)

Nežinau, kad ir kalbant apie tą „linksmąjį kvadratą“ su penktokais, tai, sakyčiau, kaip ir – pagal jų, tai, kaip jie dar supranta, tai jie, – nėr taip, kad labai plačiai plačiai viską peržvelgtų, tikrai pasiteisino, ir mes ten sudėliojom sakinį, kad, žaisdami tą kvadratą jie, ten, spėliodami, sudėliojo sakinį „mes tolerantiški kitoms kultūroms ir tradicijoms“, berods, net nežinau... Ir jie iš tikrųjų po to viską taip aiškinosi, mąstė, ir... nu sakau, kiek jie viską supranta, nes jie iš pradžių net negalėjo normaliai paaiškinti, nes ten vaizdo – filmavom, netgi, juos iš pradžių, prieš pradedant, – kas yra tolerancija, kad jie patys kaip penktokai atsakytų, ir jie iš pat pradžių negalėjo labai tiksliai netgi papasakoti, kas yra ta tolerancija, ir po to jie patys į savo atsakymus pasižiūrėjo, sudėliojo tą sakinį, mokėsi gražiai bendrauti, bendradarbiauti, neįžeidinėti kitų, ir, aš manau, tikrai, jie pasiteisino, bent jau va čia, tokia... Aišku, daugiau jau vyresniems reikia duot kalbėt, kalbėt, ir manau, tikrai pasiteisins visa tai. (1-4)

Mokytojai taip pat kalbėjo ir apie rezultatus, pasiektus, dirbant su mokiniais, ir tvirtino, kad tikrai ateityje naudosis šiais metodais:

„Aš tai, po tų metodų, pavyzdžiui, tai daviau mokiniams parašyt, – kaip tu jauteisi, ar buvo lengva, kas buvo sunku? Ir, vat, iš tikrųjų, tas rezultatas, tas, vat, kur vaikai rašo, kad, ten, toks ir toks man metodas, leido suprasti, kad nors ir kultūros skiriasi, bet negalima jų lyginti. Kitas, vat, pavyzdžiui, rašo – man buvo didelė nauda, nes aš išmokau po truputį GYVENTI. Arba tas toksai, kad aš išmokau suprasti kitą žmogų ir pasijausti geriau. Nu vat tokie. Ir tai parodo, kad tu jau, iš tiesų, pasiekei rezultatą. Nes jie turėjo galimybę įsijausti į tą kitokį, ir, va, pavyzdžiui, bjauriojo ančiuko tema visą laiką labai labai platus kūrinys – jo nemėgo, vat, tik dėl to, kad jis buvo kitoks. O kame tas? Ir, va, kažkaip, laba jau tarpkultūriškas kūrinys... (1-1)

Tai išgyvenęs vaikas vis viena jau į gyvenimą žiūri kitaip, viską pradeda priimti kitaip. Nes jisai pats pajunta savo kailių. Arba, sakyki, klasė ten prasivardžiavo, klasės valandėlė. Nu ir visi – „davaj“... prasivardžiavimas... Nu ir pabandykim įžeisti tą žmogų, įžeidinėti tą, kuris įžeidinėja. Ir jisai labai blogai jautėsi. Kai pats patiria... Vaidini ereliu ereliu, man čia niekas nieko... Atsisėda ant kėdės, bet vietoj komplimentų, o... (1-2)

Nu kaip ir iš matematikos. Iš va tos pusės dabar pasižiūrėjus, irgi, komandas kai mes sudarinėjom – ne taip, kad, kaip įprasta, sudarinėji komandą, bet mes ėmėm visokių, ir

užduotys kitos buvo iš vis net ne matematiškos, o tiesiog – įsiskaitykite gerai į sąlygą, ir jiems irgi, va toks, vat, dalykas, kad gali atsakyti ir tas vaikas, kuris visiškai, atrodo, tos matematikos net nesikabina, ir jie taip pasižiūri – o, ir aš galiu atsakyti, ir aš galiu kažką mokėti... Tai va, nežinau, man atrodo, kad tikrai, vaikam tai yra nauda pasižiūrėti ir iš kitos pusės. Kad ne vien tik visą laiką lyderiai gali būti kažkokio srity. (1-4)

Tai galvojate toliau naudoti tuos metodus?

Aš tai tikrai galvoju naudoti. Nu, aišku, gal kitą sykį į kitą pusę nukreipsi, bet pats, va, tas metodas, tas, pats, žaidimas, tai tikrai labai labai patiko, kad ir su tais procentais, kur bandžiau – man irgi jisai visai patiko. Tiktai sakau, jau čia bandyčiau su vyresniais. Nes iš tikrųjų, mum, pavyzdžiui, būna tokių pamokų, kaip, vat, čia, su šeštokais, sako, kodėl pasirinkau būtent šeštokams, nes būna tokių pamokų, kada iškrenta, tarkim, daug mokinių, kai būna gripo epidemijos, būna šalčiai, ir ateina tikrai, nu, nedaug vaikų, ir į priekį tu žygiuot negali, tai, vat, tokių metodų pagalba gali tikrai labai puikiai pamoką suorganizuoti. (1-4)

O kas mokiniams buvo įdomiausia, ir ar buvo kažkas, kur galima buvo jausti, kad jiems kažkas nepriimtina, ar nelabai supranta?

Kažkaip naujovės vaikam visą laiką įdomios. Ir kai išaiškinai esmę, pačio metodo pristatymą, tai jie kažkaip, – man tai ir septintokai, ir devintokai noriai ėmėsi. Bet iš tikrųjų, kuo vaikas mažesnis, tuo jam viskas labiau įdomu. Penktokams iš viso – jie taip įsijautė, jiems taip įdomu buvo, ir aš jiems iš anksto buvau uždavusi pasidomėt tais, tam tikrais kūriniiais, ir jie taip nuoširdžiai, ten, įsijautė į tam tikrą vaidmenį. Devintokai, aišku, iš pat pradžių – jie tokie – labiau, ten, su šypsena, jiems ten juokinga, kai tu, ten,... Prisimenu, aš jiems daviau ispaną apibūdinti, nes turime klasę berniukų, kurį ten, ispanu..., ar, ten, čigonas koks blogas... Nu tai dabar sakau, aprašyk lietuvį. Nu ir va tokia paradoksali situacija – pasirodo, irgi būna – ir toks geras, ir šaunus, ir linksmas, ir toks pat gali būti ir vagis, ir nusikaltėlis. Aš manau, kad vaikams tai įdomu. Jiems tos netradicinės pamokos visada yra įdomios. (1-1)

(...) Pagaliau, manau, pats svarbiausias tikslas yra – išmokyti vaikus klausytis, išgirsti kitą... ir ir ir... Pajausti... ir, vat, tada, manau, kad atsiras tokių... Nes mes, kartais, sakom, va... Atrodo, ir klasė – kalbi kalbi su vaikais, ir, atrodo, lyg sakai, savo dūšią įdedi, bet jie tavęs neišgirsta. Vat, nenori priimti, nenori išklaudyti. (3-1)

Kaip aktualiausia dabar Lietuvoje problemą, kurią galima ir reiktų paliesti ir kitose mokyklose, šios mokyklos kolektyvas įvardijo lytinės orientacijos problemą, dėl kurios išsivystė ir nedidelė diskusija, iš kurios galima spręsti, kad kai kuriems mokytojams

ir mamų atstovei šis klausimas nekelia didesnių nuogaštavimų, ir priimamas kaip neišvengiamas, nors kai kuriais atvejais gal ir „slidus“:

„Nu tai slidžiausia tema tai buvo lytinė orientacija. Nu va tai šitas... Mes ten sukūrėm metodą... nu čia tai, vat, būtų toks, nu, labai slidus dalykas. (...) Mes bandėm, bet kad taip subtiliai labai kažkaip taip... (1-3) (...)“

Mums paprasčiausiai tik diskusija išėjo. Kai jau aptarinėjom visus tuos noriu nenoriu, ir kažkaip aiškini, ar galima dėl to menkinti žmogų. Paskui aš jiems ir uždaviau tokį klausimą – sakau, va, dabar – jūsų vaikas, ir jis yra, va, tokios kitokios orientacijos. Tai ar jį dėl to mažiau pradėsi mylėti? Nu ne, juk tai nepakeičia... Vat, būtent, kad neturėtum kažkokios tokios nuostatos. Tai man paskui papasakojo apie savo draugą, kuris, vat, irgi, ten, pasipasakojo kažkaip... „Bet jis nė kiek man nepasidaro nuo to mažesnis draugas“... Jo, gali apie tai kokius nors straipsnius nagrinėtis, šnekėti apie tai (1-1) (...)“

Gal jaunimo tarpe, studentų, vat, pas juos yra truputėlį kitaip, o vaikai, ir mes, suaugę, – va, mano dukra studentė, bet jinai irgi, sužinojo, vat, ir bendrauja su draugu, ir sužinojo, kad jisai kitos orientacijos. Ir nieko... Ir viskas... ir bendrauja toliau, ir dabar važiuoja, va... važiuos, į Angliją dirbti kartu... (3-1)

Čia ir nuo žmogaus išsiauklėjimo labai daug kas priklauso (1-2)

Ne tiktai, trūksta, man asmeniškai, pavyzdžiui, trūksta psichologinių žinių. Tarkim, vat, kaip bendrauti su tokiais, kodėl jie tokie, kas, vat... nes vis viena yra tam tikri reiškiniai, ir kai yra paaiškinimai, kodėl yra tokie... kodėl jie yra tokie.. Ar ne? Nu, vis tiek yra, ar iš medicininio taško, iš psichologijos taško... (1-4)

Bet supranti, man tai atrodo, kad čia rezultatas ir yra, kad nereikia viso to... Su jais reikia bendrauti, nes jie mūsų bendruo... (1-1)

...kaip su bet koku normaliu žmogumi (1-2)

... Ne, tai aš suprantu... (1-4)

... o ieškoti kažkokių psichologinių, tai ir iš karto dar daugiau atskirti... būtent, akcentuoti reikia, bet nereikia aiškintis, kodėl jisai toksai... (1-1)

... aš, matot, iš tų žmonių, kad man reikia suprasti, kodėl taip yra. Aš iš tų žmonių, kur man reikia žinoti, kodėl... (1-4)

O man nereikia... (1-2)

O kaip tu čia taip – paaiškinti?... (1-1)

Man visiškai nereikia „kodėl“... (1-2) (...)“

Nes kartais būna taip, kad jaunimo tarpe tai būna mados reikalas... Ne, nu yra tokių dalykų, kur jaunimas, kaip pasakyt, nu yra... yra... tam tikros situacijos, ir tam tikri dalykai... nes (1-4)

Jį reikia tiesiog priimti kaip žmogų, ir viskas (1-1)

Jeį randi bendrų temų – bendrauj, nerandi bendrų temų – nebendrauj (1-2)“

Šioje vietoje galima įterpti komentarą, prisimenant pokalbį su A mokyklos mokytojomis, kad, nepaisant viso mokytojų atvirumo ir supratingumo, kai kurių mažumų atveju reikėtų paruošti konkrečių metodinių priemonių mokytojams, kurios būtų skirtos įvairių kultūrinių-socialinių grupių Lietuvoje realijoms. Ir, kaip matėm aukščiau, įvairioms negalios grupėms, socialinės lyties, seksualinių orientacijų klausimais ir įvairių subkultūrų bei religijų (ne tik tradicinių Lietuvoje, kam jau yra skirtos kai kurios leidžiamos enciklopedinės priemonės), bet ir Naujųjų religinių judėjimų).

Pabaigoje mokyklos personalas ir mama užtikrino (išskyrus vieną, kuri, kaip galima suprasti, manė, esą, pakankamai supratinga), kad nuostatos per tuos metus tikrai pasikeitė:

„Man tai niekas nepasikeitė (1-2) (...)

Tai jei nepasikeitė – tai blogai(juokiasi) (1-4)

Man tai buvo labai naudinga, nes tikrai, nu, ir pats gyvenai, klijuodamas tam tikras etikes, vat, būtent. Jeigu, ten, koks nors, ten, kaip, sakau, ar... specialybė, arba, ten, nu, va... arba tautybė tam tikra... o dabar, nu, tu suvoki, kad nu negali tų etikečių klijuot... (1-1)

Tai visą laiką, kai, žmogus, sužinai daugiau, nu tai niekada nebūna blogai. Kai pamatai, kaip gyvena kitaip, arne?, žmonės, tai visą laiką randam... (3-1)

O šiaip tai, labiausiai man prisilietimas, tai, vat, šiemet, su sūnaus komanda mes važiom į Rumuniją, prieš važiuojant į Rumuniją sakė – čigonų kraštas, jus ten apvogs, ir taip jokių pinigų nepasiėmė, kortelės, jau taip važiom, dabar čia atvažiuosim! Ir ką jūs manot? Atvažiuom, – aš ir visiem pasakoju, – nu, mes buvom Bratslove, tai, nežinau, aukšto lygio miestas, kokia kultūra, mūsų ten nuvažiavę elgėsi kaip žemo lygio, ten, žmonės, ir, vat, tu tada pamatai, kad, nu kokia nesąmonė, – tu priklijavai iš karto, ir lauki iš rumunų to... ir nieko tokio nebuvo. Paliko kažkur treningą, atėjo prie dviejų parų ir rado, kur jis gulėjo. Nu kažkaip va, taip, tada pradėjai galvoti, kad, va, sakė, aiškino, bet, kažkaip, ne, vis vien... Užsiklijavai tą etiketę kažkokią. (1-1)

Bet kol nebuvo užfiksuota, vat, to seminaro metu, aš kažkaip nepastebėdavau. (juokiasi) Tikrai, nepastebėdavau. O dabar tikrai daug kur, užkabini, kad – va... SAKĖ, ir tikrai, va, taip ir yra... (1-4)

Aš tai galvoju, dar vienas... Aš tai gal pasižiūrėsiu taip populistiskai, taip, plačiai... bet aš galvoju, kad mūsų... nu... mes gyvenam Lietuvoje, arne? Mūsų, nu vat mūsų kraštas, arne? Nu vat ir tie žmonės, kurie čia gyvena, tai čia yra bendras mūsų tikslas, arne? Kad mums visiems būtų geriau, – mūsų vaikams mūsų anūkams, arne? Nu tai, kaip pasakyt, čia, galų gale ir mūsų kaip mokytojų misija, ar ne? Auginti, ir mokyti, kad mūsų mokiniai išaugtų kultūringais ir tolerantiškais, ir ir ir ir žiūrėtų, ta prasme, su pagarba, ir ir su tolerancija skirtingiems žmonėms. Ir kad užaugtų geri žmonės, dori žmonės. Tai, vat, kokie ten vegetarai, ar būtų kokie, ten, kitos orientacijos, galų gale... (3-1)

... Būtent, rezultatas vis viena yra – žmogus (1-1)

Vis viena, aš manau, kad kuo jaunesni vaikai, tai tuo jie yra, vis viena, lankstesni, nes iš tikrųjų, jų tėvai daugiau ir išvažiavę, ne taip kaip mes augom, mes buvom tokie siauri, kažkokie, mes tiek nežinojome, va dabar jie ir iš tėvų prisiklauso, iš giminaičių, daug tokių naujų dalykų turi, ir jie tikrai daug lanksčiau viską priima, negu mes patys... (1-4)

Ir jie kažkaip paprasčiau... (1-2)

... taip, jie paprasčiau, į visa tai paprasčiau reaguoja, kad ir į tuos, kitos orientacijos žmones... Mum atrodo, kad, oj, čia kažkaip sunku kalbėt apie tai, o jie tikrai daug paprasčiau visa tai. (1-4)

Mes dar ir augę tokioj, SOVIETINĖJ visuomenėj. (1-1)

...bet kuo jaunesni, tai tuo labiau matosi, kad jie tikrai ras ir vieną ir kitą pusę, ir jiems tikrai daug laisviau yra. (1-4)

O dar kitose vietose mum yra ko iš jų pasimokyti... (1-3)

Ir tikrai, jų požiūris daug kur... yra ko pasimokyti... toks atviresnis, ir, nežinau... bent jau man taip atrodo... (1-4)

Taip.. taip... mes esam... (3-1)

Laisvesni jie... nuomonės nebijo reikšt (1-2)

POKALBIS SU MOKINIAIS

Pokalbis su mokiniais patvirtino mokytojų kalbas, parodė, kad tikrai buvo taikomi nauji metodai, kalbama įvairiomis temomis, kurios lietė įvairias tarpkultūrines temas: per rusų kalbą žaistas žaidimas „akla višta“ („Jutom, kaip aklas žmogus jaučiasi, ir kad pasitikėtumėme.“), per lietuvių k. pamokas žaidimas „noriu nenoriu“). Viena mokinė tik prisimena, kad užrašė, nenorinti būti Rusijos piliete, bet per pamoką pasiaiškinus,

suprato, kad tokia nuomonė buvo dėl egzistavusių stereotipų. Dar buvo kuriami „penkiaeiliai“, kurie leido pamatyti naudojamus stereotipus; per tikybos pamokas buvo kalbama apie įvairias religijas; taip pat darytas ir tolerancijos laivas, nors ir nesusijęs konkrečiai su šiuo Projektu; per kitas pamokas žiūrėdavo ir skaidres, kurių pagrindu buvo diskutuojama; analizuojami įvairūs literatūros veikalai, darant „koncentrinį ratą“, kalbant apie skirtingus amžius. Buvo žiūrimas ir filmas „Pianistas“. Bendrai mokiniai išsakė tik tai, kad viskas šiame Projekte jiems tiko ir patiko, ir kad, nors anksčiau ir būta vienokių ar kitokių stereotipų įvairių žmonių grupių atžvilgiu, pavyzdžiui, romų, dabar jie lyg ir paklibinti. Ir šiandien, pavyzdžiui, įvairių socialinių sluoksnių žmonės vertinami neutraliai, kad nėra dėl to kažkuo blogesni už kitus:

„Nu, pavyzdžiui, kurie neturi iš ko pragyventi, gyvena už skurdo ribos.

Ir darbai visokie... Jeigu valytojas, tai dar nereiškia, kad blogesnis už mokytoją (kitas vaikinai)...

Tai jo... ir kartais jisai gauna daugiau už kai kuriuos mokytojus.“

POKALBIS SU TĖVŲ ATSTOVE (3-2)

Pokalbis su viena mama buvo gana trumpas ir mažai turiningas, nes daug ko neprišiminė, todėl pateiksiu tik vieną kitą labiau turiningą pasisakymą:

„Ne, tai žinoma, tuos tarpkultūrinius skirtumus ir tada aiškinau, ir aiškinu, kad, kaip mums buvo ir aiškinama, kad yra skirtingų tautų žmonės, čia gyvena pas mus, kad negalima jų, ten, diskriminuoti, ir visa kita... Aš visą laiką tą aiškinau. Ir mes su vaikais apie tai esam kalbėję, ir aš manau, mano vaikai supranta apie tai. Ir kažkaip tai tokių problemų jokių nėra, bet nežinau, kaip ten mokykloje, klasėse, ar kas ten vyksta sunku man pasakyti už kitus vaikus, suprantat?

Bet kaip mama gal susiduriate su tuo, ką ten vaikai mokosi mokykloje? Matytumėte ką galima būtų tobulinti? Ar reikėtų tobulinti, keisti ką nors tose programose?

Tobulinti tai visada reikia, ir yra ką tose programose iš tikrųjų. Aš manau, kad dabar tos mokyklų programos yra labai susiaurintos, ir tiems vaikams daug ko trūksta, o dabar taip staiga pasakyt konkrečiai jums ką būtų man labai sudėtinga. Nežinau, man tai atrodo, kad gal per siaurai yra dėstoma ten etikos pamokoje, kas daugiau galėtų būti su šiomis temomis. Turbūt... Aš taip manau... gal aš klystu. Ar gal papildomas dalykas, ar

prie kažkokio dalyko papildomai būtų apie tai aiškinama. Istorija nelabai tinka, aš taip pamąščiau, prie etikos dalyko gal labiau... Nes, kiek aš mačiau, ką jie mokosi, tai man per mažai ir siaurai atrodo... nu kažkaip taip „ant greičio“ aš jums sakau, nepamąščiau...

O tas „siaurai“ – tai kultūra per siaurai?

Man tai taip atrodo, kad per siaurai, per mažai apie ją. Bent jau, kiek, sakau, mačiau ten savo sūnaus sąsiuvinuke, kai ten užmesdavau akį, tai man taip pasirodė. Gal aš klystu.“

Gana reikšminga tai, kad ši mama, su kuria buvo kalbėta telefonu ir kuri daug ko neprišiminė, kas vyko seminarų metu, bet tiesiog pastebi, kad mokyklų formalioji ugdymo programa per siaura. Nors mano, kad apie tarpkultūriškumą ir toleranciją daugiau kalbėti reikėtų per etiką arba apskritai įvesti atskirą dalyką.

POKALBIS SU MOKYTOJ AIS

Šios mokyklos mokytojai pokalbiui buvo gerai pasiruošę. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tikrai gerai suprato tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo principus, tikslus ir uždavinius. Tačiau situacija gal ne tokia paprasta. Peržiūrėkim šį pokalbį dalimis.

„Seminaruose buvo tikrai labai daug įdomios ir naudingos medžiagos. Pasakyti tai, kad mes to kažko tai nedarėme, ar kažkaip taip nevykdėm, tų tarpkultūrinių kompetencijų... Be abejo, jos gal ir buvo vykdomos, gal būtent mes nemokėdavome jų užacentuoti. Dabar, reikia pasakyti tai, kad, vat, seminaruose mes su kolega buvom Žuvyčių kaime. Tikrai – lektoriai buvo kompetetingi, paskaitos tikrai buvo labai įdomios ir geros, – ir su vaidybiniais elementais, ir su užduotim, ir su žaidimais, ir filmas labai patiko, tą, kurį rodė, ten, kur Paryžiaus priemiestis... dabar jau neprisimenu. Žodžiu, ir antrasis... Tai Žuvyčių kaime man labai patiko ir lektoriai, ir seminaras, ir tikrai sužinojom daug tokių dalykų, apie kuriuos galbūt buvom girdėję, bet tiesiog nebuvo užsifiksavę, galbūt mažiau naudojome. Na, o antrasis seminaras Bražuolė, tai buvo daugiau darbingesnis – mes dirbom. Ir tas metodų kūrimas, ir tas metodų ieškojimas – tiesiog, kada susėdi su kolegom, vienos specialybės mokytojais, tai tikrai daug diskusijų buvo, tų metodų mes ten išradome tikrai gana daug, ... ne išradom, tiesiog bandėm juos pritaikyti ir kažką tai daryti. Reikia pasakyti, kad lektoriai irgi buvo, – nepasakysiu dabar, iš pedagoginio, nepamenu... Nepamenu, – žodžiu, tikrai geros... geri lektoriai buvo, bet, vat, jau antrame seminare mes tikrai padarėm daug. Dabar ką aš noriu pasakyti, – kad tai tikrai davė naudos, visus.. ne visus tuose metodus, bet dalį tų metodų aš tikrai panaudojau pamokoj, ne vienoj. Mano kaip vienas iš metodų buvo pasiūlytas, kolegom irgi, kad tai konsultantas – toks metodas, kada į savo pamoką gali pasikviesti įvairių sričių specialistus, einant temą kažkokių konkrečių, ir tą, šitą metodą aš tikrai naudojau, ir šitas metodas yra aprašytas metodinėse rekomendacijose, ir aš jums parodysiu, 70-tam puslapy, jeigu ką, prašau pasižiūrėti... (1-1)

O ką jūs, atsiprašau...?

Aš technologijų mokytojas. Tai va, ir į savo pamokas kviečiame dizainerius, tautodailininkus. Ir šitą metodą aš rekomendavau ir kolegom, ir kitų dalykų mokytojam, juolab, kad pagal einamą temą galiau pasikviesti ar tai kito tikėjimo, ar tai kitos tautybės, ar

kažkokį tai žmogų... Galų gale galima pasikviesti tėtį arba mamą, kalbantis apie vieną ar kitą profesiją, ar dar kažką. Va, tai būtent šitas metodas galbūt paskatins ir kitus kolegas jį pritaikyti, nes aš tikrai į naudojau, ir man jis tikrai veiksmingas yra. Na, o daugiau, kadangi mes ten buvom pasirašę savo planelius, tai faktiškai, vat, šitas, konsultanto metodas, buvo panaudotas ne kartą, ir mes dar turėjom filmuką – net nesam pabaigę filmo apie kryždirbystę. Tai, vat, apie kryždirbystę mes turėjom ne tik apie mūsų rajono, – mes turim gana daug tautodailininkų, kurie ir kryžius daro, – ir tiesiog rajono ribose esančius kryžius norėjom nufilmuoti, padaryti, bet ir pasižiūrėti į kitataučių kapines, į kitataučių antkapius. Mes turim ganėtinai įdomias senovines (...) kapinaites, kur paminklai iš kalto akmens, apvalūs visokie... Tai, vat, darbas vyksta, ir mes dar turėsime birželio mėnesį kūrybinę savaitę, ir tas filmukas turėtų būti, nu, dvestas iki galo, taip sakant. Tai, vat, būtent, tai paskatino dalyvavimas šiuose seminaruose, ir paskatino galbūt pasižiūrėti kitu kampu, galbūt plačiau. Be abejo, technologijos, toks mūsų dalykas, kad mes negalime labai plačiai visų temų apimti, bet tai, kas liečia mus, buvom pasikvietę tautodailininką (...), kaukių drožėją. Na, jis kaip tautodailininkas specializuojasi kaukėse, tai, vat, jis buvo atsinešęs keletą ne lietuviškų kaukių. T.y., paršivežęs yra kažkur tai iš Azijos, iš Indijos, man atrodo, iš Afrikos buvo. Nu, vat, vaikam paaiškinom, – kadangi mes turėjom temą kaukių drožyba, – tai tiesiog supažindino su kaukėmis, ir, vat, mes jau galėjom paliesti kitų kultūrų – kuo skiriasi, kuo jos panašios? Nu, apie simbolius, ir t.t. Visa tai paskui pamokose išsidėstė, bet vaikam buvo kur kas įdomiau. Kur aš šneku, o kur gyvas žmogus, kuris prisiliečia prie to? Tai vat, tai turbūt, baigdamas, ir norėčiau pasakyti, kad man pačiam buvo labai įdomu, aš tikrai, aš tikrai... nu, girdėjau, žinojau, bet, taip, kažkaip, būtent tas seminaras, šitas projektas, būtent, paskatino truputį plačiau pažiūrėti į tą visą reikalą, ir pasirodo, kad mes tikrai turime labai daug tokių prisilietimų, kur galim tikrai daug kur nuveikti... (1-1)

O ar buvo aišku, kas mokiniams labiausiai įdomu buvo, įstrigo, arba gal kas nebuvo įdomu, nepriimtina?

Kalbant apie šitas pamokas? Na, pirmiausia tai, įdomu buvo tai, kad ne visi buvo matę kitataučių kaukes. Internetu pasižiūri, bet, suprantat, mokiniai mūsų tos informacijos gauna ganėtinai daug, bet kada tu ją gali paliesti ir pažiūrėti, ir pakalbėti su žmogum, kuris tai daro, ir kuris dirba toj srity, – tai, ir tokių paprastų, sakykim, gyvenimiškų, drožėjiškų paslapčių, kada tikrai, pasirodo, nu kaip čia gali nesugalvoti? O pasirodo galima. Tai, vat, būtent, vaikam ta nauda tokia buvo. Ne visi mes tas kaukes drožėm, turiu pasakyti, kad ne visi. Kai kurie ėmėsi Užgavėnių kaukes, kai kurie bandėm ieškoti tų, kitų tautų, kitų valstybių, kitų regionų tų kaukių, kažką tai tokio. Tai pabandymų buvo, vaikai

susidomėjo, bet, nu, aš kažkaip tai, nežinau, aš nemėgstu perlenkti lazdos, tai tiek, kiek mum pagal programą. Taupom, lendam, žodžiu, į šitą, ką mes galim, tai taip tą programėlę mes taip ir stengiamės panaudoti, o daugiau taip jau, konkrečiai, kad, vat, būtent tai sričiai, galbūt bus toliau, vienuoliktą, arba trečią, ketvirtą klasę, galbūt kas nors rinksis kažką, galbūt kažkam užkliuvo, kažkam įdomu, tai čia... ateitis parodys. Bet man atrodo, kad vaikam svarbiausia yra duoti, suteikti informacijos, duoti žinių, o paskui jau apsisprendimą aš linkęs palikti jiems patiems. Tai va tai tiek... (1-1)“

Išvardintų galimybių daug, kaip galima per technologijų pamokas taikyti inovacinius metodus ir praplėsti temų lauką, bet konkrečiai pritaikytas tik vienas.

„Mes tai, pavyzdžiui, etikos pamokoj su kolega – jis irgi dalyvavo šitam projekte, – sujungėm kelias klases ir mes panaudojom tokį metodą, kaip su vaidybiniais elementais kūrėme laidą, ir mes buvom... tema buvo konformizmas, į kurią integravom ir kvietėm vaikus, ir jie patys, vat, pasijuto, – mes jiems parodėm situaciją, ir jie patys turėjo įsijausti į tą situaciją, ir ją suvaidinti, ir patys replikuoti, patys išvystyti dialogą, ir kaip jie jaučiasi, ir kaip būtų, jeigu būtų. Tai, vat, čia tiek būtų. Vienas iš metodų, sakau. (1-2)“

Gaila, kad pokalbyje nedalyvavo kolega, gal būtų daugiau ką papasakojęs, nes konkrečiai šis atvejis, bent jau taip, kaip pristatytas, nelabai aišku, kaip susijęs su tarpkultūrinėmis kompetencijomis.

„Aš esu geografijos mokytoja. Labai dėkingas dalykas, tarpkultūrinėms kompetencijoms ugdyti. Labai daug gerų pamokų mes turime tam daryti: ir pasaulio religijos, ir pasaulio tautos, ir gyventojų amžiaus grupės, ir pabėgėliai, ir emigrantai, ir kalba, ir kultūros sritys, ir daugybė įvairiausių kitų temų, ir būdama seminaruose, ir viename ir kitame, nu, tiesiog, gal pasidžiaugiau, kad galiu atnaujinti tam tikras savo žinias, nes, kai sėdi namuose, tai tiesiog ir užsimiršti. Nuvažiuoji, pabendrauji su žmonėmis, tai ir atsinaujini kažkiek tai. O be to, tokia integracija dabar, toks didžiulis informacijos srautas vyksta, todėl galvoju, kad seminaras savo tikslus ir uždavinius yra pasiekęs. Ir mes, mokytojai, nemažai tikrai gavome žinių, parvažiavę bandėme vesti klases pamokas, aš pati esu pabandžius kelioms klasmėms vesti tas pamokas, ir pastebėjau tokį dalyką, kad jeigu klasė yra šiek tiek stipresnė, labiau motyvuota, tai ir rezultatas yra šiek tiek kitoks, ir tos visos kompetencijos, tas požiūris, pagarba skirtingų rasių žmonėms, skirtingų religijų, skirtingų tautų žmonėms, tai irgi yra labai nevienodas klasmėse. Kai duodi tam tikras užduotis, kai vaikai pasisako, tai ir ryškėja tokie dalykai. Va, mes visai neseniai kalbėjome apie pabėgėlius, tai iš 32 mokinių 8, ne 7 klases mokiniai buvo nusistatę – kam jais reikia rūpintis? Tai va tokie dalykai labai aiškiai yra pastebimi. Nu, bet smagu pasidžiaugti, kad, žodžiu, didžiosios dalies mokinių požiūris

yra pakankamai teigiamas. Ir aš manau, kad pamokos mums ir tarnauja tam, kad mes galėtume įrodyti, kad visi gyvename po viena saule. Mums viena saulė šviečia. Vienas dangus yra, ir vaikščiojame ta pačia žeme, kurią reikia saugotis, rūpintis ja, ir patiems būti geriems. (1-3)

O kas mokiniams labiausiai patiko?

Nu, paprastai mokiniams labiausiai patinka tada, kada jie patys ruošiasi, ir, pavyzdžiui, aš kai vedžiau tą mini konferenciją, tai skatinau vaikus, kad paieškotų informacijos internete, ar ten kituose šaltiniuose, ir nekartoti tai, ką mes jau vadovėliuose žinom. Nes, aš 9-toj klasę konkrečiai vedžiau tą pamoką, mini-konferenciją, nu tai tiesiog pasidžiaugiau, kaip vaikai susirado tą informaciją, kaip pateikė, padarė skaidres, pristatė visai klasei, ir jiems tas džiaugsmas yra tą pristatyti, parodyti religijų skirtumus, išryškinti tuos skirtumus – tiesiog malonu buvo klausyti vaikų. Nu, ir aišku, aš pati, ta prasme, irgi praturtėjau. O seminarai tokie, nu, a... gerai, kad jie tokie yra, aš galvoju aplink mus geografija, tai reikia susitikti su kitais žmonėmis ir pasiklausyti skirtingų nuomonių. Taip tiesiog mes patys mokomės, toliau. Mokomės iš kitų, iš savo klaidų, kartais darom klaidas, – galų gale yra kita medalio pusė, mes pasitikrinam save, kaip mes dirbam, koks lygis yra visoje respublikoje, ir kas čia pas mus darosi. Tai va, G vietovė – toks miestas, kuriame ir rusų tautybės žmonių daug, ir klasmėse yra, mokosi, o dabar, vykstant tiems didžiuliams kaitos procesams, tai natūralu, kad reikia gyventi taikoje ir darnoje su visais. Nu ir dar vieną dalyką aš norėčiau pasakyti, kad, vis tik tai tie procesai integracijos, globalizacijos – tų procesų mes nesustabdysime, ir dėl to reikia vaikams aiškinti ir mokyti juos. (1-3)

Tai, ta prasme, manote, kad aktualu yra?

Taip, aktualu. Tam ir pamokos skirtos. Geografija dėkinga tiems dalykams. Taip, ir dalykų integracijai. Mūsų rajono mokytojai dabar, va, ruošiasi išvažiuoti į Zanavykų kraštą, 18 gegužės, irgi integruotas – technologijų mokytojai, chemikai ir geografs. Tai irgi ten tarpkultūrinės kompetencijos. Tai džiaugiamės. (1-3)

Dar jūsų nepaklausiau, o kaip mokiniai – ką geriausiai priėmė, ko ne?

Mokiniai labai, kaip pasakyt, labai gerai priėmė, iš tikrųjų, šitą metodą, ir paskui jau, kai buvo pamokos aptarimas, kaip ten jiems pavyko, tai jie sakė, kad, pavyzdžiui, žiūrint tą filmuotą medžiagą, ir žiūrint, kaip aktoriai elgiasi toje situacijoje, ir kaip jie patys sprendimus priima, nu, jie daug kuo skiriasi. Ir, vat, pačiam pabandžius įsijausti į tą kitą vaidmenį ir kažkaip pagrįsti savo nuostatą, kažkaip aiškinti žmonėms, kodėl taip, o ne kitaip, tai davė jiems tikrai geros patirties. (1-2)

O buvo kokių nors temų, kur mokiniai nelabai noriai, arba jūs nelabai norėjot liesti...? Temos, kurias sunkiau mokiniams pateikti, pavyzdžiui.

Apie tas kitas temas tai čia mano kolega turėjo pasakoti, bet jis šiandien yra išvykęs į konferenciją, ir aš galiu atsakyti tik už tai, nes mes buvom susitikę tik toj vienoj, tik šitą metodą vieną darėm. (1-2)

Gal būtų tokia sunkesnė tema, pavyzdžiui, netradicinė orientacija. Aš manau, reikia labai daug ruoštis tokioms temoms. Tuo labiau, kad ir mūsų visa žiniasklaida dabar čia skamba labai, užia viskas. Tai va, ir su mokiniiais tai būtų viena medalio pusė, kita, galbūt, jeigu kalbėtis su jais, gal jie iš tikrųjų ir labai gražiai diskutuotų. Reikia bandyti. (1-3)

Mes tai pirmoj daly buvom seminarų. Aš esu tikslųjų mokslų atstovė, matematikė, tai kas man, nu aišku, iš dėstytojų ten visa tas, bet man, vat, įstrigo, kad mes tada buvom visi skirtingų dalykų mokytojai, ir skirtingų kraštų, tai, vat, sakykim, mes išgirdom bendraujant tas visas problemas, kurių pas mus, atrodo, kaip ir nėra – kalbų, ten, mokyklų skirtingų, tai vat, Vilniaus krašto ten buvo va tos, tai va kokios problemos jiems iškyla su tuo kalbų skirtumu. Pas mus kažkaip rajone – mes ir pasakojom, – buvo gi rusų mokykla, bet ji, nu, labai gražiai išnyko, ir jokių problemų tame nebuvo. Vat, savaime. Nes geležinkeliečių labai daug baltarusių ir ukrainiečių yra mūsų krašte, ir gyvenam kaimynystėj, ir turėjau, ir aš dabar gyvenu su, vat, rusų kalbos žmonės, kurie, va, praktiškai nekalba. Supranta, bet nekalba po šiai dienai. Nu, vat, yra vienas... (1-4)“

Ši matematikos mokytoja išreiškia džiaugsmą, kad jų kraštas gana homogeniškas tautine prasme, esą, nėra tokių skirtumų problemų, kaip kad Vilniaus krašte dėl tų kalbų skirtumų, net ir rusų mokykla, kuri buvo, ėmė ir „labai gražiai išnyko“ be jokių problemų. Ko gero eina kalba apie asimiliavimąsi. Nors, kaip galima suprasti, dar yra rusakalbių, kurie lietuviškai nešneka. Vargu ar tą reiktų kaip nors vertinti, negatyviai ar pozityviai.

„Aš auklėtoja buvau vienos klasės – pusė rusų, pusė lietuvių buvo (1-3)

... ir tie vaikai kažkaip integravosi pas mus labai gražiai, ateidavo iki vienuoliktos nuo aštuntos klasės, ir mes problemų tokių va, kalbos, kažkaip neiškildavo. Dabar, vat, tenka, jau pradėti, kai po pagrindinės mokyklos ateina mokiniai jau kitos tautybės, atvyksta, tėvai parsiveža iš kažkur, ir, aišku, mūsų dalykas nėra toks dėkingas. Ir antroj daly seminaro tai mums buvo pakankamai sudėtinga. Mes buvom, vienoj grupėj, tai lituanistai tuos metodus kūrėsi labai lengvai ir viskas, o mums, pasakysiu, tikrai sudėtinga buvo. Ir antras dalykas, vat, kas sudėtinga. Nu, sukūrėm mes tuos metodus, ir, aišku, išbandyti, nu, nėra ant tiek dėkingų pamokų, kad, sakykim, nu, įdėti tą dalyką,

Mum daugiausiai, nu, ir siejasi statistika, – kur surinkti, pateikti, parodyti. Kažkaip, vat, ne į visas klases tai... Vyresnėse klasėse, nu, kad išplauktų iš tos temos, ką eini, ir įdėti tarpkultūrinius santykius, tai ne visose temose tikrai pavyksta. Tai, vat, vedant, teko labai ilgai apgalvoti, antras dalykas, mes čia dirbam vyresnėse klasėse, tiktai mažesnėse ten, vėl, gali gal daugiau tokių atrasti temų paprastesnių, tai, va, teko, dirbant su tuo metodu, nu, mes gražiai, ir matematika bažnyčiose, ir matematika susieti kūnus, ir visa šita, nu tai, vat, tame tai buvo tikrai, tikrai sudėtinga, bet mokiniai, kada matematiką jau priima, vat, kaip kitokį vaizdą ir kitokį dalyką, tai tikrai toj pamokoj viskas buvo labai gerai jiems. Ir patiko, ir visai įdomiau atrodo. (1-4)

O ką jūs ten per tą pamoką darėt?

Religijas nagrinėjom šiek tiek, ir kryptis, ir tuos ženklus, kokie yra, ir simboliai, vat, kuo skiriasi, ir tas visas, tikėjimai... (1-4)

Gal kartais palietėte, kad naudojamės arabiškais skaitmenimis?

Tų gal daugiau ne, mes kryžius, vat, ten visus, ženklus, paskui geometriniai kūnai, kuo skiriasi visi tie kultiniai pastatai, kad kiekvienas jų turi savo, bet juos sieja vis tiek tas tikėjimas bendrai. Nu, vat, susieti, ką turi, bendras požymis... O matematika, – daugiau bažnyčioje ieškojom matematikos per visas ... formas, visų tautų bažnyčias, sinagogas visas tas, nu kaip, aktualiausias iš pasaulio. Va tą priėmė. Daugiau, šiaip, nu, vat, statistinių duomenų, ten, su procentais, palyginti tautybių, palyginti tuos... va čia jau sunkesnis dalykas, tai, sakau, tikrai. Metodų nelabai daug mes ir prikūrėm. Jau lietuvių kalboj tai vos ne nagrinėjant kiekvieną kūrinį gali kažką surasti, o čia... (1-4)

Geografijoje mes daug sukūrėm metodų. Po kelis... Daug grupėm dirbom, tai tikrai. (1-3)

Mes tai labai vargom. Pirmą dalis, tai, bendraujant, vat, su mokyklom, tai tikrai ten skirtingos labai mokyklos buvo. Paskui jau kai važiojom, tai kaip dalykininkai. (1-4)

Aš kaip mama dalyvavau tuose pirmuose mokymuose. Kaip mamai, atlikti tų pareigų, tai gal viskas ne visai buvo dėkinga situacija, aš galbūt daugiau išnaudojau savo, nu, pamokų metu, arba individualių susitikimų su mokiniiais metu. Jeigu kalbėti apie pamokines tas temas, tai kada imi apie gestikuliaciją, sakykim, tai kiekvienoj kultūroj tas pats gestas gali reikšti skirtingą, sakykim, išraišką, ir pažinimas per tai, irgi atsiskleidžia, mūsų tą individualumą, kitoniškumą parodo gal. Emocinė išraiška, irgi, parodo, kuo mes vieni nuo kitų galbūt skiriamės, arba, galbūt, suvienodėjame kažkokioj situacijoje, tai aš panašiai ta kryptimi daugiau ėjau per savo psichologijos pamokas. O kaip tėtis- mama, tai gal netiesiogiai apie tai buvo kalbama, bet irgi, kad paaugliai ypatingai,

kada dalyvauja tuose susitikimuose su tėvais, tai akcentuojam, kuo jie yra skirtingi, ir kodėl jie būtent taip elgiasi. Ir kad jie gali išpažinti vienos subkultūros, kiti gali išpažinti, sakykime, et ir vienokias ar kitokias, sakykime, ne tai religines tiesas, bet savo, taip sakykime, tikėjimo tiesas. Ir kad, nu, kaip turėtume priimti juos. Kaip mes turėtume suprasti jų kultūrą. Tai gal tiek. (3-1)“

Norėjęsi atkreipti dėmesį, kad tai vienintelis asmuo, atkreipęs dėmesį į skirtingas ženklų, gestų reikšmes skirtingose kultūrose ir kad reikia mokytis juos skaityti, interpretuoti.

„O kas jums buvo iššūkis šitame projekte?“

Iššūkis – tai diskusijos buvo, kurios sukilo pirmame. Būčiau buvęs ir antrame, bet, vat, išėjo taip, kad negalėjau. Tenai, tai, va toks pirmas įspūdis, tai, va, po pirmų tokių temų, nagrinėjimų, susitikimų, reiškia, jau laisvuju laiku, pertraukėlių metu, ir ypatingai po vieno užsiėmimo pirmo, tai mes turėjom apie ką kalbėti. Tai jau iš karto yra gerai. Ir čia, kaip, buvo pasakyta, kad iš įvairių regionų suvažiavę, kur yra, kur, sakysime, nėra. Nu, tai, žinoma, vertė susimąstyti, pagalvoti apie tai, atkreipti dėmesį. Kad geografi-ja – tikrai, nu bet istorija irgi paantrina daugelį temų, ką geografi-ja nagrinėja. Štai, na, tokio, konkrečiai, rezultato pamokėlės, kad būtų galima konkrečiai aprašyti ir pateikti, štai, pasiekimas yra toks, po lygybės ženklu – rezultatas yra toks, dar negaliu pasakyti, kadangi tai bus viena iš paskutinių, arba paskutinioji šių metų pamoka, ir kaip tiktai toje klasėje yra mokinukas vienas, ir seserys mokėsi čia, nelietuvės, ta taip, va, bendraujant su juo, individualiai, ir taip toliau... – „o kaip? Kaip ten tavo kieme? Kaip čia toj mokykloje?“ „Na, jis sako, aš jokių problemų neturiu, viskas yra labai tvarkoj.“ Reiškia, o, sakysim, pagalvoji taip, tiesiog, kodėl, va, nėra kažkokio ten pasityčiojimo ar pažeminimo, atstūmimo, nugarų atsukimo, ir taip toliau? Tai yra tolerancija. Ir, išeinant iš to, žinant, sakysime, kad pas mus nėra taip, sakysime, tokios dirvos čia, mūsų mieste, mūsų aplinkoj, kad čia būtų kokių tai aktualijų, kokių tai įvykių, galbūt, ekscesų, ar panašiai, tai ir gimsta tokia idėja, kurią aš pasiūliau mokinukams – patiems daug ką atrasti, o ne garuojančius ant lėkštelės atnešti, imk, valgyk, – nenoriu, neskanu. Paieškok, pasidomėk, atrask, ir pasakyk kitiems. Tai, sakysim, tarpkultūrinių santykių, pamokos istorijos tai yra labai dėkingas dalykas, kadangi, jeigu, taip, imsime devintą, – pirmą gimnazinę klasę, – tai ten ir carinis laikotarpis, ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, ten, ir sugyvenimas su kitų tautybių žmonėmis, yra dėkinga, ir nemažai medžiagos ir vadovėliuose – ir iliustracijų, ir diagramų yra, štai, kurios gal nėra aktualios to amžiaus vaikams, nes jie tiesiogiai su tuom nesusiduria, bet, sakau, o mes paieškokime. Reiškia, kada tautos pykstasi, koks yra viso to rezultatas visiems. Ir, sakysime, ir kas atveda į gerovę visų,

kurios visi trokšta. Tai, dabar, atitinkamai ir kaupia, tai gali būti ir stendinis variantas, arba didelė klasės lenta, iškabinta, sukaupia medžiaga, ir kiekvienas, sakysime, vat, yra tokia istorijos pamoka. Galima iš istorijos tokių pasimokyt. Ir to pasimokyt, ir to pasimokyt. Kuo tai baigsis šiandien negaliu pasakyti. Bet dirvos tikrai yra, kadangi temos yra, kur, kiekvieną kartą man asmeniškai, nes kaip ir daugelis, turbūt kiekviena tema turi.. prašo savo akcentų, tam tikrų, tai atkreipiau didesnį dėmesį, kad, jei, vis dėlto, šiandien to nėra, tai turi būti tam atitinkamai pasirengęs, turėti savo vertybines nuostatas. Tai mano toks tikslas ir yra, kad suformuoti tą toleranciją, įvertinti ją kaip vertybę, kad jie jau susidūrę – nes mokyklą baigę išvažiuos į Vilnių, arba į kitą vietovę, ar darbuotis, ar panašiai, ir susidurs. Jis turi būti tam pasirengęs, nes mokykla turi parengti susidurti su galimais tokiais išbandymais. Tai, vat, aš trumpai šitaip. (1-5)

O jūs ką galėtumėte apie iššūkius?

Man, tai, žinokit, tolerancijos trūko, iš kai kurių žmonių. Aš manau, kad norint skleisti tą pagarbą tolerancijai kitam žmogui, paprasčiausiai pats turi tikėti tuo, ką darai. Tai tos tolerancijos truputėlį gal trūko. Nereikia niekada pikta priimti kito žmogaus nuomonę, arba darbą žmonių, kurie įdeda, kurie ruošiasi. Ir kad ir tuos seminarus. Kritikuoti visada yra lengviausia. Kai reikia daryt – tada prasideda problemos. Tai man truputėlį ten ir kalbantis, va, su žmonėmis bendraujant, tos tolerancijos trūko. (1-3)

Jeigu atkreipsim dėmesį, šis mokytojas, vienas iš nedaugelio, pastebėjo, kad tolerancijos trūko ne lektoriams, bet dalyviams.

„Jo, ten buvo tos barikados, kur, statėsi, statėsi (1-5)“

Ir aš dar paantrinsiu – mums didžiausias iššūkis buvo, ten, pirmos ar antros dienos pa-baigoj, kai mes gavom žaidimų, ten buvo gentys atskiros, ir ten reikėjo tik žaisti, ir, vat, sulaukėm, labai priešišką žmonių, ten, ir vos ne iki ašarų tokia diskusija iškilo, ir tada vis tiek, nu kaip, vis tiek daugiau žmonių atsirado palaikančių, ir tie, kurie turėjo, va, tą tokį, išankstinę, neigiamą tokią, negatyvią nuomonę, nuostatą, jie vis viena prisiderino, ir gale rezultatas, jis buvo, nu kaip – visiems toks priimtinas, ir smagus. Bet, vat, net neįsigilinus, net nepabandžius, iš kart – kodėl turi mane kažkas liesti? Kodėl aš čia turiu taip ar kitaip daryti? Va tas buvo labai keista. Nes mes stebimės, kodėl vaikai kartais nepasiduoda pamokoje, jeigu, ten, ar kažkokį metodą, kažkokį, nu, retesnį, naudoji, ar kažkokį, ten, temą, jiems, vat, netinkančią. Mes sau uždavinėjam klausimus, kodėl, vat, vaikai taip nusistato, ir, vat, taip ir taip? Nes... Pirmiausia reikėtų atsisukti į save, ir pažiūrėti, kaip mes va tokiose situacijose elgamės. Jeigu mes patys nesusitvarkom kaip suaugę žmonės su mums iškeltom kažkokiom, vat, idėjom, tai mes sunkiai perduosim ir vaikam (1-2 arba 1-4)“

Šioje vietoje taip pat labai svarbios mokytojų išsakytos pastabos, kurios rodo nemažą savirefleksiją, kuri labai reikalinga pedagogams, kad nenoras, priešiškus naujoms idėjoms nelabai suderinamas su buvimu pedagogu, kuris vaikams bando aiškinti kažką nauja, įdiegti kokias nors naujas kompetencijas, kurių neturėjo. Ir jei iš vaikų reikalaujama atvirumo, priėmimo, tai ir pats pedagogas turi būti atviras pokyčiams. Susitvarkyti su iškeltom užduotim, kaip pasakyta, kaip „suaugęs žmogus“, o ne likti užsispyrusiu, „besiožiuojančiu“ vaiku. Toliau pokalbyje vyko trumpa diskusija šia tema, pabrėžiant, kad iš kai kurių dalyvių pusės pristigo reikiamo nusiteikimo naujumui priimti, norui keistis, kad spėtų su sparčiai besikeičiančiu pasauliu:

„Aš galvoju, kad gal kai kuriems labai sudėtinga keistis. O pasaulis labai stipriai keičiasi. Labai tempas didelis, greit. Gal mes nesusipėjam keistis, priimti tų naujovių. Bet dirbant mokykloj, galvoju, kad kaip tik tai reikia, reikia tų didelių pokyčių, ir gal va čia va ir gaudasi tie ir kartų konfliktai, ir prasilenkimai, ir panašiai. (...) O, vat, būna, pasakai ką nors neįsigilinęs, paskui gailiesi, ką pasakai (juokiasi). (1-3)

Kartų konfliktas neišsprendžiamas, mano galva. Tautų, tikiu, – galima, norint. O kartų, tai... nuo pradžios, iki dabar, ir toliau taip bus. (1-5)

Kadangi mes su kita mokytoja buvom vienoj grupėj, tai va tas ir buvo, tikriausiai, išgyvenom tą. Kadangi vis tiek ten daugiau, taip galvojant, buvo vyresnio buvo amžiaus, viena... labai nedaug ten jaunimo buvo, ten buvo jau daugiau tokio... kuriems prisiversti, nu ir... pabūti kitokiais, tai turbūt ir buvo sudėtingiau... Man nebuvo, aš buvau kitoj grupėj, tuos vaidinimus darėm, o po to atėjom... (3-1)

Paantrinsiu. Sakai – vyresnio amžiaus. O vat pas mus toj grupėj kaip tik, man atrodo, pačios jauniausios dalyvės, vat, ir sukėlė tą sumaištį. Net ne tie žmonės su patirtimi, bet... (1-2)

... nu aš tai nežinau, mūsų tai kažkaip ten... nežinau, gal mes tokie tiksluok ten keli buvom, tokie ... ramesni, o paskui kai atėjo, tai ten, jau... pabūti žaidybinėj situacijoje, kada tu esi... (1-4)

... tada labai atsiskleidžia (1-2)

... arba filmą tą kai žiūrėjom, įvairiausių nuomonių buvo, skirtingų (1-3)

Mes kitokį žiūrėjom (1-4)

Jūs kitokį žiūrėjote, ane? Pas mus tai, va taip... iki kokių tai... (1-3)

„Kam mum tą negrų kvartalą rodo, ane? Kuo tai siejasi su gyvenama vieta, su šalimi, netgi?..“ Nes amerikoniški kvartalai... – diskusija, ir jau iš karto gerai... (1-5)

Jo jo... jo... žodžiu, visokiausių nuomonių... hm... (1-3)

Jo, ten reikėjo ir to fizinio kontakto, va, tie gestai, tie judesiai kažką reiškia, ir reikėjo ten įsigyvent, ir buvo labai daug kam nepriimtina (1-2).

Pirmiausia reikia NUSITEIKT žaisti. O kai nėra nusiteikimo – nieko nėra ;) (1-3)

Ne, ignoravimas tas toks... kiekvieno... (1-5)

Taip, taip... taip... ir, vat, ten, Projekto vadovas buvo pastatytas į keblį padėtį... :D... Bet, daugiau viskas ten vyko... gerai (1-2)“

Dėl reflektivaus dienoraščio situacija panaši, kaip ir kitose mokyklose – neteko kalbėtis su kuo nors, kas būtų sąžiningai jį vedęs ar vedusi. Ši mąstymų disciplinuojanti savivugdos priemonė dažniausiai, kaip galima suprasti, virsdavo tiesiog tradicinio konspektavimo priemone arba visai nutrūkdavo:

O vedėte reflektvųjų dienoraštį?

Jo... jo...

Kažkas vedė labai sąžiningai. Va, toj grupėje, kurioje aš buvau, tai nesvarbu, kokiam vaidmenyje, kai kas vedė pradžioj, kai kas iš viso ten nevedė, kada bandėm, nu, ten, pasidiskutuoti... labai įvairiai ten (3-1)

Mes tai rašėm (1-5)

Vieni matė gilią prasmę, kad to reikia, kiti – kam man to reikia? Aš čia vis viena tik atsėdėsiu ir išvažiuosiu. Nu vat čia individualybė yra kiekvieno iš mūsų. Mūsų požiūris į tą dalyką. (3-1)

Aš tai ir rašiau, ir nerašiau, aš prisipažinsiu, visaip. Tas kas man buvo taip, kaip pasakyti, priimtina, tą aš padariau, o kas ne, tai... kaip tai... (1-3)

Kokios mintys iškilusios... tą užsirašinėji... (1-2)

Taip. Darėme tokį darbą, bet esmė tame, kad gal ne iki galo davedėm. Pavyzdžiui, aš, prisipažįstu, kadangi tikrai, iki galo to dalyko nepadariau. Bet bandymai, tai, be abejo, buvo... Tam mus ir paskatino, ir viską... (1-3)

O vis dėlto tiek, kiek rašėte – ar padėjo nors kažkiek? Sustyguoti kažkokias mintis, asmeniniam tobulėjimui ar dar kažkam? Tiesiog – ar tai buvo naudinga? Jeigu rašėte. Bet jeigu nerašėte, tai, matyt, manote, kad tai nebuvo naudingas dalykas.

Visuomet pradžioj dar darai, o paskui nutrūksta. Nutrūksta natūraliai, kadangi kažką tai tu turi dabar svarbesnio padaryti, tą tą tą... ir paskui taip, daugmaž viduj pats suvoki, o prisėsti tam... man, bent asmeniškai, pritrūksta „parako“ (1-5)

Nes nebūtinai nesižymėjimas, nerašymas reiškia, kad nieko naudingo nebuvo, paprasčiausiai tu kitoki principu, kitoki būdu sau įsidedi tą, kas ten tau priimtina yra. (3-1) Pradžioj tai taip, o paskui irgi, išblėso... ir išblėso... (1-5)

Man įdomu, ar apskritai, kaip jūs galvojate, naudingas tas reflektyvus dienoraštis? Ar jo reikia, ar tiesiog nebūtina?

Tai galima gal pasiūlyti kaip tokią galimybę, ir palikti pasirinkti pačiam. Jeigu naudinga – pildyti... Jeigu ne – tai ne. (1-4)

Nes gyvenime dienoraštis taigi, ... žymios asmenybės. Jie fiksuoja tas mintis, kurios, laikė, kad jos atitinkamai keičiasi, grįžtant atgal, tai yra... na, tiesiog suprasti naudą to, nes tą praktikuoja. Praktikuoja, ir, sakysime, ryškios, žinomos asmenybės... neveltui, čia... yra prasmė to... Bet tai turėtų būti vidinis poreikis tą daryti. Ir, jeigu, sakysime, tu pirmenybę atiduodi kitoms veikloms, kitiems dalykams, tai čia reikia apsispręsti. Tai čia, sakysime, tas, jūs būtinai tą darykite, tai tas ko gero prigis ne pas visus. Natūraliai ne pas visus. (1-5)

O ką jūs manote, kad buvo laiko švaistymas? Arba atvirkščiai, kas buvo gal ypatingai naudinga?

Manau, kad lektoriai – jie atitinkamai ruošėsi, kaupė tokią informaciją, kuriai, nu... mums reikėtų laiko, o mes tiesiog gauname ją. Tai čia yra gerai, sakysim, mum. Va tada gali ir padiskutuoti, ir gaudamas visą informaciją, gauni galimybes, kurioms galbūt ir neturėtum laiko. O čia jau skiri būtent tam, ne kitai veiklai, išvažiavai, atsidūrei tokioj erdvėj, su kompetentingais, pasirengusiais tam dalykui perteikti lektoriais, gali su jais kalbėtis, diskutuoti, ir tokios galimybės tikrai buvo ne tik tarp dalyvių, bet ir tie, kurie organizuoja... Manau taip... (1-5)

Įdomūs tie lektoriai buvo (1-3)

Tai jo. Ant kai kurių lektorių pyko, kad yra... tiesiog... pamauta viskas ant vieno kurpalio, ir yra tik viena tiesa, o kitos negali būti, tai va tokio pykčio ten sukėlė... Joa... nu, nenori diskutuoti, nes tu jau šneki ne taip, kaip reikėtų dabar, yra, vat, šitokia nuostata, tas išryškėjo, ir, va... nesileidimas o kodėl, kokie motyvai, nu tiesiog nesileidžia, tu galvok, nes dabar turi būti šitaip, va, yra. Tai toks primetimas kai ką erzino... Tai va toks yra, nes kai kurie jau raukė kaktytes antakėlius, ir, nu, matėsi tokios mimikos... nepatenkintos :)) ... iš dalyvių... Aš tai sužinojau naujų dalykų, dar labiau juos virškinu, ir galvoju, kaip aš į tai žiūriu, ir tokia analizė pasidaro... – ne, aš ne toks, aš su su su... toliau į krūvą eini su tais, ir gerai... (1-5)

Taip, nu... Aš tai, kai klausiausi lektorės, tai man fiksavosi, nu, daug tokių mokslinių terminų, mums buvo duota, nu, primiršę gal jau tuos terminus buvome, gal ne visada naudojame. Nu tai va šiuo požiūriu aš, kaip tai, sakyčiau, atsinaujinau. (1-3)

Ir, vat, gal todėl tas ir priėmimas, gal buvo toks, vat, kaip (1-5) sakė, todėl kad lektoriai buvo visi jauni, ir vis tiek tarp klausytojų, e..che, pusė vis tiek yra mokytojai, kurie, jau, atrodo, viską žino, ir, maždaug, ką tu jaunas gali man papasakoti... naujo? Ko aš dar nežinau... ? Nu, pasirodo, gali. Aišku, kažkur ir diskusijos, ir ginčai visokie iškilo, bet, vat, tas (1-4)

... (pradedu kalbėti, dar 4 šnekant, tai nesigirdi pirmų žodžių)... mums reikėjo pasidalyti, paskaitos tokios, vertė klausytis, negali praleisti, nes paskui nesupranti. Tai aš, žinokit, buvau taip... tokia... įtemptas buvo ten... tarpai tokie, kur, grynai... noriu ką nors suprasti, nu tai reikia susikaupti, ir mąstyti, ką tau čia šneka. (1-3)

O mamos kaip?

Nu aš gal save daugiau bandžiau įsivaizduoti ne tiek kaip mama, man gal geriau pasisekė kaip mokytojos vaidmuo. Nes labai sudėtinga atskirti mamą, sakykim ir tiesiogines tas savo pareigas. Šiaip, nu kaip, taip įdomiai ten vyko, galima buvo diskutuoti, bet, va, jautėsi toks šiek tiek, va, bandai tą nuostatą iš savęs išgyvendinti, atrodo tu tų žinių turi, bet va, ant jaunimo, atrodo, nu ką jie mums daug gali...? Bet, būtent, va ta specifika jų, tai jie iš tikrųjų yra kompetentingesni negu mes. Nors mūsų patirtis yra, atrodo, ilgesnė metų atžvilgiu, bet jie specifiskumą tą tokį yra išlaikę. Ir gebėjo labai sakyčiau ne kritiškai priimti mūsų tą tokį gal kažkuriuo momentu veido išraišką, ir kažkokį tai ten vėl... gestą :D ar kokią tai pozą :D jie labai mokėjo apžaišti tą. (3-1)

O gal dabar atsirado klausimai, kurių prieš tai nebuvo, atrodė savaime suprantama... bet po seminarų, gal po kokių nors pamokų iškilo kaip klausimas? Kažkas, ką laikote problema...

Jeigu jau kilo kokia problema, tai mes jau ten vietoj išsiaiškinom... (1-5)

Taip... ji, kaip tai (keli pritariančys balsai)

O atsiskleidė kokios nors naujos perspektyvos? Gal naujai pasižiūrėjote į tas kitas kultūras, kurios gal buvo mažiau pažįstamos, ar primirštos. Ar kažkas gal keitė savo kultūros supratimą?

Man buvo tokia mintis atėjusi, kad vis kalbama apie ugdymo tų programų tobulinimą, ir vis laukiam, laikas eina, ir tobulina, ir nutobulina, ir tada iš esmės kažkur kažkas ryškiai kad pasikeistų nėra. Ta, vat, tenka pasidžiaugti tuo, kad tu pats kaip dalyko specialistas turi galimybę tas ugdymo programas koreguotis plius minus, ten, tų valandų, ir orientotis į tas temas, tai aš iš karto ir pagalvojau, kad mes kitąkart nesusimąstom apie tą ateitį, tą perspektyvą, ir, sakykime, tas gyvenimas žmogaus trumpas yra, ir bėga dar vis tempai tie, vis greičiau, ir taip pagalvojį, kad toje temoje aš jau paakcentuosiu gal tokius

dalykus, kurių galbūt ir nebūčiau BE TO, sakyčiau, jeigu nebūčiau atkreipęs dėmesį, ir būčiau praėjęs pro programą paprastai. Na, tai, sakykim tiek. Aš taip pagalvojau. Na tai orientuotis, ir, sakysim, mokyklai... pedagogus sukviest, darbuotojus, tai va čia yra tas dalykas ir aktualus, reikalingas. (1-5)

Aktualus, ta prasme, ir tas bendras dalinimasis tarpusavyje? Ta prasme, pačių kolegų?

Ne, apskritai. Taigi ta žiniasklaida gi, žinot, vieni sako – mes turime su Rusija gerus santykius palaikyti, kiti sako – nė velnio, imperialistai. Pridarė, ir pridirbo. Vieni – Grybauskaitei reikėjo į Ukrainą važiuoti, kiti – į kokiąją galeriją ten neša? Nu tai, o kodėl apie tai, kas PASIEKIA, nori tu nenori, va šiandien, sakysime. Pasižiūrėti, sakysim, iš to, va, o ką mes kalbėjom? O ką mes žinoma apie tai, kur veda nedraugiškumas, netolerancija, nepagarba? Kam nauda? Na, vat, ir... (1-5)

... Tai čia mūsų gimnazijoje yra toks projektas „Gyvenimas gimnazijoje yra kultūra“. Tai vat, mes labai daug uždavinių išsprendžiame per renginius vykstančius gimnazijoje, įvairiausius, ir klasių vadovams labai gerai, irgi turim, kelis metus jau vykdomė tą projektą, ir kalbam apie visa tai, veikla nukreipta (1-3)

Ir kaip jūs manot, toksai, va, tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo projektas, kai šis, ar aktualu?

Man atrodo, kad aktualu, nes laikas nuo laiko reikia vaikams pasakyti, nes tėvai labai užsiėmę, jie nepasako. Reikia mokytis elgesio visur, reikia mokytis vaikus gyventi santarvėje su savimi. (1-3)

Atskleisti tą kitoniškumą, nuo pat... ne tada, kada atsiranda problema, kad mes vienas kito nemėgstame dėl kažko-tai, ar dėl išorės, dėl tautybės, dėl tikėjimo, bet parrodyti, kad mes, nu tokie esame, ir kad aš turiu gerbti jį, koks jis yra. (3-1)

Kad aplinka keičiasi (1-3)

Ar jis tikėjimo kitokio, ar išvaizdos kitokios, nereikėtų daryti iš to... (3-1)

Prisitaikyti prie kitokios aplinkos reikia... (1-3)

... Susidursi juk... (1-4)

... ir pats atsidursi, ir kaip tave priims tada... (3-1)

Taip, taip... (1-4)

... kai tu atsidursi kitoj kultūroj, kitoj valstybėj, ir galbūt tu būsi ignoruojamas, ir tu negėbėsi susitvarkyti su savimi... (3-1)

Taip, tas irgi svarbu, tas kitas momentas, kai į tave žiūri netolerantiškai...

Taip, nes kartas nuo karto juk mokiniai, gimnazistai – tu išvažiuoji su jais į kažkokią tai išvyką, ir nebūtinai Lietuvoje, bet ir už jos ribų, ir jie pajaučia tą, sakysime, kalbos atžvilgiu, ir tą barjerą, ir tą kitoniškumą, ir elgesio kažkuriais momentais, ten tais elementais, kur mes skiriamės, ir turime vienas kitą kažkaip... suprasti ir priimti... O tą turim... gal ne tiesiogiai kad būtų koks konkretus užsiėmimas, bet integruotas į daugybę tų mokomųjų dalykų. (3-1)

Nu taip, čia gali bet kada ištrūkti sakinyss... „lenkas – blogas, nes lenkai norėjo Lietuvą prijungti“, ane? Va, iš karto – istorija. Bet tai yra praeitis. Va, ir čia bet kada toks gali, jeigu tokioje terpėje atsidūręs, kad šitos tautybės žmonės, arba tos tautybės atstovas pasielgė kur nors geležinkelio stoty nachališkai, ar dar kažkaip, tai iš karto tokia nuostata apie visą tautą, o dar prisimenant istoriją, tai čia kvepia jau muštynėm, iš karto. Va... (1-5)

Jo, ir ir ir man yra buvę taip... Yra tokia replika – „lenkai yra blogai“. „Nu tai, prašau, pa-grįsk, kodėl lenkai yra blogai?“ „m... m... m... tai nežinau... taip visi... kažkas sakė...“ Bet va tos informacijos, kodėl, kodėl, va, tavo toks, va požiūris, kodėl tu taip kalbi?... (1-2)

... Girdėjo kažkur varpai skambino... (1-5)

Taip... taip...

... ir pasiduoda tai emocijai, tam jausmui, tai nuostatai, na ir tai jau problema yra... (1-5)

Aš dar prisiminiau... Mano laikais skaičiuotė tokia vaikams buvo „imkit, vaikai, pagaliuką, ir užmuškite tą žydą“ hm... (1-3, bet skaičiuotė keli balsai chor...))

Buvo tais laikais... (1-3)

Kad ir mes, kai nagrinėjom stereotipus, irgi gavosi visai... skirtingi, kitokias visai, atrodo, susidarai nuomones pagal tas nuotraukas... jo... (3-1)

Jo, žydą dar – jį mato smuklininką, bankininką... jis taip yra piešiamas, ir kitą kartą kai pasižiūri, – kai kuriuos puslapius reikėtų užklijuoti, nes, nu, labai šališkai yra, sakysim, parašyti, ir gali sukelti, kas mąsto, truputėlį kažkokių... nereikalingų... nereikalingų dalykų. O kodėl neparodyti tą, ką jie įneša? Kokie jie yra. Ir paklausk, ar tu slėptum žydą, jeigu, II pasaulinio karo metais, jeigu tau grėstų gyvybė? Aa... [domu, ką atsakytų iš karto taip, neparengtas tam. Ar tu ryžtumeisi, nes tokie žmonės ryžosi, o kiti atvirkščiai darė. Na, vat, ir iš karto čia jau yra galimybės apie tai, tiesiog, na, kalbėti, diskutuoti, rengti, ir priimti tam tikrą vertybę atrasti. (1-5)“

Galima pastebėti, kad šios mokyklos mokytojai linkę labai daug kalbėti apie galimybes, temas, kurios galėtų būti paliečiamos per pamokas, metodus, kurie galėtų būti

naudojami, kalbą apie tai, ką realiai patys taikė, vis nukreipdami į galimybių laukus. Tokiu būdu, išskyrus vieną kitą paminėtą realizavimo atvejį, visa kita, reik tikėtis, bus realizuojama ateityje.

POKALBIS SU MOKINIAIS

Pokalbis su mokiniais patvirtino, kad per pamokas mokytojai tikrai taikė ir naujus metodus, ir lietė įvairias tarpkultūrines temas, ir mokiniai, net ir jaunesni, noriai samprotuoja apie stereotipų ardymą, susipažįstant geriau su kitomis kultūromis, ir kad net toks dalykas, kaip tie patys matematiniai principai skirtingų religijų architektūroje gali atskleisti vaikams visiškai naujas mąstymo perspektyvas. Mokiniai pasirodė atviri naujovėms, pokyčiams, žingeidūs, neprisirišę prie kokių nors stereotipų, ir reflektuojantys, kaip ir mokytojai, apie įvykčius poslinkius požiūriuose. Tik buvo vieno iš mokinių atkreiptas dėmesys į tai, kad pernelyg jau daug panašių projektų, ir tada jau „darosi nebeįdomu“. Reiktų, kad jie tarpusavyje labiau skirtųsi. Į tai gal galima būtų atsakyti, kad šis Projektas pagal sumanymą turėjo skirtis nuo kitų, ką rodo ir kai kurių mokytojų kai kuriose mokyklose išsakyta egzistavusi pradžioje nuomonė, kad „nieko čia naujo nesužinosime“, kuri būdavo gerokai supurtoma. Problema gal ta, kad ne visose mokyklose mokytojai būtent tą požiūrio naujumą, koks buvo pristatomas seminaruose, perdavė mokiniams, pasilikdami prie gerokai patogesnių ir mažiau problemišκών klausimų.

„Mūsų klasėje tai mes dalyvavome, ruošėmės, kai darėme mini konferencijas apie kitas religijas. Tai radom ir kitokios informacijos, negu kad tik kur knygoje, vadovėliuose yra, bet įdomesnės informacijos. Ir mano manymu, jei žmogus artimiau susipažįsta su ta kita religija, ar kitų gyvenimo būdu, tai jis gali būti ir tolerantiškesnis, ir išlipti iš tų tokių stereotipų... (jaunesnis moksleivis)

Kalbi apie religijas, o buvo tik apie religijas, ar ir apie ką nors kita, nes gali būti nebūtinai religija, gali būti subkultūra kokia, pavyzdžiui, gotai. Jūs konkrečiai tik apie religijas pristatinėjot? Taip?

Būtent tai pamokai taip.

Mes kalbėjom ne vien apie religijas, bet ir apie toleranciją kitos tautybės, rasės ar kultūros žmogui.... kad jų nereiktų diskriminuoti dėl rasės ar tautos... nu kad paprasčiausiai pasauly turėtų būti lygybė... (vyresnis)

O mes tai kai mokėmės, kai mums aiškino, tai iš tikrųjų, per tuos vaidinimus, per tuos pastatus, na, kad mes, krikščionys, turim bažnyčią, islamas turi mečetę, nu aš neprisi-menu visų, bet iš tikrųjų... ta prasme, jie turi tuos savo maldos namus, ir mes suradom tai, kad kiekvieni maldos namai turi tas pačias geometrines figūras...

Tai jūs per matematiką tą darėt?

Per matematiką. Nu, kad iš tiesų, nors mes visi skirtingi, bet tas pačias geometrines figūras naudojam, statyt tuos pastatus... ta prasme, jie skiriasi kažkiek, architektūra, bet nors mes skiriamės, nors šiek tiek savo tikėjimu, bet tikim į tą patį Dievą. Nu ta prasme, jeigu tu esi tikintis, aišku... Nu visi tiki į tą patį asmenį, tik jis yra kitoj formoj.

O kaip jūs pristatymus darėt- tiesiog pranešimus skaitėt?

Kaip skaidres darėm (tas vyresnis)

Ai, prezentacijas taip vadinamas.

Mes tai dar per istorijos pamokas turėjom, kaip Lietuvoje visi sugyveno bendrai – ir karaimai, ir rusai, visos tautos, ir kad lietuviai nekariavo su žmonėmis, o visom tom institucijom... valdymo priemonėmis, o ne su žmonėmis...

Ne, tai žmonės niekada nekariauja, kariauja sistemas. O žmonės – tai įrankiai, kurie...

Aš pats turiu pavyzdį, kaip, aš pats ne lietuvis, ir čia šešis metus.

O kokia istorija čia tavo? Žinai savo šeimos... nuo kada čia?

Mano mama yra lietuvė, o tėvas (...), ir Lietuvoje, čia jis tarnavo kariuomenėje, tai taip ir susipažino su mano mama..

Ir liko čia?

Nea, dešimt metų Tėvynėje, ir prieš šešis metus čia atvažiavo.

Na, o tu pats, kalbam čia apie tarpkultūrinį ugdymą, apie tolerancijas, ir tu esi tiesioginis pavyzdys to žmogaus, kuris yra tautinė mažuma, ir kaip tu? Kaip tavo sutiko mokykloj? Ar tu atsimeni prieš šešis metus?

Labai gerai, visi labai draugiški, tolerantiški labai, paslaugūs žmonės.

Problemų nebuvo? Neatsimeni kokių užgauliojimų?

Ne, tikrai.

Tai gerai... O dabar apie metodus... Girdėjom, kad prezentacijas jūs pristatinėjot, jūs skaičiavot...

...jo, per prezentacijas tas...

Ai, tai jūs per prezentacijos pristatėt, kokias ten figūras pamatėt... Kas dar gal kažką prisimenat?

Mums per lietuvių pamoką buvo nurodytos knygos, ir mes jas skaitėm, diskutuodavom, ir tai buvo apie tai, kaip siekti tobulybės... nu ne tai, kad tobulybės, bet savo gyvenimo tobulumo...

O kokios tai knygos buvo? Bent jau tematika.

Pavyzdžiui, viena, apysaka „Kuprelis“

Gerai, „Kuprelis“, jūs jį skaitėt, paskui diskutavot...

Rašėm rašinius...

Nu taip, o kaip, tavo manymu, per šitą kūrinį jūs priėjote prie tolerancijos? Ar tu, pavyzdžiui, supratai, kodėl būtent jis parinktas? Ar, tavo manymu, tiko šis kūrinys, kad atskleistų tarpkultūrinį dialogą, pavyzdžiui?

Nu taip, manau, tiko, bet dar labiau tiko „Džonatanas Livingstonas Žuvėdra“.

Nu mes irgi skaitėme toje pačioje klasėje, ir „Kuprelis“ tiko, nes ten iš tikrųjų jį engė, tas žmogus vis viena sunkiai gyveno, ir jeigu to nebūtų buvę, viskas būtų buvę kitaip.... Mes visą laiką iš pradžių perskaitom knygą, paskui pristatinėjam, ir tada būna diskusija.

O pas jus būna diskusijos grupėmis?

Būna. Iš pradžių diskusijos būna, paskui kažkokią temą...

O nebūna, kad kiekviena grupė gauna kažkokį konkretų vaidmenį ir atstovauja?

Buvo, buvo...

Ir ne vieną kart buvo.

Bet neatsimenat?

Ne. Bet ten susiję su Kupriuku buvo...

Kaip vertinate tuos metodus?

Pavyzdžiui, man tai labai įdomu buvo, nes aš nedaug žinau apie Lietuvos istoriją, tik ką pasakoja mokytoja, labai įdomu, kaip sugyveno viena ir kita tauta.

Pavyzdžiui, man tai įdomiausia buvo, kai įtraukia, paprastais dalykais paaiškina, žymiai paprasčiau suprasti dalyką, kaip per knygas... tu geriau supranti dėl ko jis buvo kitoks... ir man dar kas įdomiausia buvo, kai per matematiką tas geometrines figūras paaiškino.

Tai matematika patinka?

Patinka. Ir man labiausiai patiko, kad išaiškino taip akivaizdžiai, taip paprastai tau paaiškino.

Buvo ir vaizdinė medžiaga, buvom pasikvietę tautodailininką (...), ir jis šnekėjo pas mus apie kaukes įvairių šalių, susipažinom, kur jis buvo atsivežęs afrikiečių kaukių, tai jos labai skiriasi.

O pačiam miestely susiduriat su kitų kultūrų žmonėmis? Ar čia yra...?

Yra, be abejo. Kad ir mūsų krepšinio komandoje, kurioje aš pats žaidžiau, klubas toks, tai buvo vienas toks afrikietis, kuris jau išvažiavęs, tai jis čia prieš du metus krepšinį žaidė. Tai su juo mažesni fanai, kokie penktokai, dvylikos metų, tikrai elgėsi ne kaip, tyčiodavosi iš tos jo rasės, nesuprasdami, kad jis irgi žmogus, na o daugiau mūsų amžiaus, vyresni... (...).

... tolerancijos daugiau, ta prasme, tai suvokia (kitas vaikinai)

... jo... jiems tiesiog neįprasta sutikti kitos rasės atstovą ir jį pagarbiai žiūrėti. (...)

Tiesiog mūsų rajone gal yra mažai tų imigrantų, ir ne tik kad kitos kultūros, bet ir kitos spalvos, kitokio gymio. Tokių žmonių yra žymiai mažiau, ir gal dėl to žmonės patys nesuvokia...

Ir jie nėra matę, nėra bendravę...

Nėra bendravę, bet tai čia tų mažesnių miestų problema, kad nėra ir galimybės bendrauti.

Nu, aš tai kai buvau išvykęs į užsienį, tai man teko matyti juodaodžių.

Man atrodė, kad tas iš Indonezijos žmogus kaip žmogus, nei jis skiriasi veiksmais, nei jausmais... Viskas tas pats, tik kad kitos spalvos. (...)

O dabar, kalbėję apie skirtingas religijas, kur pristatinėjot... O pas jus mokykloje yra skirtingų religijų išpažinėjų?

Mokykloje nelabai, žinau tik vieną atvejį Jehovos, bet kad daugiau būtų kas nors su ne Krikščionyste, tai ne... (...)

Tai aš kaip suprantu, jums patiko visa tai, kas vyko šiame projekte? Nebuvo nuobodu?

Ne... (jaunesnis)

Tikrai buvo įdomu (...)

Daug įdomiau eiti į pamokas, kai yra kažko tokio, prie ko nesi prisilietęs, gali sužinoti... Paprastai per matematiką būna visokios sausos formulė, o čia taip akivaizdžiai... pra-skaidrino tą visą dieną... Įtraukia, nu... Man, asmeniškai, buvo naudingiau, kai buvo matematika. Aš supratau vieną dalyką – anksčiau į tai neatkreipdavau dėmesio – kažkaip,

mes visi skirtingi, bet tuo pačiu ir lygūs esame, į tą patį dalyką tikim, į Dievą, tik kitom formom... Tas pats asmuo, bet kažkaip kitaip. Jį suvokia biški kitaip. Aš bent jau taip supratau.

O kas buvo nepriimtina? Kas nepatiko?

Pavyzdžiui, man patiko – buvo vienas skyrius, kur pristatinėjo...

Kur čia?

Per matematiką, vienas skyrius...

Čia mes vis dar apie tą projektą kalbam?

Jo.

Tai ką pristatinėjot?

Nu pačią religijos sąvoką ten... Ten labai įdomios buvo skaidrės... Senoviškos tokios...

Nu, ta prasmė, daug įdomiau su vaizdine medžiaga...

Labiau pritraukia?

Pritraukia, bent jau mane asmeniškai...

O kaip kitus?

O mane tai, pavyzdžiui, pritraukia, kai būna parodyta viena kalba, paskui kita... Nes žmonės skiriasi ir kalbų mokėjimu, nes ir aš pats moku keturias kalbas (Kitatautis).

O kokias?

Rusų, (...) anglų ir lietuvių.

Na, tai, kaip suprantu, su nepatikimu nieko... Tik buvo kiek sausų faktų, kurie nelabai? 1-1a, kas tau?

Gal, kai projektai panašūs, tai ne taip darosi įdomu... Gal turėtų projektai labiau skirtis? Nes nemanau, kad klasiokams buvo labai įdomu klausytis, pasakojant apie kažkokią religiją, o reiktų kažkokiais kitais keliais prieiti prie to.

O kaip tu manai, kas jiems būtų įdomiau?

Manau, kad jei būtų daugiau vaizdinės medžiagos.(...)“

Vaizdinės medžiagos buvo pasigesta ir, kaip paaiškėjo, filmai, kurie buvo žiūrimi, buvo susiję ne su šiuo Projektu.

„Arba galima kokią konkursą organizuot, pavyzdžiui, priešinių konkursą... Kad galima būtų labiau prisiliesti (mergina).

Kūrybiškumo labiau?

Prezentacijos būna (vaikinas)

Nu bet per prezentacijos vis viena reikia rašyti daug, rinkti medžiagą.

Pavyzdžiui, mums tai atsibodo, kiekvieną mėnesį reikia perskaityti knygą ir rašinį parašyti... Ne mano arkliukas tas rašymas visas...

Nu, kai kurie mokytojai galvoja, kad per rašinius geriau įsidėmėsi.

Tai, pavyzdžiui, diskusija po knygos perskaitymo būtų daug geriau?

Daug įdomiau (matematiką mėgstantis vaikinas, ir kiti kažką panašaus sako, ir dar skundžiasi, kad labai daug reikėjo visko daryti).

Galėtų būti daugiau apčiuopiamos medžiagos (...)

Pavyzdžiui?

Nu, pavyzdžiui, kad ir kai apie tas pačias bažnyčias šnekėjom, tai vis tiek maketus juk daro kažkas. Kokią maketų parodėlę.

Ai, nu, suprantu, reikėtų kažko tokio erdvinio, vaizdinio, nes vien tik tas tekstas tai būna sunkiai suvirškinamas.

Įdėti, pavyzdžiui, kitų šalių kalbų, kur niekas iš viso nėra girdėjęs...

O kaip jūs suprantat, kas yra tas tarpkultūrinis ugdymas?

Tai gal susipažinimas su skirtingom kultūrom. Sunku išlikti mintį pasakyti, bet pati esmė, manau, yra susipažinti.

Suprasti..

Taip, ir kai ateina tas supratimas, tada ir daug problemų išsisprendžia. Būtent kultūros, ir būtent jaunų žmonių.

... Apie religiją, kultūrą... Aš tai kaip supratu, tai mums paaiškino, kas yra tos kultūros, ir buvo daug lengviau suprasti, ir mes tos tolerancijos galėjom pasimokyti, kitų atžvilgiu, nes prieš tai vis viena tokių stereotipų pamėtydavai, anekdotai kažkokie... nu ir tokios daugiau tolerancijos iš tikrųjų atsirado (kitas vaikinas dar)...

Tai tau atrodo, kad tavo požiūris pasikeitė kažkiek?

Pasikeitė.

Gal nebūtinai apie tas religijas, bet, pavyzdžiui, stilių, subkultūrų, kur čia tarp mūsų yra tie žmonės. Tai va gal šioje situacijoje labiau pakeičiau nuomonę, nes per etikos pamokas, irgi pas tą patį mokytoją, arčiau susipažinom su kitokiais žmonėmis, ir tas mokytojas parodė, kad reikia ne ką jie savo išvaizda nori parodyti, bet kad reikia kiekvieną žmogų toleruoti, koks jis yra, ir kad suprastum, kad jeigu nori būt kitoks, ir jeigu

rodai kitiems tikrą savo veidą, tai kaip tu jaustumei, jei kiti to nepriimtų. Tai va gal kai taip paaiškino... Seniau tai sakydavau, va čia tas pats kaip satanistai... nu čia tie patys stereotipai. (mergina)“

Šios mokinių pastabos liudija, kad šioje mokykloje kultūros samprata tikrai gerokai platesnė nei kai kuriose aptartose mokyklose, ir nesiriboja etnografija, ir aiškiai reflektuojantys, kad nereikia niekur toli keliauti, kad pamatytum kultūrinę įvairovę, ir mokytojai šioje vietoje tikrai nemažai nuveikė. Užsiminus apie subkultūras, be dar šiokių tokių užsilikusių stereotipų, galima matyti ir paprastą norą pažinti ir tai, kad bent jau šiame miestelyje imperatyvas „neišsišok“, „būk kaip visi“ nėra stiprus, jei iš viso toks yra:

„Turit satanistų G vietovėje?“

Aš tai esu girdėjęs asmeniškai (...)

Aš irgi (mergina)...

... G vietovėje... kad jie susirenka, ir ten kažką daro. Paprasčiausiai draugas pasakojo, kad jo pažįstamą buvo pagavę, ir jis vos ištrūko iš satanistų glėbio.

Bet va tokiais būdais ir formuojasi stereotipai. Iš įvairių nuogirdų, kur dažniausiai mano draugo draugo kaimynas sakė, kad satanistai ten eina į miškus, prisineša visokių kačiukų, visus žudo... Paskui dar nuo savęs pridedi ką nors, galiausiai gaunasi sugedęs telefonas, iš kurio viską „žinom“ apie satanistus, ir kai kas nors, neduok dieve, pasakys, kad jis satanistas, tai jau tada aišku, pas ką mano katinas pradingo...

Katinai ne pas satanistus iš tiesų dingsta, o į kebabus... (juokiasi)

Taip, ir pas jus čia kioskelis yra... Tai va, taip mes ir pradedam tikėti, ir patys nelabai suprantam, iš kur visa tai... Taip jūs patys susiformuojate savo požiūrį...

Aš tai skaičiau Šėtono Bibliją... (iš jaunesnių mokinių)

Tai ten turbūt Kantų lietuvišką Šėtono Bibliją, kur internete, Mirties Bibliją, iš tiesų?

Ten daug tiesios yra... Mes nepamirškime, kad iš tiesų yra geri ir blogi, ir kad yra, kas tuo tikrai tiki, ir yra keletas žmonių, kurie kažką blogo daro.

Tai iš esmės visada nukrypimų būna, net ir Krikščionybėje buvo, bet nereikia nukrypimų, kurių nėra daug, ir kurie yra išimtiniai tapatinti su visu reiškiniu. Tai ar aktualus tas tarpkultūrinis ugdymas jūsų mokykloje?

Taip... Kuo toliau, tuo labiau aktualus (keli balsai, bet išsiskiria merginos), ypač dabar, kai bendrauji su kitomis šalimis, tai padeda...

Kad nesusidarytum stereotipų (...).

... nes kai tu kalbi stereotipais, tai gali įsižeisti kiti, nors taip iš tikrųjų nėra...

... kultūros lygis auga... (mergina) (...)

O daug ką sužinojote per šitą projektą? Ar daug kas buvo žinoma?

Žinoma gal buvo tik pavadinimai, o ne įsigilinta. Tai sužinojom daugiau, nei prieš tai. (mergina).“

POKALBIS SU NVO ATSTOVU

NVO atstovas seminarus, kuriuose dalyvavo, įvertino kaip naudingus savo visuomeninei veiklai ir studijoms (istorijos), ir kaip naujumą įvardijo pateiktus metodus bei pačią kultūros sampratą, kurią reiktų perkelti ir į formalaus ugdymo programas, vadovėlius, praplečiant ten egzistuojančią kultūros sampratą, kol kas apsiribojančią menu, muzika, architektūra ir kitais, sakykim, „aukštosios“ kultūros objektų, stilių, kryptų pristatymais. Atkreiptinas dėmesys, koks ryškus skirtumas tarp šio dalyvio ir nemažos dalies kitų dalyvių, tarp jų ir mokinių, (buvusių) kultūros sampratų (tautiniai drabužiai, šokiai ir dainos (kartais dar ir virtuvė)). Ir, skirtingai nuo kai kurių dalyvių, kurie bėdėjosi tuo, kad „visko buvo per akis“, o kartais gal ir per daug, šiam dalyviui pasirodė, kad žinių gauta minimaliai ir kad reiktų dar panašių seminarų, kur būtų daugiau akcentuojami skirtumai (turint omenyje, matyt, daugiau empirinės medžiagos) ir praktinis pritaikymas.

„Norėjau paklausti dėl tų seminarų: kas jums buvo naudinga juose, kas buvo nauja?“

Šiaip, praktiškai, visos žinios savotiškai naujos, kai kurių žinių buvo toks ir pritaikymas, tai galėčiau įvardinti... Kaip jos pritaikomos, kai kurios gal ir nebuvo naujos, bet kaip jos pritaikomos. Tai gal galėčiau įvardinti. Trumpai tai... O daugiau tai nelabai galėčiau, nežinau... Daug kas labai naujo, naudingo.

O kaip nors konkrečiau negalėtumėte pasakyti, kur galėjote pritaikyti kokį nors...?

Šiaip galėjau pritaikyti ir praktikoje, ... daugiausia praktikos metu pritaikiau, nes studijuojau panašų dalyką, susijusį su pedagogika, ir tiesiog pritaikiau tai.

Tai gal kokį nors metodą inovatyvų?

Žinokit, kadangi prieš metus buvo, tai aš neprisiminsiu, ką pritaikiau, bet tiesiog taip buvo naudinga. (...)

O gal galėtumėte pabandyti apibrėžti kaip nors, kas ten buvo nauja? Paminėti bent vieną kitą dalyką...

Kas nauja?... Pabandysiu kaip nors trumpai paaiškinti... Man nauja buvo kai kurie metodai, iš lektorių pateikta informacija, kaip susiduriama su tais tarpkultūriniais skirtumais, paprasčiau pradėti, lengviau suprasti juos, net akivaizdžiausiose tokiose situacijose, kur anksčiau nepastebėdavai, šiek tiek taip lengviau pradėti suprasti, ir atskirti, ir bandyti tą tarpkultūrinį ir taikyti, kad nebūtų tas toks skirtumas... ne tik, pavyzdžiui, profesinėje veikloje, bet ir asmeninėje...

O profesinėje veikloje, ar asmeninėje, gal susiduriate su vaikais, jaunimu?

Su jaunimu daugiausia.

Ar jums tenka aiškintis, kas yra kultūra, kas yra tauta, kas yra mažuma?

Taip.

Ir kaip jūs aiškinate?

Na, kadangi dažniausiai būna kokios nors neformalaus ugdymo paskaitos tokios, ar kaip ir tokie seminarai, tai tuo metu daugiausia... Taip pat praktikos metu, kai atlikinėjau... irgi, buvo su moksleiviais vyresnių klasių, tai irgi taikiau.

Tai taikėte maždaug tai, kas buvo per tuos seminarus kalbama, ar gal tiesiog iš savo išsilavinimo, ką ten studijuojate?

Tai kai įgijau ten seminaro metu tas žinias, tai galėjau taikyti prie savo dalyko.

O galima sužinoti, koks tas jūsų dalykas?

Istorijos studijos.

Taip, istorijos studijose yra daug dalykų, kur galima taikyti...

Taip, tikrai galima... labai plačiai...

O negalėtumėte pasakyti – vis viena, susiduriate ir su mokymo programomis, – ar galėtumėte pasakyti, ką tenai galima būtų tobulinti, ką ten galima būtų keisti?

Galbūt apskritai reiktų keisti kultūros sampratą, nes vadovėliuose yra pabrėžiama, kad kultūra – tai menas... visa šita kultūra įvardijama. Tai reiktų šitai pakeisti, tų tarpkultūrinių skirtumų, nes jų tikrai gan nemažai, ir kai apie kokį laikotarpį, tai kultūra

įvardijama – menas, muzika, ir galbūt tiek. O skirtumų, tarkim, tarp etninių grupių, pavyzdžiui, religinių grupių skirtumų, kokių yra... tolimesnėse vietose... galbūt daugiau dėmesio tam reiktų skirti...

O ar buvo kokių nors dalykų, kurie buvo nepriimtini, arba jums, arba, pavyzdžiui, jums dirbant su jaunimu?

Kol kas praktikoje to neteko pabandyti, tai negaliu pasakyti.

Dar vienas klausimėlis būtų – ar norėtumėte tęsti tokių seminarų, ir ką norėtumėte tęsti? Gal pritrūko ko nors?

Kadangi šitas dalykas toks platus, ir kadangi tos žinios, įgytos seminare, labai minimailios, nes ir laikas ribotas, ir kiti resursai, tai būtų galima papildomai ir pratęsti, o ir šiaip daugiau gal dėmesį akcentuoti į skirtumus ir praktinį pritaikymą.

Praktinį taikymą – nebūtinai mokyklose?

Nebūtinai, nebūtinai su mokyklomis, nes yra daug ir su jaunimu dirbančių, ir daugybė organizacijų."

POKALBIS SU MOKYTOJ AIS

Šios mokyklos mokytojos Projektą ir dalyvavimą jame vertino gana palankiai, ypač pabrėždamos, kad, nors iš pradžių atrodė, jog kam čia to reikia, viskas ir taip žinoma, ir šiaip jokių didesnių problemų jų mokykloje nėra, bet Projektas leido į viską pasižiūrėti plačiau, kitu kampu. Analizuojant tiek šį pokalbį, tiek ir pokalbį su mokiniais, buvo akivaizdu, kad šio miestelio, kaip ir mokyklos, pasaulis labai paprastas, lyg ir nesimato kokių nors ryškesnių kultūrinių skirtumų, įvairovės, ir todėl šiandien lyg ir neatrodo labai aktualus, bet tarpkultūrinės kompetencijos tiesiog praplėčia pasaulio matymą, o mokiniams – lyg pasiruošimas gyvenimui po mokyklos, galbūt išvykstant kitur. Mokytojos, matosi, bandė taikyti kai kuriuos naujus metodus, imti kai kurias temas, nors ir nepersistengiant, pritaikant prie jau esamų programoje. Dar reiktų atkreipti dėmesį į vienos mokytojos pastabą, kad gana sunku praktiškai kai ką realizuoti, nes reiktų nemažai papildomai ruoštis, medžiagą rinkti, o ir taip vos spėjama su programa. Tai dar vienas argumentas, kad būtinai reikia, norint plėsti šią tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo praktiką, konkrečių metodinių priemonių apie labai konkrečias subkultūras, socialines-kultūrines grupes, o ne vien abstrakčių teorinių schemų.

Ir, žinoma, kadangi buvo stengiamasi labai prisilaikyti formalios programos, tai pasirinktos temos buvo gana neutralios, jas tik bandant šiek tiek, pagal galimybes praplėsti gana abstrakčia tolerancijos sąvoka, kuri pas kai kuriuos mokytojus, kaip galima matyti pokalbyje su mokiniais, paprasčiausio mandagumo sąvoka, kuriai mokytoja bandė suteikti net paklusnumo prasmę. Tai, žinoma, ne visai tai, kas tarpkultūrinės kompetencijos, nors iš principo, jei tarpkultūrinė kompetencija suredukuojama į elementarią pagarbą ir palankumą, tai kodėl jų nesuvedus į mandagumą? Tačiau reiktų tolesnėms praktikoms atkreipti dėmesį į šiuos niuansus ir stengtis nedaryti tokių redukcijų ir supaprastinimų. Reiktų dar pasakyti, kad pokalbyje nedalyvavo dar viena mokytoja, bet ji buvo palikusi parodyti vaikų piešinius skirtingų religijų tema, bandant pavaizduoti maldą skirtingose religijose. Tą paminės pokalbyje mokiniai.

„Ką jūs įgijote, dalyvaudamos šiame projekte?“

Tai, aišku, kitokį požiūrį, truputėlį, patį supratimą, ir platesniu mastu. Mes galvojome, kad viskas yra gerai, o iš tikrų... Nors iš tikrų pas mus mokykloje tokio netolerantišku-

mo kaip ir nėra. Tiesiog, mes, nuvažiaavę į tuos seminarus, tiesiog galvojome, kam čia? Kam čia? Viską žinom. Na o šiaip, aišku, žinoma, platesnį požiūrį gavom. Kitu kampu tiesiog pasižiūrėjome. (1-3)

Tai visų pirma vis viena nauja patirtis kažkokia. Tam tikro srity, ane? (1-2)

Gal toks buvo naujas dalykas, tikrai naujas mums kaip kalbininkėms, nes ten tikrai iš pradžių tos paskaitos kai buvo, taip jau daugiau istorikam pradžioj ten, buvo, gana įdomios buvo. Bent jau toj pirmoj daly man labai patiko. Buvo paskaitos vedamos. Užsiėmimai. Tikrai buvo naudinga. Susipažinau su kitų mokyklų atstovais. Ta patirtim jų. (1-1)

O kokias kalbas jūs?

Anglų. (1-1)

Rusų. (1-2)

1-1 sako naujas. Aš tai gal sakyčiau, ne tai, kad naujas, tiesiog aktualumas tos temos iškeltos. Mes tarsi tą visą tolerantiškumą tarsi ir darom, ir vykdom, bet mes to neakcentuojam, ir truputį kitu, nauju rakursu pažiūrėjom, kitu kampu į visa tai tie taškai gal buvo sudėlioti. (1-2)

Ir pamokų metu, va, dabar... (1-1)

Ir pamokų metu ... (1-2)

... tikrai mes neakcentuojam, mes tai kalbam kiekvieną pamoką, vat, tai mūsų dalykas... (1-1)

... tikrai dalykas yra labai dėkingas... (1-2)

tie tarpkolūk... tarpkultūriniai ryšiai, vat, tai tikrai, kiekvieną pamoką praktiškai (1-1)

... praktiškai... (1-2)

Jo, vaikams reik akcentuot. (1-1)

Ir tikrai, betarpiškai, ir pasitikrini ir save, kad iš tikrų, ir apie tai kalbėjom, ir apie tai,

...bet galbūt nesusimąstėm, ir kažkur gal taškų nesudėliojom, nesuakcentavom. (1-2)

Neakcentuoji, tai vaikai ir pamiršta. Vaikai, vat... dar, vat, prisiminiau, skaitėm tokį tekstuką – „kto na kogo pochož?“ Rugsėjo mėnesį. Akys didelės... Gerai, sakau, grįžkim, pasižiūrėkim. Nu tikrai, „kas į ką panašus“ tikrai skaityta, bet, vat, jie jau... kelios pamokos praeina, ir jiems... viskas išgaruoja... (1-1)

Kitas klausimas būtų – kas jums buvo iššūkis?

Tokio, labiausiai įsimintino? (1-3)

Nu jo... įsimintino... kas buvo sunku, kur reikėjo pastangų, kažkaip tai sau pasakyti, įveikti savyje kažką tai...

Turbūt buvo patys pirmieji seminarai. Vat ten mes nesupratome gerai, ir čia galvojome, kažkas čia... arba sako tokias problemas... O paskui jau, antrasis, kada buvo, pavasario seminaras, tada, kai mes susidūrėme patys su metodų kūrimu, ir tiesiog buvo taip konkrečiau, mes supratome, ko iš mūsų nori, ir ką mes turime daryti. (1-3)

A, tai iš pat pradžių nebuvo aišku, ko iš jūsų nori?

Taip... Mes patys ir prieštaravome, ir ginčinomės, ir diskutavome... Pačioj pradžioj mes galvojome – kada mūsų paklausė, ar yra ten tų mažumų, – pradėjom, tarsi, nuo mažumų. (...) Mes tokios problemos neturime, ir... šiaip tai mums labiausiai nepatiko tai, kad mums buvo norėta pasakyti, jog mes būtinai turime tarsi nuolaidžiauti tiems visiems kitiems, kitokiems, ypač pagal tautybę. Mes supratom, kad mes, ir lietuviai, irgi to verti, ir vienodai žiūrėti, kad nebūtų to padidinto dėmesio. Užtat kildavo diskusijos. O paskui jau, kada konkrečiai, žinote, mes jau priėjom prie savo darbo, tai tada pamatėm, kad yra... ir kad negalime čia taikyti įvairių tų metodų. O pasirodo, atidžiai paskui pasižiūrėjom, ten, tai tada pasiėmiau planus, pasiėmiau programą, ir tada atidžiai jau išanalizavom tą problematiką, kad galima tikrai pritaikyti. (1-3)

Aš tai nežinau, man tai buvo vienas toks žaidimas. Jis man kažkaip įstrigo. Ta prasme – kitiem neperduot, mes ten statėm tuos tiltus... (1-1)

Tilto statymas – taip ir vadinom, man atrodo (1-2)

Hm... (1-1)

Tai mes kažkaip, nežinau, bent jau kas iš mūsų mokyklos dalyvavo, tai mes taip pasijutom, nežinau, kad ten buvo dalis žmonių, kurie tikrai ten nenorėjo įsijungt, gal, nemokėjom įsigyventi į rolę. Tai va, gal toks... (1-2)

Jo, ir tą priimti tokį bendravimą, ane, tokį...? (1-1)

Hm...

... buvo truputį... (1-1)

Va tas tai įsiminė... (1-2)

Ką norėtumėte tęsti?

Bent jau man, geografijoj, visiškai patiko tai, kad mes šituos metodus tarsi užaštrinom. Mes pamokoj naudojam daugybę metodų, ir mes juos, nu, bet tarsi ir pasilieka... O čia didesnį dėmesį tiesiog atkreipiam, ir vaikams patiko, ir mes tam paskyrėme... tikrai... tą darbą. Ir suplanavom viską... (1-3)

Mes tokį projektą turėjom. Ten kaip tik iš tų metodų, su vienuoliktokais, ir jiems labai patiko, ir buvo vykęs, apie subkultūras Lietuvoje. Mes darėm pateiktis, ten, vat... Tikrai vaikam patiko, mes po pamokų dirbom, ir mums neužteko tų pamokų, ir aš dabar galvoju – kažkaip taip, pirmus metus, vat, mes įvedėm tokį dalyką, tą, vat, būtent iš to projekto, ir aš dabar galvoju, visai neblogai būtų gal ir kitais metais. Bet jau čia su vyresniais, su vienuoliktokais. Ir aš buvus dar anksčia tokiam seminare, prieš kelis metus, tai vaikam labai patiko. O, sakau, šiomet, mes tą pristatėm... (1-1)

Tai, vienu žodžiu, tęsim ieškojimus, nes kai kažką pradedi, padarai, ir tada atsiranda naujų minčių, kaip darytum iš naujo, ir tada vėl kyla idėja nauja, galvoji –o, kitąmet pabandysiu galbūt kažkaip kitaip, ir vėl pasiūrėsiu, kaip pasiseks. (1-2)

Iš pradžių gal buvo toks, ai, čia nelabai, gal čia ne... (1-1)

... ar čia pasiseks... (1-2)

...jo... bet kai pradedi... (1-1)

Jo... ir pamatai, kur gerai, kur blogai... kurioj vietoj galbūt kažką pakeisti... (1-2)

... atsirenki. (1-1)

Nebūtinai, sakykim, tą metodą, kaip... aš... kuriuos mes ten parsivežėm, jį kažkaip vis tiek pakreipi kažkaip ir pagal save, ir pagal vaikus pritaikai... Ir galvoji, o gal čia taip galėčiau, gal galėčiau padaryt kitaip tą metodą... (1-2)

... jo, yra ir vaikų skirtingų, ir kiekvienam amžiaus tarpsnyje jie visai kitaip. (1-1)

O kokie klausimai dabar yra, kurių nebuvo prieš tuos seminarus? Gal iškilo aktualūs klausimai kokie nors?

Na tiesiog nežinau. Taip, pasirinkom mes čia naudoti... Man tai nekyla jokių. Bent iš savo dalyko tai aš... Neturiu... Tiesiog, dar kurie nepabandyti, norisi pasižiūrėti... Ne visus pasirinkom per metus. Mums leido gi pasirinkti. Ir specialiai, tiesa, parinkau, pavyzdžiui, debatus, sakykime, kaip elgtis su imigrantais ir pabėgėliais. Arba kitą – skirtingi akiniai. Žemesnėj klasėj ir vyresnėj. Ir susidomėjimas, žinokit, vienodas. Pasirodo, mažesni vienaip pasižiūri, vyresni kitaip. Bet problemą vaikai sprendžia gana rimtai. Ir visiškai buvo... įdomu. (1-3)

Mes tarpusavyje, kurie važiavome, irgi pasitardavome, pasikalbėdavom. Bet kad tokių kažkokių tai, kažką, aš... negaliu... Žinokit, kad ne.. (1-1).

Hm... neturim... (1-2)

O vedėt reflektvųjų dienoraštį?

Iš pradžių rašėme, o paskui tai taip ir palikom. :DD Sąžiningai pasakysiu. (1-3)

Čia būtent grįžę, ar ten? (1-1)

Jo, kai buvo tie jūsų seminarai...

Tai taip... mes darėm... taip, ir ta refleksija... (abi šneka)

Kiekvieną apmąstai, vat, ta nauja patirtis, kas naujo... (1-2)

O jis padėjo nors kiek?

Taip, tai aš jum sakau, mes pirmiausia savo mąstymą pasikeitėm truputėlį... Jau pradėjom galvoti kitaip. Nes ta problema iškilo mums tokia, kaip svarbi jau... Nors geografinioji tolerancijos labai daug yra temų. Ir labai tinka. Ir be tų metodų galima kalbėti. Ir per valandėles mes čia labai jau... santykiuose, bendravimui... tai labai. (1-3)

Prisimint labai gerai. (1-1)

Hm... hm.. Vis viena atsiverti ir pasižiūri. (1-2)

Apmąstai, paprasčiausiai, vėl susidėlioji... kažkas kažkur... Vat, tas labai patiko... Čia tas nauja, galbūt. (1-1)

Sena, primiršta, ir naujai atrasta, galbūt. (1-2)

Tokie reflektyvūs dalykai... (1-1)

O kaip įvertintumėte savo įsitraukimą, dalyvavimą tame projekte?

Manychiau, gerai. Nes ir pareigą jautėm, kad tai reikia padaryti, ir buvo įdomu. Ir buvo įdomu pabandyti tai... Ir manau, kad tai vaikams turėjo naudos. Ir vaikai taip jau rimtai žiūrėjo į tuos dalykus. (1-3)

Kiekvienas projektas vis viena kažką tai palieka. Daugiau ar mažiau. Taip kad visiškai nenaudingų ir nereikalingų, aš manychiau, nėra. O save vertinčiau visai teigiamai, jeigu balų nereikia. (1-2)

O kokius inovatyvius metodus taikėt darbei su mokiniais?

Septintoje klasėje – pateikčių metodas, kada kalbėjom apie gyventojų įvairovę, jie ten, vaikai, buvo susiskirstę grupelėmis, ir visi visi buvo įtraukti. Vieni, pavyzdžiui, apie vieną rasę ruošė patys, kiti – apie kitą, ir jas pateikė, pristatinėjo, įrodinėjo, o paskui aš pati rodžiau, irgi pateiktis „Pasaulio gyventojai“, ten – veidai, vienu žodžiu, ir apranga, ir nu... šitas, toksai visa... Čia mes ruošėmės ne vieną pamoką. Tikrai paskutinė buvo pristatymas. Po to septintokams, kaip sakiau, „skirtingi akiniai“ – problemų sprendimas. Kada Afriką nagrinėjom, aplinkosaugine problema, ir vėl visa klasė suskirstyta į grupes, bet dabar jau tokias tikslines: verslininkai, gamtosaugininkai, politikai ir valdžios atstovai, ir vietiniai gyventojai. Ir, vat, problemos, ir čia mokėmės, kaip spręsti tuos

visus prieštaravimus. Tą patį metodą, taikiau ir vienuoliktoje klasėje apie atogrąžų miškų nykimą, kada kalbėjo vėl taip pat. Toliau, septintoje, devintoje klasėje – debatai, ir vienuoliktoje klasėje, – kaip elgtis su nelegaliais imigrantais ir pabėgėliais. Šita tema diskutavom. Irgi taip, debatavom. Ir įdomu tai, kad, reiškia, klasė padalinta į dvi grupes. Tiesa, mes viską darėme ratu susėdę, vieni prieš kitus, ir tie vaikai pasirinko, kad palikti. Daugiau buvo. Reiškia, tolerantiškesni. Tą išmokys, tą tą tą padarys, ir tegul pasilieka pas mus šalyje. Kita grupė buvo, kad irgi, kažką padėti, o paskui gražinti atgal. Tai va, devintoje, septintoje du... Ir, turbūt, viskas. Ai, dar, devintoje klasėje žaidimas „Amžiaus grupės“. Ten, susiskirstėm į dvi grupes, kada einama... Tiesa, šitos temos, kur buvo, apie nelegalius imigrantus, tai ten buvo „Gyventojų migracija“ temoje. O šitie, kur „Gyventojų amžiaus grupės“ žaidimas, tai čia irgi, kur mes demografinę sudėtį kada einam, gyventojų pasiskirstymas pagal amžių, lytį, tautybę. Tai tokios dvi grupės buvo. Vieni buvo pensijinio amžiaus, kiti – studentai. Ir jie rašė istorijas – aš net atsinešiau parodyti, ką jie sukūrė. Viena ir kita grupė, nes gavo kamuolius, – ne šiaip sau jie kūrė, – vienas lyderis, ir jis meta kamuolį tam, ir jis sako... kitas turi sekti ir kurti tą istoriją. Ir tada sekantis, sekantis, sekantis, ir t.t.. Ir sukūrė, tiesiog, istorijas apie pensininką ir studentą. Kokios kyla problemos. Paskui mes išsinagrinėjom, kur spalvos patiršintos, kur iš tikrųjų kokios problemos kyla žmogui, ir kad tai yra labiausiai visuomenės, kaip pasakyti, pažeidžiamos grupės. Mes taip nutarėm, nes vaikus išlaiko dar tėvai, dirbantys gali užsidirbti, o va šitos grupės... (1-3)

Šiaip tai ir anksčiau jie buvo taikomi. Ir tas palyginamasis, ir projektas... (1-1)

Kaip metodas (1-2)

Hm... kaip metodas. Dialogas – inscenizacija, praktiškai kiekvieną pamoką mes... bent jau užsieniečiai... (1-1)

Ir mūsų, ten, ir tas grandininis kalbėjimas – klausimai, tie atsakymai, ten, tikrai su tuo kamuoliu su vyresnėm mes nežaidžiam, tik su mažesniais (1-2)

Nu, tai sakau... (1-1)

Ir minčių lietus... (1-2)

Ir tos, sakykime, ir tos dainos, ten... Yra labai daug tų metodų, pynė visa... (1-1)

Kokias temas lietėte? Jau sakėte kažką... Subkultūros, taip?

Taip... apie imigraciją, amžiaus grupes... (1-3)

Taip... Buvo tema „Susipažinkime“, kiekvieną rudenį mes turim, vat, irgi labai gerai. (1-2)

... Kas ten dar pas mus buvo? (pusbalsiu bando prisiminti) (1-1)

Nu mes ten dar su penktokais bandėme, kadangi pagal amžių, ten, skirstėme pomėgius, tai va ten ir turėjome, kad visi turi bendrus pomėgius, negalima skirstyti, kad ten vieni vienus kiti kitus... Tai, vat, mes, sakykim, tą projektą bandėme pateikti jiems, kad mes visi, ten, darėm – tokius, piešėm lapelius, ir paskui padarėm bendrą, kad visi vis tiek... mus sieja bendrai vieni, ir negali sakyti, kad man patinka tas, tau patinka tas. Nes mes visi turim kažką bendra. (1-2)

Po to mes su vienuoliktokais apie šventes kalbėjom, tai, būtent, irgi apie kitų kultūrų papročius, tradicijas, ta vat ta tolerancija. (1-1)

Virtuvių žemėlapis, tautų žemėlapis... žemėlapis valgių... (1-2)

Va va... (1-1)

Ir šalių pavadinimai, – mes ten lapelius smaigstėm, ir pasakojom kiekvienos šalies tradicijas. (1-2)

Jo, mes turėjom pateiktį su vienuoliktokais ir pasakojom įdomiausius faktus, ir kas mums naujo, ir kaip mum tai ar priimtina, ir visi sakė, kad jo, nu turim išsitaikyti. (1-1)

Mes, vat, irgi neseniai kalbėjom apie religijas, ir va dabar iškilo nauji tokie dalykai – vienuoliktokai netgi, e, proseneliai – sentikiai, net nežinojo, net pavardžių, vat, Luko, va, sako, aš paklausiu pavardės, čia pas mus yra tie kaimai sentikių išlikę dar, ir cerkvės yra, tai vat mes... jie taip pasidomėjo, ir taip neblogai būtų toliau... tęsti. (1-2)

Tai gerai, žmonės gal savo šaknis atras...

Tai jo, aš ir sakiau – jo... sako, ten mūsų labai daug, ten viena turi ar dešimt vaikų, Lukas sako, kol atkapstysim... Sakau, bet tu pasižiūrėk – gal jau yra kažkas tai padaryta... (1-2)

Ir patiems juk...

Hm... Jo, sakau, gal iš kunigaikščių kokių... (1-2)

Mes tai irgi su penktokais darėm, šeimos medį pristatinėjom... (1-1)

Pas mane ten nedaug lanko, 7 vaikai tik, bet 1-2 iš 7 atsikapstėm, kad jie ten yra pravoslavai, vienas iš sentikių. (1-2)

O susidūrėte su kokiomis nors problemomis kalbant apie tuos tarpkultūrinius dalykus?

Aha... Debatams tai šitaip: jie laisvai pasirinko, į kurią nori grupę. Už ar prieš. Ir jie paskui argumentus savo pateikė. O čia tai paprasčiausiai persiskyrėm klasėm, ir vieni

studentai, kiti pensininkai. Tokio visai nieko... O pateiktims irgi – pasirinkom... nu žinot, septintokai – aš penktokų neturiu, – septintokai dar ne visi mokėjo pateiktis daryti. Turėjo būti taip, kad į tą grupę įeitų tas, kuris su power point moka dirbti. O daugiau tai nieko... Mes jau taip kažkaip pripratę, ir... Nepatikimo ar kažko tai nebuvo... (1-3)

Labai mes atsargiai gal, kaip kaimo mokykla, labai atsargiai bent jau aš per savo pamoką, nes vaikai dar nepribrendę prie to, apie seksualines mažumas. Čia labai jau skaudi tema, ir mums čia jau labai atsargiai reikėjo. Ir mums paprasčiausiai buvo siūlyta žiūrėti tą „Kuprotą kalną“, mes kažkaip patys apie tai kalbėjom, tai, ten, yra, vaikai žiūrėjo, bet aš jau bent jau tos pamokos nevedžiau, nes tikrai... kad ir vyresni... Vat su tuo dalyku ir išėjo taip, kad... aš jau truputėlį palikau nuošaly... (1-2)

Ir ir... su vyresniais truputį... (1-1)

Hm...

Nes, mažesni, – jie patys dar ne... Su vyresniais... bet taip, joa... (1-1)

Taip, ir kaip tikybės mokytoja mūsų irgi dalyvavo, tai, vat, mes su ja irgi bendravom, kalbėjom, tai, sako, ta va, mums tokie dalykai nepriimtini, ir man, sako, ten nepatiko, ir ten buvo tikybės ne viena mokytoja... ta va, kažkaip tai jau jie atsiribojo nuo... ir stengiamasi labai neliest... (1-2)

Nu galima būtų tiesiog priimti kaip faktą, kad taip jau yra...

Taip, ir stengies taip vaikams... (1-2)

O kas pasiteisino, ir kas nepasiteisino? Tuose užsiėmimuose, taikant tuos metodus?

Tai aš sakau, pasiteisino, ir įdomu mums pasidarė, ir galim toliau tęsti. Va, aš dar turiu, kai kurie metodai nepabandyti. Tiesa, dabar ruošiamės su devintokais integruotą pamoką daryti, apie religijas. Tikybės mokytoja ir geografijos. Mes darysim bendrai. [O dėl nepasiteisinimo:] kad mes išeinam iš temų, jokio pripiršimo neturim: einam atogrąžų miškų nykimas – ir mums šita tema, imigrantus einam, – ir šita problema. Tai čia mums nieko pridėto nebuvo. Viskas tarsi išeina iš temos, ir tiko viskas. (1-3)

Paprasčiausiai, pamokų labai nedaug mes turim, ir mes galėtume kažką gal daugiau, bet mums laiko nelieka ten daugiau kažkaip prisiliest. O šiaip tai... kiek jau mes galim... (1-2)

O integruoti tai mes integruojam tą procesą į pačią pamoką, kiek tai yra įmanoma pagal esamą temą, pagal tai, ką mokomės. O iš tikrųjų, jeigu būtų galbūt... skirta kažkokia papildoma valanda tam, ar, sakykim, ten, kas antrą savaitę po pusę valandos per

savaite, tai, ten, iš tikrųjų galėtum kažką, jau kryptingai pasirinkt vieną sritį ir tyrint ją, pristatyt... (1-1)

... Padaryt kažką, vat, kad ir į pabaigą projekto, ten, kad sudalyvautų grupės, ar klasės... (1-2)

Joa... Bet tiesiog, kada turi ieškot visų tų išteklių, kaip tai padaryt, tai truputį sunku yra... (1-1)

Nes mes nespėjam net savo išeit (1-2)

Ir į klausimą, kas mokiniams labiausiai patiko, ir ko nelabai norėjo priimti, jau beveik ir atsakėte...

Ot čia reikėtų jų pačių paklausti. Man atrodo, jiems ir debatuoti buvo smagu, ir tas žaidimas patiko, na ir pateiktys gi buvo įdomu, ką draugai daro, paruošė... Na, man atrodo jiems... jiems... nežinau, ką vaikai pasakys, bet man atrodo, jiems turėjo naudos... O paskui dar, tiesa, mes žiūrėjome filmuką, kur yra paruoštas, žinot, nu, ten, Tolerantiška geografija, pas mus ten Diavara kalba, ir apie ranką kairę, ir apie viską... Jie tiesiog su įdomumu žiūri. (1-3)

Tai tas tarpkultūrinis skirtumas mokiniams buvo įdomu, nes jiems labai įdomu tos kitos kultūros, subkultūros. (1-1)

Religijos (1-2)

Joa...

Tikrai, ten ir pavyzdžių, va, tarkim, kaip... ir čia man pasakojo, va, prieš kelias pamokas, vat, irgi, vienuoliktokas, sako, „ar jūs žinot, mokytoja, kad jeigu ten negauni išrišimo, ten jau... mirties patalė, tai nepriėmė ten net ir cerkvė laidot, nepriėmė, va, sako, mano prosenelės kalbėjo, kad taip ir taip, ar jūs žinot, kad, ten, skarą reikia... „ Tai vat, jiems tokie dalykai, kaip nauji, tai jiems įdomu. (1-2)

Kaip pavyko įgyvendint to tarpkultūrinio ugdymo tikslus?

Aš jums gal tiesiog, va, parodysiu, kaip čia buvo, va, kaip kiekvienas ir buvo, va, tie uždaviniai: „Rasės. Parengti pateiktis, rases pristatyti“. Toliau... čia buvo vyresniems. Kadangi pas mus neporinės klasės. Taip jau pasirinkom. „Atmetant išankstinius nusištatymus ir stereotipus dėl rasių skirtingumų, pateikti teigiamas, argumentuotas išvadas, bei pavyzdžius apie rasių lygiavertiškumą“. Ir, vat, kokia kompetencija? – „pagarba visų rasių žmonėms ir skirtumams, kurie kyla dėl skirtingos rasės“. Tai va toks taip yra... (1-3)

Ar pakito jūsų nuostatos kokios nors? Ar nebuvo kam keistis?

Tai taip, taip. Hm... Tiesiog, nu kai kur galbūt ir mes jau taip pasižiūrėdavome į ne tokį žmogų, dabar tarsi ir išmokom ir to tolerantiškumo. Tai mano klasėj yra septintokai, tai jie sako: jeigu manęs paklaus, tai aš pasakysiu, kad jūs, auklėtoja, ne tik per tuos metodus, jūs visą laiką šnekate apie tą tolerantiškumą :DDD. Tai man atrodo, bent jau aš kur turėjau šitas klases, septintą, devintą ir vienuoliktą klasę, tai... mes visai patenkinti šituo dalyku, kad įsitraukėme ir kad dalyvavom... (1-3)

Ne, nu, tiek tik, kad užakcentuojam labiau. Pirma kalbėdavom, bet mes taip, tarsi taip ir turi... O dabar grįžti kažkokių tokių... klausimų, užduodi...(1-1)

Iš kiekvieno grįžus seminaro, iš kažkokių tai mokymų, mum vis tiek, kažkaip taip... yra... (1-2)

Ir kaip manot? Ar tai aktualu? Toksai, vat, tarpkultūrinis... ugdymas?

Taip, kai kurie dalykai įeina į temas. Ypač iš geografijos, tai čia vis vien tu pakalbi, praktiškai, tiktai dabar jau tarsi tu čia užsiakcentuoja labiau šitie dalykai, o bendras požiūris – tai reikalingas. Kad ir apie rases kalbi, vat, sakysime, aš rodau, va, štai čia, – oi, jau čia kaip apsirengęs, – vaikai, – tai va... tai... Dabar jau atsirado kitoks... Jau pasižiūri į skirtumus, ir tas tolerantiškumas... Ir išmokom dar ką – išmokome debatuoti, kito nuomones gerbimas, išklausymas, argumentų kalba, vat. Na, tokia... man tai nauda. Aš visai visai patenkinta šituo dalyku. Bet šiaip jau viską susidėjus esu, va, štai, medžiagą visą tą iš seminaro, kas vyko, ką išstudijavom. (1-3)

Labai, labai aktualu (1-1)

Šiaip dabar turi būti atviri pasauliui... Šiam laikmečiui, tai, labai aktualu... (1-2)

Juk ir galimybės tikrai yra... Kaip kad anksčiau – uždara ta sistema, o dabar tai tikrai... Labai (1-1)

Labai... Ir kad būtų tie vaikai atviri pasauliui, visom kultūrom, ir plėstų savo žinias ir kompetencijas (1-2)

POKALBIS SU MOKINIAIS

Pokalbis su mokiniais kai kuriais požiūriais paliudijo, kad mokytojai stengėsi, kad buvo liečiamos įvairios su tarpkultūrinėmis kompetencijomis susijusios temos (subkultūros, religijos, papročiai ir kt.) ir taikomi įvairūs naujesni metodai, tarp kurių ir pokalbyje nedalyvavusios tikybos mokytojos pamokose taikytas piešimo metodas, vaizduojant įvairių religijų malda. Protarpiais mokiniai gal ir labai supaprastintai supranta toleran-

ciją, sakydami, kad mokytojai tai aiškino kaip mandagumą, kuris, savo ruožtu, buvo paaiškintas kaip savęs disciplinavimas, išklausančią jo nepertraukinėjant. Bet aiški bendra tendencija, kad mokiniai buvo kreipiami tiesiog gerbti kitokius žmones, būti pakančiais ir suprasti, kad, nepaisant skirtumų, visi žmonės yra lygūs.

„Kaip vyko jūsų mokykloje tarpkultūrinis ugdymas? Iš ko supratote?

Žiūrėjom filmuką, per anglų pamoką... Ten kalbėjo apie kalbas visokias, kad nesvarbu, ar tu anglas, ar tu lietuvis, vis viena esi žmogus (jaunesnis mokinyš)

Mes irgi žiūrėjom filmuką (mokinė)

Apie ką?

Taip pat apie kitokį žmogų, kad reikia gerbti jų kultūrą ir tradicijas...

O tu prisimeni, kas ten vyko? Kaip ten parodė, kad reikia gerbti kitas tradicijas? Kas tos tradicijos? Kad skirtingai kalbu, skirtingus batus nešioju, kitam dievui meldžiuosi?

Apie viską...

Skirtingi papročiai, kalba (kita mergina, vyresnė lyg)

O jūs irgi žiūrėjot gal ką panašiai, vyresnių klasių mokiniai? Iš ko jūs supratot, kad tai tarpkultūrinis ugdymas?

Pavyzdžiui, aš kai lankau rusų kalbą, tai mes darėme pristatymus apie subkultūras, skaidres darėm, ir norėjom pabrėžti, kad nesvarbu, kad tu koks skinas ar gotas, reikia gerbti tas mažumas.

Tai jei prisimenant metodu, tai jau paminėjot – jums filmukus rodė, daugiau nieko nedarėt?

Dar su matematikos mokytoja kai kalbėjom, tai mokytoja kalbėjo biškį apie toleranciją, tai kai filmuką žiūrėjom, tai su matematikos mokytoja kalbėjom, kad tolerancija – tai išklausoma, kai vienas kalba, o kitas išklauso... (berniukas)

Pakantumas vienas kitam (ta vyresnė mokinė)

Gerbimas žmogaus (tas pats berniukas)

Mes taip pat kalbėjome su geografijos mokytoja (kita mergaitė)

... kad sakė, kad nu dabar mokytoja kalba, ir mes turime klausyti... taip, kad – nepertraukinėk, sėdėk normaliai, kai kalba su tavim, žiūrėt į akis jam.

Bet čia lyg apie mandagumą...

Mokytoja sakė, kad apie toleranciją...

Nu taip, kažkuria prasme gal ir galima pasakyti, kad čia tolerancija – elgimasis vienas kito atžvilgiu mandagiai. Be abejo, yra tiesos... Tai jūs kalbėjote su mokytoja, ir matėte filmuką? Kas dar?

Klausėm pasakojimus apie įvairiausias pasaulio šventes, ir išskyrėm, kad mūsų šventės geriausios, o jų nebe tokios geros (vyresnis)

O čia buvo kur?

Per anglų.

Ai, skirtingose pamokose buvo. Bet irgi darėte pristatymus? O buvo diskusija apie tai? Buvote išsikėlę kokį klausimą probleminį, ir su visa klase aptarinėjote, ar čia elgtis taip gerai?

Mes darėm (kažkas)

Jūs taip darėt? Septintoj klasėj? Per kurią pamoką?

Per geografiją.

Nu ir kas ten buvo?

Kalbėjom apie supratimo problemą... kėlėm problemą, ten... pagal gyventojų grupes, kalbas kokias, ten... kitas tikėjimas... susėdom ratu šioj klasėj ir... (mergina)

Pasiskirstėt grupėm?

...ir nagrinėjom problemą, man rodos... kaip padaryti taip, kad visų nuomonės sutaptų ties vienu klausimu, ir bandėm pasiskirstyt vaidmenimis... (kelių žodžių neįmanoma išskirti, nes labai sumalė į krūvą)

Tai jūs pasiskirstėt vaidmenimis ir gynėt kiekvienas savo poziciją, ir bandėt ieškoti bendro...

... dialogo...

Tai labai neblogai... O dar kažkas... 1 norėjo kažką sakyti... ar 2?

Per matematiką šnekėjom apie religinę toleranciją.

O kaip ten vyko? Mokytoja kalbėjo kaip paskaitą, ar buvo kokia nors diskusija ar pristatymai?

Daugiau mokytoja šnekėjo, o mes galėjom pasakyti už ar prieš, kaip žiūrim į tą religiją, pavyzdžiui, į musulmonus, bet neatsirado nė vieno, kuris negerbtų tos religijos.

O mokytojai kaip nors pristatė apskritai, kas tie musulmonai?

Taip...

Mes ir taip žinojom...

Darėm plakatus pas tikybos mokytojų...

Ką darėt?

plakatus... apie krikščionis, musulmonus, judaistus...

Tai kodėl nesakėt?... Labai geras dalykas...

Mes tai irgi darėm su tikybos mokytoja... Mums davė tas maldas ir mums reikėjo toleranciją piešinyje parodyti, nu kad iš kito tikėjimo...

O kaip manote, gal galima kaip nors kitaip pateikti tuos dalykus, kokios nors kitos formos gal norėtumėte? Gal susitikimas su...

... bendravimas su kitų religijų žmonėmis (vyresnė)

O ar įdomu buvo?

Taip... taip (keli balsai)

O kas nepatiko tose pamokose?

Viskas gerai... (berniukas)

Gal ir galima būtų sakyti, kad kažkas nepatiko, bet galima sakyti, kad viskas patiko (kitas)

Nenuobodu buvo?

Buvo nuobodžių pamokų...

Iš tų, apie kurias mes kalbame?

Nea... (visi juokiasi)

Čia iš tų paprastų? Matematika kokia....?

Man irgi laba patiko (vyresnė mergina)

Tai visiems viskas patiko? Esat viskuo patenkinti. O kaip jūs suprantate apskritai, kas yra tas tarpkultūrinis ugdymas? 1, kas tavo galva yra tarpkultūrinis ugdymas?

Aš gerai nežinau, ar teisingai pasakysiu. Tarpkultūrinis ugdymas – kai mokomės suprasti kitų tautų kultūras, ir savo pateikti.

O tu?

Man atrodo, kad tarpkultūrinis ugdymas, tai kai stengiamasi susipažinti su kita kultūra, nes... kaip ir su žmogum būna – galvoji apie kokį žmogų blogai, bet kai susipažįsti, – patinka..

O tau kaip?

... tarp kultūrų...

Kas tai galėtų būti (..)? Nesugalvoji?... Na, tu –

... daug visokių religijų mokos tą patį... nu, pavyzdžiui, krikščionys, musulmonai... mokos tą patį? Aš taip gal suprantu tą... tarpkultūrinį... ugdymą... (jaunesnis)

Kaip tau atrodo, ar reikalingi tokie dalykai?

Reikia...

Kam?

Kad gal išmoktume, kad žinotume, ką tai reiškia...

O kas iš to, kad žinosi?

Gal pravers, kai mokysimės...

O ką mūsų didesni galvoja?...

Žinoma...

Kodėl?

Kad būtume išsilavinę, kad žinotume religijas, papročius, ne tik savo, kad nebūtume užsidarę ties savo šalimi, savo kultūra, savo papročiais...

Bet kas? Esmė – žinoti?

Man būtų smagu pačiai nuvažiuoti į kitas šalis ir pamatyti, kaip iš tikrųjų yra, kad ir aplankyti – nueiti į kokią mečetę ar dar kur nors, ir pamatyti, kaip tai gyvai yra, o ne tik iš vadovėlių.

O ar jūsų mokykloje tai aktualu? Dabar mes kalbame, bet jūs neturite nė vieno krišnaito viduje?

Ne...

Gotą gal turit?

Ne...

Kalbėjot apie judėją – irgi turbūt neturit?

Ne...

Ir musulmono neturit?... Kokio šamano?... Tai kodėl aktualu jūsų mokykloje, jei jūs su tuo nesusiduriat?

Tai kai susidursim po mokyklos... (vyresnė)

Ką mano panelė, kur piktai žiūri į žemę? Ar reikia šitų dalykų? Ir kam?

Reikia gal...

Kodėl?

Gal, kai susitiktume tą žmogų, kad sugebėtume priimti jį kaip kitokį, ir turėtume toleranciją jam.

O kaip patys savo veiklą įvertintumėte tame projekte? Ar buvote aktyvūs? Ar atsainūs?

[sitraukėme... piešėme tuos plakatus... (jaunesnis)

Diskutavom (vyresnė)“

MOKYKLA I

POKALBIS SU MOKYTOJ AIS

Šis pokalbis jau reikalauja išsamesnių komentarų, todėl bandysime nuosekliai skaityti ir aptarti. Pirmiausia mokytojai lyg ir labai teigiamai, entuziastingai įvertino seminarus – ir sutiktus kolegas, ir lektorius. Lyg nebūtų buvę jokių karštesnių diskusijų, nesusipratimų ir kitų nemalonių dalykų. Nors mokytoja 1–2 jau bando įvardinti pokyčius savo nuostatose, bei įterpia reikalingą pastabą, kad šiek tiek pasigedo labiau praktiškos medžiagos. Mamų atstovė išsako savo įspūdžius bei naudą, kurią jau galėjo praktiškai pritaikyti kasdienybėje, atkreipiant dėmesį į paprasčiausius mažmožius, kurie yra įvairių skirtybių pagrindas, bet gana greitai įskaudinantys žmones. Taip pat, paaiškėjo, kad ji pati augina vaiką, kuris nėra baltaodis, ir tokiu būdu ši mama jau pati gyvena skirtybės sąlygomis:

„Man tai tie seminarai, iš tiesų, buvo pakankamai naudingi, kadangi buvo skirtingi žmonių požiūriai, skirtingos nuomonės, galėjai pasidalinti mintimis, priimti, atmesti, ir viskas vyko iš tikrųjų labai sklandžiai, draugiška, šilta kompanija, ir ieškojom bendrai sprendimų, ypatingai tie žaidimai, tos užduotys tokios duotos, kaip... ir tu pats pabandai daryti visa tai, ką tu, pavyzdžiui, užduodi vaikam. Toks, ir žiūri, kaip mokytojai vienas į kitą reaguoja, ten vienas – nu jisai nelabai aktyvus, jis atsitraukia, jis lieka tik stebėtojo vaidmeny, yra lyderiai – tie, kurie iš karto imasi sau ir organizuoja. Na, ta prasme, iš tikrųjų, šiaip, man pasisekė, aš visada pakliuvau – du kartus buvau, – pirmas buvo seminaras, ir nežinau kaip ten kiti, – ir paskui mes važiuojom kaip specialistai. Aš tai kaip geografijos mokytoja, ir kolektyvas tikrai buvo darnus, draugiškas, geras, ir mes dirbom VIENINGAI, ypatingai tų metodų kūrimas, tas, kur buvo, susirašėm visus, ką gavom, ir galim naudoti, ir naudojome, bandėm, va, pasiskirstėm, kas ką darysim... Ir, vėlgi, vyko diskusijos, buvo nuomonių nesutapimai, sakykim, kiekvienas iš savo pozicijų... nu, va, ką... Aš manau, kad tai iš tikrųjų buvo didelis privalumas. Įgijom žinių. Šiaip tai, dar, kadangi aš esu ir etikos specialistė, tai man, vat, tas dalykas buvo nesvetimas. Ir ta pati tolerancija, ir tos temos, žinomos, ir tų metodų tokių įvairių buvo galima pateikt ir pasiūlyti. Gal tiek. Nežinau. Prašau kitos. (1–1)“

Aš pati esu anglų kalbos mokytoja. Man šitas projektas irgi buvo, sakyčiau, naudingas, nes privertė susimąstyt apie kai ką, ko anksčiau niekada nepagalvodavau. Kad iš tikrųjų reikia tos tolerancijos vieni kitiems. E... Man labai patiko irgi tos tokios praktinės už-

duotys, žaidimai, patiko vaizduota, filmuota medžiaga, kuri, iš tikrųjų pamačiau pirmą kartą, kad egzistuoja tokios grupuotės, ir tai vertė susimąstyti. Ko man pritrūko? Man truputėlį pritrūko iš dėstytojų pateiktos ne tik teorinės, bet pačios praktinės medžiagos. Kaip ir tų metodų taikymas. Buvo kalbama – yra tokie ir tokie metodai, o kokie jie, kad ir įdomesni? Daugiau mes patys kūrėme tuos metodus. Tačiau tai buvo naudinga. Tai vertė mus pagalvoti, pamąstyti, ir priimti gerus sprendimus. (1–2)

O jūs?

Aš kaip tėvelių atstovė. Aš buvau seminare pernai metų birželio mėnesį. Esu labai patenkinta, kad teko garbės pabūti šitame projekte, nes vis dėlto tai praplečia akiratį, ir visą šitą savo patirtį, teorinę ir praktinę, kurią mes atlikome projekto metu, buvo galima pritaikyti tiesiog ir gyvenime. Aš grįžau su tokom emocijom, ir šeimos nariams pradėjau pasakoti, kaip viskas vyksta, kaip jūs įsivaizduojat, kad yra ne taip, ir panašiai, kad galima į paprastus dalykus žvelgti ir kitomis akimis, ir nereikėtų kartais taip išpūst to muilo burbulo, kaip mes kartais pučiam, iš tokių, na, kur mes padarome iš paprastų dalykų, atrodo, tokias labai jau dideles problemas, kurias galima lengvai, gražiai užglaistyti, ir tiesiog visiems draugiškai gyventi. Ir turėdama savo vaiką aš irgi ne kartą aiškinau, nes vaikai yra linkę tai, ką mato, išsakyti šviesiai tiesiai, kad ir ten dėdė koks storas, kodėl pas jį toks pilvas? – garsiai, tai automatiškai bandau aš jam paaiškinti, kad mes visi žemėje turime sutilpti, ir nebūtinai reikia jiems, va, tai pabrėžti, ar aiškinti, va, kad tu toks, tavo ausys tokios, ar kojos tokios. Tai yra, žmonės vertinami ne vien tiktai pagal išvaizdą, bet ir, tiesiog. Yra priimami pagal tai, kaip jie elgiasi, ir kaip jie bendrauja. Ir kaip jie moka bendrauti. Kad reikia mokytis bendrauti. Ir, pavyzdžiui, mano vaikas irgi dabar, aš toleruoju dabar net tokį dalyką, yra mergaitė, kuri intelekto, tarkim, yra truputėlį žemesnio, jinai mokykloje yra, adaptuota, bet jie puikiai draugauja šeimoje. Ta mergaitė ateina – jai trylika metų, mano vaikui aštuoni – ir jie puikiai sutaria, ir randa būdų kaip susidraugauti, ir tai jiems netrukdo. Tie dalykai. (3–1)

Aš norėčiau įsiterpti, kad tu pati augini... (1–2)

Aš žinau... che... (3–1)

Tu tai žinai, bet va čia nežino... Tai, va, tau iš tikrųjų ir tenka susidurt su tokiais dalykais (1–2)

Mano vaikas yra irgi išskirtinis, kitoks, jis yra tamsiaodis, ir, tarkim visiems atrod iš šono, ir nuo pat gimimo buvo, – ką manai, oi, čia tau bus problemų... taip, problemos su vaikais visados būna, bet aš niekada nepasakyčiau, kad jų buvo dėl to, kad jis toks yra. Problemos būna, kaip ir visiems vaikams, – nepasidalinimas žaislu, nepasidalinimai,

ten, valdžios tarp vaikų, ar dominavimo, bet kad, va, būtent jam tai būtų pabrėžiama, tikrai kol kas... tikrai... Šitų dalykų nėra. Nu, galbūt pasako, bet tai nėra nuolatinis tyčiojimas, kad kažkas... Nes nuo mažų dienų aš stengiausi jį nusivesti į darželį – dar dviejų metų metukų nebuvo, kad įsilietų į tą visuomenę, kad su tais vaikais bendrautų, ir kad vaikai priprastų, ir kad jis priprastų. Aišku, klausimų kyla, bet... bet jie yra... Sąmoningai tai dariau, kad vesti į darželį, kad neatstumti nuo visuomenės, neatitraukti... (3–1)

Taip, ir pačiai visuomenei, tiems vaikams yra gerai matyti kitokį šalia...

Ir nežinau, gal čia jo ir charakterio bruožas – ir gyvybingumas, ir noras bendrauti, tai jis visada ieško vaikų. Ir šitas projektas irgi truputėlį padėjo praplėsti akiratį. Plačiau. (3–1)“

Dėl iššūkio, labiausiai savirefleksiją atskleidė mama ir mokytoja 1–2, kuri pati vėliau prisipažins, kad anksčiau apie daugelį dalykų mąstė kiek siauriau ir konservatyviau:

„O buvo kas nors kaip iššūkis? Kas nors, ką patyrėte kaip iššūkį tuose seminaruose. Iššūkis – pasikeisti sau, kokį požiūrį? Ar kaip čia? (3–1)“

Jo... jo...

Tarkim, mes kaip vyresnė karta, nu, galėjom įsivaizduoti, kad vyksta patyčios, nes patyčios daugiausiai vyksta, kai suaugę nedalyvauja, nemato. Dažniausiai. Tai būna slepiama. Vaikai turi savo kažkokias sritis, kur jie... Ir, tarkim, tų filmų žiūrėjimas, kaip visa tai vyksta, tas žiaurumas, kartais sukrečia. Ir tas iššūkis tai, kad tu pagalvoji, kad gali būti ir baisiau, negu kad mes įsivaizduojam tą mastą, tarkim (3–1)

Man tai buvo iššūkis tas, kad pirmiausia mus pačius, pedagogus, privertė susimąstyti. Kadangi mes patys apie tai nepagalvojam ir perduodam savo mokiniams. Mes pradėjom su jais apie tai kalbėt, nes atrodydavo mums anksčiau, kad tai nelabai svarbu, iš tikrųjų, spręst va tokius klausimus. Pakalbėt apie tas rases, apie lyčių nelygybes, apie požiūrį... (1–2)

Ir, tarkim, tas požiūris pasikeitė, kad kartais vaikai kažkuom pasiskundžia. Va, čia mane pravardžiuoja, čia... O suaugę taip – ai, praeis, užaugs – praeis. Ir, nu... Visiems taip buvo, ir visi užaugom, ir nieko. Bet, pasirodo, jautresnis vaikas gali tiek išgyventi, kad jį gali privesti prie baisių dalykų. Prie kažkokių ekstremalių dalykų, kaip savižudybė, ir atsiribojimų nuo visuomenės, ir panašiai. (3–1)“

Po tokių žodžių, atrodo, žadančių paprastą, ramų, jaukų pokalbį, netikėtai buvo išsakytos mintys, kurios, nori nenori, sukėlė daug klausimų. Pirmiausia klausimas – o kaip iš tiesų su tarpkultūrinėmis kompetencijomis, kai žmogus susiduria su tokiomis

ir panašiomis situacijomis, kada išlaikyti elementarų mandagumą kaip toleranciją, pasidaro labai jau sunku?

„Man tai gal toks per didelis akcentavimas, kad mes iš tikrųjų, lietuviai, esam patys netolerantiškiausi, esmė tame, kad tas rasių skirtumas pas mumis, ta išankstinė nuomonė, stereotipų kūrimas... Ir iš tikrųjų, kada tu pabūni kažkur daugiau, pavažiuoji, ir tu matai, kad tikrai tie žmonės elgiasi taip, kad jie patys priverčia tave jį matyti tokį, jie patys prašosi problemų, ypatingai Anglijoje, iš tikrųjų, va, būtent tie juočiai, aš negaliu... aš nesu rasistė, aš esu labai tolerantiškas žmogus, bet jeigu jis tau lipa ant galvos, pats tave stumia, ir aiškina, kad tu man neužleidi dėl to, kad aš esu juodas, – pats prisiprašo. Tas jo elgesys labai vulgarus ir negražus. Tai va tada, iš tikrųjų, kodėl aš turėčiau būti tas, kuris turėčiau sakyti, kad va, aš ne... nusileist... Erzina, iš tikrųjų. Ir dėl mūsų stereotipai Europoje, iš tikrųjų, kad mes – žudikai, vagys... Irgi... (1-1)“

Tokie klausimai, žinoma, gali kilti ir reikia ieškoti į juos atsakymų. Nors kartais jie būna keliami ne tam, kad būtų gauti atsakymai, bet tik dėl nenoro keistis, permaštyt savo prielaidas, nuostatas. Šiuo atveju sunku pasakyti, kuris variantas tikėtų šiai mokytojai. Kai aptarinėjom A mokyklos mokytojų bodėjimąsi į namus įkyriai besibeldžiančiais misionieriais, šiek tiek palietėme tą klausimą, nors ir iš kitos pusės: tarpkultūrinė kompetencija nereiškia meilės visiems ir visokiems skirtingiems, nei tai reiškia, kad žmogus privalo leisti, kad jį kitas išnaudotų, engtų, galėtų sau leisti agresyviai elgtis, pažeidinėti privatumą ir panašiai. Kultūrinių kompetencijų ugdymas – tai ne elementaraus mandagumo mokykla ar evangelinių dorybių ugdymas. Ne, tai ugdymas, kuris rimtai ir įdėmiai žiūri ir mato žmonių skirtumus, ir mokosi prisilaikyti nuostatos, kad kiekvienas žmogus, nepaisant savo skirtumų, pasirinkimų, gyvenimo būdo, kuris gal man asmeniškai nemalonus, nepriimtinas, turi turėti garantiją į tas teises, kurios deklaruojamos Žmogaus teisių deklaracijoje, ir, atitinkamai, turi teisę į savo pažiūras, įsitikinimus, gyvenimo būdą, kiek jie nepažeidžia kitų žmonių teisių (į sveikatą, saugumą, išsilavinimą ir kt.). Ta taisyklė, kuri kai kurių mokytojų buvo pasiimta ir prisitaikyta iš seminarų paskaitų „kitoks, tai dar nereiškia blogas“, nėra tolygi formuluotei „kitoks, vadinasi geras“. Kitoks yra tiesiog kitoks. Tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas turi atsižvelgti ir į žmogiškąjį faktorių, atkreipiant dėmesį, kad kito žmogaus elgesys ne visada gali būti malonus ir priimtinas, ir net jei elgiasi taip, lyg patvirtintų kažkokius stereotipus, visada reikia vengti daryti plačius apibendrinimus ir tokį elgesį laikyti tos kultūrinės grupės, kuriai mes tą žmogų priskiriame, kultūriniu ypatumu. Nebent tam tikras elgesys iš tiesų yra toje kultūrinėje grupėje normatyvinis, kaip, pavyzdžiui, misionierių vaikščiojimas po namus ar musulmonių moterų apranga konservatyvesnėse islamiškose šalyse.

Toliau ši mokytoja, tęsdama savo pamąstymus, nulydėjo kalbą apie stereotipus, kurie yra susidarę užsienio šalyse apie lietuvius, kas yra geras pavyzdys, bet taip pat toliau nukeliauja ir prie kitų sunkesnių klausimų, kurie, akivaizdu, neduoda ramybės, ir, atrodo, pati mokytoja į juos dar neradusi atsakymų (o gal jų ir neieško?):

„Taip, tu atvažiuoji, esi lietuvis, vadinasi tavęs reikia saugotis, nes tu esi vagis. Kas be ko, ir taip toliau. Tai va tas toks. Išskirtinumas čigonų, tenai, buvo, labai daug mes kalbėjom apie tas mokyklas, vat, būtent, seminarų... Nu man irgi atrodo, kad mes nesame visi tokie, kurie taip galvotume, ypatingai mes, mokytojai. Nu vat gal čia tuos mokinius reikia daugiau nuteikti taip, nu bet vaikų nuomonės irgi, būna tokie kategoriškai kiti, kurių tu niekaip negali palaužti, į tą pusę, sakykim, nu, vat, tas klausimas, homoseksualų. Čia pas mane buvo būtent tokia tema – tradicinė ir netradicinė šeima. Nu tai vat čia tai buvo iš tikrųjų labai įvairių nuomonių, ir niekaip jie to negalėjo suprast ir toleruot. Kadangi amžius tai yra vienuoliktą klasė, pakankamai dideli ir subrendę, tai ir diskusijų buvo labai daug ir karštų. Ir praktiškai buvo sunku vėl grįžt prie savo temos, sakykim, aš norėjau susiet su geografijos tema, labai sunkiai, nes jiems tik duok valių kalbėt, tai ten oj... Bet pamąstymui, aišku, visa tai yra naudinga. Ir būtent vat ten toks įtraukimas į ten tą veiklą, visas tas temas, aš manau, kad kažkam tai iš tikrųjų... kiekvienas ir pamąsto, o šiaip tai buvo labai kategoriškų nuomonių. (1-1)“

Prie pokalbio prisijungusi dar viena mokytoja taip pat, atrodo, puikiai įvertino vykusius seminarus, gautą medžiagą, teorines žinias, galimybę bendrauti su įvairių tautybių dalyviais, ir, kaip matyti, labiausiai įstrigo tema ir filmas apie rasistines gruputes:

„Man iš tikrųjų naudinga buvo tai, kad susitikom su žmonėmis, žodžiu, buvo ten ir kitų tautybių žmonių šiek tiek, galėjo, turėjom galimybę pabendrauti, ten mes sužinojom... aš asmeniškai daugiau sužinojau apie tuos, kaip pasakyt, apie... tas gruputes visokias sužinojau, kokios jos ten yra... (1-3)

... rasistines... (1-1)

... rasistines... kokios ten grupuotės, ką jos veikia. Nu, tiesiog, tai įdomu pasidarė. (1-3)

Ai, tai gal žiūrėjote tą filmą Hate?

Jo, žiūrėjom tą filmą (1-3)

Bet dabar turiu, pavyzdžiui, grynai dabar turim tokią pat situaciją, kad yra į grupuotę įtrauktas žmogus, patrauktas, nu, kaip... nežinom kaip jį iš ten iškraptyti, iš tos grupuotės. Ir, pavyzdžiui, išvažiuoja į užsienį, jie žino tuos namus... Žmonės kur nors išvyksta, jie užima tuos namus, tuose namuose gyvena, gali išnuomot, kam nori... Vienu žodžiu, jie nori įrodyti tai, kad tu gali nieko nedirbdamas, nieko neveikdamas tu gali tiesiog (1-3)

... puikiai gyventi... (1-1)

...puikiai gyventi. (1-3)

Kitų sąskaita.... hehe... (1-1)

Jo. (1-3)

O jūs aplinkui visi durniai. (juokiasi) (1-1)

Pavyzdys su skvoteriais gal ir nelabai sėkmingai parinktas. Vargu ar juos galima kaip nors sulyginti su „skinhedais“ ar panašiomis subkultūromis. Tik tiek, jog suprantama, kad žmonės gali piktinti tokie faktai, kai kažkas pažeidžia kitų žmonių privačios nuosavybės teises. Ir tolesnės šios mokytojos pastabos apie pagarbą kitų nuomonei, kuri turėtų būti „protinga“, „iki tam tikrų ribų“, taip pat rodo visiškai suprantamą norą išsiaiškinti ką reiškia „palankus žiūrėjimas“ į kitokias kultūras ar nuomones. Kaip matom, konkrečiai susidūrus su kai kuriomis nuomonėmis, žmogus, kad ir kaip tolerantiškai būtų nusiteikęs, nepajėgus visų nuomonių lygiai gerbti ir toleruoti. Ir dar kartą čia galima būtų pakartoti, kad ne bet kokios nuomonės turi būti be jokių išlygų gerbiamos, bet žmogaus teisė turėti tas nuomones, net jei jos mums atrodo nepriimtinos, gal ir kvailos, užgaunančios „sveiko proto nuostatas“. Jei visos nuomonės lygiai būtų priimanamos kaip gerbtinos, negalėtų būti jokios mokslinės kritikos, kritinio mąstymo, nes kritinis mąstymas yra pirmiausia idėjų kritinis peržiūrėjimas, įvairių nuomonių apsvaistymas ir vienu atmetimas, kitų rutuliojimas:

„Nu va... Mokė, kad su visais žmonėm reikia būti tolerantiškais, gerbti kitų nuomonę, iš tikrųjų... Nu, reikia gerbti šiek tiek, nu kaip... (1-3)

... protingai... (1-1)

Protingai... (1-3)

Man kilo mintis – toleruoti galima dalykus, kurie yra... (1-1)

Nu protingi... (1-3)

...visuomenėje kurie nepažeidžia įstatymų... (1-1)

Nu... (1-3)

... tvarkos, kažkokios, viešose vietose. Kaip mes galime toleruoti netvarką, ar kažkokį tai išsišokimą? (1-1)

Ne, ne tokių dalykų (1-3)...

Toleruoti irgi ne viską galima (1-1)

Ne viską. Bet protingai. (1-3)

Proto ribose. (1-1)

Tai, kas nepažeidžia kitų žmonių teisių.

Taip... taip... (1-1)

Tą ribą kaip atskirti (1-3)

Netgi blogiausių dalyką galima pasakyti, tarkim, ir labai grubiai, ir labai švelniai apeinant, ir tas žmogus gal pagalvos. Nebūtina, kad, kažkas tau nepatinka, ten baisiausias žodžiais ar keiksmais kažką išreikšti. (1-3)

Gal pas mus visuomenėje taip suprantama – kur jėgos daugiau, kas garsiau šaukia, tas teisus, turbūt, ar kaip? (1-1)

Na kaip, tiesiog suprantama, kad jeigu turi toleruoti, tai turi VISKĄ toleruoti, net ir jeigu kitas skatina smurtą prieš kažką...

Tai, va, galbūt visuomenėje ir trūksta, va, tokio pabrėžimo, tarkim, kai ir tolerancijos kursai, apie toleranciją, ir kiti galbūt įsivaizduoja, kad toleruoti viską, bet gal, va, būtina pabrėžti – TOLERUOTI, kaip jūs sakėte, tai, kas nekenkia kitam. Įstatymo ribose (1-2)

Bet palaukit, yra taisyklės, yra įstatymai ir tradicijos tų kitų tautybių kitokios. Ir, vat, vėlgi, tu susiduri su tokia, pavyzdžiui... Nu, kaip tu toleruotum, (1-2), kad tavo vyras turėtų tris žmonas? Nu aš negaliu to toleruoti. (1-1)

Tai pas mus įstatyme to ir nėra (1-2)

Nu bet tu išvažiujai, ir turi gerbti jų įstatymus. Nes pas juos tai yra natūralu, pas juos tai priimta. (1-1)

Tai jie gali ir toleruoti. O pas mus tai gali būti netoleruojama. (1-2)

Tai jie gali toleruoti, nu bet jeigu tu ten esi, tu turi toleruoti, bet aš per save negaliu perlipti. Ir aš ne.... (kažkoks alasas visuotinis) (1-1)

Tu negalėsi būt nemandagi... (1-2)

Jeigu tu esi toje šaly, tai tu ir prisitaikyk prie to... (3-1)

Taip... taip (1-2)

... o jeigu tau nepatinka, tai sėdėk Lietuvoj (3-1)

... Nu tai atsiprašau, tai aš ir prisitaikysiu, aš neižėsiu, aš būsiu... stengsiuos būti mandagi, bet savo vidumi nu tikrai nebūsiu tam tolerantiška. Aš negaliu. (1-1)

Diskusija vėl priėjo prie to, kad tolerancija vėl buvo sutapatinta su mandagumu, ir vadovaujantis šioms mokytojomis artima mandagumo reikšmė, įsivaizduojama, kad mandagumas reikalauja kitoje šalyje laikytis papročių, kurie priverstų žmogų „perlipti per save“. Tai vėl rodo ydingą tolerancijos sampratą, kurią pačios mokytojos, ypač

daug klausimų kelianti ir reflektuojanti labai konkrečiais pavyzdžiais mokytoja 1-1, ir kvestionuoja. Kita vertus, šis epizodas leidžia apčiuopti gal ir tam tikrą įsivaizdavimą, kurį jau buvome aptikę mokykloje B: mandagumas, tolerancija suvokiama kaip prisi-taikymas prie kitų, kad ir sukandus dantis. Tam priešpriešinamas kitų taikymasis prie mūsų. T. y. santykių modelis, kuris atsiskleidžia čia, kaip ir tokio pobūdžio replikose, dažnose, kalbant apie homoseksualių asmenų lygiateisiškumo siekius, kaip kad „tai mes dabar privalome juos visus garbinti?“, yra „pono ir tarno“ santykio modelis, kaip jis aprašytas Gintauto Mažeikio knygoje „Po pono ir tarno: lyderystės ir meistrystės dialektika“ (Kitos knygos, 2012). „Ponas“ šiuo atveju – tai šalies „daugumos“ hege-monija, prie kurios individas kaip tarnas turi taikytis, taikstytis su visais pastarojo kaprizais, įnoriais, kad ir kokie jie būtų asmeniškai nepriimtini, bet, situacijai apsiver-tus, to reikalaujama iš kito, kuris įsivaizduojamas kaip tas, kuris turi atlikti tą tarno vaidmenį. Ir per šią hegemoninių santykių prizmę būna labai sunku įsivaizduoti kitą modelį, lygiaverčių subjektų, siekiančių tarpusavio supratimo ir bendradarbiavimo, o ne dominavimo. Tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas, šiuo požiūriu, galėtų būti suvokiamas kaip iššūkis „pono ir tarno“ santykių modeliui, siūlant kitą modelį. Šios mokytojos, kaip matom, kad ir apgrai bomis, bet juda šia linkme, nepriimdamos be jokių išlygų tolerancijos kaip mandagios tarnystės ponui sampratos.

„Tai aišku, galima bandyti visą tą dalyką suprasti, bet klausimas, ką su tuo daryti... Ta prasme, kokios ribos? Nes yra, juk, ta kova už žmogaus teises, tai jina i yra kova, kad tų vaikų, kurios negali pasirinkti, teisės, kaip žmogaus teisės apskritai, būtų apsaugotos.“

Dėl ko japonės man labai patinka. Bateliai jų eche... Dieve, koks žalojimas, koks luošini-mas. Ir kaip gali toleruoti? (1-1)

Ne, kas yra kitos kultūros, ir jeigu jiems taip yra gerai, ir jiems tai įaugę į kraują... tai... (3-1)

... negali kištis... (1-2)

... aš tiesiog neturiu požiūrio į tą... (3-1)

... bet mes negalim to toleruoti. Nu kodėl aš turėčiau toleruoti tai, kas man yra nepriimi-tina? Aš sakau, aš galiu būti mandagi... Bet tai va, aš ir skiriu tas sampratas. Nes, pa-vyzdžiui, iš tikrųjų tam seminare, kur buvom, pas mus ten tokios virė karštos diskusijos, mes tokia, matyt, pasitaikė komanda, ten skirtingų nuomonių, ten oioioi... iki... (1-1)

Jo. Visada reikia būti savo vietoj, aš galvoju. Nes, jeigu tu esi Lietuvoj, nu tai, pagal tą kultūrą gyveni, tu turi savo požiūrį į atitinkamus klausimus, ta prasme, bet... nu... (1-3)

Aš nežinau, ar galima būtų prilyginti tolerancija lygu gerbimas. (1-2)

Vat aš irgi žadėjau sakyti – turi gerbti.. (1-3)

Bet tai tik gerbimas, o gerbimas yra kitas dalykas, kita sąvoka. Reiktų išsiaiškinti, kaip kiekvienas žmogus tą gerbimą supranta. (1-2)“

Toliau pokalbis turėjo būti kiek dalykiškesnis. Buvo išsakyti vėl panašūs pageidavimai, kaip ir kai kuriose kitose mokyklose, kad reiktų tokių seminarų mokiniams, taip pat daugiau praktinių dalykų. Matematikos mokytoja išsakė gana svarbią pastabą, kad apie tai reikia nuolat kalbėt, o ne per vieną kurią pamoką, todėl šis projektas nepa-kankamas, reikia plačiau keisti, modifikuoti pačią formalaus ugdymo programą... Dar, atkreipus dėmesį į pasakytą mokytojos užuominą apie skirstymąsi mokykloje pagal socialinius sluoksnius, ir, atsižvelgus į tai, kad visos kalbos ir visi projektai prieš paty-čias ir smurtą mokyklose absoliučiai užmiršta vieną iš ryškiausių tų patyčių turinių – socialinę nelygybę, visi tokie projektai, kol nebus orientuojamasi į tai, patirs nesėkmę. Paskui palengva pokalbis vėl nukrypo į nepatogių klausimų svarstymą:

„Gerai... Ką jūs norėtumėte tęsti iš tų seminarų, iš tos veiklos?“

Šiaip tai aš neįsivaizduoju, ką čia galima būtų tęsti. Šiaip tai daug visko gavom, bet šiaip tai dar įdomu būtų sugalvoti kažkokių tokių, kur būtų galima įtraukti tą mūsų mokymosi procesą – gal kokių mokiniams projektų daryti daugiau, vat, kad jie, būtent, išgirstų kitų nuomones, pabūtų su kitų mokyklų mokiniais daugiau, susitikti? Vat mo-kiniams tokio projekto reiktų. Aš taip... turėčiau tokį pasiūlymą. Mes, vat, pavyzdžiui, pabendravom, bet vėlgi, esam tas savas ratas, mes atnešėm tai, ką gavom, bet tik savo mokinių ratui. O jiems būtų gerai pabūt su kitų mokyklų mokiniais, ir, vat, irgi dalyvaut tokiame projekte. (1-1)

Ir gal susipažinti tenai su kokių subkultūrų atstovais?

Įdomu... Taip, pavyzdžiui, kur iš kitų, ir būtų supratimas kitoks.. (1-1)

Aš kaip mokytoja, ir kaip tėvų atstovė – mes dabar įsitraukėm į naują projektą, ir mes su vaikais laikas nuo laiko kur nors vykstame. Dabar vyksime į Turkiją. Visi kiti vaikai, kurie nevyksta, – išankstinė nuomonė – o, važiuosit į Turkiją... čia... – išankstinė nuomonė... Apie Vengriją ten – o, jie ten vieni čigonai, ką, jūs juokaujate, pas čigonus? Iš vis, ten... toks... ir panašiai. Ir vaikai iš anksto nusistatę, prisiklausę iš visuomenės, iš tėvų, kad ten kažkas tai tokio baisaus. Ir kai mes nuvykom į Ispaniją, ir ten susitikom su... 8 šalių at-stovai buvo, – ir turkų, ir vengrų, ir austrų – įvairiausių, ir tų kultūrų, ir tautybių, – mūsų vaikai iš pradžių spardėsi, bandė kažką pavaizduoti, kad jie, galbūt, geresni, aukštesni, baltesni, ir panašiai, bet kai pamatė, kad jų niekas va taip, kaip pasakyti, nu kaip ir dė-mesio nekreipia, ir tie vaikai visai kitaip bendrauja, jie šiltai bendrauja, kol kad ten, tikrai,

kol buvom, nebuvo tokių dalykų, kaip patyčių, kad juoktųsi, kaip mūsiškiai kartais mėgsta, – pamatė, kad galima bendrauti kitaip, ir tie vaikai iš tiesų, kurie pabuvo, jie pakeitė savo nuomonę. Tą išankstinę. Dabar laukiam vizito į Turkiją, tuoj išskrendam... (3-1)

Tai tie vaikai, kurie vyksta, tai jie jau gal kažkiek apsišvietę, bet tie kiti, kurie nedalyvauja, nevažiuoja, tai va irgi, tokia išankstinė... (1-2)

Čia kalba pavydas tų, kurie nedalyvauja, nes visi neturi galimybių. Čia yra atrenkami tie, kurie yra geriausi, šauniausi ir fainiausi... Bet jie jau čia yra fainiausi, o aš noriu, kad būtų, vat, kad būtų tas toks seminaras – užtektų tarp lietuvių susitikti, užtenka susitikti Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Gargždai... (1-1)

Ir paimt, pavyzdžiui, kad ir Lietuvoj gyvenančius kitokių kultūrų atstovus (1-3)

... Panevėžys... Tokius, vat, seminarus daryt, kur jie susipažintų su kitokiomis nuomonėmis. Ir kviest, kaip ir, sakykim, mūsų visų specialybių, tai, va, visų klasių, ir nebūtinai važiuoja, ten, pats geriausias ir panašiai... įtraukt ir kitus, kurie, va, tie, ir yra tie, kur gyvena va tose asocialiose šeimose, kurių supratimas yra visai kitoks, ir jie susitiks, va, tokį patį ir kitaip mąstantį, tai vat jiems jau bus kažkoks, aš taip galvoju, pliusas. (1-1)

Tai kaip sklaida to dalyko, ir, kaip pasakyti, per bendravimą. (1-2)

O vedėte tuos reflektyvius dienoraščius seminarų metu?

Taip taip, darėm. Reikėjo visus tuos padaryti... Mes ten oioi kaip dirbom... Viską idealiai ką prašė, tą... ką liepė, – sąžiningai (juokiasi) (1-1)

Mes irgi (3-1)

O buvo naudinga?

Kas man... Gal ne tas dienoraštis, bet man labiau įstrigo ten, kur buvo parodytos tos nuotraukos. Kaip galima apsirikt. Mes turėjome nuspėti, koksai žmogus. Ir aš, ten, pavyzdžiui, pasižiūrėjusi į tą žmogų, ten, kur buvo tas žudikas, maniakas, nu man tai ten atrodė nu toks geras, tokių švelnių veido bruožų... Tai tą ir su mokiniiais darėm. Nu iš tikrųjų, kaip gali apsirikt. Čia tai tikrai buvo. Nu pirmą kartą susidūriau su tokiu dalyku, kada iš tikrųjų matai, kaip tu pats gali mąstyti, ir kaip visa tai iš tikrųjų gali būt apgaulinga. (1-1)

O kas jums buvo iššūkis tuose seminaruose?... Įveikti nedrąsą kalbėti... netolerancija kam nors...

Netolerancija (juokiasi). Nežinau tikrai. (1-4)

O dar kitas klausimas buvo – ką, manytumėte kad galima būtų tęsti?

Nu čia gal apjungti, kad būtų daugiau tų įvairių tautybių žmonių, ir tada pabandyti dar? Nu kažkokį tokį... Nu, kad įvyktų... kaip, nu, pas mus, pavyzdžiui, buvo daugiau teorinė...

Kad būtų šiek tiek praktiškai. Kad eitų susitikti su kitų tautybių, su kitom kultūrom tie žmonės... Nu, žodžiu... Tokio... praktinio gal labiau, požiūrio... (1-1)

O kokios naujos perspektyvos atsiskleidė?

Nu, aišku, pabendrauti su žmonėmis iš visos Lietuvos, išklausti ir rusakalbių mokytojų nuomonės, kokie jų skundai, pabendrauti... (3-1)

O iš tikrųjų, pavyzdžiui, mes tuos metodus kai kūrėm, gan įdomių minčių buvo, tikrai, kurias per pamoką galima pritaikyti. Tokių dalykų buvo, naudingų. (1-4)

Ką jūs dėtote?

Matematiką. (1-4)

A, tai man visą laiką įdomu, kaip matematikoje galima pritaikyti.

Tai mes buvome sukūrę tokius metodus, ir vienas iš tų metodų buvo linksminis kvadratas, nu ten, tiesiog, kaip pasakyt – susigalvoji klausimus, – mes sugalvojom klausimus tik iš matematikos, – nu gal ten ne visai tam, nu kaip pasakyt, bet šiek tiek pasitaiko, nu, pavyzdžiui, tame kvadrato paslėpiau frazę, susijusią būtent su šiuo projektu, žodį paslėpiau, kad, žodžiu... nu, apie toleranciją, ir vaikai turėjo atspėti. Nu aš pateikiau klausimą, kas čia yra paslėpta, ir iš matematinių klausimų tiesiog klausinėjau, ir jie... kaip laiveliais žaidėm. Buvo gan įdomu. O kitas toks labai įdomus, paprastas, kadangi man buvo pagal temą, – pasaulio bažnyčios, tai tuos erdvinius kūnus mes nustatinėjom, ir tikrai labai... kaip pasakyt, vaikai labai daug žino. Apie tuos visus, įvairių tų... tautų... kultūrinius, tuos, pastatus. Taip tikrai diskutavom ta tema. Apie pasaulio bažnyčias jie daugiau galėjo papasakoti, įdomiau buvo, galėjom padiskutuoti. Nu va. Dar vieną metodą turėjom, bet jau nebeužteko laiko jam. Nes ten ilgesniam laiko tarpui reikia užduoti tokį tyrimą atlikti. (1-4)

O susidūrėt su kokiomis nors problemomis, taikant tuos metodus?

Kad ne... pas mus, mano klasėj... nu kaip pasakyt, nors yra tų ten... pagal tuos, skirstom, mokinius, pagal... ir socialinius sluoksnius... skirtingų... bet... nežinau... jokių problemų nebuvo... tokių, kad nedarysiu, nenoriu... kam aš čia turiu apie svetimas kultūras kalbėti? (1-4)

O pasiteisino kas nors?

Ta prasme? (1-4)

Na, ta prasme, taikant tuos metodus, kalbant apie tas skirtingas kultūras, bažnyčias, kulto pastatus...

Na, tik tiek, kad aš sužinojau, kad vaikai žino apie tas kitas kultūras, apie jų tuos pastatus. O taip, kad... Iš tikrųjų, jeigu norėtume tą visą toleranciją, tai kiekvieną pamoką

jiems reiktų primint apie tai... Nu, kažką tokio... Kad jie įsidėmėtų visa tai... Vienos pamokos tam neužtenka. Jie gal padarė tą pamoką, o kitą pamoką gali užmiršti, išvis. Sakys – ne, mes nekalbėjom... Po dienos tai ne, bet po savaitės, po poros, tai sakys – ne, mes nekalbėjom nieko. (1–4)

... O žaidimo forma tai vis tiek... gan veiksminga, aš galvoju... (1–2)

Žaidimo forma?

Kaip ir žaidimo forma, kur mes žaidėm paskutinę dieną, tą žaidimą, kur atvyksta svečiai iš kitos šalies, ir kiti papročiai, ir mes turėjom aiškintis, kokie tie papročiai, ką galima daryti, ko negalima. Tai, aš galvoju, šitą gali žaisti ir suaugę, atsidūrę kokiam nors būry, ir vaikai. Ir va tik tada, kai pradedi žaisti tą žaidimą, pradedi suvokt, nu kaip iš tikrųjų, net nepagalvosi, kad pas juos viskas skirtingai. Kur tu priimi tai natūraliai, jiems gali būti nepriimtina, ir atvirkščiai, kur pas juos priimtina, mums tai... Tai, vat, būtent tas žaidimas man labai užstrigo. Aš pradėjau tada mąstyti, kad iš tikrųjų, kodėl mes kartais nesusišnekam su kitų tautų atstovais, ir su kitais žmonėmis, nes jie viską mato per kito-kio prizmę. Tas yra. Žaidimas padeda suvokti, kad reikia pirma išsiaiškinti tas gilumines šaknis, priežastis, o paskui jau... (1–2)

Prieš vykstant į šalį, tu turi omenyje, išsiaiškinti? (1–4)

Kad ir ne į kitą šalį. Galim paimti kad ir dvi šeimas, tarkim, ir vienoj šeimoj tas priimtina, kitoj – tas nepriimtina. Taisyklės vidaus, tarkim. Vienoj šeimoj vaikas gali pareit dvyliktą valandą, tarkim, ir tėvai elgsis vienaip, o kitoj – griežtai, į lovą, ir panašiai. Tai irgi tą išsiaiškini žaisdamas tą žaidimą, kaip vienoj šeimoj, ir kaip kitoj. Kai tos šaknys išsiaiškinamos, tada viskas ir suvokiama. (1–2)

O, pavyzdžiui, dirbant su mokiniais, ar šiaip vaikais, ar pavyko išsiaiškinti, kas jiems buvo įdomiausia? Ar paaiškėjo, kas juos domina?

Ar ta tema? Ar jie linkę keistis? Kad keistis linkę, nu, aš abejoju. Tai turėtų būti pa-brėžiama visur, ne tik kad mokykloje vieną valandą per mėnesį maksimum, tarkim. Aš mokykloje vieną nuomonę girdžiu, pareinu namo – ten tėvai kalba iš vis kitaip, ir žmo-gus galvoja, dabar, kur čia ta teisybė? Ir draugai dar trečių nuomonę... Nėra to tokio vientiso mąstymo. (1–4)

Tai va gal ir reiktų mokiniams apie tai, kad susiduria su skirtingomis nuomo-nėmis gyvenime... O buvo kas nors, kas nepriimtina, kaip ir laiko švaistymas?

Laiko švaistymo kaip ir nebuvo. Kaip ir viskas įdomu... pabendra vom su įdomiais žmo-nėmis, atstovais (1–4)

Ir ne tik įdomios informacijos gavome... (1–2)

... Ko anksčiau gal nepagalvojome... (1–4)

Kad nenaudinga, tai tikrai negalim pasakyti (1–4)

O jūs kokius bandėte inovatyvius metodus taikyti?

Tai mes kokius gavom nurodymus, tuos, kur buvom išsikėlę, kur darėm tuos prak-tinius metodus, tuos ir pasirinkom. Tai, pavyzdžiui, mano konkrečiai buvo pateikčių metodas. Darėm skaidres, ir mano tema buvo pabėgėliai. Kaip elgtis su nelegaliais imigrantais ir pabėgėliais? Nu va, kadangi buvo rodamos skaidrės, tai kiekvienas pri-statė savaip, o paskui perėjom prie diskusijų, pašnekėsių ir apibendrinimų. Ir, aišku, su tom pateiktim, tai iš tikrųjų laisva forma, nebuvo konkrečiai nurodyta, kas ką turi daryt. Ir nepasakyčiau, kad toks buvo įdomus. Gal ta tema tokia mūsų... Imigrantai ir pabėgėliai. Čia su geografija, aišku, daugiau siejom, tai iš tos geografinės pusės. O tą jau vidinę pusę, toleranciją, kažkaip įžvelgėm, matėm, užkliu vom, kalbėjom. Ir kokios sąlygos sudarytos jiems. Iš tikrųjų, vėl, nu pas mus mokiniai kalbantys, aš nežinau kaip pas jus pamokose, bet jeigu aš jau leidžiu, duodu valių, tai jau viskas, neina sustabdyt. Tai va, būtent, kad iš tikrųjų, tai jiems yra per geros sąlygos sudarytos. Kad, pavyzdžiui, tu, vietinis gyventojas, tokių sąlygų tu negauni. O jeigu tu esi pabėgėlis, tai tau visos lengvatos, visi privalumai, visi aprūpinimai, ir visa kita. Tai jie įžvelgia čia irgi diskriminaciją. :DD (1–1)

Tai čia mokiniai, ta prasme?

Taip... taip... Jie gauna gyvenamą plotą. O mūsų vargšas lietuvis, jisai neturi kur gyvent, juo niekas nesirūpina. (1–1)

Aš tai truputį įsiterpsiu. Žiūrint, kokioje valstybėje. Čia pas mus, į Lietuvą atvykęs, būsi plikas basas, ar tu pabėgėlis, ar ne. (1–4)

Nu kodėl, Rukloje yra, – ir apgyvendina, ir sudarytos visos sąlygos jiems viskas atvežama, duodama. Bet jie būna nepatenkinti, jie reikalauja daugiau. Mes, pavyzdžiui, apie tuos pabėgėlius turim temas, geografijoje, sakykim. Tai vat iš tos pusės ir žiūrim, kaip jie yra. Čia aišku, vienur yra vienaip, kitur kitaip, bet jie iš tikrųjų kelia savo reikalavimus. (1–1)

O, tarkim, galima būtų padaryti tokius kursus pabėgėliams, imigrantams: pažiūrė-kite, kaip žmonės Lietuvoj gyvena, ir gyvena iš 600 litų, kiti ir iš 400, ir mokesčius moka. Jiems vat tokias šviečiamąsias, kad jie taip neįsisvajotų, kad čia rojus, ir visi ten gauna milijonus.. Tiesiog iš jų pusės irgi reiktų kažkokį švietimą padaryt, atvy-kusiems, tarkim, kad, pažiūrėkit, kad Lietuvoj irgi... žmonės dar baisiau gyvena negu jūs. (1–2)

Nu, pavyzdžiui, ten apie Angliją tai aš nekalbu. Kai ten buvo pribėgę iš tų Balkanų, tai oioioi kokios galimybės – ir butai, kambariai, darbas, viskas... Nu gyvenk ir ženk, atsiprašant. Nu tai tu ir stenkis... (1-1)

Ne ne, čia priklauso nuo valstybės. Žiūrint, į kokią valstybę važiuoji, į Vietnamą, ten, kur šaudo, nieks nenori... (1-4)

O tai palauk, ten yra pabėgėlių? Kas nors bėga į Vietnamą? Aš tai manau, kad bėga iš Vietnamo. (1-1)

Tai va, tame ir yra reikalas, kad priklauso, nuo kurios valstybės. (1-4)

Tai jie atvykę į kitą valstybę reikalauja ir kelia sąlygas. Jų netenkina, sakykim, tos sąlygos. Va čia yra minusas. (1-1)

Čia pas mus gali kelti kiek nori, nieks nežiūri (1-2).

Nu tai va, aišku, buvo įvairių nuomonių. Nu ir kitą metodą turėjom, būtent dialogas... ne dialogas, pas mus buvo diskusija. Tradicinė ir netradicinė šeima. Nu čia tai jau buvo karšta. (1-1)... Čia mes iš karto bandėm prieiti nuo lietuviško įstatymo, ten kur yra, buvo iškeltas tas klausimas dėl tos šeimos, kur, jeigu viena mama augina vaiką, tai čia yra ne šeima. O paskui palaipsniui dar, va, žiūri, kad vat ir tarp tų šeimų, sakykim, netradicinių, yra... tai, va, tarkim, jeigu augina vienas tėtis, ar viena mama, ji nesiskaito pilna šeima, ir jinai yra ne šeima, ir tų nuolaidų tų visų, socialinių paramų, privilegijų ji negauna. Nes jinai yra nepilna šeima. O pilna šeima turi būti.. (1-1)

Ir ką mokiniai? Jie palaiko tokį?

Nepalaiko, ne. Labai priešinosi iš tikrųjų, nu ir, aišku, va, ta netradicinė, tai, va, būtent, gėjų šeimos, tai jų požiūris čia iš tiesų ... gal mes esam iš tiesų daugiau provincija, tai čia jau buvo oi... karšta... Čia iš tiesų buvo sunku įtikinti, kad noras yra žmonių, gyvent, ir panašiai... Kurt tokias šeimas, tai jie – kategoriškai ne, kad tai negali būti šeima, kad jie... Nu tai jie, sakau, pasiskirsto vaidmenim, ir taip toliau, tai va čia mamos vaidmuo, čia tėčio vaidmuo. Koks skirtumas tada? (1-1)

Nu arba dvi mamos, du tėčiai...

Arba kad jie gali turėti vaikų. O paskui dar perėjom prie tų, va, gėjų parodų, iš tikrųjų, nu ta prasme, kad jie labai daug nori dėmesio ir per daug reikalauja. Tai jeigu tu toks esi, tai toks ir būk. Kodėl tu nori būti išskirtinis? Kodėl tu pats save reklamuoji? (1-1)

Hm. Va tas tai yra (1-2)

Nu kodėl mes neinam, normalūs? Nu pasiimkim plakatus. AŠ HETERO-SEKSUALUS. PALAIKYKITE MANE. Nu tai kodėl neinam? Kodėl? Nu va tas toks. Ir vaikai iš karto vat

netgi nukrypsta į tokį... Ir vėl bandai juos nusodinti, nuraminti, vėl gi kategorijos... „Na, aš galvoju taip...“ Aš sakau, tu jau savo pasakei, dabar duosim pasisakyti kitam, nu, vat, bandai padaryti tą tvarką, bet diskusijos tai čia buvo karštos, virė, nu žodžiu... O kitas tai iš viso: o siaube, aš visus juos išdaužyčiau, užmuščiau, ten, iškarčiau :DDD, ir taip toliau... (1-1)“

Kalbant apie šiuos nelabai patogius klausimus, kur mokytoja bandė nusakyti mokinių reakcijas, svarstymus, kad ir kokie jie klišiniai, sunku suprasti, kur šios mokytojos pažiūros šiuo klausimu? Labai panašu, kad čia prisidengiama, kaip kad matėm ir B mokykloje, vaikų nuomonėmis, su jomis pernelyg susitapatinama, ir kyla klausimas, ar per pamokas buvo stengiamasi tik „tvarką palaikyti“, kai užvirė esą „karšta diskusija“, ar iš tiesų buvo stengiamasi diskutuoti? Kadangi mokytoja, kaip galima buvo pastebėti, nepateikia nieko, kas būtų panašu į kokią nors konkretnę poziciją visais tais klausimais, kuriuos ji kelia, ar kad bent jau būtų kažkas, kas rodytų norą gauti atsakymą į tuos klausimus, kyla įtarimas, ar šie klausimai kartais nebus retoriniai, slepiantys visokio pobūdžio ksenofobiją? Jeigu taip, tai šiuo konkrečiu atveju susiduriame su retorine priemone, kai mokytojas, vietoj to, kad atliktų pedagogo vaidmenį, užsideda mokinių neišmanymo kaukę, kuria slepiamas nuosavas neišmanymas ir nesugebėjimas įveikti ksenofobijos

Toliau kalba vėl buvo labiau dalykinė apie praktišką Projekto vykdymą, kuri vėl palengva peraugo į nepatogių klausimų svarstymą, ir šį kartą vėl buvo keliami klausimai, kurie rodytų, kad, gal kaip ir A mokykloje, šioms mokytojoms (kaip, matyt, ir bendrai Lietuvoje) kai kurioms temoms tikrai reikia daugiau konkretesnės informacijos, kur būtų atsakyta į tuos nuolat keliamus klausimus, arba bent jau nurodytos gairės, kurios leistų susidaryti nuomonę, adekvatesnę realybei. Nebent ir čia klausimai buvo tik dėl pačių klausimų, iš anksto žinant „reikiamą“ atsakymą, kurio keisti paprasčiausiai nesinori.

„O jūs kokius inovatyvius metodus taikėt?“

Mano metodai buvo – „Mes esame pasaulis“, Daina apie meilę ir žaidimas „Nematau“. Gana tie trys visi buvo naudingi ir įdomūs. Mes esame pasaulis – čia pritaikėme Maiklo Džeksono dainą Juoda ir Balta, apie ką dainuojama yra. Ir paskui pakalbėjome apie UNICEF organizaciją. Man pačiai buvo gana įdomu plačiau sužinoti apie šią organizaciją, sužinoti, kokia ta emblemą, su vaikais padiskutuot, paklausti klausimų, iš tikrųjų, rasių atžvilgiu, ta prasme, kad tarp mūsų yra ne tiktai sveikų žmonių ir nesveikų, kad reikia tą irgi toleruoti. Toliau, Daina apie meilę mes paėmėm – palietėm tokias temas, kokios yra vertybės daugelyje valstybių. Bet čia labiau akcentavome, kad meilė visose

valstybėse yra gana svarbi tema, meilė ne tiktai priešingos lyties žmogui, bet ir viens kitam, meilė kaip pakantumas. Ir klausėme įvairių tautybių dainų. O žaidimu „Nema-tau“ mes pabandėm įsijausti į neigalio žmogaus vaidmenį. Užrišom vienam mokiniui akis, ir jisai turėjo draugo padedamas, jo nusakomas, eiti tai į vieną pusę, tai į kitą, ir pasakyti, kaip jis jautėsi. Ar jisai pasitikėjo tuo draugu? Ar galėjo jis pilnai, laisvai situ-acijoje orientuotis? Draugo padedamas. Tai tiek. (1-2) (...)

Ne, tai mes visą tą medžiagą ir gavom seminaruose, kur kūrėm tuos metodus, ir būtent mes tai ir žiūrėjom, kokiai temai jie būtų tinkami pritaikyti. Tai vat ir buvo paimtos tos temos. Kada, pavyzdžiui, dvyliktoį klasę apie šeimą yra kalbama, iš tikrųjų, ir geogra-fijų, ir pabėgėliai... nu va, visa tai yra... (1-1)

Buvo pas mus „Kalbų įvairovė“. Tema yra. Nu tai va, labai puikiai tiko ta „Dana apie meilę“, kad įvairiom kalbom tas pats žodis skamba visai kitaip. (1-2)

O buvo, kas nepasiteisino?

Mes tikriausiai pasirinkom jau tokius metodus, kurie, jau galvojom, kad turėtų pasitei-sinti. Bent man, nežinau, šitie pasiteisino metodai. (1-2)

Aš negaliu pasakyti to rezultato, kad jis būtų buvęs geras. Šiaip tai viskas pasiteisino. Visai yra tinkamai integruota, įtraukta, aišku, į tuos dėstomus dalykus, nors nežinau matematikai kaip jie ten darė...(1-1)

... tas pats (1-4)

... bet kad rezultatas būtų tinkamas ir geras, tai sakau, vat... čia daugiau, vat, iš ti-krųjų... man atrodo, gal labiau, iš tikrųjų... aišku, reikia įtraukt, reikia integruot, reikia kažkiek tai... bet gal mes per daug skiriam dėmesio, kadangi čia mums jau buvo ta atsakomybė tokia primesta, tai vat mes turėjom tą padaryt. Bet šiaip, aš galvoju, kad čia gal daugiau klasių valandėlių, doriniam ugdymui... (1-1)“

Pastaroji pastaba rodytų, kad mokytojos, nors ir bandė vykdyti Projektą, bet vykdė jį, dėl priimtoms „atsakomybės“, ir kitoks dalykų matymas dar netapo kasdienybe. Per klases valandėles ir dorinį ugdymą su mokiniais aiškintis įvairias temas taip pat gali būti išeitis, kai formalus ugdymo programos nėra pakoreguotos taip, kad neskiepytų, pvz., seksiz-mo ir įvairaus pobūdžio ksenofobijos, bet šiuo atveju kalbama apie privilegijuotus moky-tojus, kuriems buvo suteikta galimybė tapti progresyviais, ir jau šiandien pradėti daugelį dalykų formalus ugdymo programoje palengva koreguoti, suteikiant ir mokiniams dau-giau galimybių pasaulyje, kuriame ženkliai sumažėtų represyvaus mąstymo ir praktikų.

Kai kurios kitos mokytojos lyg ir ketina, nepaisant to, kad Projektas bus pasibaigęs, ir toliau naudotis bent jau sukurtais inovatyviais metodais. Reik tikėtis, kad ir bent

kai kurios temos bus ir toliau analizuojamos, pristatomos, neskiepijant mokiniams represyvosios sąmonės.

„O paskui ar galėsite ką nors, nu, neprivalomai, pasinaudoti tuo ir toliau savo darbe? Ar bus kas nors naudinga?“

Pavyzdžiui, aš jau planuoju. Rugsėjo mėnesį kaip tik su dvyliktokais pradėsim kartoji-mą temos „Duomenų rinkimas, tvarkymas“. Pas mus buvo tokia tema, buvo ten toks metodas, nu, kaip surinkti duomenis... tai vat aš ir galvoju užduoti tokį metodą, tam reikės surinkti daug informacijos apie – kiek išvyksta žmonių, kiek parvyksta per metus, tarkim, į užsienį, ta prasme, kas išvyksta gyventi, kas laikinai, ir t.t.. Nu įdomi tema. Irgi su migracija susiję. (1-4)

Tai geografijos mes visur, visur susiduriame. Nu ir iš tikrųjų gali atrasti ir įtraukti. Nes tai yra ir kultūros svetimos, ir yra ir religijos svetimos, ir tradicijos, ir papročiai, ir kiekvie-nas regionas vis kitoks, visada... ir ta migracija, ir kokie atvykėliai, ir kokie išvykėliai, ir kokios priežastys juos įtakoja, ir kokie stereotipai. Viskas įeina. (1-1)

Anglų kalboj irgi tas pats. (1-2)

Žodžiu, tai naudinga visuose dalykuose (1-1)

Netgi gal iš tikrųjų ir pamokos tos pasidaro įdomesnės šiek tiek. (1-4)

Kiek mes esam užsiciklinę prie tų dalykinių dalykų, kad, ten, gramatika, skaitymas... o čia tokia ... (1-2)

Apie tuos duomenis tai tu pats galvoji: ką vaikams užduot, ką jis turės surinkt? O čia, va, dabar tokia gera idėja iš tikrųjų. Bent jau man (1-4)

Labai pajvairina... Ir man yra įdomu, iš tikrųjų. (1-1)

O mokiniams kas buvo įdomiausia?

Kas pamokose įdomiausia? (1-4)

Įdomiausia tai nieko ir nebuvo, kadangi čia tuos metodus taikėm. Pavyzdžiui, kur man reikėjo tuos metodus taikyti, kurie man buvo priskirti, tai jie yra dažnai naudojami, ir, pavyzdžiui, tos pačios skaidrės. Tik tiek, kad jos, galbūt, turėjo būtent akcentuot tą to-leranciją daugiau ir pereit prie tų diskusijų. Tai vat tas toks ir būtų, sakykim, patyrimas. O diskusija – tai diskusija. Tai čia priklauso nuo klasės. Vienas daugiau, kitas mažiau įdomu... (1-1).

Mano tai, pavyzdžiui, pamokose, įdomu buvo tai, kad mokytojas per pamoką paleisdavo įrašą. Tai ne tiktai įrašą, bet ir darbai – va, klipą, kad galėdavo gyvai matyti, irgi... vat čia... toks įdomesnis vaikams momentas... (1-2)“

„Ir dabar paskutinis klausimas visoms: kaip vertinate aktualumą šitokio ugdymo?

Nu tai čia laba svarbus. Čia iš tikrųjų yra labai svarbus dalykas, ir būtent tą dalyką mes ir turime akcentuoti nuo mažumės vaikams. Kad jie anksčiau subręstų, suvoktų ir patirtų tą dalyką, ir iš tikrųjų būtų švelnesni ir supratingesni kitų žmonių atžvilgiu (1-1)

O lietuviams tai ypatingai tos tolerancijos trūksta... (1-2)

Smarkiai trūksta (1-1)

Trūksta, labai (1-2)

O jeigu mes akcentuosim, trauksim į tą ugdymo procesą, aš manau, kad tas rezultatas iš tikrųjų bus geresnis. (1-1)

O jūsų pačių tolerancija pasikeitė?

Mano šiek tiek taip (3-1)

Aš ir vėlgi... Aš etikos specialistė. Aš etiką baigiau, aš su tais dalykais perėjus, susidūrus, tai aš... man ten iš tikrųjų to kažko naujo labai ir nebuvo. O kad kažkas pasikeistų nuo to?... Ne, aš visada buvau taiki, tikrai turiu savo nuomonę, ir gali kalbėt, daryt kas ką nori, o mano nuomonės, turbūt, nepakreips į savo pusę. (1-1)

Aš tai buvau kiek konservatyvesnė – tik taip, o kitaip negali būt. Bet dabar jau ne... Pervertė susimąstyt... Viskas gal ir kitaip... Nu, pavyzdžiui, kas liečia šeimas va tas tokias. Anksčiau tik viena nuomonė buvo, kad nesąmonė, negali... (1-2)

Man irgi netrukdo, jeigu žmonės taip nori... man tai būtų įdomu netgi statistiką išgirsti, ot būtent šitų šeimų, netradicinių, sakykim, vat, du gėjai augina vieną vaiką. Nu jie nori įsivaikint, nori turėt tą vaiką, sakykim. Nu labai įdomu, iš tikrųjų, koks tas vaikas užaugęs būtų? (1-1)

Va tas įdomu būtų (1-2)

Va tą pažiūrėt. Ar jis tą pakraipą, va... Nu... Ar yra įrodyta, kad... ?(1-1)

Ar pagal pavyzdį... (1-2)

Taip... ar pagal pavyzdį, ar jis toks gimsta? (1-1)

Nes jeigu tai yra pagal pavyzdį, tai tikrai, negali jie vaikintis (1-4)

Nežinau, man tie gėjai visai netrukdo, jie tikrai būna labai malonūs ir draugiški, reiškia, kitų žmonių atžvilgiu... (3-1)

O nekirba viduje mintis, kad nors ir taip, bet gal geriau nebūtų tokių žmonių per daug? (1-1)

Ne, ne... (3-1)

Man tai kažkaip... kirba (juokiasi) (1-1)

Yra baimė dėl savęs, dėl savo aplinkos, vat, kad kažkas pasikeis (1-2)

Etikoj, – aš, vat, visada atsiminsiu, mes esame turėję tokią temą su vyresnėm klasėm – vat, tu įsivaizduok, tu sukūrei šeimą, tu turi vaikų, tu turi vyrą, tas vyras tavimi rūpinasi, ir tu sužinai po kažkiek tai metų, kad jis yra gėjus. Tavo reakcija – kaip tu reaguoji? Ką tu darai? Kaip jums patinka tokia situacija? Tu jautiesi išduotas, apgautas? Tu nežinojai? Tu galvoji, jis per prievartą su manimi mylėjosi tiek metų? Aš jam pagimdžiau vaikus. Nu čia dar baisiau. Čia dar baisiau. (1-1)

Taip... Tai taip ir būna, kai žmogus...

Slepiasi. Nes žinodamas visuomenės nuomonę jis turi slėptis... (1-1)“

Pokalbio pabaiga vėl mokyklos bendruomenės atstovus nuvedė prie to paties klausimo, kuriuo išryškėjo kai kurios tendencijos. Pirmiausia, kad labiausiai iš jų įsisavino Projekto seminarų turinį mamų / tėvų atstovė, kuri teigia, kad požiūriai į kai kuriuos dalykus iš tiesų pasikeitė, ir svarstoma „opia“ tema nekelia klausimų, kurie būtų naudojami kaip nepakantumo šydas. (1– 2) atveju anksčiau pokalbyje išryškėjusios po klausimais, į kuriuos lyg ir neieškoma atsakymų, slepiamos ksenofobijos, pasirodo tikros, egzistavusios iki Projekto. Gal tada tik nebuvo slepiamos. Bet kartais atsitinka, kad nori nenori, bet į keliamus klausimus atsakymas randamas.

POKALBIS SU MOKINIAIS

Pokalbis su mokiniais parodė, kad šioje mokykloje, kaip ir visoje eilėje kitų, vykdomas ne vienas projektas. Pokalbis įvyko trumpas, bet patvirtinantis tai, ką kalbėjo mokytojos ir mama. O mokinių nekalbumas gali taip pat kaip ir B ir C mokyklų atveju rodyti egzistuojančias neįsisąmonintas vidines nepakantumo problemas, apie kurias nenorima kalbėti. Bet tai tik prielaida.

Tai pradžioj – ar žinot iš vis, kad vyko projektas?

Tai daug projektų vyko...

O kokie?

Visokie „piliečių žadintuvai“...

Ne, čia vyko tarpkultūrinio ugdymo projektas, ir apie jį šiandien kalbėsi... Vyko, žinai tokį?

Taip, taip...

Tai ką prisimenate iš to projekto? Kokie įspūdžiai buvo? Mokytojai supažindino? Ką ką kalbėjo?

Ką ką kalbėjo...

Ką kalbėjo? Apskritai, jūs pajutot, kad čia kažkas vyksta? Apie kultūrinius skirtumus kokius?

Nu kalbėjom... Kalbėjom per pamokas apie religijas įvairias.... apie kalbas...

Apie mažumas...

Kalbėjom...

O kokiose pamokose buvo, ar prisimenat?

Psichologiją, etiką, anglų kalbą (keli viens per kitą)

O kokia forma buvo?

Klausėmės skirtingų kalbų dainų apie meilę, ir tas jausmas vis tiek toks pats, kad ir kokia kalba jis būtų pasakytas. Ir kad ir tikėjimas kitas, vis viena tuos dalykus suprantam vienodai.

Hm... Kas dar? Kokia dar pamoka?

Etika. Per etiką tai labai daug... Beveik per kiekvieną pamoką kalbam. Ir pasakojam, ir skaidres būna paruošę. Ir šiaip bendraujam.

Ir per psichologiją?

Ir per psichologiją panašiai. O per etiką pasiimam kokių nors temų ir diskutuojam.

Ta prasme, iš kokių nors religijų?

Aha, buvo... Ir per geografiją dar apie religijas kalbėjom.

Per kokias dar pamokas buvo?

Per biologiją... bet nežinau, ar pagal projektą.

Per dailelę dėtė religinę simboliką.

Gera... o metodai, kuriuos mokytojai naudojo? Tai, kaip minėjot, diskusijos buvo?

Taip

Kas dar?

Plakatai (keli)

POKALBIS SU NVO ATSTOVE

Pokalbis su NVO atstove parodė, kad tikrai seminarai pasiekė tikslą ten, kur buvo atvirumas ir pasiruošimas iššūkiams bei suinteresuotumas. Medžiaga buvo puikiai įsisavinta ir taikoma visuomeninėje bei pedagoginėje veikloje. Ir vienas iš nedaugelio atvejų, kai buvo atkreiptas dėmesys ir į lyčių stereotipų klibinimą.

Kas buvo naudinga tuose seminaruose?

Oj... kas buvo naudinga? Nu viskas buvo naudinga. Vienu žodžiu – labai lektoriai patiko, buvo įdomios paskaitos, netradicinės buvo paskaitos. Tokių, sakysime, seminaruose ne labai girdėsi, paprastuose, po to naudinga buvo, kad mes kūrėme aktyviuosius mokymo metodus, kuriuos galima buvo pritaikyti ir darbe.

O ką jūs mokote mokykloje?

Aš esu pradinių klasių mokytoja, mokau ir anglų kalbą pradinėse klasėse.

O kokius metodus sukūrėte, arba pasinaudojote pamokose?

Kokiomis pamokose pasinaudojau? Tai dabar taip, mano dabar yra tik antrokai, ir mums kas svarbiausia? Yra žaidimai... Toliau... – „smegenų audra“... Nu, mano klasėje yra berniukas, kuris yra tamsiaodis, tai mes turime daug dirbti su klase. Tai va taip...

O gal ko nors pritrūko seminaruose? Ko nors pasigedote?

Tai kad ne, viskas buvo gerai. Man bendrai, man tikrai patiko... Šaunūs ir tie seminarai, ir dėstytojai tokie – ir apsiskaitymas neišpasakytas, išprusimas... nežinau, aš tai patenkinta.

O jūs savo mokiniams aiškinate, kas yra kultūra, remiantis, tarkim, seminaro metu gautomis idėjomis?

Taip, pavyzdžiui, sakykime, kad nebūtų tų tokių, na, kaip sakyti – „berniukai-mergaitės“, ane? Tai vat, ką, būdavo, darydavau anksčiau, tokį labai paprastą pavyzdį – berniukai turi mėlynus dėklus, o mergaitės, tarkim, raudonus, darbams susidėti. Iš to seminaro jau taip nebedarau. Tokie dėklai, kad nebūtų jokių „berniukai-mergaitės“.

O norėtumėte ką nors tęsti savo veikloje, iš to, ką per tuos seminarus, ar kai kūrėte tuos metodus inovatyvius?

Kiek aš žinau, tai čia yra daugiau nuo penktų klasių, tai mums jau tokie metodai, kurie yra sudėtingesni, nelabai tinka, o tokie paprasčiausi, tai tinka ir mums. Ir šiais metais tai jau tikrai neturiu galimybės parodyti tą diskelį, kur gavau, apie kalbas, o jau kitais metais, tai jau jau..., pradžioje mokslo metų tai jau būtinai parodysiu, apie

tokį gražų bendravimą, kodėl reikia mokytis kalbų. Ir kolegėms, va, savo perteikiau patirtį, seminarą vedžiau, ten, naudotus žaidimus, kur mokėmės, naudojau per patį tą seminarą.

O vedėte „reflektvųjų dienoraštį“?

Taip.

Ar jisai pravertė kiek nors?

Nu pravertė, kodėl gi? Pavyzdžiui, sakykime, kai mes kalbėjomės su kolegėmis, kas yra tikras lietuvis, tai irgi, ten, aš atsimenu, „kabliuką“ turėjau, kad niekas negali pasakyti, kas yra lietuvis, netgi Rusijoje, kad žmonės nebekalba lietuviškai, bet tai nėra pagrindinis rodiklis, kad jis nebėra lietuvis. Nu nežinau, ką atsakyti...

Aha... Ar atsiskleidė kokios nors naujos perspektyvos, susipažinus kad ir su tokia kitokia kultūros samprata?

Taip, be abejo, be abejo.

O savos kultūros supratimą kaip nors pakeitė? Save priskyrėte, pavyzdžiui, prie kokios nors kultūros, kur anksčiau apie tai net negalvodavot, kad tai kultūrai priklausote?

Šiaip tai, žinokite iš esmės esu labai tolerantiškas žmogus, ir neturiu jokių nusistatymų nei prieš nieką, nei už ką, nei prieš ką. Su visais taikiai bendrauju...

Mano klausimas buvo, ar jūs save kokiai nors kitai kultūrai priskyrėte, apie ką anksčiau nepriskirdavote?

Pavyzdžiui?

Tai va aš jūsų ir klausiu... Nes, kiek aš sužinojau, tuose seminaruose buvo pristatoma tokia kultūros samprata, gerokai platesnė...

Taip taip, gerokai platesnė. Pagal amžiaus grupes, pagal... pagal religiją, pagal socialinę padėtį, pagal amžių, pagal seksualinę orientaciją, įgalumas, neįgalumas, išsilavinimas...

Taip... Tai jūs nepagalvojote, kad gal kokiai nors kultūrinei grupei priklausote, kur anksčiau nesusimąstydavote?

Nu kad ne.

O kokias to tarpkultūrinio ugdymo temas integravote į savo pamokas?

Temas? Hm... Nu kokias temas?... „Kitoks – nereiškia blogas“, pavyzdžiui, turėjom tokį pokalbį...

O buvo kas nors, kas nepasiteisino, tarkim? Bandėte taikyti, ir kažkaip tai nepasiteisino.

Žinot, aš atvirai pasakysiu, kad aš mažai ką ir taikiau, nes esu pradinių klasių mokytoja. Bet aš dabar visai neseniai žiūrėjau, mūsų kolegė, kuri irgi buvo šituose seminaruose, aš varčiau pamokų aprašus, kur jinai pravedus yra, tai man padarė didžiulį įspūdį...

Ir gal ką nors panaudosite savo veikloje?

Tai be abejo, be abejo, žinoma.

O negalėtumėte kaip nors konkretizuoti, ką?

Iš tų metodų, ar kaip?

Taip, taip...

Nu nežinau, žinokit... Kad dabar kažkaip... Dar neplanuoju kitiems metams, beveik atostogauju. Nu nežinau, žinokit. Tikrai ką nors panaudosiu, nes turiu ir labai gerus užrašus, ir medžiagos yra...

O gal galėtumėt pasakyti, sakėt, kad nedaug panaudojot, bet gal galėtumėt nuspėti, kas mokiniams galėtų būti įdomiausia, arba ko nelabai norėtų priimti? Ką sunkiau priimtum? Kokias temas?

Nu nežinau. Maži vaikai – jie priima viską, ką sako mokytojas. Gal tikrai... apie tą seksualinę orientaciją yra dar per maži kažkaip... tokio priimtumo gal... ir priimtina, bet gal sunku būtų suvokti. Bet, pavyzdžiui, yra tokių, išskyla problemų, su prasivardžiovimu, kai pasako kokį nors žodį įžeidžiantį, ir mėginame išsiaiškinti, kas tai yra, ir, kad, na, visokių žmonių yra pasaulyje, ir visus reikia gerbti.

Kaip jūs manote, kas būtų aktualu kitoms mokykloms? Ar siūlytumėte tokius seminarus, kad tokiuose dalyvautų kitų mokyklų mokytojai, gal ne tiktai mokytojai?

Taip, taip, ne tiktai mokytojai, būtų gerai, kad ir vyresnių klasių vaikai, pagal galimybes, irgi kad jiems būtų tokie kaip ir mokymai.

Ir kaip jūs manote, ar reikėtų kažką keisti oficialiose vaikų ugdymo programose?

Dabartinėse?

Taip.

Na, tai nežinau. Atrodo, kad reikėtų daugiau tos tokios, kad vaikai būtų kuo visapusiškiau išsilavinę, kad ne tiktai dalykine prasme, bet ir visuomenine, kultūrine.

POKALBIS SU MOKYTOJAIŠ

Šis pokalbis labai fragmentiškas, daugeliu klausimų mokytojos kalbėjo, sakydamos mintį, ir nepasakydamos iki galo, daug kur mintį tiesiog tenka užbaigti pačiam klausytojui (ar, šiuo atveju, skaitytojui). Tačiau bendrą vaizdą galima susidaryti. O tas vaizdas toks, kad, nepaisant viso šios mokyklos mokytojų geranoriškumo, joms daug dalykų, apie ką buvo kalbama seminaruose, ypač pirmajame, taip ir liko didelė paslaptis, kaip tebėra paslaptis net ir toks dalykas kaip „tautiškumas“. Ir mokytojos prisipažino, kad kai kurių žodžių teoriniame seminare nesuprato, ir, atitinkamai, nelabai suprato, ko iš jų norima. Matyt, tęsiant toliau šio Projekto užmojį, reiktų išsamesnių sąvokų aiškinimo metodinių priemonių. Etikos mokytoja, kaip, matėme ir D mokykloje, šiek tiek painioja etiką su tikyba. Pagrindinis iššūkis šioms mokytojoms, skirtingai nuo visų kitų, buvo ne seminaro oficialioji programa, ne turinys, ne lektoriai, ne kitų dalyvių nepakantumo proveržiai, bet kai kurių mokytojų seksistiniai priekabavimai, ką (sąmoningai ar nesąmoningai) kitų mokyklų atstovai nutylėjo. Grįžtant prie turinio, negalima sakyti, kad visai niekas nebuvo suprata. Galima pastebėti tikrai palaikytiną kai kurių mokytojų bandymą kelti klausimus, reflektuoti savo pačių ar mokinių toleranciją, kuria, kaip buvo kalbama, daug kas gali girtis, kol konkrečiai nesusiduria. Iš įdomesnių mokytojų pasvarstymų buvo pasvarstymas apie posakių, kurie, nors ir yra kažką užgaunantys, bet vartojami, pateisinant tų, kad nebuvo blogos intencijos. Gal tas įsitikinimas (kuris buvo geriausiai matomas per krepšinio sirgalio skandalo Londono olimpiados metu receptiją Lietuvos žiniasklaidoje), kad išraiška pati savaime yra nekalta, jei nebuvo specialios intencijos kažką įžeisti. Net jei niekas tos intencijos nustatyti dabar negali. Ir tokiais atvejais sau ar kitiems, kurių pusę imamasi ginti, pritaikoma nekaltumo prezumpcija, kad ir kas būtų daroma kitų, kitokių atžvilgiu, kad ir kokie įžeidžiantys žodžiai ar gestai būtų naudojami. Visada randamas tas pa(s)iteisinimas. Kažkas tokiu atveju ne taip su hermeneutika. Gal reiktų pasiūlyti įvesti mokyklose privalomą hermeneutiką? Nes, kita vertus, lygiai taip pat nesugebama adekvačiai vertinti KITŲ rodomų ženklų, kad ir PRIDE paradų ar eisenų, atvirai seksistinių reklamų...

Kadangi didelė dalis šio pokalbio buvo su iki galo nepasakytais sakiniiais, jų nuotrupomis, kai kurias dalis pateiksiu tik apibendrinančiais mintį, kurių lyg buvo norėta pasakyti, sakiniiais.

Pokalbio pradžioje sakoma, kad seminarai buvo naudingi dėl pateiktos medžiagos pamąstymams, dėl daugelio dalykų kitokio vertinimo.

„Dar iš matematikų girdėjau, kad dar, va, nu kaip teigiamą dalyką vertino, kad jie paskui taip bendravo tam ratelyje savo, ir ten, pavyzdžiui, mūsų mokytoja, kuri siūlė tą pamoką, tai ten, kad kitos išbandė visos, irgi, nu kažkaip, va, užsikabino už kai kurių dalykų. (1-2)

O jūs?

Aš nebuvau tame antrame seminare, tikrai pirmame buvau seminare... (3-1)

... kaip skautų atstovė... (1-2)

... tai man įdomu buvo, iš tikrųjų, tikrai, klausytis, savo daug ko nežinojau, sakykim, tikrai, ten ir istorinių žinių buvo... (3-1)

O kas buvo iššūkis tuose seminaruose?... Na, ta prasme, ką nors gal buvo sunku priimti, bet paskui pavyko įveikti tai savyje?

Tokių kažkokių, sakau, mum baisių nebuvo. Kitiems labai sunku buvo priimti, kad... (1-3)

... jo, visiškai nepriimtina... (1-2)

... bet mes kai buvom toje grupėje, tai, žinokit, ten beveik iki... iki... susimu... susidūrimų buvo. Tokių vyrų agresyvių buvo. Moterys gal kažkaip jau... Aš sakau, kokie iššūkiai... Tai vien tuos vyrus mum išvertė tenais, tokius agresyvius, buvo iššūkis, žinokit. Ten buvo lektoriai, tai nenorėjo išeiti, tai, suprantat, jau vien šalia tokių žmonių būtų, jau iššūkis yra. Ir ten jau net ir priekabavimą jautėm, tai ką jau ten, žinot... Tai mum buvo iššūkis... (juokiasi) (1-3)

Mes tai, pavyzdžiui, truputėlį, kaip dorinio ugdymo, tai viskas ten gerai, tvarkoj, ten tų metodų, bet, aišku, užstrigo tas dalykas, kaip homoseksualizmas, todėl, kad, sakykim, – čia jau nori, ar nenori, tai kitaip neišeina, bet, nu, paprasčiausiai priėmėm tą, kaip pasakyti, – žiūri į žmogų visada, kaip, su pagarba, o į patį šitą faktą kaip į nuodėmę, ir viskas. Bet į kiekvieną žmogų su pagarba. Su pagarba ir meile, kaip... kaip ir Dievas žiūri į žmogų su pagarba ir meile. Bet į šitą faktą kaip į nuodėmę. Nu, tai, vat ten buvo tokios diskusijos iškilę, ir diskutavom. Bet apie tai, kad apskritai Lietuvoje tolerantiška visuomenė, ir visiems yra, tai mes bent jau šitą sprendimą tikrai priėmėm. Kad pas mus tikrai žmonės gana tolerantiški, vis viena, nu... (1-2)

Nu pas mus tai, pamenu, kad sakė PAKANKAMAI tolerantiški (1-3)

Pakankamai, nu bet... (1-2)

... bet kad taip jau TOLERANTIŠKI, tai... nnebuvo tokio... (1-1)

Man tai, sakau, kad kažkokių labai išskirtinių būtų... kad jau ten labai reikėtų su savim padirbėt...(1-3)

...tai, nu, kad, pavyzdžiui, vaikams, kai dėstai, kad jų emocijos būtų kažkokios... niekada nematei tokio priešiško kažkokio tai labai... Nu aš kaip dorinio ugdymo, ir susiduriu su tuo tiesiogiai, dėstydamas, tai... devintoj (?), vienuoliktoj, dvyliktoj klasėj, tai... nu, kažkaip... tai nėra vaikai, kad labai būtų, kad priešiška labai... o kas liečia homoseksualizmą, tai jo, yra šito... (1-2)

...bet mes ir patys, pavyzdžiui, kai... (1-1)

... bet jie tokie – nu, kol mūsų neliečia, mes irgi, taip, nieko prieš... kas liečia... nu tai čia vaikų nuomonę aš jau dabar sakau, – kol mūsų neliečia, tol... (1-2)“

(1-2) mokytoja, kaip ir ankstesnių mokyklų kai kuriais atvejais, naudoja tą pačią prisidengimo mokinių nuomone priemonę, siekiant tiesiogiai neišsakyti savosios, nors ji anksčiau ir buvo minėta, dorinį ugdymą painiojant su religine nuostata. Paskutiniame sakinyje per tą aptrupėjimą išryškėja savęs sutapatinimas su mokiniais šiuo klausimu, kur dingsta pedagoginė distancija.

„... vat, būtent, kol mūsų ... mes atrodo tolerantiški, kol šalia to nėra, bet kai atsiranda šalia, vat TAS, tai tada mes ir... Ot, kaip pas mus ?-ėj čigonų, ane, daug yra?... mes, atrodo, jiems tolerantiški, bet tikrai nenorime, kad mūsų gatvėje gyventų... Kaip pasakom „nu tolerantiški, tegul, bet...“, bet taip reiškia, kad kai šalia atsiranda... tai ir vaikai taip atrodo per pamokas... (1-3)

... net klasėj juk nieks nenori tų čigonų... mano klasėj nenori... (1-2)

...užtai ir ta tolerancija, kol nėra, tol mes tolerantiški :D reiškia. Bet suprantame, kad vaikam reiks gyventi tokiam pasaulyje, kur nebūtinai čia, reiks išvažiuoti ir toliau, ir... ir... Nes jie labai mėgsta, pavyzdžiui, ot, ten „nigeris“, ten, tikrai vat tokius žodžius naudot, net iš spaudos, tikriausiai, iš visur... ir labai neetiškai galvoja...(3-1)

... nu bet nepiktybiškai (1-2)

... nu gal nepiktybiškai... bet mes, pavyzdžiui, kai turime pamokų daug, ir tikrai, aš pasakius, kad nedirjtų taip sakyti, tai jie tikrai sako specialiai, ir tokiu kontekstu, nes, pavyzdžiui, yra ir „Kultūros“, tenais, ir taip ... tai jie LABAI mėgsta, ir žino, kad TIKRAI NEGALIMA, nes pasakytas, kad taip nesakytų... (3-1)

O man apskritai atrodo, kad jeigu sako tas „nigeris“ tikrai nieko blogo negalvodami, ar ne?... (1-2)

Bet negali sakyti... (1-3)

... atsakingai dar nesugeba... (3-1)

... nes yra uždrausti (1-3)

... bet tikrai ne su kažkokia mintim, kad... (3-1)

...na, tai kai bus didesni tai?... (1-3)

...nu taip... gal nesakys... (3-1)

Tai vėlgi, ta tolerancija, kai čia jų nėra, tai mes dar taip susitvarkom, o kai būtų šalia, tai nežinom. (1-3)“

Šiame epizode atsiskleidė tas niuansas, apie kurį buvo užsiminta aukščiau, apie intencijas, kurios, kaip kam atrodo, gali pateisinti užgaulią išraišką.

Toliau pokalbyje buvo klausta, gal ko pasigedo per seminarus, kokių nors temų. Atsakymai buvo labai migloti ir rodė tik tai, kad visko buvo per akis. Tik tada viena iš mokytojų pasakė, kad tai, kas buvo aiškinama per seminarus, daug kuo skyrėsi nuo to, kas buvo prieš tai įsisavinta, ir kad daug kur tiesiog susidurta su nežinoma terminija:

„... ir tikrai... tokių naujų, nežinau, ta, va, būtent, visa šiuolaikinė pažiūra, ten.. tai mes lyg ir kitaip mokėmės, :D, tai suprantat, vis tiek mes savo darbą labiau dirbam ir taip, o, ten, vat, taip net akis atveria, kad pasaulis jau taip pasisuko kitu kampu, ir ... kaip taip žiūri... tai lyg ir visko ten mum užteko. (1-3)

Tai galima būtų sakyti, žodžiu, kad kitokia kultūros samprata gal?

Taip. Man tikrai buvo laba įdomu, kas buvo..., nors kai kurių žodžių net nesuprasdavai... (1-3)

... kai kurie tikrai nežinomi terminai... (1-4)

... nedirjti paklaust ką reiškia, tai klausi viena kitos... nu tikrai, žinokit, mes ne kokios ten... nu, žinot, ten, humanitarai gal dažniau susiduria, o mes turim savo terminus... ir taip net, kartais nejaukiai jausdavomės :D, kaip studentai, ar kaip mokiniai, kurie nežino... tai... bet šiaip tai... ir įdomu, irrrr... ir smagu buvo. Dirbt sunkiau, o paskaitose būt, tai žinokit, įdomu. (juokiasi) (1-3)

O jums kaip mamai?

Aš tai tiktai taip kaip tėvų atstovas važiauvau. Nežinau, nu... Naujos gal kažkokios buvo temos, irgi ten... Tas PATS požiūris į tuos tarpkultūrinius dalykus buvo naujas. (3-2)

O kokius paskui bandėte metodus taikyti savo pamokose?

Nu, tai, kaip ten ir ketinau, kaip, ten, pavyzdžiui, istorijos, kadangi mes jau kažkaip... buvusi devinta kasė, turėjau su pirma gimnazijos klase, tai mes, kai aptarinėjom pagal

temas, tai žiūrėjom, kur galima ką, nu, iš to kurso, tai kada kalbėjom apie pramonės revoliuciją, kada kalbėjom apie šitą, nu, ten socialines tas problemas, tai jie rašė petiją. (1-1)

Kokią petiją?

Nu, dėl... dėl... dėl... sąlygų darbo pagerinimo, nu, tiesiog administracijai, ten, valdžiai, ten...

Ai, tai reikėjo sugalvoti tą petiją?

Tai buvo metodas. Jie turėjo sugalvoti... Ir tai ne tai kad, prie šiuolaikinių dalykų, kompiuteriu, iš karto, bet patiem sugalvot... Vat tas vat... tai, žinokit, visai... pa...vyko jiems. Jie, jie suvokė tas... ir... terminus panaudojo, ir paskui paaiškino, kodėl, vat, taip, ir... kodėl jie dirba, ir kodėl kiti nedirba, vaikai... Tiesiog toks.. Nu, pavyko, žinokit. (1-1)

O dar gal kažkokių temų turėjote?

Kad pas mus klasės buvo septintos, aštuntos ir devintos, tai, pavyzdžiui, su septintokais mes... ééé... kaip tas metodas buvo, tai mes jį trupučiuką, nu, pakeitėm. Ta prasme... ééé, kad vaikai daugiau žinių turėtų, tai mes pasižiūrėjom tokias skaidres, vyresnių padarytas, pavyzdžiui, badas Afrikoj, ar socialinės problemos, – ten buvo kažkas panašaus, tai, va, mes pasižiūrėjom, ir paskui, é, jie tiesiog, – ir va, dabar mokėmės apie Amazoniją, tai jei bandė tiesiog pasižiūrėti – tas metodas vadinasi „Skirtingi akiniai“, – tai jie bandė pasižiūrėti, ką vietinis žmogus jaučia, ir, pavyzdžiui, koks Amerikos kapitalistas, kirsdamas pusiaujo mišką. Aiškinu vaikam, žinot kaip... nu bet mes va šitą bandėm. Paskui, vat, kaip sakiau, tie debatai su devintokais buvo, tai tikrai būtų dar debatavę ne vieną pamoką, nes pamoka buvo per trumpa, bet iš tikrųjų, žinokit... Apie ją jau sakiau – emigracija ir pabėgėliai, buvo, tai va tokia... jiems... gyvenimiška, jau labiau suprantama... Nors apie pabėgėlius jie... nu, ne visai... ta...ta... kažkaip... jiems... nelabai suprantama, kuo pabėgėlis nuo emigranto skiriasi. Bet tai mes prieš tai aiškinomės. Ir apie religijas šnekėjom, konferenciją darė, ir tokias... pranešimus – skaidres žiūrėjom, aptarėm pasaulio religijų įvairovę. Kiek ten per geografiją reikia, va, būtent, tas jau mokėmės, kadangi tos religijos jau kitokios, negu krikščionybė. Tai vat per šitą... Bet mes ir per kitas pamokas bandom, nebūtinai paskelbus... kad čia tas būtent metodas. Yra tema, pasižiūri, ir tikrai visad pakalbam vaikam, kad... Ypač po ŠITO tai, žinot, tikrai dar net ir labiau vaikam akcentuoją, nors visą laiką, ten, tuos dalykus, kad negalima, ten, tyčiotis, kad oda kitokia... tai mum irgi teigta... tai mes IR stengiamės vaikam tai sakyti. (1-3)

Aš tai tepinuką(?) naudoju, kur... gavom šitą, kur religijų medis, visas tas, vienuoliktokam pamokoj. (1-2)

O dailės tai piešė vaikai pagal tą, nu, gyvybės medį, religijos medį, tai aš dar ir dabar piešinių turiu. (3?)

O doriniam ugdymui tas labai tinka. Kai vienuoliktąją klasę buvo ten pamoka apie bu-dizmą, ten, musulmonus, nu.. apie įvairius tikėjimus, ten... (1-2)

Tai ir lygis skiriasi, aišku, kur vienuoliktokas, o kur septintokas. Nu bet aišku, jie bent jau susipažįsta, kad yra tokių žmonių, nes mes gi ir Lietuvoj galim, kad ir į Kauną nu-važiavus, ir křišnaistus pamatyti, ir... taip... Nu, vat, jie taip bandė... kaip jie supranta, ir mes ten aptarėm... aišku, jie ten ir pasišaipto, nu bet paskui aptariam, ir, atrodo, kad jau kitais metais jau geresnius tuos darbus padaro... (1-3)

Ta prasme, pasišaipto iš tų kitų religijų?

Taip. Nes yra „Pasaulio religijos“, ir ten, nu, žinot, jiems vien... kad... Islame, ten, sukritę visi... ir kad... arba Afrikos, ten, religijos... (1-3)

Tai mažiukai, tikriausiai, nes vyresni tai jie nesišaipto... (1-2)

... Nu gal, bet aš pagrinde, kadangi... man tos mažesnės klasės, tai aš su mažesniais... (1-3)

... Nu tai... paauglystė... jo... bet šiaip jau, vienuoliktokam, kai dėstau... tai nesišaipto jau jie... dideli jau ne... (1-2)

... septintokai aštuntokai – pats tas amžius, kai jiems dar... (1-3)

Jiems tai gal tik, ka pasakai „musulmonai“, tai jiems su tais radikaliais dalykais asocijuoja-si. Terorizmas iš karto, žinai... O kai jau paskui pasigilini truputėlį daugiau, į esmę tą, ten, tikėjimo, tai nieko jau paskui, normaliai... (1-2)

O gal pastebėjote, ar buvo kažkokie stereotipai, kurie keitėsi?

Jie gal ir keičiasi, bet ne taip greitai, suprantat. Čia ne vienos dienos darbas. Bet jie, žinokit, tikrai, jei jau pradėdi sakyti, tai ir susilaiko, kad ir tą žodį sakydami, ane? Nes jiems jau nuo šeštos klasės sakau, kad negalima taip vadinti, nes, nu, užs... pasauly taip negalima. Tai, ta prasme, kadangi jūs išeisit į pasaulį, tai pasauly negalima tokiu žodžiu, nes jis nepriimtinas. Tai vaikai tikrai, dar iš inercijos bando sakyti, bet paskui, nu, kai kurie atsimena, kitas kumštelną, tai jie... nu šitie... nėra tokie baisuokliai... (1-3)

Čia dabar tie vaikai dar.. bet po kiek laiko tai jau tikrai čia, gal... (1-2)

...Nu mums irgi pakeisti požiūrį... (1-1)

...Tai kad suaugusiems kaip sunku. Tai jau čia... (1-3)

... tikrai čia nepasikeičia taip jau greitai... (1-1)

...arba dar, kol gražiai sėdi, tai vienaip, o kai gyvenime, ar ten situacijos susidarys, tada viskas... nespėji galvoti, o jau... eche... (1-3)

Šiame trumpame epizode pastebimos mokytojų ir mokinių pastangos savo kasdienybėje imti paisyti, atsižvelgti į tai, kad kai kurie žodžiai kitiems („pasaulyje“) gali būti užgaulūs, nepriimtini, nors ir suvokiama, kad visiems (ir suaugusiems, ir vaikams) tai nėra taip jau lengva. Bet pedagogika juk ir yra siūlymas būdų, kaip išmokyti ir išmokyti atsakyti už savo žodžius ir veiksmus, o ne reikalauti nepakaltinamumo vien dėl kitiems nematomų ir nežinomų intencijų. Kita vertus, ką galima galvoti apie suaugusį žmogų, kuris neturi supratimo apie atsakomybę už savo žodžius ir veiksmus, viską suvedant į mistinę intenciją? Dar vienas niuansas šių mokytojų gana tradicinėje pedagogikoje – lokaliuose nedidelėse bendruomenėse gana dažnai pastebimo imperatyvo „ką kaimynai pagalvos“ perkėlimas į globalią bendruomenę („ką pasaulis pagalvos?“). Šis tradicinis disciplinuojantis imperatyvas kartais gali būti sėkmingas, ypač mažose bendruomenėse, represyviai veikiančiose atskiras individualybes, kurios gal siektų kitokios saviraiškos, gyvenimo būdo, religinių praktikų, nei šis imperatyvas toleruoja, tačiau jis yra būtent represyvus, o ne išlaisvinantis. Laisvės šiuo atveju nepriešpastatant atsakomybei, bet priešingai, prisiimant atsakomybę už savo pasirinktą kelią, žodžius, veiksmus, nepaisant represyvių imperatyvų, ir, savo ruožtu, įgalinimas kitų daryti pasirinkimus, jų atžvilgiu atsisakant represyvių imperatyvų, apeliuojant labiau į empatiją ir įtikinėjimą, supratimo ir supratingumo gebėjimų vystymą, o ne prievartą. Paklausus apie dalykus, kurie šios mokyklos atstovams gal buvo nepriimtini šiame Projekte, mamų / tėvų ir NVO atstovės atsakė, kad viskas buvo puiku, ir nebuvo kilę jokių nesklandumų, išskyrus tai, kad kai kurie žmonės grupėje „buvo pikti“ ir kad tas piktnaudžiavimas buvo rodomas, pavyzdžiui, dėl rodyto filmo, dėl „mažumų“, bei kad piktesni buvo mokytojai, ne tėvai. Įsitraukusi mokytoja taip pat išsakė savo gana rezervuotą nuomonę šių temų ir filmo atžvilgiu, taip lyg patvirtindama anksčiau išsakytą pastebėjimą:

„Nu aš irgi manyčiau, kad šios temos yra sunkios, aš, tai, pavyzdžiui, linkus, jeigu jau rodyti filmą, tai tokį, kuriame būtų gera baigtis, kad tai būtų... toks, kad kažkas... liktų žmogui šviesaus, kažkas tokio gero. Nes, nežinau, to blogo, atrodo, ir taip daug aplinkui. Čia mano tokia nuomonė... (1-2)

Bet gyvenime ne viskas gerai baigiasi (3-1)

Nu jo, bet kai kažkaip kai pamatai... pavyzdžiui, aš pati kai dėstau vaikam, kai, sakykim, „be patyčių“ mes kai tam projekte dalyvavom, tai aš matau, kad vaikam netgi labiau patinka tokie filmai, kuriame parodyta, nu, kažkokia išeitis, kažkokia graži išeitis. Jie

nori to gėrio, vaikai, jie nori tų gražių dalykų... Ten, pavyzdžiui, filmukas, kaip sulaužyta kėdė, ir mergaitė nugriūna, reiškia... nu, pastato ją, ir jina nugriūna, ir kai paduoda kažkas ranką... kiti vaikai, ne, klasiškai tiesiog susėda šalia. Ir tas, kuris sulaužė kėdę, lieka nuginkluotas. Nes juo klasė niekas neskėdė, o prie tos, kurią nuskriaudė, klasiškai susėdo, o kitas dar ir ranką padavė tai mergaitei. Ir, va, vaikai sėdėjo TOKIOM, va, akim, jiems tai buvo, nu, vat, kad graži baigtis, kad parodyta ta išeitis... (1-2)

„Be patyčių“ čia gal buvo visai... nu kaip sakyti... kitas tikslas buvo (1-1)

Jo, čia buvo kitas tikslas, jokių problemų, bet aš manau, sakau, kad tokie filmai, kuriuose būtų kažkas va tokio gero, o šitas buvo labai sunkus. Nu čia mano nuomonė, aš sakau... aš nežinau... (1-2)

Matome, kad ir šioms Projekto dalyvėms seminaruose užkliuvo ne lektorių, bet būtent kai kurių dalyvių nesugebėjimas valdytis, nelabai kultūringas elgesys, nepamatuota kritika, ir panašiai. Kita vertus, kalbant apie tą patį filmą, kuris vieniems sukėlė įvairių minčių, o kitų buvo labai atmetamas, šių mokytojų interpretacija, kad norėjosi laimingos pabaigos su moralu, taip pat gana simptomiška. Norėti pasakos su laiminga pabaiga dar nereiškia norėti gerų ir gražių dalykų, dažniau tai reiškia troškimą, kad bet koks blogis, kad ir ką bedarytum, taptų gėriu. O tai ne visada susiję su įsisaugonimu, kad tam reikalingos specialios pastangos, kurios, deja, ne visada ir ne visų dedamos. Lengva užsiiliuliuoti, kad kažkas vis viena visą mėšlą išvalys... Sunku, aišku, žiūrėti filmą, kuriame nėra jokios vilties... Bet jis ir turi šokiruoti, kad žmogus nuspręstų, kad jis turi kažką daryti pats, kad taip neatsitiktų. Ir, priešingai, malonu žiūrėti filmus pramogai, kai nieks nešokiruoja, nedirgina ir neskatina kažką realiai keist savyje ar aplink save, laukiant, kad viskas kažkaip savaime susitvarkys, stebuklingai įsikišus kokiam nors *superherojui* ar mesijui.

Kitos mokytojos, įsiterpusios į pokalbį, teigė, kad didesnių netikėtumų nebuvo, nes jau ir taip buvo tolerantiškos:

„O mums tai tokių baisių, žinokit, tenais, netikėtumų tikrai nebuvo. Mes šiaip jau tolerantiški buvom... nu tikrai (1-3)“

Tada pokalbis nukrypo į mokinių recepciją, ir buvo aiškinama, kad ir mokiniams nebuvo labai jau netikėta, bet tai ir suprantama, jei nebuvo liestos opesnės temos ir buvo apsiribota tradicinėmis bendrojo išsilavinimo temomis:

„Nu žinokit, kad tiem vaikam irgi nebuvo taip baisiai netikėta, nes mes mokomės, nu, palaipsniui tuos dalykus... tai jie vis tiek... O mes, va, tų jau tokių temų nelietėm per savo pamokas, tai nebuvo ten kažkokio tokio baisaus netikėtumo... (1-3)

Bet dar ir vaikai yra labai skirtingi. Vieniems tas, kitiems tas. Sakykim, dabartiniai dvylikto-kai, kai aš jiems išdėščiau kitus t... kitas religijas, kai jie buvo vienuoliktą klasę, jiems buvo labai įdomu. Jiems buvo be galo ten, – ir budizmas, ir musulmonai, jų visa, ten, jų sistema, ten, ta, islamas... Jiems buvo labai įdomu. O dabartiniai vienuoliktokai, žiūriu, – kaip tik jiems neįdomu. Jie žio... Nu jie kažkaip – ai, sako, nu jie ten gyvena kažkur, tie budistai, arba i..., nu tai tegul jie ten turi savo tas apeigas... Nu, vat, jiems... kažkaip jų nedomina. (1-2)

Galėčiau dar pasakyt, užmiršau... Nu, aš tą pamoką nebuvo (?)... kaip tas metodas pritaikytas... tai mes su aštuntokais mokomės regionus, ir Azija buvo, žinot, ir Kinija, Indija, ir tas baisiai didelis gimstamumas, ir kaip jo išvengti? Tai, va, jiems dar labai neįdomu klausyt tokių dalykų... Nu vat, nu nežinau, čia gal irgi amžius toksai, bet... bet, ten irgi, parašyta ir pagal temą. Tai, va, kas liečia, va, lytiškumą, tai jiems nelabai. Gal per biologiją jiems paprasčiau, bet kai per kitą pamoką, tai jiems, taip, nu... ir tai ne visiems. Kiti vaikai labai net nori išgirsti ir diskutuoti, netgi gal kompromituoja, ką tu šneki. Tai, va, toj vietoj tai kažkaip tai nelabai smagiai, bet kitais klausimai, tai... (1-3)“

Šioje mokykloje, kaip matėme ir daugelyje kitų, lytiškumo klausimą mokytojai sieja daugiausia su biologija, ignoruojant kultūrinius pagrindus, socialinius vaidmenis, kultūrinės konstrukcijas. Tai galėtų būti vienas iš indikatorių, kad šiuo klausimu seminarų metu dėstoma medžiaga arba nebuvo iš tikrųjų išgirsta, suprasta, arba jos buvo nepakankamai. Bet bent jau kalbant apie socialinę lytį (gender), kaip matyti iš kai kurių dalyvių aiškaus požiūrio, skirtumas nuo biologinės lyties per seminarus buvo daromas. Bet šiuo atveju sunku nustatyti intencijas, galima tik konstatuoti faktą, kad šioje srityje išmanymo ir supratimo trūksta.

Paklausus apie tai, ką norėtų toliau tęsti, atsakymai buvo taip pat gana migloti, nurodant, kad viskas priklausys nuo situacijos, kuri tiesiogiai susidarys pamokose. Pavyzdžiui: „Nu čia tiesiog, aš manyčiau, išauga iš situacijų pamokose. Iš temų... tiesiog. Nu, paimi, ten, kiekvienoj, vis tiek yra klasėje tai vienokia tema, tai kitokia, ar kažkas juk ten yra, arba, juk... iš įvairių šalių, ten, tema, ar vėl kokia. Ir aišku, ten, toj temoj kalbi, juk vis viena kiekvienoj pamokoj apie tai nekalbi. Tė, žiūrint, kaip.... Ypatingai doriniame ugdyme tai tikrai, ten, išplaukia daug tų, sakykim, ten, tų temų. O šiaip, tai, sakau, pagal situaciją. (1-2)“

„... aš, tai, va, klasės valandėlę vieną, va, esu... paskui, kai grįžau, bandžiau daryti tokią irgi, va. Nu tiesiog klasės valandėlę. Tė, sakykim, įvairių, nu, ir tikėjimų, ir apsk... Ten viskas, ir rasizmas, ir, žodžiu, viskas ten... klasės valandėlę dariau irgi... (1-2)“

Pabandžius klausimą dar labiau patikslinti (**O kaip jūs manote, kas būtų aktualu toliau tęsti? Ką būtų aktualu tęsti? Ir jūsų mokykloje, ir kitose mokyklose?**

Žodžiu, ką jūs pasiūlytumėte kitoms mokykloms? Ką rekomenduotumėte?), atsakymas buvo „Tai viską tęsti reiktų. (1-3)“. Bet viena mokytoja, sunkiai rasdama žodžius, nelabai sklandžiai dar bandė pasakyti, kad šiuo metu viskas visuomenėje yra susijaukę, turint omenyje tautiškumo klausimą. Kaip galima buvo suprasti, mokytojai norėtuši, kad plačiau ir daugiau būtų paaiškinta apie platesnę tautiškumo sampratą: „Kultūrinis, valstybinis, va toks, va, toks... Kur yra natio ir populis, tai va čia daugiau tas populis... Kažkaip tai reiktų pažiūrėt iš tos pusės, pozicijos, nes iš tikrųjų, mūsų visuomenėje atsiranda daug to, šalia, ne tai, kad tos tradicinės šalia buvusios kultūros, kaip ten lenkai, rusai, žydai, ar dar, ten... daugiau atsiranda... ir mūsų išvažiuoja daug kur, ir vėl viskas kitaip... Va šitoje, man taip atrodo... Aišku, nu kiekvieną sritį galima būtų paimti, bet aš kažkaip taip galvoju... (1-1)

Bet kad jie patys to tautiškumo nelabai nori... Nu tai va, kad tie vaikai patys labiau nori būt pasaulio piliečiais... (1-3)

... nu tai va, tai ta ir esmė, kad to tautiškumo... (1-1)

... per kokią tu? Aš tai neturiu per savo pamoką laiko to... nu turiu, bet... (1-3)

... labai mažai, bet ir vėl, pas mus, jeigu yra tas visas tautiškumas, tai nėra blogai... (1-1)

... tai nieks ir nesako... (1-3)

... bet jis yra tas... (1-1)

... žiūrėk į programas, to tautiškumo... va, mūsų dalyke, tai tik globalizacija irėjimas į pasaulį... (1-3)

... tai taip, taip... tai va, bet irgi reiktų, kad liktų tas tautiškumas, kad šalia tų globalizacijos, kad mes galėtum... va, dabar su dešimtokais pilietiško ugdymo pamokoj, vat, yra pilietiškas ir globalizacija: pliusai – minusai. Jiems reikėjo... Tai va globalizacijos tai jie – pliusų, minusų kiek tik nori. O kaip tik tautiškumas – ir va TAIP... (juokiasi) ir va TAIP... (1-1)

Nežino, nei kas būtų pliusas, nei kas minusas?

Ne, tai jau ten susiradom tų pliusų, suprantat, bet esmė tame, kad kiek globalizacijos buvo pliusų minusų, nu tai... oooo... (1-1)

Užtai pas mus programos yra taip, kad, kas iš Europos, viskas yra labai puiku... ir iš globalizacijos, o kai paskaitai, vat, žmonių, filosofų mąstančių, tai jie ten tiek... ten vieni minusai bus... tai va, o mus... (1-3)

O kitoms kaip, mamoms ir NVO?

Aš tai turiu skautų būrelį, tai su tuo problemos tai... su tautiškumu... Mes jį ir ugdome, tą tautiškumą, iš tikrųjų... (3-1)

... tai, va, tikrai kur praktika yra... (1-1)

... Tai mes tokių, va, problemų ir nepaliečiame... Jūs savo pamokose neturit, tai... apie ką jūs čia, va, kalbėjote, tai čia, va, mes labiausiai galime prie to prisidėti, prie to tautiškumo.... (3-1)

... Tėvynei ir artimui, nu... chm... (1-3)“

Sunku iš šių minčių nuotrupų ką nors aiškiau suprasti, kas norėta pasakyti, suformuluoti, bet, atrodo, istorijos ir pilietiškumo mokytoja bandė pasakyti, kad pagal formaliąją mokyklos programą ugdant apie tautiškumą mokiniai susidaro labai miglota vaizdą, ir nelabai gali ką pasakyti, kai, tuo tarpu, kalbant apie globalizaciją ir Europą, visi turi ką pasakyti. Ir, matyt, mokytoja norėjo pasakyti, kad reiktų programose šį klausimą kažkaip modifikuoti, paminėjusi dar Mykolo Romerio kažkada darytą skirtį tarp *populus* ir *natio*, kas šiandien dažnai išverčiama kaip etninės ir politinės tautos sampratos. Mokytoja, matyt, visgi buvo linkusi prie to, kad reiktų labiau akcentuoti politinę tautą. Bet koku atveju, akivaizdu, kad seminarai praplėtė šiai mokytojai tautiškumo sampratą nuo vienpusiško segregacinio etnocentrizmo iki integracinio pilietiškumo, ir mato prasmę bei aktualumą toliau gilintis į šį aspektą. O skautų atstovei, kaip matyti, tautiškumo samprata problemų nekelia ir jai atrodo, kad jos veikloje su skautais ta „problema“ išsprendžiama praktiškai. Na, čia lyg kažkoks nesusikalbėjimas. Bet, tiesą sakant, tikrai sunku suprasti, kas norėta pasakyti. Ir bandant klausti, siekiant skaidrumo, įsiterpusios kitos mokytojos patvirtino aukščiau formuluotą prielaidą, jog turima omenyje tai, kad būtų aktualu labiau gilintis šia tema:

„O tai gal čia šitoj vietoj reikėtų tų seminarų daugiau? Kad galima būtų atskirti tuos dalykus iš tikrųjų... (1-2)

Nu tai gerai, tai jeigu tęsti tą projektą, tai ir gali būti, va, tos temos nagrinėjamos, tokios, va, būtent, ir Lietuvoje, kur susiduriama... (1-2)

Tai ir susiduria, kad ir su lenkų kultūra, vis tiek jinai kitokia... (1-3)

Vis tiek vaikai turės susidurti su tais dalykais, nes nori nenori gyvens... jau ne vien Lietuvoj. (1-1) (...)

O jeigu Lietuvoj, daleiskim, tai prie jų gyvens, šalia vaikai bus, šalia kaimynas nelietuvis (3-1).

Tai va, kam ir tas supratimas apie aplinką, tarpkultūrą, ir... Aš tai taip galvoju, kad per visą šitą tada atsiranda kažkokia ir tolerancija, ir... nu, Aš taip galvoju. O mes kiek ten pamokose pilietiškumo, tai nuo to mes ir... (1-1)

Tie vaikai, kurie susiduria, ten, vat, visi skautukai, su užsieniečiais, jau mokykloj daug susiduria, jie kažkaip, nu, neturi problemų, man atrodo, dėl bendravimo. Viską jau išbando... nu kaip sakyti... natūraliai. O kiti, va, kurie nesusiduria, tai gal iš tikro, kad mokykloj kažkokių pradmenų gautų? (3-2)

Tai užtai to i reikia, kaip aš sakau, kad iš centro vat taip po truputį po truputį eiti toliau link tos visos kultūros, ir tos... nes iš viso tada atsiras, – nu aš taip galvoju, – tolerancija, ir tas supratimas, ir tas bendravimas. (1-1)“

Pokalbio pabaigoje pasirodo visas pluoštas labai netikėtų pageidavimų – filosofų, psichologų paskaitų. Galima būtų pasakyti, kad tik daugiau būtų tokių mokytojų, kurioms rūpėtų suprasti dalykus! Tačiau gal šie pageidavimai ir nėra visai netikėti, jei atkreipsime dėmesį į vieną aukščiau istorijos ir pilietiškumo mokytojai išsprūdusią užuominą į filosofus, kurie kalba priešingai tam, kas yra vadovėliuose, šiuo atveju negatyviai vertinant globalizaciją ir, matyt, orientaciją integruotis į Europos Sąjungą, ar tiesiog orientaciją į demokratines Europos praktikas ir nuostatas. „Susijaukimas“ visuomenėje, kurį ši mokytoja buvo paminėjusi, gali būti interpretuojamas kaip susijaukimas dėl šių dviejų priešingų krypčių, kurių viena lyg ir palaikoma oficialios ugdymo programos, ir kitos, kuri, pagal šią mokytoją, orientuojasi į, sakysim, etnocentrišką tautiškumą, apie kurį mokiniai nelabai ką gali pasakyti, nes programose, esą, stinga aiškesnių paaiškinimų. Tačiau tokiu atveju šios mokytojos žodžius galima visiškai priešpastatyti B mokyklos mokytojų žodžiams, kad Projekto seminaruose buvo kalbama kažkas, kas visiškai kertasi su oficialia, Švietimo ministerijos patvirtinta pilietiškumo ir tautiškumo ugdymo programa. Remiantis šios mokyklos mokytoja, išeitų, kad ne kertasi, bet, priešingai, plėtoja. Tačiau gali būti, kad abi pusės iš dalies teisios, turint omenyje tai, kad programų mokymo turinių koncepcijos nėra suderintos, ir vienu atveju vadovėliuose aiškiai pastebimas deklaruojamas etnocentriškas, etnografinis tautiškumas, su kuriuo dauguma mokytojų ir sieja kultūrą kaip tokią, iš kitos pusės yra ir pastangų praplėsti horizontą. Bet kuriuo atveju akivaizdu, kad mokymo programose būtų siektina šį prieštaravimą išspręsti, nes tiek mokytojai, tiek ir mokiniai, kaip matyti, yra sutrikę:

„O jeigu jums, pavyzdžiui, reikėtų tokį projektą organizuoti, seminarus, ką jūs siūlytumėte? Kokias temas seminarams? Gal jūs ką nors kitaip organizuotumėte?

Tai čia mum kaip eiliniam žmonėm tai labai sunku nuspręsti... (3-2)

Čia reikėtų labai pagalvoti... Kaip ir tas metodų kūrimas mum buvo nelengvas dalykas. Juk ką mokytojai daro? Kuria planus, ane? O čia šitiek teorijos mum buvo. Ir iš pradžių

buvo tikrai toks pasimetimas. Kokius dabar metodus, ir kaip juos dabar pritaikyti tam tarpkultūriniam ugdymui? (1-2)

Aš tai sakyčiau, kad gal dar galima būtų akcentuoti tokius, nu, sakykim, dalykus, kaip, nu, jeigu mes kalbame apie toleranciją, nu tai tuose seminaruose gal kokio psichologo seminario apie pagarbą, pagarbos ugdymą tokį. Nes jeigu bus pagarba, tai gal ta pagarba bus, nu, ir visiems aplinkiniams? Nu kažką tokio, vat, gal... Tiesiog atėjo mintis dabar... bendravimo psichologija gerai irgi... (1-2)

... Psichologų, ir filosofų... (1-1)

Va, ir filosofija... jo jo jo... (1-2)

Dabar tai viskas buvo gerai. O jeigu tęsit, ir jeigu dar daugmaž tie patys žmonės, kurie vis tiek dalyvavo jau, plačiau, toliau eiti, tai tą, kaip ir teoriją, mes kaip jau tokius bendrus mes jau gavom... Nu tokie... aišku, dar gali daug daugiau... Bet dabar jau mum reikėtų... (1-1)

...Bendravimo psichologo (1-2)

... filosofijos įvairiausių požymių... nes aš sakau, kai buvau, dabar, paskutiniame seminare, čia ne iš to, bet vis viena, Liutauras Degėsys ten vedė irgi apie atsakomybę, bet taip iš tų filosofinių... Tai va ten daug labai apie visas tas tolerancijas, ir ir ir... visuomenėje... tarp lietuvių... (1-1)

... ir šiaip, sakykime, jeigu psichologą, tai iš viso būtų įdomu, sakykim, paskaitoj, nu, susiduri su vaikais, ten kažkokia konfliktinė situacija, tai tokia, va, tiesiog, būtų – kaip ją išspręsti, kokie patarimai būtų... (2?5)

Jie niekada neduoda konkretaus atsakymo... (3-1)

Ne ne... tai ir nereikia... Kodėl? Labai kartais konkrečių pavyzdžių duoda... Pavyzdžiui, kaip prisimenu, kai mokiausi ir dėstė... tai aš iki šiol atsimenu konkrečius pavyzdžius... su kokiais jis susidūrė pats mokykloj, ir man jie yra užstrigę... (1-2)“

POKALBIS SU MOKINIAIS

Mokiniai patvirtino, kad per skirtingas pamokas buvo kalbama apie įvairių žmonių lygybę, nepaisant skirtumų, kad buvo taikomi metodai, pvz., per matematiką, siekiant ugdyti empatiją neigaliems, nenuvertinant jų sugebėjimų:

„Nu kad kiekvienas žmogus sugeba ką nors sudėti. Pasirenki figūrą, ir neigalus, ir nematantis, – vis tiek viską moka padaryti iš tų figūrų. Jaučia jis ten kažką.“

Per geografiją buvo kalbama apie vargingesnes šalis, bandant ieškoti atsakymų, kaip galima padėti ir kodėl nesiseka to padaryti (nepriejus jokio sprendimo). Per lietuvių kalbą taip pat daugiausia buvo orientuojamasi į empatiją neigaliems. Per dailę pieštas „religijų medis“, per geografiją jos aptartos, o per istoriją rašytos peticijos dėl įvairių socialinių problemų (išnaudojimas, vergovė):

„Labai įvairių buvo, mes ne tai, kad sugalvojom, bet paprašėm ten, ir geresnių gyvenimo sąlygų, ir atsižvelgti į darbo sunkumus, nes vaikai... mes ten ir kaip vaikai rašėm, – kad vaikam ne itin sunkų darbą duoti, kad atlyginimas geresnis būtų. Ir va tokie, panašūs... Per dailę piešėm medžius, religijų, ir ten – su jų ženklais... na, religijų medžius. Iš pradžių nelabai įsivaizdavom... Paskui, per geografiją aptarinėjom... tiesiog vyko diskusija apie pabėgėlius iš kitų šalių. Ten... aš buvau prieš pabėgėlius – ten reikėjo pasidalinti... Tai man nelabai sekėsi...“

(...)... tai pasirinkau tokią pusę. Per technologiją mano klasiokai darė (aš ne, kadangi pas kitą mokytoją) skaidres apie toleranciją. Ir ten nežinau, kaip tiksliai vyko, nes manęs ten nebuvo.

Skaidres patys pristatinėjo?

Taip, darė, ir pristatinėjo, taip girdėjau. Ieškojo informacijos, paveikslukų visokiausių... Pristatymus tokius... O turbūt daugiau kaip ir nieko.

Mes tai, mūsų klasėje, per geografiją darėme apie pasaulio religijas, diskutavome ta tema, darėm skaidres, plakatus, pristatinėjom. Per dailę žiūrėjom video, tada piešėm pasaką „Mergaitė su degtukais“, kad parodyt, kaip reaguojama į nuskriaustus žmones, koks požiūris mokinių. Ir per lietuvių pamoką mokinomės, darėme penkiaeilius, būtent tomis temomis.

Hm... O minėjai kažkokį filmą per dailę. Kas tai per filmas?

Čia iš šito projekto buvo, mokomasis video – „Dailė“.

O apie ką ten buvo?

Apie menus visokius, kaip anksčiau buvo atpažįstama, kad tik paveikslas kažkoks, o dabar menas yra labai įvairus, kad ne tik piešiniai...

O kur, tavo manymu, čia buvo tas tarpkultūriškumas?

Aš manau, kad kiekvienas pasaulio žmogus gali sukurti savo meną, ir reikia tą meną gerbti. Ir tai yra gražu.“

Toliau pokalbyje mokiniai išsakė pageidavimą gyvo kontakto su kitų kultūrų, religijų atstovais:

„Jeigu kalbant, pavyzdžiui, apie kultūras, tai būtų įdomu, kad ateitų kas... Nebūtinai apie kultūras, bet rasės, pavyzdžiui, rasių diskriminacija, ir panašiai. Tai būtų įdomu, kad ateitų, papasakotų kažką, kaip kitose šalyse... kad ir juodaodis kažkoks... vis jau patirtis kitokia, negu mūsų...

Man tai atrodo, kad būtų įdomu, jeigu ateitų arba kitos tautos, arba kitos religijos žmogus, ir paprasčiausiai kitu priėjimu, kaip atrodytų elgesys su tuo kitu žmogum,... pažiūrėti, pabendraut... Būtų tikrai įdomu.

Patiktų... Tikriausiai geriau būtų pamatyti, kaip ten kitose šalyse tai vyksta, kaip jie ten... kaip čia pasakyti... irgi aptarinėja apie tai, kaip ir mes čia dabar. Ar tas pats, ar panašu, ar skiriasi labai...”

Toliau klausiant, ar sužinojo ką nors naujo, mokiniai kalbėjo tik apie sužinotus įvairių religijų ženklus, bet labiau nesiplėtojo. O paklausus, kas yra kultūriniai skirtumai, ėmė tiesiog spėlioti:

„Gal kuo skiriasi kultūros, veiksmai.

Aš manyčiau, kad visų tų religijų, rasių, nu apskritai visi mes esam skirtingi, galbūt ir tai prisideda, bet pagrinde tai va tos – religijos, rasės, ten... išvaizdos. Tokie ... skirtumai...

O tai kam reikalingas suvokimas tų skirtumų?

Nu nežinau...

Gal kad žmonių nenuvertint kitų.

Nu kad visi lygūs, skiriamės tik išvaizda... ten, religija, ar rase, ar odos spalva, ar ten kažkuo... bet kaip ir visi esam lygūs, visi galim tą patį daryti, tuo pačiu užsiimti... Mes kaip ir visi skiriamės, kad ir mes baltaodžiai ne visi vienodi.

Gal ne visai ten lygūs, bet kad nenuvertint, kad galim padėti, kad nenuvertint tų kitų žmonių...”

Bendra idėja, kad žmonės yra skirtingi, bet tai negali būti nuvertinimo pagrindas, matosi, mokiniams žinoma. Tik paklausus, kuo jų pačių kultūra skiriasi nuo kitų, kaip ir kitose mokyklose, pirmiausia į galvą šauna folkloras ir stereotipinė išvaizda, nors ir prasitariant, kad jaunimui tas folkloras jau nelabai artimas:

„Turim savitus šokius, sava muzika, galbūt Lietuva ne taip išlaikė ją kaip kitos šalys, kitose šalyse galbūt ir jauni žmonės labiau gerbia ir mėgsta savo muziką... seną...

Tu kalbi apie tas, kur per Dainų šventę?

Nea... Visos tos liaudies jau tokios dainos, tradicijos tokios... O Lietuvoje nelabai, jauni žmonės šiuo metu nelabai mėgsta. Kaip ir nelabai norėtų... dainuoti... Nors būna ir

išimčių. Mes skiriamės tuo, skiriamės odos spalva (ahaha...) Nu čia toks tradicinis tipas, kad jei lietuvaitės – tai bus šviesiaplaukės, mėlynakės...

...Nu nežinau... Mes galim šokti, dainuoti... O kiti, kad ir kaip stengtųsi, jiems neišeina...”

Šis stereotipinis savo pačių kultūros supratimas tikrai rodo, kad „tautinio“ ugdymo ideologija Lietuvoje yra visiškai sekli, banali, neskatinanti nei kūrybiškumo, nei mąstymo, nei, galiausiai, troškimo laikytis šios kultūros ar bandyti ją išlaikyti pirmąją stadijoje. Nebent kaip muziejinę vertybę. Ir nieko nuostabaus, kad mokiniai taip sunkiai ir tegali rasti kokių nors pliusų ar minusų, jeigu visas lietuviškos kultūros turinys suredukuotas į folklorą. Ir dar, pasirodo, įsivaizduojant, kad jokie kiti žmonės nemoka nei šokti, nei dainuoti.

Dar per pamokas buvo kalbama ir apie įvairias subkultūras, taip pat per kitų projektus susipažinta ir su istoriniu daugiakultūriniu šio miestelio paveldu, kaip galima suprasti iš replikų, daugiau pasiliekančių prie neutralios informacijos, o dėl vieno kito šiandien sutinkamo kitos kultūros atstovo mokiniai nerodė kokių nors aiškesnių stereotipinių nuostatų:

„Aha... Mes per technologijas kalbėjome.

Mes irgi per technologijas... Rodėm skaidres...

Kas čia per technologijos? Čia mokytojas koks...?

Mokytoja... Mes darėm skaidres apie stilius... Nu ten, pasirenki stilių kažkokį, ir turi padaryti apie tai, papasakoti, kad ir apie gotus, ar... nu apie visus tuos.

Tai jūs ten grynai tik drabužius aptarinėjot?

Elgesį.

Elgesį... kiek ir drabužius... nu, stilių jų...

Nu ir ką prisimeni, apie tuos gotus darei?

Nu kad jie labai jau mėgsta tą juodą spalvą. Nu tokie tylūs, ramūs, atsiskykę... Nežinau, ji galėtų daugiau papasakoti.

Tu gotė?

Nea... (juokiasi) mokėsi daugiau...

Nu, aš manau, jie išsiskiria tikrai iš minios... ir tas jų išsiskyrimas... nu nežinau ...

O jūs kalbėjote ne apie tą išvaizdą, kaip jie atrodo, bet apie visoki elgesį, yra visokių stereotipų, kad jie blogo daug daro...

Ne ne... mes tik apie stilių daugiau, o apie tą jų elgesį taip žinai, pašnekėjo, bet pagrinde buvo tie stiliai, ne jų elgesys...

Jo, labiau iš technologijų pusės... Apie spalvų gamas visas... (...)

O kaip čia, pas jus, J vietovėje, turite kontaktą kokį su kitom kultūrom?

Turim, nu, skautai čia yra. Pas mus dar, irgi dėl projektų, užsieniečiai – arba mes pas juos, arba jie pas mus... atvažiuoja.

Ai, čia dar pas mus bus projektas su lenkais dėl žydų... Nes čia pas mus gyveno anksčiau labai daug žydų...

Čia pas jus yra netoli kažkokie kapai?

Taip. Yra čia, J vietovėje, žydų kapinės.

O čia, kokia ta istorija? Jų gyveno labai daug?

Jo, labai daug gyveno J vietovėje. Čia buvo net cerkvė pastatyta, ne cerkv... nežinau, kokia ten jų bažnyčia. Jų bažnyčia buvo pastatyta... Čia labai daug žydų gyveno, ypač pakalnėj. Čia gal, viršuj, ne tiek daug. Tik paskui, kai prasidėjo tie karai...

O dabar nėra?

Nu pačių žydų, kaip jau, grynai grynai, tai nežinau, bet kaip susimaišiusių, turinčių žydų linijų giminėje tai žinau.

O be žydų dar? Vietinių kitų nėra?

Čigonų gyvena J vietovėje labai daug.

Kaip jūsų požiūris į juos? Stereotipas patvirtina, nepatvirtina? Ar visi vagia arklius?

Tai yra ir tokių, ir tokių.

Nu tai kaip ir lietuvių – ir tokių, ir tokių.

Nu taip, taip, tai ir norėjau paklausti, kaip į juos žiūrit.

Tai kaip išsiauklėja... Jei ne į tėvus, kai daugiau laiko praleidžia mokykloje, nu, tai ir nevagia ten tų... visų. nedarą tų nesąmonių.

O tai galvoji, kad tėvai tų visų čigonų vagia?

Nu ne visi, nu bet kai kurie tėvai atrodo, kad vagys, o sūnus ne, neprisideda prie jų...

Tik dėl tokio tarpkultūrinio ugdymo aktualumo mokinių atsakymai buvo labai šykštūs, bet orientuojamasi pirmiausia į akiračio praplėtimą:

„Nu šiaip tai įdomu .

Ir įdomu, ir praverčia.

Jo, susipažįsti... Nu nematai tik savęs, o kažką daugiau.“

MOKYKLA K

POKALBIS SU MOKYTOJ AIS

Kadangi dėl techninių nesklandumų šio pokalbio pradžia neįsirašė, teko iškart po jo atgaminti iš atminties svarbiausius punktus ir juos užsirašyti. Ir čia pateikiu tai, ką tuo metu užsirašiau. Pokalbyje dalyvavusios mokytojos (dailės, istorijos ir lietuvių kalbos) sakė, kad dalyvavimas Projekte pakeitė nemažai ką jų požiūriuose. Akcentavo, kad gal ir nebuvo labai aktualu, paskui, įsigilinus, pasižiūrėjus giliau, pasirodė, kad gali būti ir naudinga. Kitas dalykas, geografijos mokytoja vėl labai kritikavo seminarų vedėjus, ypač vieną lektorę, kuri, esą, negerbia vyresnių, kad, atseit, pristigo jaunimui bendravimo kultūros, žilo plauko negerbia... Kad jaunimas apsiima mokyti vyresnius – ką jie čia gali pasakyti? Bet, kaip teigė, vėliau persilaužė, ir atrado kažką nauja. Buvo atkreiptas dėmesys, kad, jeigu lektorės būtų turėjusios daugiau pedagoginės praktikos, gal būtų kitaip, nes daugiau viskas per teoriją ėjo. Bet faktiškai teigė, kad buvo naudinga, nes persilaužė. Beveik visos tą sakė. Gali būti, kad šis aspektas buvo vienas iš tų, šalia seksualinės orientacijos, buvo mokytojams prie didesnių iššūkių... Ir, kaip matėme aukščiau pateiktuose pokalbiuose, kur tik pradeda nuo to, kad nieko naujo nebuvo, iš tolesnės diskusijos aiškėja, kad buvo didelis nenoras jokio naujumo, priešiškus lektorėms, kaltinant jas arogancija, jaunyste, įsivaizdavimu, kad gali kažką nauja pasakyti vyresnėms, ir taip pat, kad net ir po metų, jau lyg ir priėmus „platesnį“ suvokimą į dalykus, yra išlikę stereotipiniai vertinimai ir požiūriai. Matyt, simptomiška tai, kad tose mokyklose, kuriose šiais dalykais (taip pat ir netolerancija) imamos kritikuoti lektorės, ten paprastai užsimenama, kad nebuvo nieko naujo, bet, kaip paaiškėja iš pokalbių, to naujumo nenorima, net jei ir kalbama apie persilaužimą ir atradimą sau kažko naujo.

Pokalbyje su šios mokyklos mokytojais buvo sakoma, kad iš pradžių viskas atrodė visiškai neaktualu jų miesteliui. Ir be abejo, jei kultūra yra suredukuojama į tautinę, tai tuo atveju, kai miestelio gyventojai pagal tautinę („etninę“) sudėtį yra gana homogeniški, tai tikrai Projektas galėjo pasirodyti neaktualus. Bet pasigilinus vis dėlto galiausiai pasirodė naudinga, kad gali taikyti ir toliau savo pamokose. Ir įdomu tai, jog iš karto sakė, kad reikėjo persilaužti, kad teko prisiversti, nes buvo kaip ir primesta tam tikra prievarta šitas projektas, bet galiausiai pakeitė nuomonę apie daugelį dalykų, apie įvairias grupes, apie kurias prieš tai nebuvo galvota, ir buvo tiesiog prieita kaip

savaime suprantamos nuomonės... Paskui kalbėjo apie tai, kad naudojo tokius metodus kaip laiško rašymas, kas pasiteisino, nes vaikams labai patiko, ypač žemesnių klasių, ir kad buvo rašomi laišukai kitataučiams...

Toliau pateikiamas įrašytas pokalbis, kuriame, kaip galima matyti, kalbama apie mokinius, mokytojoms diskutuojant apie jų gebėjimą savarankiškai mąstyti. Taip pat apie tai, kad miestelis, jų manymu, labai homogeniškas:

.... sunkiau... nu, penktokai, gal dėl to, kad mažesni... pritaikyti šias dienas, sulyginti, ką tai reiškia, ne visada jiems pavykdavo, kaip kokia tema. Ne visada. Tai toks atkartojimas daugiau, apie tai, kas kalbėta, o ne savo pozicijos išsakymas. (1-1)

... čia nėra kitataučių, tai... (1-2)

Gal iš tikrųjų, problema ta, kad nei kito tikėjimo, nei... (1-3)

...gal kas turi užsienyje kokių giminaičių... bet nieko pas mus... lietuviškai... labai toks uždaras...(1-2)

Šiaip tai draugų tokių, va, čia šiam krašte tai yra, tų rusų, va, bet jie labai mažai, mūsų šiečiai, bendrauja... nėra galimybės. (4)

Paskui jau išvažiuos į didesnius (1-3)

Mūsų miestelio visuomenė tokia labai uždara (4)

Ir dar tas, plius, va... (1-3)

Uždara pakankamai (1-2)

Santūrus labai... (1-3)

Nors anksčiau, gi... Yra ir slavų tų, kapinės tos taip vadinamos (1-2)

Yra žydų... ir žydų kapinės yra. Tos, natūralios, taip sakant, ta natūralia mirtim, kur žmonės mirė. (1-3)

Tai čia yra anksčiau gyvenę tokių, bet dabar tai tokių kaip ir nebėra. Nu jeigu vienas antras pasitaiko, koks iš kitur atvažiavęs, rusų tautybės, bet jis vienas tai... (1-2)

Bet nebuvo problemų. Jie moka bendrauti. Jiems tikrai problemų nėra. (1-1)

Kitam miestely dabar jiems buvo įvykis, ką jie matė.. čigonų... (1-2)

Ar gyvena ten? (1-3)

Jo, sakė, po namus buvo ten apsistoję (1-2)

Ai, bet jie ten ne nuolatos gyvena. (1-3)

Bet jau jie tą patirtį pasakojo (1-2)

Jau stereotipai, ane? Užsikabinkim duris (juokiasi) (1-3)

Hahahahaha... (1-1)

Jie taiko stereotipus iš karto, tokių visokių situacijų, numatytų iš anksto. (1-2)

Ta prasme, jie tą reflektavo?

Jie papasakojo. Tai aš pasakiau, kad gal jie ten kažkieno giminės, ar draugai, kitataučiai kokie, gal baltarusiai, ar kas... tai jie nieko, patys paskui pradėjo juoktis, sako, buvo atvažiavę čigonai ir ėjo valgyt prašyt. (1-2)

O naudosite toliau savo pamokose to, ką per tuos seminarus gavote ką sukūrėte, tuos metodus?

Aš keletą metodų tikrai kad naudosiu, nes man jie visai patiko, pajvairina pamoką, ir dabar, planuodama pamoką, jau įdėta yra toj vietoj, kur reikia... (1-1)

Ką jūs mokote?

Aš istorijų penktai klasei. Tai ten tą ekspertų metodą... Tenai toks, aš penktokų lygmeny... Jisai... neišsirutuliojo labai... į didelius sprendimo būdo atradimo, bet pagal vaikų amžių... (1-1)

Aš tai, tikriausiai, ir taikydavau, labai didelių naujovių ir projektinį darbą... dailė mano... ir iliustracijos, ir projektiniai darbai tie... nu, projektinį darbą tai visuomet taikau, ir TIKRAI tinka va prie tų visų dalykų. Visada. Visada galiu aš taikyti. (1-2)

Ne, tai aš irgi... kažkaip taip. Man tai ypatingai, va, tas plakatų kūrimas, taip pat, tokia naujovė buvo, bet aš tai pati, sakau, nesugebu, nes kalbos nemoku, o gal kartais per vasarą ir sugebėsiu pasiruošti? Kad galėčiau tai pritaikyti, nes norėčiau iš tikrųjų. O taip tai... kaip sako – priminė galbūt... priminė tai, ką žinai, ir kažkada buvai taikęs, bet dabar nebetaikau. Bet tie projektai tai tikrai naudingi visiems čia yra. Darome tai. Kaip sakoma – visuomet dar pasipildyti, atkartoti irgi gerai yra. Šiaip tai galima taikyti, ir taikysim... jau, aišku, kurie mes buvom, tai JAU atkreipsim dėmesį į tai, ir ... (1-3)

[šiai kalbant, buvo girdėti kitos mokytojos bandymas įsiterpti, kur nuskambėjo keli žodžiai, kuriais bandyta pasakyti mintis, kad taip va, priverstinai, prikišamai, kai esi įtrauktas, tai ir prisiverti, ir, pasirodo – visai gerai išeina]

Mes kolektyve diskutavom, grįžę diskutavom, ir aišku, tikrai žmonių, bent paskatino mąstyti, diskutuoti... (1-3)

Ir mokykloje mes atnešėm tą naujieną, tikrai... nes taip apsnūdus... ta vietelė mūsų tikrai buvo... tyliai, mums problemų jokių, ir tikrai neiškeldavom tų klausimų, o ko gero po truputėlį vaikam... Tai jiems drąsiau... (1-1)

Juk jie išeina į platesnį gyvenimą, į pasaulį... (1-2)

Ir nesidraskys tada kaip tas Gražulis kad draskosi... Man tai čia... nu negražu žiūrėti. (1-1)

Ir lenkų tada buvo kaip tik dėl kalbos... Metodų taikymas tai kaip tik jie... Iš karto diskutavo... (1-2)

Ai, tas, kur man nepatinka tas ir tas, žydai nepatinka, nes padarė tą ir tą... o paskui pasirodo, kad nieko nebuvo...

Jo... Vis viena žiūri žinias, mato įvairiausius įvykius, kad ir nėra čia, nėra to aplinkoj, bet kažkokią nuomonę gali jau susidaryti. (1-1)

Tai taip, kartais reikia apginti... Tos diskusijos kartais ateina, nu, visiškai neplanuotai, ir netaikant jokio to metodo. Ta diskusija kartais išsivysto, va, paklausi apie kokį įvykį, nu ir tiesiog aptari. (1-2)

Ta prasme, Garliavos?

Cha... Ir lenkų, lenkų... lietuvių ir lenkų santykiai, problemos. (1-2)

O kas mokiniams buvo įdomiausia, galima buvo gal pastebėti per pamokas?

Nu jiems įdomiausia gal ir yra kūrybinės tokios užduotys. (1-1)

Visiems patinka, bent jau žemesnėm klasėm. (1-2)

Veikti, tiesiog jiems patinka veikti. (1-1)

Inszenizuoti, ir kad net ir tas priežastis surasti, nustatyti... priežastingumus, kaip vyresnėse klasėse, sakykim dešimtokai ten analizuoti, jau, priežastis... Jiems patinka tai. (1-2)

Laiškus rašyti?

Aktualijas kažkokias aptarti. (1-1)

... šių dienų... aha... jau mano penktokai prisirinkę informacijos apie lenkus, lenkų-lietuvių problemos šiandien, ir tėvelių klausinėja, internete naršė, laikraščiuose skaitė, atėjo visi pasiruošę šimtu procentu, ko retai būna taip, kasdien pamokose. (1-2)

Tai va, jau vis kažkas kitaip... (1-1)

Ta prasme, kad vaikai atviri va tokiam...

Atviri... (1-1)

Iš vis nebuvo jokių problemų. (1-2)

Visiškai geranoriški buvo. (1-1)

POKALBIS SU MOKINIAIS

Pokalbis su mokiniais patvirtino, kad mokiniams tie inovatyvūs metodai tikrai patinka ir yra veiksmingi. Todėl, net jei kai kuriems mokytojams ir nelabai norisi keistis, kažką keisti savo mokyme, tą reikia daryti dėl pačių mokinių, kurie, net jei šiandien ir gyvena dar gana „homogeniškame“ pasaulėlyje, rytoj gali tokiame jau ir nebegyventi. O mokykla turėtų paruošti gyvenimui pasaulyje, kuris, kad ir kiek kas besispyriotų, nenorėtų, bandytų užmerkti akis, yra daugiakultūrinis.

Kai kurios temos, kuriomis pačios mokytojos matyt nebuvo pakankamai pasiruošusios kalbėti, mokinių svarstymuose dar persmelktos stereotipų ir klišių. O tolerancijos samprata šiek tiek abstraktoka. Tik tiek, kad, matosi, buvo bandyta čia lyg ir lyčių stereotipų temą paliesti, tiesa, ne visai šio Projekto ribose. Ir, kaip ir daugelyje mokyklų, buvo išsakytas pageidavimas daugiau konkretaus bendravimo su kitais, kitokiais. Kam su kitų šalių mokiniais, kam su skirtingų kultūrų atstovais pačioje Lietuvoje gyvenančiais. Bendrai galima konstatuoti, kad kitokybės, skirtybės mokinius masina, troškimas pažinti kitokius konkrečiai egzistuoja, nepaisant to, kad egzistuoja ir daug kur realiai patiriamas „homogeniškumo“ kaip hegemoniškumo spaudimas, neprileidžiantis kokių nors „išsišokimų“, išsiskyrimų iš homogeniškos minios. Ir pokalbį užbaigia visiškai „tradicinis“ mažumų „prisitaikymo“ prie daugumos „tvarkos“, „taisykių“, t. y. „pono ir tarno“ modelis, o ne bendradarbiavimo, integracijos, skirtubių bendrabūvio retorika. Pozityviai galima žiūrėti į išreikštą pageidavimą atsikratyti stereotipų, net jei jis ir skamba kiek dirbtinai, konjunktūriškai (nes kas nori, tas jų gali bet kada atsikratyti, nekeliant papildomų sąlygų). Visa tai verčia rimtai abejoti, ar mokiniams buvo aiškinaama kas nors daugiau, nei paprastai aiškinama pamokose, kalbant ir apie įvairias religijas, ir apie įvairias tautas, nebent mokiniams nepavyko įsisavinti:

„Per daug pamokų kalbėjom apie tai... Apie toleranciją įvairioms mažumoms, įvairioms tradicijoms, įvairioms rasėms... (viena mokinė)

...profesijoms...

... taip vat, bet kokią temą paimam, ir išvedam temą iš... – kokia bebūtų tema, – ir mes įpratę apie toleranciją, pereinam prie kokios nors diskusijos, ir taip vis pakalbam. (kita)

O kokiose pamokose buvo įvestos tos temos ir kokiais būdais?

Per geografiją kalbėjom... diskusija buvo. (2-1)

Grupinių dar buvo... (2-2)

Pranešimus ruošėm. (2-1)

Po to iš lietuvių kalbos apie tautybę, mažumas (vaikinas,1-3)

... reikėjo padaryti užduotis – atsakyti į klausimus, ką mes toleruojame, ko ne... kad susidarytume nuomonę, ką mes sunkiai priimame (2-2)

... per dailę (2-1)

...meną (2-3)

...buvo meninė užduotis... kai darėm savo parodą... kalėdinės skrybėlės.. (2-1)

Ir kas tai buvo? Konkrečiau gal galima?

Tai buvo... Turėjo kiekvienas mokiny, kad galėtų savo baimę išreikšti, sukurti skrybėlę kalėdinę, taip buvo pareikšta tolerancija vyrams ir moterims, atskiroms lytinėms grupėms, toleruojant, kad reikia (???) dizainerių, kad jokių ginčų nėra, kad ir vyrai gali būti dizaineriais. Buvo modeliai – tas skrybėlės demonstravo, ir mergaitės ir berniukai, buvo per pertrauką mini renginys padarytas, paruošta buvo aplinka, ir mes užsidėjom skrybėles, buvom modeliai.

Ai, tai kūrė r vieni ir kiti...

Taip... (dar kažką neaiškiai...)

O kaip tie būdai – diskusijos, skrybėlės kūrimas – ar jums patiko toks priėjimas? O gal jūs turit kažkokių pasiūlymų?

Nežinau, bet manau, kad visai gerai mums, pavyzdžiui, būtų kažkoks bendravimas su kitom mažumom (2-2)

Tokios praktinės daugiau veiklos (2-1)

Gal padaryti tuos internetinius ryšius su kitom mokyklom užsieny, nu, tas konferencijas, per skypą, su vaizdais... kažką tokio galėtų išbandyt... (2-3)

Nu kaip mainų programa kažkokia (2-1)

Tokio bendravimo... susipažinimo su tom mažumom... Kas š to, kad mes kalbamės tarp savęs, bet jų pačių nematom ir nepažįstam. Pavyzdžiui, mes darėm – per lietuvių kalbą kai darėm apie tautas, kokių tautų mes gal nemėgstam, nepriimam, ir kai mokytoja paklausė, ar pažįstam tos tautybės žmonių, ar kokios rasės, tai dauguma atsakė ne, nebuvom sutikę niekad... (2-1)

O šiaip ką nors naujo sužinojot iš tų visų? Ar buvo daugiausia žinomos informacijos? Ar praplėtė akiratį?

Tai, kad stereotipas labai stiprus dalykas, sužinojome. (2-3)

Išsiaiškinom, kodėl taip yra, kad tos tolerancijos trūksta, ir mes padarėm išvadą, kad čia daugiausia ir yra stereotipai – išoriniai, žmonių paskalos skleidžiamos, žmonių nuostovėje posakiai, kas tai daugiausiai įprastai daro (2-2)

Ir kaip, jautėte, kad viso to projekto metu jūsų požiūris keičiasi? Kaip tu, išgyvenai savo stereotipą?

Nu, pradėjau galvoti, kad kai kurie žmonės suvokiami pagal tą patį stereotipą tebėra, o kiti malonūs, su kuriais norima bendrauti... (2-3)

Ne visi atitinka tą stereotipą... Nu, mano nuomonė nepasikeitė... (2-2)

Kaip buvai tolerantiška, taip ir likai?

Taip....

O ten?

Visokių yra žmonių... Kai, pavyzdžiui, daug kas šneka... yra ir gerų pavyzdžių, yra ir blogų... Yra ir Lietuvoj tokių pat žmonių... todėl kvaila... (2-4)

Toliau pokalbyje paaiškėjo, kad per tikybą mokėsi būti tolerantiškais kitos lytinės orientacijos asmenims, net jei Biblijoje ir kalbama apie „levą ir Adomą“... Nors mokinių požiūris pasirodė labai rezervuotas, viena vertus, sakant „nematau nieko bloga“, kita vertus, nelabai palankus visokios perteklinės seksualinės ar jausmų raiškos atžvilgiu, kad ir, pavyzdžiui, heteroseksualių porų vaikštinėjimui mokykloje susikibus rankomis, LGBT raiškos atžvilgiu nuostata griežtesnė. Taip pat matyti, kad mokiniai tikrai nesupranta, ko LGBT siekia, manydami, kad jau yra „lygiaverčiai“, o „nori dar kažkokių teisių“. Šiuo klausimu, galima manyti, švietimo jie tikrai neturėjo. Bet, lygindami save su kai kuriais kitais tos mokyklos mokiniais, save laiko gana tolerantiškais:

„...Mano dauguma pažįstamų mano, kad, ta prasme, reikia juos priimti, tik mums nepatinka tas jų noras save rodyti pasauliui, ir reikalauti kažkokių tai teisių, kurie jiems... nežinau... (2-1)

Pavyzdžiui, auginti vaiką... (2-3)

Dievas sukūrė levą ir Adomą (2-4) (visi juokiasi)..

... paradai tie tokie būna... ta atributika tokia... (2-3)

...lygiaverčiai, kaip mums atrodo, bet kad jie to nesupranta, ir dar kažko nori... (2-1)

Per didelė saviraiška (kažkas)

Ką reiškia per didelė?

Noras kažko didelio padaryti (??) (2-1)

Nu kai būna per parą ten tokia jau atributika, nu žinot... (2-3) (visi juokiasi)

(...) Šiaip tai ir mums, ir mokytojams nelabai patinka kad ir tų normalių porų... (2-2)

Nervuoja... (kažkas)

... ir kai būna mokykloj, tai maži vaikai, mokinukai, pribėga, ir žiūri, ir juokiasi... Nu, mums nelabai, atrodo... Mokykla yra ta vieta, kur nereikėtų rodyti savo jausmus... Ir lygiai tą patį mes sakėm apie homoseksualus. Gal tik truputį griežčiau (2-2)

(...) ...Viskas turi būti savo rėmuose...

Poros yra poros, ir jeigu eitų koridorium, tikrai nešauktume įžeidinėjančiais žodžiais (2-3)

Mes tokie esam tradiciniai, kuklūs, ramūs lietuviai... (2-2)

... kai kurie dar pagonyš biški (2-3)

Mes labiau linkę į Darvino teoriją, che... (2-2)

O kaip mokykloj tos nuotaikos? Jūs, kaip suprantu, vis viena esate atrinkti kaip dalyvavę projekte, tolerantiški, apsišvietę, platesnių pažiūrų, kitu kampu truputį matote visą pasaulį... Bet bendraujate su savo mokyklos aplinka, su savo bendraamžiais. Kokia padėtis? Kaip jums atrodo? Ar galėtų du rankomis susikibę jaunuoliai praeiti koridoriais?

Nu prie kitų – nemanyčiau... yra tokių, kurie nelabai mėgsta, ir pradėtų patyčias... nekęsti, įžeidinėti.. (lyg 3, lyg kitas vaikinai)

Didžioji dauguma mūsų mokyklos tolerantiški, bet yra mažuma, kurie... daro didelę įtaką... Labai paveikia... Ir pavyksta... Atsiranda tokių, kurie (???), kad ne... erzinsiu, ir atsveria visą tą... didelį didelį kiekį žmonių... (2-2)

Bet čia nėra dauguma, kaip suprantu?

Ne, nėra (keli balsai)

Bet jie įžeidinėtu ne tik homoseksualus, nu jie ir paprastus žmones įžeidinėja. Jie jaučia tame malonumą... Nu, problematiški... (2-1)

Vieną kartą gali pasireikšti tas pats dalykas, ir bus geras, o kitą kartą – jau blogas... Tiesiog dėmesio stygius... (ta kitas vaikinai).

Gera, o kokios temos buvo, konkrečiai, integruotos į tuos jūsų dalykus?

Buvo tokių temų apie įžeidinėjimus, ... (????)... kurį įžeidinėjo, ir paskui visus iššaudė... Vėliau apie žmonių pagrobimus žiūrėjom filmą... (tas kitas vaikinai)

Per kokias pamokas?

Etiką.

Mes dar per klasės valandėles, su auklėtoja, bet tai daugiau tarpusavy šnekėjomės, kad esam skirtingų skonių, mėgstam skirtingus dalykus, ir kad atsiranda priešiškus, kai nesusiderina, ir va dėl to mes klasėje kalbam... Aiškinamės, kai reikia bendrą sprendimą priimt, žiūrim įvairias nuomones ir bandom sprendimą priimt. (2-2)

O gavot žinių kokių apie kitas kultūras, nebūtinai apie tarpusavio santykius tuos, tolerancijos ugdymą, bet apie kitas religijas, ar kitokį požiūrį į gyvenimą...?

Kažkada per tikybą nagrinėjom atskirai religijas visokias.. (2-1)

Nu per rusų kalbą apie rusų tautą dažnai skaitydavom (2-3)

Pavyzdžiui, iš anglų kalbos – buvo apie Škotiją, ir turėjom apie škotų kultūrą... Žiūrint kokia tema yra, ir pasikalbam, jeigu išplaukia. (2-1)

O kas, pasakykit man nuoširdžiai, nepatiko? Gal per aštriai mokytojai ką nors, gal pateikimas ne toks buvo? Gal temos jums nepriimtinos? Ar buvo minusų kažkokių?

Kad gal labai didelių kokių minusų, tai nematėm mes, tokių nepastebėjom labai ryškių... (2-1)

Gal tokios kažkokios praktikos galėjo daugiau būti (kažkuri). O dabar tai, ar projektas, ar ne projektas, – pasikalbam apie viską, su mokytojais padiskutuojam, ir tokio kažkokio labai didelio skirtumo nebuvo, prasidėjus projektui. Tai nežinau, nebent kokį didesnį retinginį paorganizuot, kur būtų koks bendravimas, susitikti su mokiniiais iš kitų mokyklų, ar gal ne aplamai iš kitos šalies, kažką naujo pamatyt. Nes mes kalbam kalbam, bet nei pažįstam, – ar gėjus, ar pankas, kuo jis kitoks, tik iš tų kalbų... ir vėlgi stereotipai pasireiškia... (kažkuri)

Iš televizijos (2-3)

... kol nesusiduriam, tai ir nesuprantam... o teorija – tai ir gaunas sausa.

O kaip apskritai galvojat – reikalingas toks dalykas kaip tarpkultūrinis ugdymas? Ar iš viso aktualus yra?

Nu taip, nu įdomu susipažint su kitom kultūrom, gal ir tuos stereotipus kažkiek su-laužyt, kad nepasidarytų tokie stiprūs, kad čia – nekenčiu to, nekenčiu ano... (kitas vaikinai)

... o kodėl nežinau...

Davė tokią progą pagalvoti apie save, ar savo požiūrį galbūt, pasikeist, kažkokių motyvacijų igaut... Gero vis tiek yra... Kad gal ir nedaug, bet vis tiek. (2-1)

Nes jei pagal stereotipus gyvensim visi, tai sėdėsime užsidarę... (kažkuri)

*... nemėgsim rusų, žydų, lenkų (ir visi kažką garsiai kalba ir juokiasi, neįmanoma su-
prasti ką).*

**Nu jo... užsidarysim, būsim tobula tauta viena... kur žydės gėlės, arijai, laksty-
sim visi laimingi... o dabar prisileidžiam čia visokių (juokiasi)**

Aha... cha... ne tai kad neįsileisti, bet kai įsileidžiam, tai kad nebūtų, kad...

...užgožtų (kažkuri)

*... gyvenam pagal jų taisykles, kaip va, dabar, tarkim, lenkai nori tų gatvių pavadinimų
vietai lietuviškų, ten visai nemoka lietuvių kalbos, ir kai nori su jais kažką bendrauti, turi
prie jo taikytis, ir jei moki vieną kitą žodį rusiškai, bandyt kalbėt, o jis net jei ir moka,
žodžio lietuviškai nesako. Nu tai, nežinau, piktina. Tai va ir toks neigiamas iš karto su-
sidaro požiūris. Norėtusi, kad ir tos mažumos pačios kažkaip bandytų...*

...taikytis (kažkuri)

... derintis, savo santykius keistų...

*... Lietuviai turėtų gal labiau pakovoti, piktesni pabūti, kad viskas susitvarkytų... Griež-
tesni, tarkim, tų įstatymų atžvilgiu... (2-1)*

*... mažumos turėtų taikytis prie tų taisyklių, prie kurių gyvena, o ne kurti ten ir išaukš-
tinti savo taisykles, kad visa tauta, kurioj jie prisiglaudę yra... (kita)*

... naša Wilna... (juokiasi) (2-1)

Pas mus tai lenkų nėra (sunku suprasti, ką toliau susako) (2-1)“

POKALBIS SU TĖVŲ / MAMŲ ATSTOVE

Pokalbis atskleidė, kad miestelis toli gražu nėra homogeniškas nei tautine, nei reli-
gine prasme. Turiu pripažinti, kad mokytojų replikos šios mamos atžvilgiu čia nebu-
vo publikuotos dėl suprantamų priežasčių, bet šioje vietoje galima nebent pastebėti,
kad tose replikose svarbiausia čia analizuojamai temai buvo mintis, jog šios mamos
žydiškumas nėra tikras, o susigalvotas, ir šiaip ji visada buvusi lietuvi. Šias replikas
galima vertinti kaip siekį, kad ir nesąmoningą, neigti bet kokį miestelio, vietovės he-
terogeniškumą, t. y., kad jame visgi egzistuoja skirtingų kultūrų žmonės. Kita vertus,
pokalbis su mama parodė, kad net ir skirtingų kultūrų asmenims save priskiriantys
nedidelių Lietuvos miestelių asmenys problemas egzistuojant mato tik Vilniuje ir Vil-

niaus krašte (kaip, beje, ir kai kuriose kitose mokyklose), nors iš pokalbio aiškėja, kad
tame pačiame miestelyje, mokykloje, kurioje mokosi jos vaikai, jaučiama netolerancija,
mokyklos vadovybės sutrikimas, kai vaikai pradėjo eiti į mokyklą su *kipom* („jarmul-
kom“), ir pokalbio eigoje išplėtojama, kad represyvumas Lietuvoje ir plačiau kitokių
kultūrų atstovams egzistuoja realiai ir kad asmeninė ar vaikų patirtis nėra tik vietinės
reikšmės, susiję konkrečiai su jais. Pastebėti taip pat ir formaliųjų mokymo programų
trūkumai būtent kultūrų įvairovės pristatymo perspektyvoje, ignoruojant, pavyzdžiui,
žydų kultūros įnašą į Lietuvos kultūrą (šiuo atveju svarbiau ne mamos išsakytų pa-
vyzdžių tikrumas, bet pati idėja):

„Kai dalyvavote tuose seminaruose – kas jums buvo juose naudinga?

Naudinga kas buvo?

Taip.

Sužinojome apie Vilniaus situaciją... Vilniuj kas vyksta, Vilniaus krašte, ir t.t.. Pagrinde tai.

O kokia ta situacija?

*Nu ką aš žinau, pas jus daug blogesnė situacija, negu pas mus kaime. Nes aš pati esu
iš kito rajono, ir...*

Ekonominė, ta prasme?

*Nea... Etnokultūrinė, žmogaus teisių. Tų, kaip čia pasakyt, nu suprantat... kad pas mus
tų tokių išpuolių gal nėra labai... prieš žydų kilmės žmones... Galbūt nėra tiek daug...
Yra gal kažkiek, bet taip jau kukliau. O Vilniaus krašte pas jus ten tai jau pakankamai
aštri situacija kartais būna...*

**Bet gal dėl to, kad pas jus gal nėra sinagogos, gal nėra prieš ką išpulti? Gal
nėra žydų?**

*Hm... chmchmchm... Nu kaiip... Nu aš nežinau, galbūt mano vaikai yra, jie yra stiprūs,
kaip pasakyt? Psichologiškai stiprūs, ir jiems gal nelabai limpa, bet yra tokių, kurie
silpnėsni, ir tokios patyčios ir visa kita galbūt, ten, labiau atsiliepia į charakterio forma-
vimą, ir visa kita.*

Aišku...

... tokių visokių dalykų... į tai reikėtų atsižvelgti...

**O dėl kitų dalykų, kas liečia ne vien žydų kultūrą, ar buvo kas nors nauja, kas
pravertė?**

Dėl tų kitų kultūrų – turite omenyje – lenkai, rusai, ar dar kažkaip? Taip?

Tai taip, tą ir norėčiau paklausti, kaip jūs su vaikais aiškinatės, kas yra kultūros...

Nu ką aš žinau. Visada yra tas iš lietuvių pusės tas toks agresyvumas, ta netolerancija, nepagarba, visada yra jaučiama. Kaip bebūtų. Kad ir, imkim, ir mokykloje, jeigu tu esi rusiukas, tai ir pravardės atitinkamos, ir ir ir... ką čia su tavim bendrauti... ir nu... randa prie ko prikibt. Ir tokie visi dalykai... O taip tai, nežinau, ką čia da jum pasakyt. Tie visi kursai, kaip pasakyt, gal būtų neblogai, bet ten platesnio profilio reikėtų, ir nereikėtų visko užakcentuoti, užreikšmint, užastrint visko. Ta prasme, nu kaip čia... Ir dėl tos etnokultūros tos. Tas pareiškims „Lietuva–lietuviams“, nors šiaip jau, kad ir ekonominiu požiūriu, ir kultūriniu požiūriu netgi, ir paimk tą raštą, taigi lietuvių raštas taigi kada kada senų senų... kaip pasakyt... daug vėliau atsirado, taigi, pavyzdžiui, nu aš negaliu šnekėti apie kitas tautas, aš tegaliu šnekėti tiktai apie... apie... būtent žydus, nes žydai atvežė, sakykim, tą kultūros didelę dalį į Lietuvą, bet lietuviai kažkaip, nu, ne tai kad, nieks neliepė priimti, bet nu... priešiškusmas yra juntamas visame kame... ir ir ir... ignoravims, nu vienu žodžiu... yra taip.

Jūs atstovavote nevyriausybinei...

Ne, aš atstovauju pati save, žydų tautos atstovas, ir...

Tėvus atstovavot?

Jo jo, tėvus, ir tą būtent, kad... jo...

Kaip jūs matytumėte, ką reikėtų tobulinti vaikų ugdymo programose mokyklose? Ką gali duoti mokykla, ko negali tėvai?

Ha... Visų pirma, su kuo susiduriu, tai tų etno... etnomažumų tų kultūrinių, kad jeigu, pavyzdžiui, yra toksai dalykas – aš jums kaip pavyzdį, nesu kokių ten projektų... negaliu jums kažko pasakyt moksliskai, – bet, pavyzdžiui, yra toks dalykas yra, – mes buvom labai susikirtę net ir su direktorium mokyklos, ir aš nemanau, kad čia yra mano vienos bėda, tai ko gero yra daugiau tokių visokių dalykų, nu tiesiog dėl tos... žodžiu, kaip mokykloje įtraukti kažkaip tai į etiką ar į dar kažkokius dalykus nu įdėti kažkokius tokius dalykus, nu tokį variantą, pavyzdžiui – mano vaikinai vaikšto su šlikėm. Šlikė – tai toks galvos apdangalas, kuris taip pat yra reikalingas, kaip ir apatinis trikotažas, pavyzdžiui, kiekvienam, nu gal kas ir nenešioja, bet jo nesimato, o čia, va, yra toks dalykas, kuris matosi, ir su direktorium turėjau labai daug problemų, ir jisai, tipo, skambinosi į Šolom Aleichemo tą visą gimnaziją, ir klausinėjo... Tenai yra mokykla statistinė, ir niekas tenais dėmesio nekreipia, taip yra. O kada į paprastą mokyklą nori eiti, tai yra žmonių toksai, nu gal neišprusims, nežinau, kaip čia pasakyti, trūksta švietėjiškos medžiagos. Nu, čia, „kodėl tu čia lietuvių tautą niekini, ir tu vaikštai su ta šlike, jeigu visiems pasakyta vaikš-

čioti be galvos apdangalo?“ Aš sakau – tai yra tokie skirtingi dalykai, mum tas galvos apdangalas yra reikalingas taip pat, kaip kiekvienam apatinis trikotažas. Nu... Nėra tos tokios tolerancijos, netrukdo gi niekam tas vaikas su šlike ant galvos, bet, va, yra toks, nu va, kažkoks... Daugiau švietėjiškos programos apie kitos tautybės, pavyzdžiui, arba kito tikėjimo, arba dar kažkaip tai... Ir, pavyzdžiui, yra tik krik.... et... kaip ana vadinasi tenai... brlrllrl, atsiprašau labai... užstrigo man... nu bažnyčia, kaip ta?...

Katalikų?

...pamokos dėstomos

Kateizmas, tikyba?

Nu daleiskim... Tikyba. Pamoka – tikyba. Bet tai dėstoma tik išimtinai, išskirtinai dėstoma yra tik katalikų tikėjimas.

Nu taip...

Nu ir gali būti gi ir kitų... yra evangelikai, jeigu, daleiskim, biski turi vokiečių kraujo, tie patys yra rusų tie.... stačiatikiai, daleiskim, ar dar kažką tai... Ir šita mūsų mažuma turi taikstytis, o jeigu tu nenori taikstytis, – tau bus neužskaityta, tiesiog kaip jeigu tu netgi kursų nėjai... tau neužskaitys, kad tu buvai tose pamokose. Nors iš tikrųjų tai labai kertašios tokie dalykai. Čia yra tiesiog mano pastebėjimas, kad gal galėtų biškeli atsižvelgti į tuos visus... Arba laisviau tas pamokas dėstyti, arba... va... Toksai mano pamąstymas.

Aha... O ką nors galėjote panaudoti savo gyvenime, su vaikais iš to seminaro? Tą informaciją, kurią ten gavote?

Kur... kur... šitą... ? nu tai taip. Kai parvažiavau iš seminaro, ir turėjom ir šiaip ir pokalbiuose, ir su savo vaikais, ir ...ir... apie bendrą situaciją, bendrus tuos visus tuos... apie... tie klausimai, tenais, apie tas integracijas, asimiliacijas, ir t.t. ir t.t. taip, turėjom mes pokalbių, turėjom, sakau... Esu toksai labai veiklus žmogus, ir ne tik tarp draugų, bet ir bendruomenė... buvo šnekama, tie mano kursai... ta prasme bendruomenė, kur mano vaikai... nu, ta prasme, tokia stovykla buvo, vaikų, praeitą metą, vaikų, iš iš iš bendruomenės, ir man teko dalyvauti, ir aš ten tiesiog.... tiesiog... to būtent... iš to vat... iš seminaro ėmėm... ir buvo tema, ir mes kalbėjom, tikrai... akiratį praplėst, ir visa kita, labai yra neblogai... tikrai.

O jūs kalbate apie žydų bendruomenę?

Ne, ten buvo daugiau... ne... ne... ten žydų buvo gal keturi tiktai, ar šeši, dabar nepasakysiu. O visi kiti dvidešimt tai buvo paprasti, statistiniai lietuviai, žmonės, kurie gyvena Lietuvoje. Aš ten nesigilinau labai, ar jie tokios ar tokios tautybės, tiesiog visa tai, kas vyksta, ir filmas tas, ir ... nors knygučių man nelabai ten kliuvo, bet tiesiog, iš to bendro kalbėjom,

vienu žodžiu, buvo tema, ir tokių klausimėlių visokių, žmonės klausė, kodėl taip, o ne kitaip... Labai neblogai yra tokie seminarai. Kad daugiau išplauktų į platesnius vandenis va, kad. Kad pajudintų mūsų valdžią, kad Švietimo tų ministeriją biškį pajudintų kažkaip. Nes, nu, taigi negali užsidaryti vienas... maža tautelė ta lietuvių, jeigu užsidarys... pusė išvažiavę, pusė užsidarys, nu, kas čia bus? Nežinau, kuom tai gali baigtis... tokie dalykai

O sakote, kad tautelė maža... kaip jūs apibrėžtumėte, kas yra tauta... ar ten tautelė?

Kodėl maža?

Nenene... kaip jūs apibrėžtumėte, kas yra tauta?

Lietuvos... nu, aš skaitau lietuvis – tie, kurie emigravo dėl vienokių ar kitokių priežasčių, tai čia yra kita tema, nelabai reik ir gilinti(?)... aš, pavyzdžiui, gyvenu Lietuvoj, ir man nėra galimybių išvažiuot, daleiskim, ten, į Izraelį, ar dar kažką tai, nes mano vyras yra lietuvis, ir aš žadu Lietuvoj ir gyventi, ir man ne vis tiek, kaip yra, būtent, kokia situacija, kokia, nu, ar sveika, ar nesveika ta, čia, aplinka gyventi, ir man tai ne vis tiek. Kad ir, paimkim, kaimo vaiką, vat, lietuviuką, kuris, nu, mažai tos švietėjiškos kažkokios tokios, to išprusimo tokio, kad galima biški ir kitaip gyventi, draugiškiau, nereikia ten sakyti, daleiskim, „lipo žydas kopėčiom, ir ... imkim, vaikai, pagaliuką, ir užmuškim tą žyduką“. Nu galim draugiškai gyventi, kad... kaimynai... kad nereikėtų čia... žiūrėti į tuos didelius skirtumus, o palaikyti tą visą... sakykim... gyvenimą Lietuvoj... nes nes... nunką aš... čia vėl, irgi... yra tik mano nuomonė... Aišku, galima, taip sakant, ... mes atvažiavom... mano tėvai atvažiavo, tai mes taip pat sėkmingai galim ir išvažiuot, bet man, pavyzdžiui, visai nesinori išvažiuot, nes Lietuva yra šalis kai kuo ... jeigu taip klimatinė zonoj žiūrėti tame... yra labai graži, iririr... klimatinės sąlygos nėra blogos, nėra prastos... iririr... tų visų... žiūrint į... į vietą... iririr... aišku, šiauriau, ir gal nėra taip šilta, nėra ką, bet labai... labai graži šalis, tiktai žmonių požiūris turi keistis į tuos atvažiavimus – nebūti surūgusiai, nesakyti „ko jūs čia atvažiavot, mumis nučiulpti?“ Ar dar kažkaip... Nu, aš labai cha cha cha, kaimiškai šneku... :DD Ir kad... sutilpsim turbūt visi, nu...

Bet aš norėjau pasitikslinti – jūs turite Lietuvos pilietybę, tai gal jūs visgi lietuvis?

Taip taip... aš turiu Lietuvos pilietybę, taip tiesiog mano šaknys yra žydų krauj... žydų kraujas yra... Bet turiu puikiausiai tą... Lietuvos pilietis esu, turiu Lietuvos pilietybę, mano vaikai taip pat turi... nu, dvi pilietybes, bet mes gyvenam Lietuvoj, ir mes norime joje sėkmingai gyventi. Ir mes dalyvaujam visur, ir einam į visus renginius, konkursus visus, ir stengiamės, ir mum ne vis tiek kaip ten ta valdžia tvarkosi su savo pareigybėm, ir... ir... tikrai nu... ką galiu, kiek galiu pasakyti..."

Apibendrinančios išvados iš pokalbių su dalyviais

SEMINARŲ APTARIMAS

A mokyklos mokytojams seminarų metu kai kurie dalykai buvo ne nauji, bet galima buvo kai ką prisiminti, kai kuriais klausimais praplėsti žinias, suvokimą. Tačiau iš pokalbių paaiškėjo, kad, nepaisant to, kai kurie aštresni klausimai, konkretūs susidūrimai su kitų kultūrų atstovais gyvenime, stereotipizavimas liko neįveikti. Pozityvu tai, kad šiuo atveju keliama klausimai ir ieškoma atsakymų, net jei kai kurie atsakymai buvo siūlomi seminaruose, bet buvo neišgirsti. Dar viena mokytoja apie seminarus tepasakė visiškai neutralią, nors ir pozityvią frazę: „Kažką daugiau ar mažiau naujo tuose seminaruose išgirsti, o paskui grįžti namo ir pritaikai.“ Kaip tikrai naudingus nurodė tuos seminarus, kuriuose buvo sudarinėjami planai... Bet taip pat, kaip galima suprasti, ypač įstrigo seminarų metu įsisavinta žinia, kad kartais ir nieko blogo negalvojant, galima įžeisti kitą žmogų, neatsargiai pavartoiant kad ir įprastą žodį. Nors buvo išsakytas kaip ir kitų mokytojų nepasitenkinimas *Hate* filmu.

Tarp B mokyklos mokytojų ir bendruomenės atstovų didelis pasipiktinimas dėl Projekto seminarų metu „paaiškėjusios“ programos, kuri, kai kurių mokytojų manymu, kirtosi su „tautiškumu“ ir „pilietiškumu“. Nors, atidžiau paanalizavus, situaciją su lektoriais galima interpretuoti kaip tarpkultūrinį susidūrimą, konfliktą, nesusikalbėjimą, kuriame savo vaidmenį suvaidino ir stereotipai, ir išankstinės baimės, ir nesugebėjimas (abiejų pusių), perskaityti svetimos kultūros ženklų. Šiuo atveju tos svetimos kultūros buvo dalyvaujantys mokytojai su savo patirtimis, savo pedagoginio darbo stažais, skirtinga aplinka (provincijos miestelių ir miestų, ar etninių mažumų), skirtinga retorika, kurią nuolat tenka mokyklose lavinti, ir didmiesčio, kitos kartos, kitokio išsilavinimo asmenų, teorinėje plotmėje puikių savo srities ekspertų, bet praktinėje plotmėje dar tebe kaupiančių patirtį. Kita vertus, ne visas mokytojų kolektyvas buvo neigiamos nuomonės. Kiti dalyviai gana palankiai vertino seminarus, kurie padėjo į daug aktualių dalykų pasižiūrėti kitaip. Tačiau galima buvo apčiuopti ir patirto spaudimo iš pirmųjų pusės pasekmes, kad viena iš dalyvių, kuri pati buvo iš kultūrinių mažumų, ieškodama kompromiso, taip pat ėmė bandyti išreikšti tam tikras kritines pastabas lektorių atžvilgiu, kol visas pokalbis virto prieštaraujančių vienas kitam kaltinimų virtine, atskleidusia ne tiek tai, kas tuose seminaruose iš tiesų buvo netinkama, kiek tiesiog troškimą iš kai kurių

mokytojų pusės bet kokia kaina kritikuoti, ir daromą spaudimą kitiems bendruomenės nariams.

C. Dar pokalbio pradžioje visi dalyviai išreiškia nuomonę, kad pirmojo teorinio seminaro galėjo ir nebūti, būtų pakakę antrojo. Nors prasitaria, kad buvo kalbama apie kultūrų išsiskyrimą, tačiau gana lengvai buvo apčiuopiamas nenoras tarp mokytojų pripažinti, kad kažkas nauja tame teoriniame seminare visgi buvo. Kai kuriems dalyviams buvo nepriimtini ir žaidimai, žaisti seminarų metu. Ne patys žaidimai, bet faktas, kad reikėjo žaisti lyg „mažiesiems vaikams“. Kas irgi įvardinta kaip laiko švaistymas. Bet buvo ir kitokių nuomonių.

D. Seminarai vertinti tikrai palankiai, pabrėžiant didelę naudą.

E. Vertinimai prieštaringi – buvo ir palankių, kalbant, kad buvo daug naudingų dalykų, tarp jų ir galimybė bendrauti su kitų Lietuvos mokyklų mokytojais, taip pat prisimenant ir B mokyklos personalo minėtus nesusipratimus, ypač dėl tautinio klausimo, kuris čia vertintas kaip „provokacinio metodo“ naudojimas. Kita vertus, pasitaikė ir nuomonė, artima C mokyklos mokytojams, kad pirma dalis nebuvo labai naudinga, nes daug kas buvo žinoma.

F. Seminarai įvertinami labai palankiai, pabrėžiant ir tai, kad labai praplėtė požiūrį į kultūrą, ir tai, kad buvo naudinga susipažinti su etninių mažumų atstovais.

G. Seminarai įvertinti puikiai, tik pastebėta, kad iš dalies dalyvių trūko tolerancijos ir supratingumo lektorių atžvilgiu, kurie dėjo dideles pastangas, kad paruoštų paskaitas ir užsiėmimus.

H. Seminarai vertinti iš esmės palankiai: buvo naudingi, daug ką privertė naujai permąstyti, kai kuriais atvejais požiūrius keisti. Nors ir bandyta prasitarti, kad iš pradžių nelabai suvoktas aktualumas sau kaip mažam homogeniškam miesteliui, ar tai, kas čia gali būti nauja, bet galiausiai pripažinta, kad gal bus aktualu išvyksiantiems mokiniams, ir kad į kai kuriuos dalykus galima buvo atkreipti dėmesį naujai.

I. Iš pradžių bendrai išsakyta nuomonė, vertinanti seminarus kaip tikrai naudingus, taip pat priduriant, kad galbūt pasigesta labiau praktinės medžiagos. Mamų / tėvų ir NVO atstovai ypač gerai vertino ir teigė, kad seminarai buvo labai naudingi ir vertingi visom prasmėm, o lektoriai kompetentingi. Vėliau pokalbyje buvo prisimintas kaip iššūkis kilę nesusipratimai mokymų metu.

J. Seminarai vertinti palankiai kaip naudingi ir reikalingi tik užsiminus, kad buvo kai kurie dalykai mažiau suprantami, pavyzdžiui, terminologija ypač teorinėje – mokymų – dalyje, tuo tarpu teigiama, kad praktiniame seminare viskas pasidarė kiek aiškiau.

K. Mokyklos atstovai teigė, kad iš pradžių turėjo nuostatą, jog nieko naujo nesusižinos, jautėsi taip, lyg būtų įtraukti į Projektą ne visai savo valia, tačiau ėmus dalyvauti, nuostata pasikeitė ir atrasta nemažai naudingų dalykų, kurie leido į įvairius reiškinius, žmonių grupes pasižiūrėti kitu kampu. Ir vertina tai, kad „pažadino iš snaudulio“ ne tik mokytojus, bet ir mokinius.

Per pamokas taikyti metodai ir integruotos temos

A. Neigalumo problema, nacistinė politika lytinės orientacijos, „rasės“ klausimai, kultūrų susidūrimas. Taikytos diskusijos, vaidinimai, skaidrės.

B. Tautiniai skirtumai, kitos kultūros, neigalumas, pabėgėliai, lytinės mažumos. Žiūrėti video filmai, žaisti žaidimai, diskusijos.

C. Neigalumas (aklumas) bei skirtingų emocijų atpažinimas, piešiant užrištomis akimis, lytinės orientacijos (kalbant apie kūrejus), lyčių skirtumai (taikant Abėcėlės metodą); skirtingos virtuvės (žiūrėtas video apie „balandėlius“), mokytasi terminologija; tikėjimai (skirtingų religijų sakraliosios architektūros matematiniai panašumai); šeima; žaisti žaidimai, žiūrėti video filmai apie kitas religijas.

D. Analizuoti literatūros kūriniai, kuriuose paliečiamos rasinės, negalios, skriaudos, šeimos sampratų kitimo, stereotipų, benamių, „pagal lytį diskriminuojamų žmonių (atrodo, turint omenyje lytinę orientaciją“ (taikant „ekspertų metodą“, „dvipusio diennorščio“, „koncentrinių ratų“ metodus). Valstybių, kultūriniai, religiniai paveldai (matematiniai statistiniai metodai). Negalia, įvairūs bruožai, religijos, tautybės („Eurotraukinys“, koliažas, diskusijos), lyčių stereotipai (pomėgių vaizdavimas), žmonių lygybė, nepriklausomai nuo klasės (dainuojant Maiklo Džeksono „Mes esame pasaulis“).

E. Lietuvos etnografiniai regionai, amžiaus grupės, maldos namai (kaip matėm aukščiau per matematikos pamokas), etikos mokytoja palietė lyčių skirtumų temą, „rasės“, religijos (daryta paroda, žaistas „Eurotraukinys“). Per istoriją – įvairių amžių atstovų problemos (rašyti laiškei), žaidimas kamuoliu, užduodant klausimus.

F. Tautiniai stereotipai (noriu-nenoriu metodas), socialinės problemos (diskusija, „koncentrinis ratas“), amžiaus skirtumai (penkiaeilis), specialybės ir stereotipai (būdvardžiai); nelabai aišku, kokiomis temomis matematikoje buvo taikytas „Linksmasis kvadratas“; tarpvalstybiniai skirtumai (statistikos metodas); „moteriškų“ ir „vyriškų“ darbų stereotipai; subkultūros („mada ir grožs“), akumo negalia (žaidimai „Kelias į mokyklą“, „Nematau“)

G. Įvairios pasaulio kaukės („konsultanto“ metodas); konformizmas (filmo kūrimas); pabėgėliai („mini konferencija“, filmo peržiūra); religijos (ženklai, geometriniai kūnai, statistika, skaidrės); stereotipai (diskusijos); taikus tautų sambūvis LDK (pokalbiai); silpnėsiųjų engimas (literatūros kūrinių pristatymas ir diskusija, vaidmenų žaidimas)

H. Subkultūros (prezentacijos); „rasės“ (prezentacijos); skirtingos visuomenės grupės (pasiskirstymas vaidmenimis); amžiaus grupės (žaidimas); imigrantai ir pabėgėliai (debatai, filmo peržiūra); religijos (piešiamos skirtingų religijų maldos); susipažinimas (dialogas); skirtingi pomėgiai – bendrumas (rašant ant lapelių); skirtingi papročiai (pokalbis); tautų, virtuvių žemėlapiai;

I. Neįgalumas, „rasės“, („Mes esame pasaulis“, žaidimas „Nematau“), „šeima“, kalbų įvairovė, pabėgėliai (pokalbiai), skaidrės, video ir audio įrašai.

J. Socialinės problemos (peticijų rašymas, skaidrės), emigracija ir pabėgėliai (debatai), religijos (konferencija su pranešimais, religijų medžio plakatas).

K. Tautybės (laiškų rašymas kitataučiams, pokalbiai); „ekspertų metodas“; „projektinis darbas“; plakatų kūrimas; apie įžeidinėjimus (filmai); įvairios religijos (pokalbiai).

Kaip suprantamas tarpkultūrinių kompetencijų įgijimo aktualumas

A. Aktualumas suprantamas kaip ateities vizija, kada Lietuvoje lietuvių gal ir nebeliks, ir suvažiuos imigrantai, su kuriais teks bendrauti, juos mokyti. Dar viena mokytoja (socialinė darbuotoja) išsakė nuomonę, kad gal aktualiau didesniuose miestuose, kur konkrečiai susiduriama su daug įvairių kultūrų ir įvairiais socialiniais sluoksniais, nei mažam miestelyje, kaime, kur vieni kitus pažįsta, ir bendruomenė matoma kaip pakankamai homogeniška, net jei ir buvo nurodyti kai kurie religiniai skirtumai, kurie šiuo atveju nebuvo sureikšminti.

B. Nors iš pradžių išreiškiamas prieštaringas santykis su Projektu, tai tvirtinant, kad Projekto užmojis labai tinkamas, tai abejojant aktualumu savam miesteliui (kultūrą suredukavus į siaurą suprastą tautiškumą, pašalinus socialinius, seksualinius, amžiaus skirtumus kaip neesminius pilietiniam ugdymui), tačiau galiausiai viena iš labiausiai prieštaravusių mokytojų ėmė teigti, kad Projektas tikrai buvo aktualus, ir kad, pavyzdžiui, dvilyktokams net ir homoseksualumo klausimas yra aktualus, ir kad po vieno užsiėmimo, kuriame buvo keltos projektinės idėjos apie kitokių priėmimą, mokiniai, didžiai nuostabai, pasirodė godūs tokio naujo bendravimo, ir patys siekė

asmeniškai, individualiai su mokytoja pakalbėti jiems rūpimais klausimais, kuriais ne labai gali kalbėti su savo tėvais. Kita vertus, pokalbio metu daliai mokytojų bandant primygtinai teigti, kad problemų su tolerancija jų mokykloje nėra, ir įvairios tolerancijos akcijos bei programos vykdomos jau daug metų, kita dalis pokalbio dalyvių visgi dėl to kėlė abejones ir bandė reflektuoti, kad problemų yra, ir šis Projektas tikrai naudingas bei aktualus.

C. Aktualumas pirmiausia buvo suprantamas globalizacijos ir potencialios mokinių emigracijos perspektyvoje.

D. Aktualumas ir čia suprantamas pirmiausia potencialios emigracijos (o ne imigracijos, ne gyvenimo kūrimo savoje šalyje ar bent jau savo gimtinėje, miestelyje, krašte) perspektyvoje, savo gyvenamą kraštą apibūdinant kaip gana homogenišką, nepatiriantį kokių nors akivaizdesniu būdu kultūrinių skirtumų. Ir tą homogeniškumą sustiprina net ir tai, kad ir kaimyniniame krašte jaunimas bendrauja daugiausiai su lietuviais, kurie šį jaunimą skatina puoselėti „tradicines vertybes“ ir lietuviybę.

E. Savai mokyklai aktualumas iš pradžių nebuvo suvoktas, laikant, tik dėl priešingų priežasčių, nei kitose mokyklose, būtent dėl to, kad mokykla tautiniu požiūriu nevienalytė. Tačiau kai kurie mokytojai pripažino, kad Projektas leido pamatyti problemas ten, kur anksčiau nematė.

F. Kalbant apie aktualumą, pirmiausia buvo prisimintas lytinės orientacijos klausimas kaip aktualus jaunimui. Bet bendrai iš pokalbio galima spręsti, kad aktualumas sietinas su realiu visuomenės daugiakultūriškumu, stereotipų ardymu.

G. Įvardijami globalizacijos procesai, kurių neįmanoma sustabdyti, ir reikia išmokyti gyventi taikoje. Miestelis nelaikomas homogenišku ir mokykloje yra skirtingų tautybių vaikų, bet integracija čia, kaip teigiama, tikrai sėkminga, o kadaise buvusi rusiška mokykla savaime nunyko. Taip pat, kad mokykla turi parengti mokinius būsimiems iššūkiams, su kuriais gyvenime susidurs. Mokiniai savo ruožtu dar pridūrė, kad tarpkultūriškumą supranta per kitų kultūrų supratimą, kasmažina nemažą dalį nesusipratimų ir problemų, kad ir suardant stereotipinę mąstymą.

H. Mokykloje tarpkultūrinio ugdymo aktualumas suprastas išskirtinai per potencialią mokinių emigraciją po mokyklos (arba į didesnius miestus, arba svetur). Bet suvokiama, kad aktualu tiesiog šiam laikmečiui, kai pasaulis taip sparčiai keičiasi, ir reikia išmokyti būti jam atviru.

I. Aktualumas suprantamas per pasaulyje vykstančius globalizacijos procesus, nors tiesiogiai tai nėra išsakyta. Labiau apie tai reflektavo tėvų / mamų atstovė, kuriai

pačiai asmeniniame gyvenime kasdienybėje tenka susidurti su tarpkultūrinėmis situacijomis.

J. Aktualumas suprantamas kintančio pasaulio perspektyvoje.

K. Mokyklos atstovai manė, kad tarpkultūrinis ugdymas aktualu jaunimui emigracijos perspektyvoje, o savas miestelis laikomas kultūriškai homogenišku, turint omenyje tautiškumą ir religiją. Bet taip pat atkreiptas dėmesys ir į platesnį Lietuvos kontekstą, apie kurį sužinoma iš žiniasklaidos priemonių, ir kad mokiniai jau dabar su įvairiomis tarpkultūrinėmis problemomis susipažįsta.

Rezultatų refleksija

A. Kai kuriais klausimais mokytojai patys sau dar nėra radę įtikinamų atsakymų, ir nežino, kaip reiktų tuos reiškinius interpretuoti. Ir eina kalba ne vien apie kitas seksualines orientacijas, bet ir apie kitokias grupes, pvz., romus, Jehovos liudytojus, kurie beldžiasi į duris, net ir suvokiant, kad tokia reakcija, akis į akį susidūrus su jais, yra ne visai tokia, kam buvo iš anksto bandoma nusiteikti, įtikinti save „pozityvui“ ir „palankumui“, ir atvirai pripažįstama, kad nuostatos nepasikeitė. Refleksyvaus dienoraščio priemonė nebuvo iki galo išnaudota (naudojantis labiau įprastu metodu – paskaitų konspektavimu), visa kita paliekant saviškai. Iššūkių interpretacija taip pat atskleidė refleksyvumo stoką, siekiant tai, kas buvo iššūkis, interpretuoti, ieškant pasiteisinimų, įsikimbančių į kai kuriuos stereotipus. Tačiau svarbiausia tai, kad suvokiama ir reflektuojama ši konkrečių susidūrimų patirtis, keliama klausimai, kurie seminaro metu gal ir nebuvo kilę, ir todėl galimi atsakymai ten nebuvo išgirsti. Net jeigu pokalbio metu tai nebuvo suformuluota. Dar viena mokytoja taip pat rodė pastangas reflektuoti, kad gal už daugelį negatyvių įvaizdžių klausimu, kuris jai buvo kaip didžiausias iššūkis (LGBT teisės) atsakinga žiniasklaida, bet iki galo išvados iš to nėra padaromos, priimančias pačias klišes lyg savo pačios nuomonę. Nors pati mano, kad tapo šiek tiek liberalesnė. Nebent liberalumas šiuo atveju suprantamas kaip nebe toks kategoriškas turėtų požiūrių laikymasis pagal žinomą schemą „jie man netrukdo, bet...“

B. Konkrečiai apie pasiektus rezultatus kalbėjo mokytoja, labiausiai kritikavusi kai kuriuos Projekto seminarų metu jos nepriimtus dalykus, ir, nors aiškesnės refleksijos, kad būtų padarytos kokios nors išvados iš to, kas buvo galiausiai pripažinta kaip aktualu ir naudinga, nesimatė. Tačiau tokios refleksijos įmanomos. Gal bent jau po pokalbio.

C. Pradžioje vienas iš pokalbio dalyvių prasiūmė, kad seminarai padėtų laužyti stereotipus. Pokalbio pabaigoje visgi kai kurie dalyviai bandė nuvertinti reikšmę sau, teigiant, kad tos tolerancijos ir šiaip netrūko. Kalbant apie iššūkius sau ir mokiniams, buvo išsakytos prieštaringos mintys net ir to paties dalyvio, t. y., pvz., kad iššūkis gal labiau buvo mokiniams, kita vertus, kad jiems tai net ir nebuvo iššūkis, nes ir šiaip tarpusavyje įvairias temas aptarinėja (turint omenyje šiuo atveju, lytines orientacijas).

D. Galima matyti, kad yra savirefleksijos pastangos kalbant apie požiūrių kitimą, nors aiškinimuose persipynę pačių mokytojų ir jų mokinių požiūros, lyg mokytojams susitapatinus su mokiniais. Toks požiūrių pasikeitimo perkėlimas į mokinius, kita vertus, gali reikšti ir vengimą kalbėti apie savo pačių požiūrių pasikeitimą. Ir šiuo atveju lieka neaišku, ar jos keitėsi, ar ne.

E. Dalis mokytojų, taip pat ir mamų atstovė, aiškiai kalbėjo apie tai, kad šio Projekto metu į kai kuriuos dalykus požiūris tikrai keitėsi, net jei prieš tai atrodė, kad šioje mokykloje, kurioje tikrai mokymas vyksta tarpkultūriškumo pagrindais, problemų, su kuriomis susiduria kitos Lietuvos mokyklos, labiau homogeniškos tautiniu požiūriu, neturėtų būti. Galima prileisti, kad šiuo atveju buvo atsižvelgta į tai, kad kultūros samprata yra gerokai platesnė už tautiškumo sampratą. Tačiau buvo ir mokytojų, kažkodėl lietuviškos tapatybės, kurie, kaip ir kai kurie A ir C mokyklos mokytojai (dažniausiai jaunesni), mano, kad pirmoje dalyje nebuvo labai daug naujų dalykų, matyt, turint omenyje kai kurią faktinę medžiagą apie etnines mažumas Lietuvoje, gaila, nieko nereflektuojant apie tikrai Lietuvoje naujas ir dar daugeliui šiuos tokius nuogąstavimus keliančias teorines prielaidas.

F. Šios mokyklos mokytojai nevengė kalbėti apie radikaliai pasikeitusius požiūrius, perspektyvas, taip pat ir tai, kad su mokiniais įgyvendinti Projektą nebuvo labai sunku, ir galima džiaugtis parodytu mokinių supratingumu daugeliu klausimų.

G. Kalbant apie iššūkius, su kuriais buvo susidurta, mokyklos kolektyvas pirmiausia atkreipė dėmesį ne į sau kilusius iššūkius, bet kitiems dalyviams, kurie įvairiais būdais reikė nenorą dalyvauti Projekte (dalis jų vėliau, kaip žinia, ir pasitraukė), rodė nepagarbą ir netoleranciją lektorių atžvilgiu, trukdė kitiems dalyviams, atsisakydami dalyvauti kad ir žaidimuose. Nepaisant to, išsakytos mintys, kad atpažinimas savyje noro priešintis, prieštarauti kaip analogiško tarp kai kurių mokinių kylančiam priešiskumui ir nenorui įsisavinti to, ko yra mokomi, liudija šioje mokykloje egzistuojančią refleksyvumo nuostatą. Galbūt tas iššūkis kitiems buvo suvoktas ir kaip iššūkis sau, leidęs iš šalies pasižiūrėti į save kaip pedagogus ir jiems (sau) keliamus (keltnus) rei-

kalavimus, kurie būtų nemažesni nei mokiniams. Kai kurie mokytojai pokalbio metu patys gana daug reflektavo apie būtinybę apmąstyti, permąstyti viską, ir tai, kas vyko seminaruose pirmiausia, ir kodėl kai kurie dalyviai buvo nusiteikę prieštarauti, atkreipiant dėmesį, jog viena iš priežasčių galėjo būti, kad lektoriai jaunesni ir, kaip pasirodė, kompetentesni už juos, kas daug kam buvo sunku priimti. Be to buvo nemažai reflektuojama ir apie galimybes atnaujinti formalaus ugdymo turinį. Mokiniai taip pat pademonstravo nemažą norą suprasti, teigė, patyrę pokyčių požyriuose per Projekto vykdymo metus, ir pamokos, kuriose buvo taikomi ir inovatyvūs metodai, ir liečiamos kitos temos, buvo įdomesnės nei paprastos.

H. Nors ir buvo bandoma pristatyti, kas buvo konkrečiai vykdoma šio Projekto metu, bet galima pastebėti nedidelį netikrumą, kai buvo kalbama apie rezultatus. Šiuo atveju pasirodė, kad tai, kas buvo bandoma realizuoti, gana mažai skyrėsi nuo formaliosios ugdymo programos. Buvo pasirinktos temos, kurios nieko ypatingai nauja neįnešė, gal tik leido, kaip teigiama, prisiminti kažkada žinotus kelis inovatyvesnius metodus, ir tarpkultūriškumas daugiausia buvo suredukuojamas į abstrakčią tolerancijos sąvoką, ką patvirtino pokalbis su mokiniais, iš kurio paaiškėjo, kad net ir ta abstrakti tolerancija buvo dar labiau supaprastinta iki tiesiog mandagumo. Nors galima išskirti bent vieną mokytoją, kuri dalyvavo pokalbyje, kuri kiek aktyviau taikė seminaro metu kurtus metodus ir bent jau savo atžvilgiu kalbėjo apie prasiplėtusį požiūrį į kai kuriuos dalykus, tai, kad dirbant su mokiniais, galima buvo pastebėti žymių pokyčių, pavyzdžiui, tai, kad išmoko debatuoti, išsakyti nuomonę ir išklausti kitų.

I. Su refleksija situacija šioje mokykloje gana keblė, nes kai kurie mokytojų rodo, kad leido savo požiūriams plėstis ir keistis, ir tuos požiūrius bandė plėsti ir per pamokas, ir, kalbant su mokiniais, šios pastangos lyg ir pasitvirtino, nors ir ne visais klausimais. Mamų / tėvų atstovė ypač sąmoningai nusakė, kas, vykdant šį Projektą, buvo nauja, kaip atsivėrė kitos perspektyvos. Tačiau dalis mokytojų pasisakymų gana problemiški dėl pobūdžio, kaip keliama klausimai, kurie, atrodo, visgi labiau retoriniai, jau iš anksto žinant atsakymus, kurie, deja, nelabai suderinami su šio Projekto metu svarstytomis atsakymų perspektyvomis, atsisakant savo išankstines nuostatas svarstyti, permąstyti, dėl jų diskutuoti nueinant vienu iš ne kartą pastebėtų mokytojų pasitelkiamų kelių – savo nuostatas pridengiant mokinių nuostatom, atseit, aš kalbu tik tai, ką mokiniai kalba. Tačiau nepateikiant jokios užuominos, kaip su mokiniais tos nuostatos buvo išdiskutuotos, ir ar buvo galiausiai prieita kokių nors kitokių rezultatų. O iš kai kurių posakių galima buvo suprasti, kad toleranciją kai kurie iš mokytojų (bet tikrai ne visi) bandė aiškintis per mandagumą.

J. Galima pastebėti tikrai palaikytiną kai kurių mokytojų bandymą kelti klausimus, reflektuoti savo pačių ar mokinių toleranciją, kuria, kaip buvo kalbama, daug kas gali girtis, kol konkrečiai nesusiduria. Bet dar daugelis klausimų šios mokyklos mokytojams ir mokiniams lieka nelabai aiškūs, o kai kam (NVO atstovams) gal pernelyg neproblemiški, nors galėtų.

K. Mokytojai kalbėjo apie pasikeitusius požiūrius į kai kuriuos dalykus, į ką anksčiau nebuvo atkreipę dėmesio, o mokiniai aiškino, kad labai drastiškai niekas nepasikeitė, nes ir šiaip per įvairius projektus vykdo akcijas, per įvairias pamokas jau seniai įvairios kultūros paliečiamos. Gana keista refleksija dėl stereotipų, esą, jei pavyktų gyvai pabendrauti su kitokiais žmonėmis, pavyzdžiui, pankais, gėjais, tai gal ir stereotipai būtų sulaužyti, ar bent jau ne tokie stiprūs. Tai rodytų, kad apie stereotipus buvo mokykloje kalbama, diskutuojama, tik kam jų ardymą nukelti iki gyvo susidūrimo su kitokiais? O apibendrintai dalyviai įvertino, kad buvo suteikta galimybė pamąstyti. Nors, nepaisant visų parefektavimų, pasilikta prie „tradicinės“ „pono ir tarno“ retorikos, esą, mažumos turi taikytis, ir lietuviai turėtų būti griežtesni, piktesni, neleist lipti sau ant galvos...

Išvados iš pokalbių su mokyklų atstovais

A. Kalbant su mokiniais ir mokytojais galima buvo susidaryti įspūdį, kad šioje mokykloje visi čia vardinti projektai, mokytojų pastangos suprasti ir keisti savo nuostatas, net jei ne visada turi pakankamos informacijos, koku pagrindu tai galėtų padaryti, rodo gana progresyvios bendruomenės įspūdį, kuri palengva keičiasi, ir keičiasi sąmoningai, suvokiant problemas ir stengiantis ieškoti atsakymų. Nors kalbantis su tėvais, ne viskas buvo taip puiku, kaip su mokiniais. Bendrai galima tik pastebėti, kad kokios nors platesnės kultūros sampratos, refleksijos, net ir domėjimosi, ką būtų galima kalbėti su savo vaikais kultūros klausimais ar savo pačios kultūrine tapatybe, nebuvo. Kaip nebuvo ir kokių nors kritinių pastabų ar pageidavimų, kad mokykloje ugdymo programose būtų dar kas nors įtraukta arba pakeista.

B. Didelis pasipiktinimas dėl Projekto seminarų metu „paaiškėjusios“ programos, kuri, kai kurių mokytojų manymu, kirtosi su „tautiškumu“ ir „pilietiškumu“. Nors, atidžiau paanalizavus, buvusią konfliktinę situaciją su lektoriais galima interpretuoti kaip tarpkultūrinį susidūrimą, konfliktą, nesusikalbėjimą, kuriame savo vaidmenį suvaidino ir stereotipai, ir išankstinės baimės, ir nesugebėjimas (abiejų pusių) perskaityti svetimos

kultūros ženklų. Šiuo atveju tos svetimos kultūros buvo dalyvaujantys mokytojai su savo patirtimis, savo pedagoginio darbo stažais, skirtinga aplinka (provincijos miestelių ir miestų ar etninių mažumų), skirtinga retorika, kurią nuolat tenka mokyklose lavinti, ir didmiesčio, kitos kartos, kitokio išsilavinimo asmenų, teorinėje plotmėje puikių savo srities ekspertų, bet praktinėje plotmėje dar tebekaupiančių patirtį. Kita vertus, ne visas mokytojų kolektyvas buvo negatyvios nuomonės. Kiti dalyviai gana palankiai vertino seminarus, kurie padėjo į daug aktualių dalykų pasižiūrėti kitaip. Tačiau galima buvo apčiuopti ir patirto spaudimo iš pirmųjų pusės pasekmes, kad viena iš dalyvių, kuri pati buvo iš kultūrinių mažumų, ieškodama kompromiso, taip pat ėmė bandyti išreikšti tam tikras kritines pastabas lektorių atžvilgiu, kol galiausiai pokalbis virto prieštaraujančių vienas kitam (ir taip tampančių niekiniais) kaltinimų virtine, atskleidusia ne tiek tai, kas tuose seminaruose iš tiesų buvo netinkama, kiek tiesiog troškimą iš kai kurių mokytojų pusės bet kokia kaina kritikuoti, ir daromą spaudimą kitiems bendruomenės nariams. Tačiau nepaisant visos kritikos, Projektas šioje mokykloje buvo vykdomas gana sėkmingai, paisant daugiau mokinių poreikių, kas ir parodė teigiamus rezultatus.

C. Šios mokyklos personalas, išskyrus vieną tėvų / mamų atstovų, kuri labai pozityviai vertino visą Projektą, nors ir bandė nureikšminti Projekto naujumą, inovatyvumą ir aktualumą, argumentuojant daugiausia tuo, kad „viskas jau ir šiaip buvo žinoma“ (gal kai kuriuos dalykus painiojant su kitais projektais, kuriuose mokykla dalyvauja, tarp jų ir į Europos šalių pažinimą orientuoti), tačiau pripažino, kad bent jau praktiškai, net jei kai kurie dalykai anksčiau ir buvo žinomi ir kadaise naudoti, visgi pravertė. Pokalbis taip pat atskleidė, kad tiek personalui, tiek ir mokiniams aktualiausias klausimas yra bendrai globalizacija ir, atitinkamai, tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas matomas kaip aktualus pirmiausia emigracijos perspektyvoje (nors nebūtinai iš Lietuvos), toleranciją suprantant pirmiausia per žmoniškumą, nors kai kas suprato ir per skirtumų priėmimą. Ir nors dauguma mokinių nepademonstravo kokio nors platesnio kultūriškumo, tarpkultūrinių kompetencijų supratimo, visgi buvo galima iš kai kurių padrikų prasitarimų spręsti, kad buvo girdėta ir platesnė samprata, ne tik folkloras ir tautiniai drabužiai. Taip pat ir iš mokytojų, bei, ypač, tėvų / mamų atstovo, su kuriuo buvo kalbėta atskirai, galima buvo visgi spręsti, kad turi platesnę kultūros ir tarpkultūriškumo sampratą, ir kad bandė per pamokas šiek tiek inovatyviau šias temas paliesti.

D. Šios mokyklos mokytojai kalbėjo viską taip, kad nieko neprikiši. Aiškus suvokimas, ko šis Projektas siekė, kokie uždaviniai buvo keliami, Projektas įvertintas puikiai. Bet galima jų labai tvarkingoje, lyg iš anksto gerai paruoštoje kalboje įžvelgti keletą niu-

ansų, kurie galėtų leisti įtarti, kad šiuo atveju turime puikiai „įvaldytą“ žinojimą, kaip „turėtų būti“, ir puikiai paslėpti galimi trūkumai ar nepasitenkinimas: ir refleksija, įvertinanti, kaip keitėsi nuostatos (nors ir apeliuojant ne į save, bet į mokinius), ir seminarų vertinimas. Kas, tiesą sakant, taip pat nemažas pasiekimas. Tačiau mokiniai pradžioje nebuvo iškalbingi, bet pabaigoje paaiškėjo, kad ne vienas projektas, vykdomas mokykloje, tarp kurių ir „Savaitė be patyčių“ iš esmės nelabai ką keičia nei mokykloje, nei miestelyje, kur įvairūs kultūriniai skirtumai (kaip ir ekonominiai) netoleruojami, laikomi „išsišokimu“, nepaisant kai kurių vienišių „išsišokimų“. Paaiškėjo, kad šioje mokykloje tiek mokytojai, tiek ir mokiniai supranta „kaip turėtų būti“, bet realiai situacijos keisti gal kažkam ir pritrūksta valios, arba toks supratimas nepasiekia tų, kurie labiausiai represyviai nusiteikę. Ir tada visas tarpkultūrinių projektų ir kitų susijusių veiklų aktualumas suvokiamas tik orientuojantis į emigraciją. Visiškai kitas vaizdas, gal šiek tiek primenantis mokytojų, susidarė, kalbantis su NVO atstove, įvertinimas tiek seminarų, tiek ir viso Projekto buvo visiškai pozityvus, įvertinta kaip naudingi įvairūs patarimai, kaip žiūrėti į „visokius migrantus“, kad „reikia toleruoti“, kad kitų kultūrų (subkultūrų) asmenys irgi yra „normalūs“, ir kad gali visa tai, ką pasisėmė per seminarus, pritaikyti savo ir visuomeninėje veikloje, kur susiduria su daug kitų kraštų atstovų, ir su studentais, su kuriais tenka dirbti.

E. Šalia visiškai palankaus įvertinimo, pirmiausia seminarų, kurių metu galėjo pabendrauti su mokytojais iš visos Lietuvos, pažiūrėti į problemas, kurių pas juos nėra, arba pas juos jau išspręsta, kaip jie mano, krenta į akį tai, kad čia galima buvo pabrėžti, jog jų mokykloje ir šiaip viskas vyksta pagal tarpkultūrinio ugdymo principus, nes mokosi skirtingų tautybių vaikai (ir rusai, ir lenkai, ir lietuviai), ir šį ugdymą supranta, kaip ir nemaža dalis Projekto dalyvių, šiek tiek susiaurintai – kaip abstrakčią toleranciją, net jeigu iš replikų ir matyti, kad buvo girdėta tai, kas buvo aiškinama seminarų metu. Kalbantis su šios mokyklos atstovais išryškėjo niuansas, kaip žmonės, save priskiriantys prie mažumų, šiuo atveju tautinių, atsiriboja nuo galimybės save suprasti kaip daugumos atstovus kuriuo nors aspektu, ir niekaip neatpažįsta savo tarpe galinčios egzistuoti kokios nors kitos mažumos ar kokios nors diskriminacijos kitu pagrindu. Lyg buvimas kuria nors mažuma jau apsaugo nuo buvimo dominuojančia ir diskriminacine grupe kitu požiūriu. Mamų / tėvų atstovė šios mokyklos kaip ir daugelio kitų, parodė žymiai didesnę palankumą ir supratingumą, nepastebėjusi kokios nors netolerancijos iš lektorių pusės. Mokiniai iš principo patvirtino mokytojų šias įžvalgas. Tačiau, nors kai kurios temos ir lieka tabu, galima matyti pastangas pamatyti ir priimti galimus kitokius požiūrius į įvairius klausimus.

F. Šios mokyklos mokytojos atvirai kalbėjo apie tai, kad šis Projektas buvo ypač naudingas, vertingas, nes iš tiesų atskleidė visai kitoki, platesnį požiūrį į kultūrą, ko kitų mokyklų mokytojai vengė akcentuoti, mieliau aiškinę, kaip viskas buvo žinoma. Tai rodo tikrai didelę bent kai kurių šios mokyklos mokytojų savirefleksiją ir atvirumą įvairovei. Šis atvirumas tai, kad buvo įsisavinti tarpkultūrinių gebėjimų ugdymo principai, tikslai, uždaviniai, kad vyko kai kurių dalykų permąstymas, nebijant prisipažinti, kad anksčiau požiūriai buvo kiek siauresni.

G. Bendrai šios mokyklos mokytojai ir mamų / tėvų, NVO bei mokinių atstovai pademonstravo nemažą tarpkultūrinį supratingumą, pagrindinių principų raštingumą įsisavinimą. Vienas asmuo net atkreipė dėmesį į tai, kad turėtų būti į tarpkultūrinių kompetencijų ugdymą įtrauktas gestų, kurie turi skirtingas reikšmes skirtingose kultūrose, pažinimas, plačiau kalbant, hermeneutika. Nors galima pastebėti, kad čia daugiau buvo linkstama apsvastyti ir matyti Projekto siūlomas galimybes atnaujinti pamokas, kaip ir kur būtų galima ką daryti, nei praktinio realizavimo, kuris, išskyrus matematiką, nepasirodė labai įtikinantis, bet pokalbis su mokiniams tokias abejones šiek tiek prasklaidė, nors galiausiai pokalbyje mokiniai pasigedo, kad būtų taikoma daugiau inovatyvių metodų, tarp kurių vardija filmų peržiūras ir diskusijas, piešinių, maketų parodas, tiesiog kad būtų daugiau konkretesnės medžiagos. Mokiniai taip pat pasirodė noriai atvirai samprotaujantys, nebijantys nei naujovių, nei pokyčių. Panašiai ir NVO atstovas pasirodė motyvuotas, suinteresuotas ir vienas iš tų, kuris išreiškė pageidavimą gauti daugiau empirinės medžiagos apie kultūrinius skirtumus, daugiau praktinių dalykų ir kad formaliojo ugdymo programose reiktų praplėsti kultūros sampratą.

H. Analizuojant tiek pokalbį su mokytojais, tiek ir pokalbį su mokiniams buvo akivaizdu, kad šio miestelio, kaip ir mokyklos, pasaulis labai paprastas, lyg ir nesimato (bent jau patiems Projekto dalyviams) kokių nors ryškesnių kultūrinių skirtumų, įvairovės, ir todėl šiandien projektas lyg ir neatrodo labai aktualus, bet tarpkultūrinės kompetencijos tiesiog praplečia pasaulio matymą, o mokiniams – lyg pasiruošimas gyvenimui po mokyklos, galbūt išvykstant kitur. Mokytojos, matosi, bandė taikyti kai kuriuos naujus metodus, imti kai kurias temas, nors ir neieškant naujų galimybių, pritaikant prie jau esamų programoje. Šis pokalbis taip pat atskleidė tai, kad mokytojams reikia daugiau metodinių priemonių su konkrečia medžiaga, kuriai rinkti patys dažniausiai neturi didesnių galimybių, ypač gyvenant mažesniuose miestuose. Bet bent jau viena iš pokalbyje dalyvavusių mokytojų kiek aktyviau naudojo naujus metodus ir naujai atkreipė dėmesį į buvusias programoje temas. Apibendrinus, pagal galimybes, tiek mokytojų

kolektyvas, tiek ir mokiniai paliudijo, kad šis Projektas atvėrė naujas perspektyvas, kad ir kaip nebuvo tam ruošasi ar tikėtasi, palengva ardydamas stereotipus ir mokiniai išreiškė suinteresuotumą ir norą plačiau pažinti kitas kultūras.

I. Šioje mokykloje išryškėjo tendencija, kad mamų / tėvų ir NVO atstovai pasirodė labiau motyvuoti ir be didesnių sunkumų įsisavino seminarų medžiagą, skirtingai nuo dalies mokytojų, keliančių labiau retorinius klausimus, į kuriuos atsakymų, panašu, kad neieško. Tačiau negalima to pasakyti apie visą mokytojų kolektyvą, nes yra tarp jų ir tų, kas deda pastangas suprasti ir išsiaiškinti. Mokinių nekalbumas, turint omenyje pokalbį su mokytojais, gali taip pat kaip ir B ir C mokyklų atveju rodyti egzistuojančias neįsisąmonintas vidines nepakantumo problemas, apie kurias tiesiog nenorima kalbėti.

J. Paaiškėjo, kad daliai mokytojų Projekto idėja nebuvo labai skaidri, nors ir stengėsi ją įgyvendinti.

K. Nors mokytojai ir pripažįsta, kad projektas buvo naudingas, įgalinęs pakeisti žiūrėjimo kampą į daugelį dalykų, pokalbis su mokiniams ir mamų / tėvų atstove parodė, kad čia galima pasigesti aiškesnio supratimo apie tarpkultūriškumą ir jo aktualumą. Mokytojai ir mokiniai, net jei realiai miestelyje yra kitokių kultūrų atstovų, savo pasaulį mato kaip homogenišką (tautiniu ir religiniu) požiūriu, neigiant kitokių kitoniškumą, bei tarpkultūrinius santykius suvokiant ne per bendrabūvį, bendradarbiavimą, integraciją, bet per mažumų prisitaikymą prie daugumos. Čia, kaip ir visoje eilėje kitų mokyklų dominuoja tas pats totalitarinis imperatyvas „neišsisiokti“, nebūti kitokiu, neišsiskirti. Net jei ir deklaruojama tolerancija, bet tik pasyvi.

Išvados

Atlikus „Mokytojų, moksleivių, tėvų ir NVO tarpkultūrinių gebėjimų plėtros“ projekto, vykdyto TJA ir mokyklų partnerių Lietuvoje 2011/2012 metais atvejo tyrimą, galima formuluoti tokias išvadas, atsižvelgiant į Projekte keltus mokymo tikslus ir uždavinius, suformuluotus įvade:

- 1) Išanalizavus seminarų medžiagą ir mokytojų, tėvų, NVO atstovų ir mokinių pokalbiuose su jais atsiskleidusias turimas žinias, galima tvirtinti, kad didžioji dauguma Projekto dalyvių pagilino žinias apie kultūros sampratą įvairovę, net jeigu kai kuriais atvejais dar nerodo įsitvirtinusių įgūdžių šias žinias taikyti praktiškai. T. y., dar galima pastebėti inertiškai vartojamą siaurą kultūros sampratą, apsiribojančią tautine kultūra, kuri suprantama taip pat gana siaurai, suredukuotai į etniškumą, folklorą ir kitus panašius dalykus. Tačiau galima pastebėti ir ženkliai mokytojų, taip pat ir kai kurių mokinių pastangas reflektviai išplėsti kultūros sampratą. Kalbant apie Lietuvos etninę įvairovę, dauguma dalyvių teigė, kad apie tą įvairovę turėta žinių iš ankstesnio išsilavinimo, tai šis Projektas buvo greičiau proga prisiminti jau žinotus dalykus. Nors kai kurie tėvų ir NVO atstovai, ypač iš taip vadinamų etninių mažumų, labai teigiamai įvertino galimybę susitikti vieni su kitais vienoje erdvėje, bendrauti ir dalintis įvairiomis žiniomis tarpusavyje. Tai taip pat galima įvardinti kaip didelį šio Projekto privalumą, suteikusį praktinę galimybę bendrauti įvairių Lietuvos etninių bendrijų atstovams.
- 2) Mokymų dalyviai, su nedidelėmis išimtimis, aktyviai plėtojo įgūdžius ir turimas žinias apie tarpkultūrinį bendravimą, rodydami pastangas suprasti ir išsiaiškinti negatyvius ir pozityvius veiksnius, darančius įtaką tarpkultūriniais reiškiniais. Nors dar galima matyti kiek supaprastintą tarpkultūrinių kompetencijų sampratą, suredukuotą į abstraktų tolerancijos principą, tačiau dalis mokytojų pasirodė siekiantys suprasti ir išsiaiškinti giliau ir plačiau, kritiškai mąstydami apie tolerancijos sąvokos taikymo ribas, rodydami nuovoką, kad esminis akcentas, kalbant apie toleranciją, turi būti prigimtinės žmogaus teisės, nepriklausomai nuo kultūrinio pagrindo, priklausomybės ar tapatybės, o ne tolerancija dėl pačios tolerancijos, kad ir nuostatų, žodinių ar kitokių išraiškų, kurios represyviai pažeidžia kitų žmonių žmogiškąjį orumą ir teises. Net jei dažniausiai mokytojai konkrečiai neformulavo šios skirties, tačiau jų keliama klausimai, kritiškos pastabos leidžia padaryti išvadą, kad ši skirtis yra bent nuvokiama.

- 3) Mokymų metu dalyviai turėjo galimybę plėtoti gebėjimą konstruktyviai bendrauti su skirtingų kultūrų atstovais, dalyvaujant įvairiuose žaidimuose ir kitose praktikoje, kad ir tiesiogiai bendraujant su skirtingų etninių mažumų Lietuvoje atstovais. Kai kurie apklausti NVO ir tėvų atstovai teigė, kad savo visuomeninėje ir kasdienėje veikloje bei gyvenime toks konstruktyvus bendravimas yra neišvengiamas, ir mokymai šiuo požiūriu buvo labai naudingi. Buvo dalis mokytojų ir mokinių, kuriems toks bendravimas šiuo metu atrodo tik ateities projektas, orientuojantis į emigraciją, nes gyvenama bent jau etniškai didžia dalimi homogeniškoje aplinkoje. Tai leidžia formuluoti tokias papildomas pastabas:

a. Dalis mokytojų nelabai noriai ir atvirai jungėsi į šį projektą, galima buvo pastebėti ir kai kurių vidinio pasipriešinimo, kuris dažniausiai sau patiems ir kitiems aiškinamas kaip ir šiaip jau seniai vykdoma tolerancijos ir tiesiog „būk žmogumi“ programa daugelį metų, todėl čia nebuvo nieko nauja, ką reikėtų atskirai diegti... Bet, paanalizavus tai, kas konkrečiai suvokiama kaip tarpkultūrinė kompetencija, paaiškėja, kad ji paverčiama tiesiog abstrakčia tolerancijos sąvoka, kuri telpa į elementaraus, neįpareigojančio mandagumo rėmus.

b. Socialinio mokinių sluoksniavimosi problemas mokytojai linkę apeiti, išskyrus vieną kitą mokytoją, kur apie tai yra bent užsimenama, bet akivaizdu darosi tai, kad tarp mokinių esant šiaip problemai, visuotinės savaitės be patyčių, gražūs postringavimai apie toleranciją – labiau panašu į kovą su vėjo malūnais. Šiuo požiūriu šis Projektas skiriasi, nes jo vienas pagrindinių tikslų, kaip galima suprasti, analizuojant tarpkultūriškumo sampratą, yra ugdymas sugebėjimų pamatyti skirtumus, kuriuos lemia ne vien etniškumas ar religija, bet ir socialinė padėtis, lytiškumas, amžius ir pamatyti taip, kad šie skirtumai nepadarą vienus žmones labiau žmonėmis, o kitus mažiau, ir kad nepaisant visų šių skirtumų, kiekvienas turi prigimtines žmogaus teises. Šių skirčių įsisąmoninimas galėtų būti vienas iš efektyvesnių būdų kiekvieno individo platesniam savęs paties ir kultūrinės panoramos, kurioje jis ar ji gyvena, matymui. Gal tai padėtų efektyviau užkirsti kelią patyčioms, kuris kyla gal iš neišprusimo ir labai susiaurinto pasaulėvaizdžio, negalinčio įsivaizduoti, kad galima gyventi ir mąstyti kitaip. Tai galėtų būti viena iš įvade vartotos represyvosios sąmonės įveikos priemonių.

- 4) Visuomenėje, siekiančioje įveikti totalitarinių ir autoritarinių režimų paliktus ir vis dar gajus įpročius hegemonizuoti ir homogenizuoti kultūrą ar atskirus jos aspektus, bei atsižvelgiant į globalinius ir Europoje vykstančius procesus, į žmogaus teisę gauti kokybišką ir reikalingą išsilavinimą, tarpkultūrinis raštingumas yra būtinybė.

- 5) Apibendrinant galima būtų sakyti, kad per šias paskaitas mokytojams buvo pateikti pagrindiniai tarpkultūrinės kompetencijos principai, gairės, kuriomis mokytojai galėtų remtis savo praktinėje veikloje. Nors gal kai kuriais atvejais formuluotės, bent jau pateiktose paskaitų skaidrėse labai aptakios („palankiai vertinti“, „palankiai žiūrėti“), kai kuriais atvejais net ir prieštarinčios („įvairovė įsiskaidijusi lygybėje“), bet galima manyti (remiantis asmeniniais pokalbiais su dalyviais), kad šios formuluotės buvo perimtos iš kitose šalyse sėkmingai vykdomų tarpkultūrinės kompetencijos ugdymo projektų ir kad visgi buvo siekiama aiškinti įvairius niuansus ir aspektus, susijusius su probleminiais reiškiniais, tokiais kaip, pavyzdžiui, tai, kad įvairovę dažnai lydi visokio pobūdžio nelygybė, marginalizacija, hegemoninis dominavimas; kad kai kuriais atvejais „palankaus kultūrų vertinimo“ imperatyvas gali kirstis su žmogaus teisių užtikrinimo imperatyvu ar asmeninėmis vertybinėmis nuostatomis ir įsitikinimais. Panacėjos ar vienos formulės, kaip šiuos vienas kitą kartais paneigiančius imperatyvus sutaikyti, nėra. Nebent kaip vieną iš galimybių galima būtų pasiūlyti pragmatinį principą siekti, kad kuo daugiau žmonių gyventų kuo komfortabiliu, kad kiekvienas ir kiekviena galėtų ir turėtų iš ko rinktis savo individualioms kultūrinėms tapatybėms kurti, savo kultūrinei individualybei ir savačiai formuoti. Kalbant apie tarpkultūrines kompetencijas svarbiausia, galbūt, būtų įsisavinti ne tiek kultūrų, kiek žmonių lygiateisiškumą, siekti užtikrinti lygias **galimybes, nepaisant** kultūrinių skirtumų.
- 6) Vykdydami projekto veiklas, mokytojai pagal išgales darė, ką galėjo, turint omenyje tai, kad tikslas buvo ne keisti formalaus ugdymo programą, o ją papildyti, akcentuoti kai kurias temas, išryškinti, skatinti kritinio argumentuoto mąstymo ugdymą, sugebėjimus matyti kultūrinius skirtumus ten, kur juos galima matyti, bet ne dėl negatyvios diskriminacijos, o, priešingai, mokantis taikiai sugyventi be tarpusavio žeminimo.

Rekomendacijos

- 1) Kai kurių mažumų atveju yra būtina paruošti konkrečių metodinių priemonių mokytojams, kurios būtų skirtos įvairių kultūrinių-socialinių grupių Lietuvoje realijoms. Įvairioms negalios grupėms ir lyčių lygybės, seksualinių orientacijų klausimais, ir įvairių subkultūrų bei religijų (ne tik tradicinių Lietuvoje, kam jau yra skirtos kai kurios enciklopedinės priemonės ir vadovėliai), bet ir Naujųjų religinių judėjimų klausimais).
- 2) Rekomenduotina taip pat metodinės priemonės mokytojams, kuriose būtų pristatomos įvairios interpretacijų teorijos, aiškinimai apie skirtingus elgesio kodus, vertybines hierarchijas, skirtingas heremeneutikas, tai, kad ne visada tie patys ženklai turi tą pačią reikšmę. Praktinėje plotmėje tai galėtų būti įvairios priemonės, padedančios ugdyti ženklų, tekstų, gestų suvokimą, komunikacijos prasmes, priklausomai nuo kultūros.
- 3) Reiktų išsamesnių sąvokų, susijusių su tarpkultūriškumu, aiškinimo metodinių priemonių.
- 4) Reiktų paruošti konkrečių metodinių priemonių mokytojams, kurios būtų skirtos įvairių kultūrinių-socialinių grupių Lietuvoje realijoms. Ir, kaip matėm aukščiau, įvairioms negalios grupėms, socialinės lyties, seksualinių orientacijų klausimais ir įvairių subkultūrų bei religijų (ne tik tradicinių Lietuvoje, kam jau yra skirtos kai kurios leidžiamos enciklopedinės priemonės), bet ir Naujųjų religinių judėjimų).
- 5) Metodinėse priemonėse kiek įmanoma padaryti aiškesnę skirtį tarp pagarbos žmogui, kad ir koks jis būtų, kad ir kokių pažiūrų jis beprisilaikytų, pagarbos idėjoms, nuostatomis, kurios gal ne visos yra gerbtinos ir priimtinos, bet, jei įmanoma diskutuoti, svarstyti.
- 6) Bendriausia rekomendacija būtų, atsižvelgus į aukščiau pateiktas rekomendacijas ir pastabas išvadų formuluotėse, paruošti platesnius modulius formalaus ugdymo Lietuvos mokyklose kokybiškam atnaujinimui tarpkultūriškumo kompetencijų linkme. Gal pradžioje apsiribojant dalykais, betarpiškai susijusiais su ugdymu ir įvairiomis kultūromis, pvz., dorinio ugdymo, religijų istorijos, istorijos, užsienio kalbų, literatūros, geografijos dalykais.

Literatūros sąrašas

1. *An Identity for Europe. The Relevance of Multiculturalism in EU Construction*. Edited by Riva Kastoryano. Palgrave Macmillan, 2009.
2. Ataskaita Švietimo ir mokslo ministerijai *Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos*, 2003, parengė A. Bagdonas (grupės vadovas), A. Brazauskaitė, V. Gevorgianienė, S. Girdzi-jauskienė, J. Kašalynienė (ataskaita pasiekama www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/SPVIP_ataskaita.doc). (Paskutinį kartą tikrinta 2012 m. rugpjūčio 17 d.).
3. Buivyte D. *Psichologinė įtampa lemia neefektyvią veiklą* // „Verslo žinių“ priedas *Verslo konsultacijos ir mokymai*, 2006 m. sausis.
4. Cooper C. L., Hoel H., Sparks K. *The cost of Violence/stress at work and the benefits of a Violence/Stress-free working environment*. Report Commissioned by the International Labour Organization (ILO), Geneva.
5. Corbin J. M., Strauss A. L. (1998) *Basics of Qualitative Research : Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Sage Publications.
6. Dokšaitė D. „Mažeikis: Migracija – pilietiško, demokratijos ir kultūrinės įvairovės raidos šansas“, 2008 11 11 // http://www.alfa.lt/straipsnis/10235961/Mazeikis..migracija..pilietiskumo..demokratijos.ir.kulturines.ivairoves.raidose.sansas=2008-11-11_12-18/#ixzz-24TAaoH1A (paskutinį kartą žiūrėtas 2012 m. rugpjūčio mėn. 24 d.)
7. DomNwachukwu, Ch. S. *Multicultural education: from theory to practice*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2010, p. iv.
8. Erentaitė R., Reingardė J., Vasiliauskaitė N. (2010) *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*. Vilnius, Kaunas: Tolerantiško jaunimo asociacija, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
9. Glaser B. G., Strauss A. L. (1967). *The discovery of Grounded Theory. Strategies for qualitative research*. Aldine Transaction: New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.). Renewed 1995. Reprinted 2006.
10. *Guidance on work-related stress “Spice of life — or kiss of death”*. Employment and Social Affairs, Health and Safety at Work, European Commission, 1999.
11. Hall E. T. *The silent language*. Doubleday & Company, New York, 1959, p. 51.
12. *How to tackle Psychosocial Issues and reduce work-related stress. European Agency for Safety and Health at Work: Systems and Programmes*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002.
13. *Intercultural learning. T-Kit 4*. Council of Europe, 2003. Prieiga per: http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/publications/T-kits/4/Tkit_4_EN (Paskutinį kartą tikrinta 2012 m. rugpjūčio 17 d.).
14. Jablonskaitė D. *Čigonai Č klasėje nesimokys* 2011 05 05 // <http://www.diena.lt/naujienos/miestas/cigonai-c-klaseje-nesimokys-349810#axzz24XrWFMs2>
15. Jablonskaitė D. *Dėl romų vaikų padėties 3Č klasėje pradėtas tyrimas*, 2011 03 18 // <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/del-romu-vaiku-padeties-3c-klaseje-pradetas-tyrimas-339125/www.sveikasmazylis.lt/print> (paskutinį kartą tikrinta 2012 m. rugpjūčio 25 d.)
16. Jančaitytė R., Valavičienė N., Augutienė R., Prakapas R. (2009). *Metodinė medžiaga. Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas bei įvairovės valdymo gebėjimų stiprinimas*. Vilnius.
17. Karaliūtė E. *Tarpkultūrinio bendravimo/bendradarbiavimo aktualumas ir raiška* // http://www.kvalifikacija.lt/index.php?view=article&catid=42%3Astraipsniai&id=128%3Aatarkul-turinis-bendravimas&option=com_content&Itemid=66 (paskutinį kartą tikrinta 2012 m. rugpjūčio 24 d.)
18. Kasatkina N., Leončikas T. (2003) *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.
19. Kasperavičiūtė D. V., Kučinskas M. Stoneking. “Y Chromosome and Mitochondrial DNA variation in Lithuanians” // *Anal of Human Genetics*, (2004) 68, 438-452.
20. Lustig M. W., Koester J. *Intercultural competence. Interpersonal communication across cultures*. Pearson Education: Boston, 2006, 2010 m. (Sixth edition), p. 6.
21. *Mokyklų vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų, mokytojų, pagalbos mokiniui specialistų kvalifikacijos tobulinimo programa*, Pedagogų profesinės raidos centras, 2009.
22. Moore A. Teaching multicultural student. Culturism and anti-culturism in school classrooms. Studies in inclusive education. Falmer Press is an imprint of the Taylor & Francis Group: London & New York, 2003. First published in 1999, p. xi.
23. Petrikienė Z. S. *Ugdymo turinio pradinėse klasėse integravimo išgalės*. Daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2004.
24. Ramanauskaitė E. *Subkultūra. Fenomenas ir modernumas. XX a. pabaigos Lietuvos subkultūrinių bendrijų tyrinėjimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.
25. Savukynas V. „Žydo įvaizdis tradicinėje lietuvių kultūroje: atvirkštinio atspindžio konstrukcija“ // *Artium Unitio Journal*, Nr. 4, 1999.
26. Sverdiolas A. Korys, migla ir rėtis. Dabartinės lietuvių kultūros erdvėlaikio ypatybės // *Apie pamėklinę būtį*. Baltos lankos, 2006.
27. Sverdiolas A. Kultūros individualumas, tipiskumas ir savastis erdvėlaikio plotmėje // *Apie pamėklinę būtį*. Baltos lankos, 2006.
28. Tamošiūnas T. *Multikultūriškumas*. Prieiga per: <http://skf.osf.lt/old/FK-BL-05.htm> (Paskutinį kartą žiūrėta 2012 05 11).
29. Thomas H. E. *Ethnicity and Nationalism. Antropological perspectives*. First published in 1993 by Pluto

30. Thomas H. E. *Globalization: The Key Concepts*. Berg: Oxford & New York, 2007, p. 145.
31. Thomas H. E. *Small Places, Large Issues. An introduction to Social and Cultural Anthropology*. First published 1995, Second edition 2001 by PLUTO PRESS, p. 262.
32. Valatkienė S. Visuminio ugdymo problema naujosios pedagogikos teorijoje ir praktikoje // *Acta Paedagogica Vilnensia*, 15 (2005), psl. 112-119;
33. Vernickaitė A. Turtinė nelygybė labiausiai slegia vaikus// *Veidas*, 2006 06 01, p. 36-40.
34. Vilkėlienė A. Integruotas ugdymas: disciplinų ugdymas nūdienos kontekste // *Pedagogika : mokslo darbai*. [T.] 80 (2005), psl. 159-163;
35. Žiugždienė J. Vilniaus „Versmė“ – sėkmingas integruoto ugdymo modelis// <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-10-29-jurga-ziugzdiene-vilniaus-versme-sekmingas-integruoto-ugdymo-modelis/4213> (paskutinį kartą žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 17 d.).

Aušra Pažėraitė

Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimų centro docentė, tyrinėjanti kultūrologinius Pasaulio religijų ir Naujųjų religinių judėjimų aspektus; žydų kultūros ir religijos istoriją, dėstanti Religijų istorijos, Biblinės antropologijos, Naujųjų religinių judėjimų, Judaizmo pagrindų, Krikščionybės istorijos ir kt. paskaitas. Šiaulių universitete dėstė kursus „Filosofinė antropologija“. „Interpretacijos teorijos“ ir kt., knygos „Litvakiško ortodoksinio judaizmo formavimasis“ (2005, Vilnius: „Versus Aureus“) autorė.

Nuotraukos autorė Vilma Fiokla Kiurė

ISBN

Tarpkultūriškumo, tarpkultūrinio raštingumo ugdymas Lietuvos mokyklose – uždavinys, kurio reikšmė tiek į švietimo procesą įtrauktų asmenų, tiek ir bendrai visos visuomenės ateičiai dar nėra pakankamai įvertinta, ir kuris dar nėra tapęs mokyklos kasdienybe. Viena iš pirmųjų žingsnių situacijai pakeisti pabandė žengti vienuolika Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų, padedant Tolerantiško jaunimo asociacijai. Šioje studijoje analizuojamas jų vykdytas bendras projektas ir pasiekti rezultatai.

UDK

Aušra Pažėraitė
Tarpkultūrinio ugdymo mokykloje link
Atvejo studija

Užsakymas Nr. 2649

Tiražas 200 vnt.

Maketavo ir spausdino UAB „Lodvila“

Švietimo ir mokslo ministerija

